

แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

นางสาวพัชรี ดำรงสุนทรชัย

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

KNOWLEDGE MANAGEMENT GUIDELINES FOR HEALTHY COMMUNITY

Miss Patcharee Dumrongsuntornchai

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education
Department of Educational Policy, Management, and Leadership
Faculty of Education, Chulalongkorn University

Academic year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

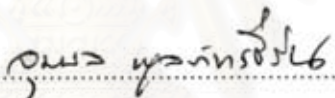
หัวข้อวิทยานิพนธ์
โดย
สาขาวิชา
อาจารย์ที่ปรึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน
นางสาวพัชรี คำรงสุนทรชัย
พัฒนศึกษา
รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง
ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร

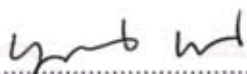
คณะกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

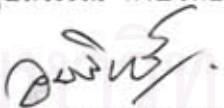
..........คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.พอทง ศิริบรรณพิทักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..........ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน)

..........อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง)

..........อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(อาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

..........กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อมวิช นาคกรรพ)

..........กรรมการ
(นายแพทย์ลือชา วรรัตน์)

พัชรี คำวงสุนทรชัย: แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน
(KNOWLEDGE MANAGEMENT GUIDELINES FOR HEALTHY COMMUNITY)
อ.ที่ปรึกษา: รศ.ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง, อ.ที่ปรึกษาร่วม: ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร, 307 หน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ และ 3) นำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยภาคสนามในชุมชนเปรี๊ตโน จังหวัดตราด และชุมชนลาดบอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการสังเคราะห์ข้อมูลจากชุมชนทั้ง 2 แห่งได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อนำเสนอเป็นแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. สุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของชุมชน คือ ความสุขของคนในชุมชนสัมพันธ์ ได้แก่ สุขภาวะทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา แต่ให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางสังคมเป็นอันดับแรกโดยเฉพาะการประกอบอาชีพ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การจัดการความรู้จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ไขทุกภาวะหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ปัจจัยภายในชุมชนที่สนับสนุนให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และภาวะผู้นำ การสื่อสารตรงและทั่วถึง การมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ร่วมที่มองเห็นได้ การมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือจากผู้ตาม/ผู้ปฏิบัติกร่วมเรียนรู้ วัฒนธรรมเครือข่าย/ความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน การให้การยกย่องรางวัล ส่วนปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานและภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และการมีโอกาสในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกชุมชน สำหรับอุปสรรคของการจัดการความรู้ คือ ภาวะการประกอบอาชีพ การไม่เปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ๆ การยึดถือผู้นำและมีความคิดให้ผู้นำเป็นผู้ดำเนินกิจการทั้งหมด

2. แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน พบว่ามีวิธีการดังนี้ 1) การรวมกลุ่มคนที่มีความตระหนักในทุกภาวะ 2) การกำหนดเป้าหมายสุขภาวะร่วมกันของชุมชน 3) การใช้หน่วยงานต่างๆ ที่ให้ความร่วมมือเป็นแหล่งเรียนรู้ 4) การสร้างพื้นที่/เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน 5) การทำวิจัยโดยชุมชนเพื่อหาความรู้ที่เหมาะสมกับบริบท 6) การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล/กลุ่มด้วยเครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน 7) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน 8) การที่ผู้นำชุมชนเป็นต้นแบบสำคัญของการเพิ่มพูนความรู้ 9) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นคลังความรู้ 10) การสร้างนักจัดการความรู้อย่างต่อเนื่องโดยไม่มองข้ามเด็กและเยาวชน ส่วนองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ คือ

- 1) คน ได้แก่ (1) ผู้นำที่มีภาวะผู้นำ (2) คณะทำงานที่เข้มแข็ง (3) ชุมชนปฏิบัติการร่วมเรียนรู้ (4) หน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชนและสื่อมวลชนผู้สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้
- 2) กระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วย (1) การแสวงหาความรู้ทั้งจากภายในนอกชุมชน (2) การสร้างความรู้จากการทดลองปฏิบัติ การวิจัยโดยชุมชน (3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ (4) การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลในรูปของการเล่าเรื่องและบันทึกข้อมูลไว้ในเครื่องบันทึกเสียงหรือถ่ายซีดี (5) การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ ผ่านทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน เช่น นอกระยะข่าวประจำหมู่บ้านหรือเสียงตามสาย
- 3) เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่มีในชุมชน เช่น บอร์ดความรู้ติดประกาศที่ศาลาประชาคม การใช้บทเพลงพื้นบ้าน การจัดทำหนังสือคู่มือแบบง่ายๆ หรืออาจใช้คอมพิวเตอร์ ซีดีมาช่วย

ปัจจัยที่ต้องพิจารณาในการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) ความสอดคล้องกับบริบทวิถีชีวิตของชุมชน 2) ความตระหนัก/ความเข้าใจเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชน 3) การสร้างแรงบันดาลใจให้ชุมชนไม่รู้ 4) การระบุน้ำความรู้ที่ต้องการให้ชัดเจน 5) การเรียนรู้/เรียนรู้ลัดจากวิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศ 6) การจัดการความรู้ที่เชื่อมโยงกับชุมชนอื่น 7) การใช้ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ 8) การเสาะหาคนที่มีความรู้และสนใจทำงานด้านการจัดการความรู้ 9) การตั้งองค์กรในชุมชนให้เข้ามามีบทบาท/ส่วนร่วมในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

ภาควิชา นโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
สาขาวิชา พัฒนศึกษา
ปีการศึกษา 2550

ลายมือชื่อนิติ..... พิชรี คำวงสุนทรชัย
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

468 4627021 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORD: KNOWLEDGE MANAGEMENT GUIDELINES / COMMUNITY HEALTH

PATCHAREE DUMRONGSUNTORNCHAI: KNOWLEDGE MANAGEMENT GUIDELINES FOR COMMUNITY HEALTH,

THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. CHANITA RUKSPOLLMUANG, Ph.D.,

THESIS CO-ADVISOR: UBONWAN HONGWITYAKORN, Ph.D., 307 pp.

The objectives of this study were: 1) to analyze the knowledge management (KM) in healthy communities; 2) to analyze factors related to KM in healthy communities; 3) to propose KM guidelines for healthy community. The researcher employed qualitative research methodology and field research in 2 selected communities; namely, Pred Nai, Trad province and Ban Ladbon, Pranakron Sriayuthaya province. In-depth interview, participant and non-participant observation were used to collect data. KM guidelines for healthy community, synthesized from these 2 communities, were approved by selected experts.

Research findings were as follows:

1. Healthy community, as perceived by community member, was a community where members were physical, mental, social, and spiritual healthy. However, priority was given to social health, especially occupation and social relationship. KM thus aimed at solving community problems. Supporting factors for KM in healthy community were community leader who had vision and leadership; direct communication to all members; collective goal and benefit sharing; continuous group activities; cooperative community members; kinship culture and close relationship; reward and recognition; continuous external support from organizations and development partners; as well as knowledge exchange outside community. KM might be obstructed if community members were too occupied with their own occupation, rejecting new ideas, and entirely depended on community leader.

2. KM procedures for healthy community consisted of 1) gathering community members who were aware of health issues; 2) setting collective goals concerning health community; 3) using cooperative organizations as learning resources; 4) sharing knowledge among communities 5) undertaking action research by community member; 6) extracting knowledge at individual and group levels; 7) expansion of knowledge/learning network; 8) role model of community leader as a life-long learner; 9) developing community learning resources; and 10) training community members, including children and youth, as knowledge managers. Necessary KM components were:

1) People – devoted community leader and team, community of practice (CoP), supporters from public, private, community and mass media.

2) KM process - knowledge acquisition from within and outside community, knowledge creation from practices and research, informal knowledge sharing, collection and organization of learned knowledge, knowledge transfer and utilization through community media.

3) Available technology and resources in the community such as news broadcasting tower and computer.

Considering factors for KM were 1) relevancy to community context; 2) KM awareness; 3) learning community; 4) knowledge identification; 5) learning from best practices; 6) knowledge sharing with other communities; 7) informal relationship; 8) sourcing potential and interested persons in KM; and 9) encouraging community organizations to participate in KM for healthy communities.

Department: Educational Policy, Management, and Leadership

Field of study: Development Education

Academic Year: 2007

Student's signature.....*Patcharee*
Advisor's signature.....*Chanita*
Co-advisor's signature.....*Ubonwan*

กิตติกรรมประกาศ

ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาในห้องเรียนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ แต่เหนือสิ่งอื่นใดความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ตรงที่ได้จากการทำวิทยานิพนธ์ช่วยทำให้ความรู้ทางทฤษฎีชัดเจนขึ้นและยังแตกกิ่ง ต่อยอดความรู้ของผู้วิจัย ในสิ่งที่หาไม่ได้จากในห้องเรียน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงสำเร็จไม่ได้ถ้าขาดความกรุณาจากท่านคณาจารย์ผู้มีพระคุณที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ให้กับผู้วิจัย โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รัชทรัพย์เมือง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ช่วยขัดเกลา หล่อหลอมให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ฉายภาพชัดเจน

ขอขอบพระคุณอาจารย์ นายแพทย์ลี้อชา วนรัตน์ อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน ดร. อมรวิรัช นาคกรทรรพ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ช่วยเติมเต็ม ให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ ดร.เสวี พงศ์พิศ ดร.วณิ ปิ่นประทีป อาจารย์กรรณิการ์ บรรณกิจจิตร ทันตแพทย์กฤษดา เรื่องอารีรัตน์ คุณคนุสสัน ศุภวัฒน์วรคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เรณูมาศ มาอุ่น ดร.แสงโสม ถนอมสิงห์ คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ และนายแพทย์สมยศ ศรีจารนัย ที่กรุณาให้คำแนะนำในการคัดเลือกชุมชนและหรือตรวจสอบ(ร่าง)แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน โดยสละเวลาอ่านงานของผู้วิจัยและให้ข้อเสนอแนะที่ทำให้งานวิทยานิพนธ์มีความชัดเจนและทรงคุณค่ามากขึ้น

ขอบพระคุณผู้นำและชาวบ้านชุมชนเปรี๊ตใน จังหวัดตราด และบ้านลาดบอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ได้ให้โอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมอบมิตรไมตรี ความเอื้ออาทรให้แก่ผู้วิจัย

ขอบพระคุณอาจารย์ ดร.พรทิพย์ อันทิวโรทัย ขอขอบคุณพี่ๆ น้องๆ และเพื่อนที่ทำงาน เพื่อนที่ร่วมเรียนพัฒนศึกษาและสาขาอื่นๆ ที่ให้โอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งเป็นกำลังใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลในสิ่งต่างๆ ตลอดมา โดยเฉพาะ ดร.ต่อตระกูล อุบลวัตร และ ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ กัลยาณมิตรที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขในการศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนให้ข้อคิดเห็น เสนอแนะและมีส่วนช่วยเหลือในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่กรุณาให้ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่ๆ น้องๆ และหลานทั้งสาม ที่เป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญ ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ ที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุขภาวะให้กับผู้วิจัยและทำให้ผู้วิจัยมีวันนี้ รวมทั้งผู้มีพระคุณทุกท่านแม้ไม่ได้เอ่ยนามมา ณ ที่นี้ ขอขอบพระคุณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	8
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
ตอนที่ 1 แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้.....	12
1.1 ความหมายของการจัดการความรู้.....	12
1.2 องค์ประกอบของการจัดการความรู้.....	19
1.3 กระบวนการของการจัดการความรู้.....	20
1.4 แนวทาง/รูปแบบการจัดการความรู้.....	35
1.5 ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคในการจัดการความรู้.....	47
ตอนที่ 2 แนวคิดเรื่องสุขภาพและการดูแลด้านสุขภาพหรือสุขภาวะ.....	51
2.1 ความหมายและแนวคิดของสุขภาพหรือสุขภาวะ.....	51
2.2 กระบวนทัศน์ทางสุขภาพหรือสุขภาวะ.....	61
2.3 แนวคิดการดูแลสุขภาพ.....	69

บทที่

ตอนที่ 3 แนวคิดเรื่องเมืองไทยแข็งแรง.....	74
3.1 ความเป็นมา.....	74
3.2 นโยบายและเป้าหมายเมืองไทยแข็งแรง.....	76
3.3 กระบวนการดำเนินงาน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดแข็งแรง.....	80
ตอนที่ 4 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	82
4.1 การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้.....	83
4.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	87
4.3 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	88
4.4 องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	90
4.5 ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	91
4.6 วิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	94
ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	98
5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้.....	98
5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ/สภาวะ/กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	104
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	109
4 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกรณีศึกษา.....	116
5 การจัดการความรู้เพื่อสภาวะชุมชนและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง.....	161
6 การนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสภาวะชุมชน.....	245
7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	258
รายการอ้างอิง.....	288
ภาคผนวก.....	298
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	299
ภาคผนวก ข แนวทางการสัมภาษณ์.....	301
ภาคผนวก ค กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดใน.....	303
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	307

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ.....	26
ตารางที่ 2	แสดงการวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของนักวิชาการ/สถาบันต่างๆ..	31
ตารางที่ 3	ดัชนีชี้วัดทางสุขภาพในแต่ละมิติ.....	65
ตารางที่ 4	ตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย.....	66
ตารางที่ 5	การเปรียบเทียบดัชนีชี้วัดสุขภาวะของวิพุด พูลเจริญและดัชนีชี้วัดความสุข ของยงยุทธ ขจรธรรมและคณะ.....	67
ตารางที่ 6	ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์สร้างคนไทยแข็งแรง เมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) ประจำปี 2548.....	78
ตารางที่ 7	ดัชนีชี้วัดเมืองไทยแข็งแรงระดับหมู่บ้าน (หมู่บ้านแข็งแรง) 9 ตัวชี้วัด ปี 2549.....	81
ตารางที่ 8	การเปรียบเทียบความหมายสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้และเป็นเป้าหมาย ชุมชนของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน.....	231
ตารางที่ 9	การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน.....	232

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

		หน้า
แผนภาพที่ 1	กระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้.....	22
แผนภาพที่ 2	การจัดการความรู้ของบริษัทซีร็อกซ์	39
แผนภาพที่ 3	รูปแบบการสร้างความรู้ ของ Nonaka และ Takeuchi.....	40
แผนภาพที่ 4	โมเดลปลา.....	44
แผนภาพที่ 5	เส้นทางการเดินทางจากจังหวัดตราดมาชุมชนเปรี๊ตใน.....	117
แผนภาพที่ 6	การตั้งบ้านเรือน ถนนและสถานที่สำคัญของชุมชนเปรี๊ตใน.....	122
แผนภาพที่ 7	เครื่องไถนาในอดีตของชุมชนเปรี๊ตใน.....	129
แผนภาพที่ 8	เหตุการณ์สำคัญของชุมชนเปรี๊ตในในอดีตถึงปัจจุบัน.....	143
แผนภาพที่ 9	เส้นทางการเดินทางจากตัวมาชุมชนลาดบอน.....	144
แผนภาพที่ 10	อาณาเขตลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนลาดบอน	148
แผนภาพที่ 11	เหตุการณ์สำคัญของชุมชนลาดบอนในอดีตถึงปัจจุบัน.....	159
แผนภาพที่ 12	แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน.....	257

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมามุ่งสู่การพาสังคมไปสู่ความทันสมัย (Modernization) โดยให้ความสำคัญเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักเป็นต้นนำ ด้วยการเร่งรัดการสร้างความสำเร็จเติบโตของดัชนีทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของระบบผลผลิตมวลรวมประชาชาติ (Gross National Product) หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ GDP (Gross Domestic Product) อันเป็นการยกระดับรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศ (Gross National Product per Capita Income) โดยเฉพาะในช่วงก่อนวิกฤติเศรษฐกิจ (พ.ศ.2539) ที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นถึง 28 เท่า ในช่วงเวลา 3 ทศวรรษ (แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545 - 2549, 2544:11) รวมทั้งโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็ว แต่การพัฒนาที่เน้นด้านวัตถุและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามกระแสบริโภคนิยมกลับละเลยปัญหาทางสังคมในเชิงโครงสร้าง อันได้แก่ การกระจายรายได้ ความยากจน ความด้อยโอกาสทางการศึกษา รวมถึงสถานะสุขภาพ ความเจ็บป่วย และระบบสุขภาพของประชาชน เป็นผลทำให้ “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ดังเช่นที่ปรากฏว่าภาวะหรือโรคที่ป้องกันได้ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต พฤติกรรมของคน และสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกับสุขภาพของคนได้เพิ่มมากขึ้น เช่น โรคเอดส์ที่เริ่มพบผู้ป่วยครั้งแรกในปี 2527 และมีอัตราป่วยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วดังเห็นได้จาก ปีพ.ศ. 2532 เพิ่มจากปี 2531 ถึง 5 เท่า มีจำนวนผู้ป่วยมากกว่าแสนรายในระหว่างปี พ.ศ. 2537 – 2541 (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2547: 202) โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคมะเร็ง อุบัติเหตุ โรคจิต โรคประสาท รวมทั้งโรคจากการประกอบอาชีพ เช่น พิษจากสารกำจัดศัตรูพืช พิษจากสารตะกั่วหรือสารพิษตกค้างต่างๆ เป็นต้น

จวบจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) จึงได้มีการทบทวนความล้มเหลวในการพัฒนาประเทศ ด้วยการหันกลับมาเน้นกระบวนการพัฒนาที่มี “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” สืบต่อมายังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้อัญเชิญ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศควบคู่ไปกับกระบวนการทัศน์การพัฒนาที่มี “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” และได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ สังคม

คุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมमानชนิต์และเอื้ออาทรกัน โดยสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้จะต้องพัฒนาคนให้คิดเป็น ทำเป็น เรียนรู้ตลอดชีวิต มีนวัตกรรมและความคิดริเริ่ม สร้างทุนทางปัญญา สืบสานประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเหมาะสม รวมทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 – 2554) ที่ยังคงเน้นการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี "คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา" โดยหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญได้แก่ ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ ประกอบกับโลกยุคปัจจุบัน เป็นยุคสังคมฐานความรู้ (Knowledge-based society) ทุกสังคมจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรม สำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคม ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างขึ้นนั้น จะต้องก่อประโยชน์ต่อสังคมส่วนต่างๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายอย่างทั่วถึง และขับเคลื่อนทั้งเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขัน และเศรษฐกิจพอเพียงอย่างสมดุล

การมีสุขภาพดีหรือสุขภาวะถือเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นรากฐานสำคัญของการสร้างสังคมที่พัฒนา โดยเฉพาะในปัจจุบันที่คำว่าสุขภาพมิได้หมายถึงภาวะที่ปราศจากโรคหรือทุพพลภาพเท่านั้น แต่ได้ขยายความหมายที่กว้างขึ้นว่าหมายถึงสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) (Health is a stage of complete physical, mental, social and spiritual well being, not merely absence of disease and infirmity) (WHO. Available from <http://www.who.int/about/definition/en/>) ในแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545 – 2549 ซึ่งเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 ได้มีการกำหนดแนวคิดหลักของการพัฒนาสุขภาพไว้ 2 ประการคือ สุขภาพคือสุขภาวะ และการพัฒนาระบบสุขภาพทั้งระบบ โดยถือว่า สุขภาพ หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์และมีดุลยภาพทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) สุขภาพจึงแยกไม่ได้จากวิถีชีวิตที่จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของความถูกต้องพอดี โดยดำรงอยู่ในครอบครัว ชุมชนและสังคมที่พัฒนาอย่าง "สมดุล" ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ระบบสุขภาพ ต้องมีดุลยภาพทั้ง 3 ด้าน คือเป็นระบบสุขภาพที่มีคุณภาพ มีภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และเป็นระบบสุขภาพที่เอื้ออาทร พึ่งพาเกื้อกูลกันได้ ต่อเนื่องมายังแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ.2550 - 2554 ที่มีแนวคิดหลักในการพัฒนาด้วยการน้อมนำ "เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาสุขภาพ" และยึดหลักการที่ว่า "สุขภาพดีเป็นผลจากสังคมดี"

คือสุขภาพดีเกิดจากการมีสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข สุขภาวะของบุคคลไม่ว่าจะเป็นมิติทางกาย ใจ สังคม หรือจิตวิญญาณเป็นผลลัพธ์มาจากระบบสังคม และได้กำหนดหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่สำคัญ คือ การสร้างวัฒนธรรมสุขภาพและวิถีชีวิตที่มีความสุขในสังคมแห่งสุขภาวะ โดยเร่งรัดงานสุขภาพเชิงรุกเพื่อสร้างหลักประกันความปลอดภัยอย่างพอเพียงในชีวิตประจำวันทั้งด้านอาหาร โภชนาการ ยา ผลิตภัณฑ์สุขภาพ การประกอบอาชีพ และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมบทบาทครอบครัว ชุมชน ภาคประชาสังคมในการสร้างวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพสุขภาพที่ดีและสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุขในทุกระดับ (แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550 – 2554 ใน <http://www.moph.go.th/>)

สภาพปัจจุบันสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อมซึ่งต่างก็มีผลต่อสุขภาวะของประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าสุขภาพหรือสุขภาวะของคนไทยในภาพรวมจะดีขึ้น ระบบบริการด้านสุขภาพมีความครอบคลุมและก้าวหน้ามากขึ้น แต่แบบแผนโรคของคนไทยแปรเปลี่ยนไปและสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้น โดยพิจารณาจากสาเหตุการตายในภาพรวมของคนไทยพบว่าโรคที่เป็นสาเหตุการตายที่สำคัญและมีแนวโน้มสูงขึ้นได้แก่กลุ่มโรคไม่ติดต่อ เช่น โรคมะเร็ง ที่มีอัตราตาย 58.6 ต่อประชากรแสนคนในปี พ.ศ.2542 เพิ่มขึ้นเป็น 78.9 ในปี พ.ศ. 2546 ความดันเลือดสูงและโรคหลอดเลือดในสมอง จาก 15.6 ต่อประชากรแสนคนในปี พ.ศ. 2542 เพิ่มขึ้นเป็น 34.5 ในปี พ.ศ. 2546 อุบัติเหตุ มีอัตราตาย 48.5 ต่อประชากรแสนคนในปีพ.ศ. 2542 เพิ่มขึ้นเป็น 56.9 ในปีพ.ศ. 2546 (สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2545; สถิติสาธารณสุข พ.ศ.2546) ปริมาณการนำเข้ายากำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีเพื่อการเกษตรที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปีและส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของเกษตรกรไทย ซึ่งสถานการณ์สุขภาพดังกล่าวต่างเป็นเหตุเป็นผลกับเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอัตราป่วยและตายของไทยในอันดับต้น ๆ เป็นโรคไม่ติดต่อ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือโรคทางสังคมนั่นเอง

ในทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยมีการตื่นตัวและสนใจการดูแลสุขภาพหรือสุขภาวะมากขึ้น และได้มีการเรียกร้องกระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพทั้งระบบ เพื่อการบรรเทาวิกฤติของการพัฒนาและหลีกเลี่ยงการล้มละลายของระบบบริการสุขภาพ ในลักษณะการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเอง และกลุ่มสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Support Group) องค์การพัฒนากลุ่มเอกชนด้านสุขภาพเกิดขึ้นและเคลื่อนไหวหลายด้าน ได้แก่ ด้านคุ้มครองผู้บริโภค โรคเอดส์ การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์แผนไทย ด้านสิ่งแวดล้อมและภาคประชาชนมีการแสวงหาความรู้และเทคนิคการดูแล

สุขภาพเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง และยังมีการรวมตัวของกลุ่มที่มีความสนใจในสุขภาพหรือปัญหาสุขภาพร่วมกัน ตัวอย่างเช่น ชมรมชีวิตจิต ชมรมชีวิตเกษม กลุ่มออกกำลังกาย เป็นต้น กลายเป็นกลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายองค์กรชุมชนในหลายพื้นที่ (รุจิณาถ อรรถดิษฐ์ ใน โกมาตกร จึงเสถียรทรัพย์ และสุมาภรณ์ แซ่ลิ้ม, 2545: 615)

กระบวนการแก้ไขปัญหาทางสังคมล้วนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาสุขภาพของคนในชุมชนก็เช่นกัน ต้องเป็นการพัฒนาที่อยู่บนฐานของประชาชน (People – centered development) เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบระยะยาว เป็นการทำงานที่ทำให้ชุมชนหรือท้องถิ่นสร้างความสำนึกการมีส่วนร่วมและการพัฒนาแบบพึ่งตนเองที่เกิดจากภายในชุมชนเป็นสำคัญด้วยการช่วยเหลือและเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งในกระบวนการต้นใหม่ทางสุขภาพหรือสุขภาพจะได้เน้นไปที่ “การสร้างสุขภาพ” โดยต้องมาจากความตระหนักและให้ความสำคัญในการดูแลสุขภาพหรือสุขภาพของตนเองของคนในชุมชน ภายใต้ฐานคิดของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับภูมิปัญญาสากล ก่อให้เกิดการรวมพลัง รวมกลุ่มเพื่อพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งส่งผลให้เกิดองค์ความรู้ นวัตกรรมและกิจกรรมชุมชน ที่มุ่งสู่สุขภาพที่ดีทรงคุณค่าอย่างหลากหลาย ถือว่าเป็น “ทุนทางสังคม” ที่มีอยู่ เป็นปัจจัยที่สำคัญในการช่วยบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาสุขภาพให้แก่สังคม โดยชุมชนมีคุณลักษณะและปัจจัยร่วมหลายประการ ได้แก่ 1) มีการรวมกลุ่มในลักษณะร่วมทุกข์ ร่วมสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลไม่ทอดทิ้งกัน ใช้ความสัมพันธ์แนวราบเป็นหลัก 2) มีผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีลักษณะจิตสำนึกสาธารณะ คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีใจเมตตา กรุณา รักผู้อื่น มีความคิดกว้าง มองไกล มีปัญญา ตั้งใจทำจริง อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ทำให้เกิดเป็นบารมีที่สามารถชักนำให้คนอื่น ๆ เข้ามาร่วมมือได้เป็นอย่างดี 3) การทำกิจกรรม การจัดกระบวนการทำงานร่วมกัน มักจะเริ่มจากปัญหาาร่วมกัน เรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ปากท้อง ปัญหาต่างๆ ในชุมชน เริ่มด้วยการมีสายสัมพันธ์ มีความรัก ความผูกพันกันในชุมชน แล้วค่อยนำไปสู่การคิด การทำ การใช้ความรู้ทางวิชาการเข้าช่วย ไม่ได้เริ่มจากตัวความรู้ในตำราหรือตามทฤษฎีวิชาการ 4) การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกิดการพบปะพูดคุย ปรึกษาหารือ ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเกิดความภาคภูมิใจในความสำเร็จในผลดีที่เกิดขึ้น เกิดปัญญาจากการเรียนรู้ประสบการณ์ สามารถขยายการทำงานต่อยอดแตกแขนงออกไปเรื่อย ๆ (อำพลจินดาวัฒน์, 2546)

ประเวศ วะสี (2547) ได้สังเคราะห์ทฤษฎี “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การสร้างความรู้ที่เหมาะสม (Creation of relevant knowledge) การนำความรู้ไปเคลื่อนไหวสังคม (Social Movement) และเชื่อมโยงความรู้และการเคลื่อนไหวสังคมกับการดำเนินการทางการเมืองเพื่อเคลื่อนไหวในเชิงระบบเชิงกติกาสังคม (กฎหมาย) (Political Involvement) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่นำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา โดยที่กระบวนการสร้างความรู้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา และหลักการของการพัฒนาจะต้องให้ชุมชนเป็นผู้กระทำเอง การพัฒนาสุขภาพของชุมชนก็เช่นกันต้องอาศัยชุมชนเป็นฐาน ทางการเมืองการเป็นผู้สนับสนุนไม่ใช่ไปสั่งการให้เกิดการพัฒนา ซึ่งก่อให้เกิดความผิดพลาดที่ยั่งยืน รวมทั้งการพัฒนาถือเป็นกระบวนการทางปัญญา ใช้ความรู้ ใช้การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติมีการจัดการโดยใช้ความรู้ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้วยการเรียนรู้ ไม่ใช่โดยการใช้อำนาจ

ความรู้กลายเป็นอาวุธสำคัญสำหรับโลกยุคใหม่ที่เป็นสังคมฐานความรู้ ซึ่งไม่เพียงแต่ระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เน้นการแข่งขันกันด้านความรู้และด้านปัญญาแล้วยังจะต้องเรียนรู้ที่จะจัดการกับทุนทางปัญญา (Intellectual assets) ที่มีอยู่ในสังคมด้วย ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ประเภทเด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสาร หรือวิชาการอยู่ในตำรา และ 2) ความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน จากการศึกษาพบว่าความรู้ส่วนใหญ่ในโลกกว่าร้อยละ 80 เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลแทบทั้งสิ้น (วิจารณ์ พานิช, 2546) ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลเป็นความรู้ที่แต่ละคนสะสมผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย การจัดการความรู้จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สำคัญในการยกระดับความรู้ สร้างองค์ความรู้ พัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชนโดยให้ความสำคัญกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันหรืออาจกล่าวได้ว่าการจัดการความรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้กลายเป็นความรู้ประเภทเด่นชัดสืบทอดและปรับปรุงไปใช้สำหรับผู้อื่นหรือต่อยอดความรู้เดิม

แนวคิดการจัดการความรู้ จึงเป็นแนวคิดที่สำคัญในฐานะเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาทุนทางสังคม เพื่อนำไปสู่สังคมฐานความรู้ โดยต้องหมั่นเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้สามารถเอาความรู้ที่เหมาะสมที่สุดไปใช้ประโยชน์ ณ เวลาที่เหมาะสมได้ วงจรการจัดการความรู้ให้ความสำคัญกับกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นเรื่องของการทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับความรู้ เช่น ไป ดึง (Capture) ความรู้มาทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร/ชุมชน แล้ว

นำมากลั่นกรอง ตรวจสอบ นำความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสมไปใช้ แล้ววนกลับมาเป็นข้อมูลใหม่เป็นวงจรที่ไม่รู้จบ เป็นกระบวนการเพิ่มพูนทางปัญญาอยู่ตลอดเวลา (วิจารณ์ พานิช, 2547: 5-6) การส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowing Sharing) ระหว่างบุคคลผ่านกระบวนการพบปะทางสังคม (Socialization) เช่นการเรียนรู้ระหว่างกันในการทำงาน การพบปะสังสรรค์ ประชุม สัมมนา อบรม การจัดเวทีชาวบ้านหรือสภาทนายความ ล้วนแต่เป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการจัดการความรู้ ที่ช่วยเปลี่ยนความรู้จากบุคคลหนึ่ง ๆ ให้มาสู่บุคคลอื่น ๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังช่วยให้บุคคลไม่ได้รู้แต่เฉพาะความรู้ที่ตนเองมีอยู่ แต่ได้เรียนรู้ความรู้ของผู้อื่น ซึ่งทุกคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกันในการเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการให้การศึกษาคณะบุคคล เพราะการศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอด ความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรยาบรรณความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 2)

การจัดการความรู้เป็นแนวคิดที่เริ่มเข้ามามีบทบาทกับหน่วยงานหรือองค์กรธุรกิจ ตามมาด้วยหน่วยงานภาครัฐ โดยเป็นการจัดการความรู้ที่มีทิศทางและมีแนวทางกระบวนการในการดำเนินการชัดเจน แต่สำหรับในชุมชนการจัดการความรู้ยังไม่ได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง หรือเป็นการจัดการความรู้ที่ทำโดยไม่มีแบบแผน ซึ่งความรู้ของชุมชน ความรู้ในสังคมไทยมีอยู่มากมายอุดมสมบูรณ์ทั้งในตัวคน ชุมชน เพียงแต่ยังไม่ได้มีการดำเนินการจัดการความรู้อย่างจริงจัง ทั้งๆที่การเข้าถึงองค์ความรู้ของชุมชน เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของสังคม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมให้มีความยั่งยืน (วิจารณ์ พานิช ใน <http://www.kmi.or.th> ; ภาสกร อินทุมาร, 2547)

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าการสร้างสังคมที่พัฒนาต้องมาจากการพัฒนาฐานราก (Grassroots) โดยกระบวนการชุมชนเข้มแข็งซึ่งสุขภาวะถือเป็นรากฐานสำคัญหนึ่งของสังคมที่พัฒนา ทำอย่างไรจึงทำให้สังคมเกิดสุขภาวะซึ่งการจัดการความรู้ก็เป็นแนวคิดหนึ่งในการพัฒนาให้สังคมเกิดสุขภาวะจึงเกิดคำถามว่าภายในชุมชนที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนสุขภาวะมีวิธีการจัดการความรู้และองค์ประกอบในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนอย่างไร โดยองค์ประกอบในการจัดการความรู้ได้แก่ คน กระบวนการ และเทคโนโลยี ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 1) การแสวงหาความรู้ 2) การสร้างความรู้ 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4) การจัดเก็บและรวบรวม 5) การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์ มีปัจจัยใดที่สัมพันธ์กับการจัดการความรู้ของชุมชน และนำเสนอเป็นแนวทางการจัดการความรู้ในการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งเพื่อพัฒนาสุขภาพเพื่อนำไปปรับใช้กับการพัฒนาชุมชนต่างๆและขยายวงกว้างต่อไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการจัดการความรู้ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในองค์กร/ชุมชน ถือเป็น การต่อยอดความรู้ และสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน และมีการขยาย เครือข่ายออกไประหว่างองค์กรต่างๆ ซึ่งเป็นหนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นส่งผลให้เกิด การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาพะ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ของชุมชนที่มีสุขภาพะ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

1.การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ 1) การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาพะ คือศึกษา ชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา 2 ชุมชน ซึ่งครอบคลุมเรื่องการให้ความหมายสุขภาพะชุมชนตามการรับรู้ ของคนในชุมชนที่ทำการศึกษา การจัดการความรู้ของชุมชน พร้อมทั้งผลของการจัดการความรู้ต่อ สุขภาพะชุมชน และ 2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชน โดยเลือกชุมชนที่มีชุด ความรู้หรือการจัดการความรู้หรือการดำเนินการที่เกี่ยวกับสุขภาพะของชุมชนและคนในชุมชนเข้า มามีส่วนร่วมในการดำเนินการเพื่อสุขภาพะ พร้อมทั้งเป็นชุมชนที่ผ่านการประเมินผลจากกระทรวง สาธารณสุขให้เป็นหมู่บ้านที่ผ่านเกณฑ์เมืองไทยแข็งแรง ณ ไตรมาสที่ 3 ประจำปี 2549 (เมษายน – มิถุนายน พ.ศ. 2549) โดยอาศัยความเห็นพ้องของผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ใน 5 ท่าน

2.การนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชน โดยการสังเคราะห์จากชุมชน ที่เป็นกรณีศึกษา 2 ชุมชนและนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบให้ข้อเสนอแนะ และทำ การปรับปรุงแก้ไข ซึ่งแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชนเป็นการศึกษาถึง 1) วิธีการ จัดการความรู้ คือวิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนได้รับ/เพิ่มพูนความรู้ที่ต้องการในเวลาที่เหมาะสม และ 2) องค์ประกอบของการจัดการความรู้ ได้แก่

- (1) คน ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้
- (2) กระบวนการในการจัดการความรู้
- (3) เทคโนโลยี/ทรัพยากร ที่นำมาใช้ในการจัดการความรู้

กระบวนการในการจัดการความรู้ใช้แนวคิดของ Michael Marquardt (1996:129 -139) ผสมผสานแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2547) ที่กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ 5 ขั้นตอน ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวม การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. สุขภาวะชุมชน มีฐานคิดว่าสังคมที่พัฒนาควรเป็นสังคมที่มีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน อย่างสมดุล มิใช่มุ่งเน้นแต่เพียงการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สุขภาวะชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญของสังคมที่พัฒนาซึ่งมองสุขภาวะชุมชนหรือชุมชนเป็นสุขว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทั้งชีวิตมากกว่าการเน้นแต่ความเจ็บป่วย เป็นความเกี่ยวเนื่องของร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ รวมถึงปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมต่างๆที่มีปฏิสัมพันธ์กับคน (Susan Walter อ้างในสุกัญญา เตชะไชยวัฒน์, 2544:21)

สุขภาวะสี่มิติ ได้แก่ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางใจ สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา (จิตวิญญาณ) ซึ่งมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์ส่งผลซึ่งกันและกัน ทำอย่างไรจึงทำให้สังคมเกิดสุขภาวะ ซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องมาจากรากหญ้าคือจากกระบวนการชุมชนเข้มแข็งเล็กๆ ขยายวงกว้างออกไปอย่างต่อเนื่อง เป็นความร่วมมือของคนในชุมชน ทั้งในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ซึ่งต้องอาศัยความรู้ในการขับเคลื่อน

2. การจัดการความรู้ จะเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนต่อยอดความรู้ซึ่งกันและกัน แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนเป็นการศึกษาวิธีการจัดการความรู้ของชุมชนและองค์ประกอบของการจัดการความรู้

2.1 องค์ประกอบของการจัดการความรู้ 3 ประการ ได้แก่คน ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ กระบวนการในการจัดการความรู้ และเทคโนโลยี/ทรัพยากรที่นำมาใช้ในการจัดการความรู้ โดยกระบวนการจัดการความรู้ใช้แนวคิดของไมเคิล มาร์ควอท (Michael Marquardt) ผสมผสานกับแนวคิดของ วิจารณ์ พานิช ได้แก่

1) การแสวงหาความรู้ เช่น มีการแสวงหาความรู้จากแหล่งภายในและภายนอกชุมชนอย่างไร

2) การสร้างความรู้ เช่น มีการสร้างความรู้ในชุมชนอย่างไร

3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอาจทำได้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสนทนา (Dialogue) การเล่าเรื่อง (Story Telling) การศึกษาดูงาน (Field Trip)

4) การจัดเก็บและรวบรวม เช่น มีการจัดเก็บข้อมูลหรือความรู้หรือไม่อย่างไร

5) การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์ เช่น มีการถ่ายโอนความรู้และใช้ประโยชน์จากความรู้หรือไม่อย่างไร มีการตั้งเครือข่ายการเรียนรู้ในเรื่องเดียวกัน

2.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนศึกษาปัจจัยเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรค เช่น ภาวะผู้นำ การมีปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งปัจจัยภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. **สภาวะชุมชน** หมายถึง ชุมชนเป็นสุข หรือภาวะที่เป็นสุขของชุมชน ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) ซึ่งมีความเชื่อมโยง มีความสัมพันธ์ซึ่งผลซึ่งกันและกัน โดย

1) **สภาวะทางกาย** หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้อง

2) **สภาวะทางใจ** หมายถึง การมีจิตใจร่าเริงเบิกบาน มีความสงบ

3) **สภาวะทางสังคม** หมายถึง การมีอยู่มีกินอย่างพอเพียง การมีอาชีพที่มั่นคง มีครอบครัวที่อบอุ่นอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัว ชุมชน ที่ทำงาน สังคม

4) **สภาวะทางปัญญา (จิตวิญญาณ)** หมายถึง จิตที่ได้รับการพัฒนา ทำให้รู้คุณค่าและความหมายของชีวิต แสดงออกโดยการลดละความเห็นแก่ตัว

2. **ความรู้เพื่อสภาวะ** หมายถึง ข้อมูล ข่าวสาร แนวคิด ความเข้าใจ และบทเรียนที่ได้รับจากการผ่านเหตุการณ์และประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและการปฏิบัติการกิจกรรม โครงการต่างๆ โดยสามารถถ่ายทอดซึ่งกันและกันได้ อันเกี่ยวเนื่องกับสภาวะของคนในชุมชน ซึ่งอาจเป็นทั้งในลักษณะความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่มีในตัวบุคคลหรือความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่สามารถแสดงออกมาให้ผู้อื่นเห็นก็ได้

3. แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชน หมายถึง

1) วิธีการจัดการความรู้ คือวิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนได้รับและหรือเพิ่มพูนความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม และ 2) องค์ประกอบของการจัดการความรู้ 3 ประการได้แก่ คนผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์

(1) การแสวงหาความรู้ หมายถึง วิธีการได้มาซึ่งความรู้ที่มีประโยชน์และมีผลต่อการดำเนินงาน

(2) การสร้างความรู้ หมายถึง วิธีการในการผนวกหรือหลอมรวมให้การกระทำ ความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลกลายเป็นความรู้

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิธีการในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ระหว่างบุคคล/กลุ่ม เช่นการเสวนา การเล่าเรื่อง การจัดตลาดนัดความรู้

(4) การจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล หมายถึง วิธีการในการเก็บรักษาและรวบรวมข้อมูล วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือและสื่อในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

(5) การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ หมายถึง วิธีการที่ทำให้ความรู้แพร่กระจายและไหลเวียนไปทั่วชุมชน

4. **ชุมชน** หมายถึง ชุมชนในระดับหมู่บ้านเป็นชุมชนที่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมมือร่วมใจกันดำเนินกิจกรรม ต่าง ๆ รวมทั้งแก้ปัญหาของชุมชนได้ด้วยศักยภาพของชุมชนเป็นหลัก โดยมีการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ปรับสภาพให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขหรือสุขภาวะของชุมชนโดยรวม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้วิธีการจัดการความรู้ของชุมชนสุขภาวะ
2. ได้ทราบปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการจัดการความรู้ที่ส่งเสริมให้เกิดสุขภาวะของชุมชน
3. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนที่ส่งเสริมให้เกิดสุขภาวะชุมชนเพื่อเป็นแนวทางไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่น ขยายให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองได้มากยิ่งขึ้น ส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีการทบทวนเอกสารแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและนำมาใช้ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งนำเสนอเนื้อหาออกเป็นดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดการจัดการความรู้

- 1.1 ความหมายของการจัดการความรู้
- 1.2 องค์ประกอบของการจัดการความรู้
- 1.3 กระบวนการของการจัดการความรู้
- 1.4 แนวทาง/รูปแบบการจัดการความรู้
- 1.5 ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคในการจัดการความรู้

ตอนที่ 2 แนวคิดสุขภาพและการดูแลสุขภาพหรือสุขภาวะ

- 2.1 ความหมายและแนวคิดของสุขภาพหรือสุขภาวะ
- 2.2 กระบวนทัศน์ทางสุขภาพ
- 2.3 แนวคิดการดูแลสุขภาพ

ตอนที่ 3 แนวคิดเมืองไทยแข็งแรง

- 3.1 ความเป็นมา
- 3.2 นโยบายและเป้าหมายเมืองไทยแข็งแรง
- 3.3 กระบวนการดำเนินงาน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดแข็งแรง

ตอนที่ 4 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

- 4.1 การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้
- 4.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 4.3 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 4.4 องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 4.5 ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 4.6 วิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้
- 5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพหรือสุขภาวะและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ 1 แนวคิดการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) หรือบางที่เรียกการจัดการองค์ความรู้ หรือการบริหารจัดการความรู้ หรือการบริหารความรู้ เริ่มตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ.1978 -1979 หรือกว่า 20 ปีมาแล้วเป็นยุคเริ่มต้นของการจัดการความรู้มีแนวคิดว่าความรู้เป็นสิ่งที่สามารถบริหารจัดการได้โดยอาศัยการจัดการที่มีระบบมีโครงสร้างตายตัวและมีการนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจของมนุษย์ ยุคที่สองในช่วงปี ค.ศ.1996 เป็นช่วงเวลาที่มีการจำแนกความรู้ออกเป็นสองประเภทคือ ความรู้ฝังลึก (Tacit) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) และมีการนำเสนอแนวคิดเรื่องรูปแบบของการสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ที่เรียกว่า “SECI Model” ของ Ikujiro Nonaka เป็นช่วงที่มีการพัฒนากระบวนการจัดการความรู้อย่างมีระบบแต่ก็มีข้อจำกัดที่ว่าความรู้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนเกินกว่าจะจำแนกเป็นความรู้ฝังลึก (Tacit) และความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) ได้อย่างชัดแจ้งการจัดการความรู้ที่เกิดผลดีจึงต้องมีการผสมผสานความรู้ทั้งสองในช่วงเวลาที่เหมาะสม ยุคที่สามเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ.2002 เป็นยุคที่นักคิดในการจัดการความรู้เริ่มศึกษาและทำความเข้าใจกับความรู้ ในมิติที่มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีพลวัตมากยิ่งขึ้น และได้เสนอแนวคิดในการจัดการความรู้ควรต้องอาศัยหลักธรรมชาติและระบบความคิดที่ซับซ้อนมาใช้ เนื่องจากพบว่ามีความรู้เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยใช้ระบบของเหตุผล เป้าหมายการจัดการความรู้ยุคนี้จึงเป็นการพัฒนาประสิทธิผลของการตัดสินใจและการสร้างนวัตกรรม และประสิทธิภาพของการนำความรู้ไปใช้ และให้ความสำคัญกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่เชื่อว่าความรู้และการแลกเปลี่ยนจะเกิดขึ้นได้ดีหากผู้ถ่ายทอดสัจใจแบ่งปันความรู้ให้แก่กัน ปัจจุบันเข้าสู่ยุคที่สี่ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ.2005 เป็นยุคที่การสื่อสารสาธารณะได้เข้ามามีบทบาท มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี On-Lineต่างๆ การประชาคม เว็บไซต์บ้าน การประชาพิจารณ์ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้แก่กันผ่านสื่อ สิ่งพิมพ์ในรูปแบบลักษณะที่ต่างกัน เป็นช่วงที่ทุกสังคมได้พยายามพัฒนามาตรฐาน แนวปฏิบัติ เพื่อผลักดันให้การจัดการความรู้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม (บุญดี บุญญาภิกิจและคณะ,2547:23-24, พัชรินทร์ สิริสุนทร,2550 : 37-39)

1.1 ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการพัฒนาองค์กรโดยเฉพาะทางธุรกิจ และเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อชุมชน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ที่หลากหลายโดยมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน เช่น เน้นการพัฒนาระบบงานควบคู่กับกระบวนการเรียนรู้ เน้นการบริหารความรู้ที่เกิดจากทรัพย์สินทางปัญญาและภูมิความรู้ของคนใน

องค์การเพื่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กร เป็นเครื่องมือหรือวิธีการในการเพิ่มมูลค่าของกิจกรรมขององค์กรหรือเป็นกระบวนการที่มีกิจกรรมที่ซับซ้อนกว้างขวางโดยถือว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญของการจัดการความรู้

วีรภู ฆาณะศิริรานนท์ (2543) ให้ความหมายว่าการจัดการความรู้เป็นกระบวนการรูปแบบใหม่ที่เน้นการพัฒนากระบวนการ (Business Process) ควบคู่ไปกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ (Creative Thinking) ถ้าองค์กรได้มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบก็จะเกิดโอกาสอันสำคัญต่อการพัฒนาให้เป็นองค์กรที่เยี่ยมไปด้ด้วยการทำงานอย่างฉลาดคิดและสร้างสรรค์

สมชาย นำประเสริฐชัย (2546:50) กล่าวถึงการจัดการความรู้ว่าเป็นกระบวนการในการจัดการการบริหารความรู้ของบุคคลหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งแต่ละบุคคลหรือองค์กร อาจมีเป้าหมายที่เหมือนหรือแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับเจเนเนตร มณีนาถ (2546:23) ที่กล่าวว่า เป็นกระบวนการจัดการความรู้ภายในองค์กรซึ่งความรู้เหล่านี้เกิดขึ้นมาจากทรัพย์สินทางปัญญาและภูมิความรู้ของพนักงานในองค์กรนั้น ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา

วิจารณ์ พานิช (2546 ใน <http://www.kmi.trf.or.th>) กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการที่เป็นเครื่องมือหรือวิธีการเพิ่มมูลค่าของกิจกรรมขององค์กร กลุ่มบุคคล หรือเครือข่ายของกลุ่มบุคคลหรือองค์กร และการจัดการความรู้ เป็นกิจกรรมที่มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลต่างๆ ที่สามารถนำมาสร้างเป็นความรู้ การตีความ ทำความเข้าใจถึงที่มาและตรวจสอบแนวความรู้นั้นๆ ตลอดจนการแบ่งปันความรู้ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน ขบคิด ต่อยอดความรู้สำหรับนำไปใช้งาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวต้องอาศัย “การเชื่อมโยงระหว่างบุคคล” เป็นกลไกสำคัญ โดยมี “เทคโนโลยี” เป็นเครื่องมือสนับสนุน

Boyelt J H, Boyelt JT. (อ้างในวิจารณ์ พานิช, 2545) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ซึ่งต้องให้นิยามหลายข้อ จึงจะครอบคลุมความหมาย ได้แก่ 1) การจัดการความรู้มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้แต่เทคโนโลยีด้านข้อมูลและคอมพิวเตอร์โดยตัวของมันเองไม่ใช่การจัดการความรู้ 2) การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (knowledge sharing) ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายใน

องค์การเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติ มีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคม มีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้ 3) การจัดการความรู้ต้องการผู้ทรงความรู้ความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์การ รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่ การดึงดูดคนเก่งและดี การพัฒนาคน การติดตามความก้าวหน้าของคน และการดึงคนมีความรู้ความสามารถไว้ในองค์การ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ 4) การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์การ การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์การ การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital) และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีบอกว่าการจัดการความรู้จะได้ผลหรือไม่

National Electronic Library for Health (2003 Available from: <http://www.nelh.nhs.uk>) ได้รวบรวมคำจำกัดความของ “การจัดการความรู้” ว่าหมายถึง 1) ประสิทธิภาพขององค์การในการสร้างความรู้ใหม่ เผยแพร่ความรู้ทุกหนแห่งในองค์กร และทำให้ความรู้อยู่ในตัวผลิตภัณฑ์ การบริการและระบบ 2) การรวบรวมกระบวนการซึ่งควบคุมการสร้าง การเผยแพร่ และการใช้ประโยชน์ของความรู้ 3) ศิลปะแห่งการสร้างคุณค่าจากทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้

David J. Skyrme (1997 อ้างถึงในนภดล สุขสำราญ, 2546: 53) ให้ความหมายการจัดการความรู้หมายถึงการจัดการอย่างเป็นระบบในการสร้างความชัดเจนให้กับความรู้และกระบวนการที่เกี่ยวข้องนับตั้งแต่ การสร้าง การรวบรวม การผสมผสาน การนำมาใช้และทำประโยชน์ ซึ่งเท่ากับเป็นการแปรสภาพความรู้ส่วนบุคคลไปสู่ความรู้ขององค์การมากกว่าเป็นเพียงแค่การแบ่งปันหรือการนำไปประยุกต์ใช้เท่านั้น

Carla O'Dell และ Jackson Grayson (1998) กล่าวว่า เป็นกลยุทธ์ในการที่จะทำให้คนได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อยกระดับและปรับปรุงการดำเนินงานขององค์การ และได้เสนอประเด็นสำคัญในมิติของการพัฒนาว่า การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จะใช้จัดการกับความรู้โดยตรงแต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีระหว่างกัน

ในหนังสือ The Guru Guide Top Management to the Knowledge Economy: The Best Ideas for Operating Profitably in a Hyper-Competitive World.(อ้างในวิจารณ์พานิช,2546) ได้กล่าวว่กิจกรรมต่อไปนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

- 1) การพัฒนาฐานข้อมูลเกี่ยวกับลูกค้า ปัญหาที่พบบ่อย และแนวทางแก้ปัญหา
- 2) กำหนดผู้เชี่ยวชาญด้านใดด้านหนึ่งที่เป็นคนภายในองค์กร ทำตารางรายชื่อและวิธีติดต่อ
- 3) ดึงเอาความรู้ออกมาจากผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้และกระจายความรู้ให้แก่ผู้อื่น
- 4) จัดทำโครงสร้างความรู้เพื่อให้ข้อมูลเป็นระบบ เข้าถึงง่าย และนำไปใช้ได้ง่าย
- 5) จัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็น โดยอาจเป็นการประชุมตามปกติ หรือผ่านการสื่อสารทางไกลรูปแบบต่าง ๆ
- 6) จัดกระบวนการกลุ่มให้คนจากต่างพื้นที่ได้ทำงานแก้ปัญหาร่วมกัน และผลัดกันทำหน้าที่ผู้จัดการความรู้
- 7) ค้นหา และส่งเสริมผู้มีความสามารถพิเศษในความรู้และทักษะที่เป็นหัวใจของความสำเร็จขององค์กร และหาทางให้ได้อยู่ในองค์กรไปนาน ๆ
- 8) ออกแบบการฝึกอบรม และกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อประเมินและพัฒนาความรู้ของแต่ละคนในองค์กร
- 9) ส่งเสริม ให้รางวัล หรือยกย่อง ปฏิบัติการที่นำไปสู่การแบ่งปันข้อมูลและดำเนินการเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการปิดบังข้อมูล
- 10) สร้างเครื่องอำนวยความสะดวกในการค้นหาและประยุกต์ใช้ความรู้
- 11) วัด “ต้นทุนทางปัญญา” เพื่อหาทางจัดการความรู้ให้ดีขึ้น
- 12) ทำความเข้าใจแนวโน้มของลูกค้า โดยศึกษาข้อมูลจากจุดให้บริการเกี่ยวกับ ความ ต้องการ ความพึงพอใจ และรสนิยมของลูกค้า

สุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ (อ้างถึงในวรรณี ทองระย้า, 2549:15) ได้กล่าวว่ความเข้าใจและการเลือกปฏิบัติในเรื่องการจัดการความรู้ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา กระบวนทัศน์ของผู้คน และบริบทของสังคมที่แตกต่างกัน การที่ไม่สามารถสร้างความรู้เพื่อแก้ปัญหาสังคมได้อย่างแท้จริงและเหมาะสมมีผลต่อคุณภาพชีวิตและวิถีชุมชนที่เปลี่ยนไป สมควรให้คนได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากความรู้ในทุกหน่วยของสังคม จึงมิใช่การให้ความสำคัญเพียงแค่มูลค่า แต่ควรครอบคลุมถึงคุณค่าอันได้แก่ ความดี ความงามและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามารถที่จะเชื่อมโยงประสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่เพื่อสร้างศักยภาพและทางเลือกของตนเอง รวมทั้งมี

จิตวิญญาณที่จะแบ่งปันความรู้ การจัดการความรู้จึงควรเป็นไปเพื่อให้สังคมสามารถจัดการความรู้ของตนเองได้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สร้างมูลค่าและคุณค่าจากการจัดการความรู้อันก่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม

จากแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ สามารถสรุปได้ว่าการจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กร/สังคมควบคู่ไปกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้/ความรู้ที่ต้องการของคนในองค์กร ภายในเวลาที่เหมาะสมโดยมีกิจกรรมที่รวมถึงการรวบรวม แสวงหาความรู้ สร้างความรู้ จัดระบบความรู้ การเข้าถึงข้อมูล ตลอดจนถ่ายทอดความรู้ แบ่งปันความรู้โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญทำให้เกิดการต่อยอดความรู้ สำหรับนำไปใช้งานโดยอาศัยการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลเป็นกลไกสำคัญ โดยหลักสำคัญของการจัดการความรู้ก็เพื่อการใช้ประโยชน์จากความรู้มาเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงาน โดยให้คนที่มีความหลากหลายทักษะ ความคิด วิถีคิด ได้ทำงานร่วมกันได้อย่างสร้างสรรค์ ร่วมกันทดลองและพัฒนาวิธีการทำงานรูปแบบใหม่ๆ และนำความรู้ที่เชื่อมโยงกับความจริงทั้งภายในและภายนอกของสังคม

1.1.1 ความหมายของความรู้

Thomas H.Davenport และ Laurence Prusak (อ้างถึงในนิทัศน์ วิเทศ, 2542: 2-9) กล่าวว่าในการจัดการความรู้ มีสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน และต้องแยกจากกันให้ชัดเจน คือ ข้อมูล (Data) สารสนเทศ (Information) และความรู้ (Knowledge) โดยให้ความแตกต่างระหว่างข้อมูล สารสนเทศและความรู้ ไว้ดังนี้

ข้อมูล คือชุดของข้อเท็จจริงเชิงวัตถุประสงค์สามารถมองเห็นได้ ตัวข้อมูลเองจึงปราศจากความเกี่ยวข้องและปราศจากวัตถุประสงค์ ข้อมูลไม่สามารถบอกถึงความสำคัญของมันเองหรือความไม่เกี่ยวข้องของของตัวมันเองออกมาให้เรารู้ได้ ข้อมูลเป็นวัตถุดิบขั้นสำคัญในการสร้างสารสนเทศ

สารสนเทศ คือสารอย่างหนึ่งที่อยู่ในรูปของเอกสารหรือการสื่อสารที่ให้เห็นหรือได้รับฟัง ทั้งนี้มีผู้ส่งสารและผู้รับสาร ดังนั้น สารสนเทศจึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงวิถีทางที่ผู้รับสารได้รับรู้ บางสิ่งบางอย่างที่มีผลต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมของบุคคล สารสนเทศจึงแตกต่างจากข้อมูลตรงที่มีความหมายในตัวเอง

ความรู้ คือการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ ค่านิยม ข่าวสาร เหตุการณ์ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เพื่อสร้างเป็นกรอบความคิดสำหรับการประเมินและสังเคราะห์ประสบการณ์และ

ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ความรู้อาจสกัดมาจากสารสนเทศโดยการเปรียบเทียบ (Comparison) การจัดลำดับเหตุการณ์ (Consequence) การเชื่อมโยง (Connections) และการสนทนา (Conversations) สอดคล้องกับ Yamazaki (อ้างในพัชรินทร์ สิริสุนทร, 2550 : 43) ที่เสนอว่า ความรู้ คือสารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด เปรียบเทียบ และเชื่อมโยงกับองค์ความรู้อื่นๆ อย่างมีบูรณาการ จนเกิดความเข้าใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ ได้ แต่ความรู้จะพัฒนาไปเป็นปัญญาได้ต้องผ่านการจัดการอย่างเป็นระบบ โดยกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การแปลความหมาย หรือการทำความเข้าใจกับความรู้และการประยุกต์ใช้ความรู้ที่มีอยู่

การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแปรข้อมูล เป็นข้อสนเทศ แปรข้อสนเทศเป็นความรู้ และใช้ความรู้เพื่อปฏิบัติการ (Action) โดยที่ไม่หยุดอยู่แค่ระดับความรู้ แต่จะยกระดับไปถึงปัญญา คุณค่า ความดี ความงาม โดยมีการดำเนินการส่งเสริมหรือสร้างเงื่อนไขให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) ภายในองค์กรไม่มีการปิดบังความรู้ ความรู้เกิดขึ้นโดยกระบวนการภายในคนหรือกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างคน ในองค์กรจะพบความรู้อยู่ในตัวคนและในกิจกรรมประจำวันขององค์กร ความรู้เหล่านั้นถ่ายทอดจากตัวบุคคลสู่ตัวบุคคล โดยกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การพูดคุยไปจนถึงการฝึกฝน หรืออาจถ่ายทอดผ่านสื่อ เช่น หนังสือ และสื่ออื่นๆ มีการยกระดับความรู้ให้ลึกซึ้งหรือเชื่อมโยงยิ่งขึ้น มีการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ประกอบการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจเลือกแนวทางใดแนวทางหนึ่งในหลายๆทางเลือก หรือใช้ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จสมความมุ่งหมาย แล้วเกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำนั้น (เกิดปัญญา) และเมื่อมีการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อกิจการใดกิจการหนึ่ง ก็มีการสังเกตและเก็บข้อมูลจากกิจกรรมนั้นนำไปแปรเป็นข้อสนเทศ และความรู้ สำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลงานที่ดียิ่งขึ้น เป็นวิทยากรหมุนเวียนไม่รู้จบ เป็นวิทยากรแห่งการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาการและปัญญา

ความรู้สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ คือ

- 1) Know-what (รู้ว่าคืออะไร) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง เป็นความรู้ในระดับที่ผู้จบการศึกษามหาวิทยาลัยใหม่ ๆ มี เป็นความรู้ในเชิงรับรู้
- 2) Know-how (รู้วิธีการ) เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง เป็นความรู้ที่มีอยู่ในผู้จบมหาวิทยาลัยออกไปทำงาน 2-3 ปี ภายได้สภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อน เป็นความสามารถในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ

3) **Know-why** (รู้เหตุผล) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อนและนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอภิปรายเกี่ยวกับประสบการณ์ร่วมกับผู้อื่น

4) **Care-why** (ใส่ใจกับเหตุผล) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ซับซ้อนมาจากภายในตนเอง บุคคลที่มีความรู้ในระดับนี้จะมีเจตจำนง แรงจูงใจ และการปรับตัวเพื่อความสำเร็จ

เมื่อพูดถึงความรู้ก็พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับความรู้อยู่มากมาย ได้แก่ **ประสบการณ์** ซึ่งเป็นทั้งตัวความรู้เอง และเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ **ความเป็นจริง** (Truth) ความรู้ต้องเชื่อมโยงกับความเป็นจริง และความเป็นจริงเป็นบ่อเกิดของความรู้ **ความซับซ้อน** (Complexity) คนมีความรู้จะมีความเข้าใจความซับซ้อน และความเข้าใจความซับซ้อนก็จะช่วยทำให้เกิดความรู้ **การตัดสินใจหรือวินิจฉัย** (Judgement) คนเราใช้ความรู้เป็นเครื่องตัดสินใจสถานการณ์ใหม่โดยการเปรียบเทียบกับความรู้ที่มีอยู่แล้ว และใช้การตัดสินใจตรวจสอบความพอเพียงของความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว และเพิ่มเติมความรู้จากประสบการณ์ใหม่ **สามัญสำนึก** (Common sense) คนมีความรู้จะมีความสามารถใช้สามัญสำนึกในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี **คุณค่าและความเชื่อ** (Value & Belief) เป็นส่วนประกอบที่แฝงอยู่ในความรู้จนเป็นเนื้อเดียวกัน ถ้ามีคุณค่าหรือความเชื่อพื้นฐานต่างกัน จะพัฒนาความรู้จากเหตุการณ์เดียวกัน ออกมาเป็นความรู้คนละชุด และแตกต่างกันได้อย่างมาก

1.1.2 แหล่งที่มาของความรู้

ในมุมมองของการจัดการความรู้ สามารถแบ่งที่มาของความรู้ ออกได้เป็น 2 แหล่งใหญ่ ๆ คือ

1. แหล่งความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล (Tacit Knowledge)
2. แหล่งความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการบันทึกหรือถ่ายทอดออกมาในรูปของเอกสาร ตำรา การสอน การอบรม

จากการศึกษาพบว่าความรู้ส่วนใหญ่ในโลกกว่าร้อยละ 80 เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลแทบทั้งสิ้น ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลเป็นความรู้ที่แต่ละคนสะสมผ่านประสบการณ์และการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย การเปลี่ยนความรู้ที่สืบทอดและปรับปรุงใช้ต่อได้สำหรับผู้อื่น นับว่ามีความสำคัญในกระบวนการจัดการความรู้ เพราะหากเราไม่สามารถนำความรู้ที่ฝังลึกออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อใช้งานระหว่างกันได้แล้ว ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคลก็จะสูญหายไปเมื่อ

บุคคลนั้นจากไป ในวัฒนธรรมตะวันตก มักถือกันว่าองค์การเป็นเสมือนโรงงานประมวลสารสนเทศ (Information Processing) คือ มีสมมุติฐานว่า ความรู้เป็นเรื่องจับต้องได้ทั้งหมด ความรู้เป็นสิ่งที่ค้นพบได้ง่าย กระบวนการปริมาณได้ว่าความรู้นั้นมากหรือน้อย แล้วนำมาวิเคราะห์การจัดการความรู้จึงมองหาความรู้ที่เหมาะสม เพื่อส่งผ่านไปยังบุคคลที่เหมาะสม กระบวนการจัดการความรู้จึงให้ความสำคัญกับ “ความรู้ที่เปิดเผย” (Explicit Knowledge) เน้นการถ่ายทอดความรู้ผ่านการสอน การฝึกอบรม การผลิตเอกสาร คู่มือ ตำรา (Holden, 2001 อ้างถึงใน ชาตรี เจริญศิริและคณะ, 2546) แต่ในวัฒนธรรมตะวันออก ถือกันว่าความรู้เปรียบเสมือนภูเขาน้ำแข็ง มีทั้งส่วนที่เห็นชัดเจนเสมือนภูเขาน้ำแข็งส่วนที่อยู่เหนือน้ำ (Explicit Knowledge) เป็นสิ่งที่ประจักษ์หรือมีความชัดเจน กับความรู้ที่ “ฝัง” อยู่ลึก ๆ เหมือนภูเขาน้ำแข็งส่วนที่อยู่ใต้น้ำ (Tacit Knowledge) ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นนัยและไม่เปิดเผย ความรู้ที่ “ฝัง” อยู่เป็นส่วนใหญ่ของความรู้ทั้งหมด เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่เป็นระบบ ทำความเข้าใจยาก และแลกเปลี่ยนยาก ฝังอยู่ลึกๆ ในพฤติกรรม ประสพการณ์ อารมณ์ ค่านิยม และอุดมการณ์ส่วนตัว ความรู้ส่วนที่ “ฝังลึก” นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ในองค์กรซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในองค์กรหรือชุมชน ได้แก่ กระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้รู้มาก่อน อยู่มาก่อน ไปสู่ผู้ซึ่งรู้น้อยกว่า การสร้างและขยายเครือข่าย โดยอิงวัฒนธรรม ความจริงใจที่มีต่อกัน กระตุ้นให้คนกล้าคิด ระบบการจ้างงานจนเกษียณ ระบบอาวุโส การตัดสินใจโดยใช้ฉันทามติในการประชุม (Consensus Decision Making)

1.2 องค์ประกอบของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้จะสำเร็จและเกิดผลดีเกิดจากการผสมผสานขององค์ประกอบ 3 ประการได้แก่ คน กระบวนการ และเทคโนโลยี

1) ด้านคน การพัฒนาธุรกิจหรือองค์การเพื่อสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันหรือเพื่อความอยู่รอดขององค์การที่จะสร้างนวัตกรรมและมีความคล่องตัว การพัฒนาคนจึงมีความสำคัญเป็นอันดับแรก การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ กระบวนการและเทคโนโลยีที่ใช้ในองค์การเพื่อแสวงหา สร้าง จัดการ แลกเปลี่ยน และทำให้ความรู้ที่ต้องการได้รับผลสำเร็จตามวิสัยทัศน์ หรือเป้าหมายที่องค์การต้องการ ซึ่งการจัดการความรู้ถือว่าการพัฒนาคนในองค์การ โดยร้อยละ 80 เป็นการใช่มองของมนุษย์ อีกร้อยละ 20 เป็นการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีสารสนเทศ เพราะหัวใจของการจัดการความรู้คือ การรวบรวมความรู้ (Gathering information) การวิเคราะห์สังเคราะห์ความรู้ รวมถึงการนำความรู้ไปใช้ (น้ำทิพย์ วิภาวิน, 2447: 18)

2) ด้านกระบวนการ กระบวนการของการจัดการความรู้ประกอบด้วย ขั้นตอนของการจัดการความรู้ โดยต้องระบุสารสนเทศที่ต้องการ เป็นการวิเคราะห์แยกแยะว่าความรู้ชนิดใดที่ควรนำมาใช้ในองค์กร แล้วนำความรู้มาตรวจสอบความถูกต้อง ก่อนนำไปเผยแพร่ โดยต้องเข้าใจ วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายขององค์กรให้ชัดเจน

3) ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของความรู้ในองค์กรให้เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล ได้แก่ เทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดเก็บสารสนเทศ เครื่องคอมพิวเตอร์ การเผยแพร่เนื้อหาไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีระบบและฐานข้อมูลที่สนับสนุนการทำงานร่วมกัน ระบบเครือข่ายช่วยสนับสนุนการสื่อสารและการสนทนา วัฒนธรรมองค์กรที่ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และใช้ข้อมูลร่วมกัน

1.3 กระบวนการของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการในการพัฒนาองค์กร พัฒนาระบบการเรียนรู้ของคนในองค์กร นักวิชาการและองค์กรต่างๆ ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้หรือบางคนใช้คำว่า ขั้นตอนในมุมมองที่แตกต่าง และในบางส่วนก็เหมือนกัน ดังเช่น

Michael Marquardt (1996, 2002) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ว่า ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บข้อมูลและการสืบค้นข้อมูล รวมทั้งการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition)

องค์กรควรแสวงหาความรู้ที่มีประโยชน์และมีผลต่อการดำเนินงานจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กร

1. การแสวงหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งภายในองค์กร (Internal Collection of Knowledge) ความสามารถในการเรียนรู้ของบุคคลส่วนใหญ่ในองค์กรกลายเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเพิ่มคุณค่าให้แก่องค์กรและการได้มาซึ่งความรู้สามารถกระทำได้ด้วย

(1) การให้ความรู้แก่พนักงาน เช่นการสอนงาน การฝึกอบรม การสัมมนา การประชุม การแสดงผลงาน ระบบพี่เลี้ยง

(2) การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และลงมือปฏิบัติ

(3) การดำเนินการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการปฏิบัติงานต่าง ๆ

2. การแสวงหาและรวบรวมความรู้จากแหล่งภายนอกองค์กร (External Collection of Knowledge) เพื่อการเป็นผู้นำในการแข่งขันทางการตลาดภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

อย่างรวดเร็ว องค์การต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกล เพื่อปรับปรุงผลงานและสร้างให้เกิดความคิดใหม่ ๆ อย่างสม่ำเสมอ การแข่งขันขององค์การต่างๆ ต้องอาศัยการปรับใช้ความคิดและสร้างสรรค์ ความก้าวหน้าด้วยข้อมูลสารสนเทศจากสภาพแวดล้อมภายนอกด้วยวิธีต่าง ๆ ดังนี้

- (1) การใช้มาตรฐานเปรียบเทียบ (Benchmarking) จากองค์กรอื่น ๆ
- (2) การจ้างที่ปรึกษา
- (3) การอ่าน ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ E-mail และบทความ การดูโทรทัศน์ วีดิทัศน์ และภาพยนตร์
- (4) การตรวจสอบแนวโน้มทางเศรษฐศาสตร์ สังคม และเทคโนโลยี
- (5) การรวบรวมข้อมูลจากลูกค้า คู่แข่ง และแหล่งอื่น ๆ
- (6) การจ้างพนักงานใหม่
- (7) การร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างพันธมิตรและร่วมทุน

Hospers (อ้างใน วรรณีย์ ทองระย้า, 2549:13) ได้อธิบายถึงการได้มาซึ่งความรู้เพิ่มเติม โดยแบ่งออกเป็น

ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์จริง คือ ความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ของประสาทสัมผัส ซึ่งขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจต่อประสบการณ์หรือสิ่งที่ได้มานั้น

ความรู้ที่ได้จากเหตุผล คือ ความสามารถในการอธิบายปรากฏการณ์เชิงเหตุผล การคำนวณ

ความรู้ที่ได้จากผู้รู้ คือ ความรู้จากผู้สังเกตการณ์ นักวิชาการ ผู้ประกอบอาชีพในแต่ละสาขาจนเกิดความชำนาญสั่งสมประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมากเป็นพิเศษ

ความรู้ที่ได้จากการหยั่งรู้ คือ ความรู้หรือความเห็นแจ้งที่เกิดขึ้นมาในสภาวะที่เหมาะสมพอดี ซึ่งเชื่อถือได้น้อย เพราะยากแก่การพิสูจน์หรืออธิบายด้วยความเป็นวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้การเปิดพื้นที่หรือเวทีที่เรียกว่า “Ba” (คือสถานที่ที่เปิดโอกาสให้พนักงานได้พบปะสังสรรค์เพื่อสร้างความรู้จัก คู่้นเคย รวมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์) การสร้างความรู้ในองค์กรจำเป็นต้องมีเวทีที่จะได้พบปะกัน และในเวทีเสมือนจริง โดยมีกระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้ เพื่อให้เกิดเป็นสินทรัพย์เชิงความรู้ในองค์กรหรือหากมองเวทีเสมือนจริงในรูปแบบที่ง่ายต่อความเข้าใจในชุมชนก็คือ สถานที่ที่ชาวบ้านได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือแม้แต่การถามสารทุกข์สุกดิบข่าวคราวของสมาชิกภายในชุมชน อาทิ สภากาแฟ การประชุม การพบปะกันเพื่อทำบุญที่วัด การลงแขก เป็นต้น การเปิดเวทีจริงเสมือนจริงจะเป็นตัวส่งเสริมความรู้ อันนำไปสู่กระบวนการเพื่อปรับเปลี่ยนความรู้โดยผ่านกระบวนการ ตามแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 กระบวนการปรับแปลงความรู้

2) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation)

การแสวงหาความรู้เป็นการปรับใช้ความรู้โดยทั่วไปแต่การสร้างความรู้เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้น การสร้างความรู้เกี่ยวข้องกับแรงผลักดัน การหยั่งรู้ และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล การสร้างความรู้ควรอยู่ภายใต้หน่วยงานหรือคนในองค์กร หมายความว่า ทุกคนสามารถเป็นผู้สร้างความรู้ได้ ซึ่งรูปแบบต่าง ๆ ในการสร้างองค์ความรู้ได้แก่

1. ความรู้ที่บุคคลให้ความรู้ที่ตนมีอยู่แก่ผู้อื่น เช่นการทำงานด้วยกันอย่างใกล้ชิด (Tacit to Tacit)
2. การนำความรู้ที่องค์กรมีอยู่ผนวกเข้ากับความรู้ของแต่ละบุคคลเพื่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ และมีการแบ่งปันทั่วทั้งองค์กร (Tacit to Explicit)
3. ความรู้ที่ได้จากการรวมเข้าด้วยกันและสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งรูปแบบนี้อาจจำกัดอยู่ที่การเน้นสิ่งที่มีอยู่แล้ว (Explicit to Explicit)
4. ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการภายใน โดยที่สมาชิกขององค์กรค้นพบแนวทางได้เองโดยปริยาย ซึ่งมีกิจกรรมมากมายที่องค์กรสามารถดำเนินการเพื่อสร้างความรู้ (Explicit to Tacit)
5. การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) เป็นการทำงานบนปัญหาจริงซึ่งเน้นการได้มาของการเรียนรู้และการนำไปใช้แก้ปัญหา สมการของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ คือ การเรียนรู้ = ความรู้ที่ใช้ในปัจจุบัน + การตั้งคำถาม (การมองในสิ่งที่ยังไม่รู้) การเรียนรู้จากการปฏิบัติอยู่บนประสบการณ์และความรู้ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่ม โดยการเพิ่มทักษะการสะท้อนกลับการถามคำถาม ซึ่งจะให้ผลลัพธ์ก็คือความรู้ใหม่
6. การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ (Systematic Problem Solving)

7. การทดลอง (Experimentation) ซึ่งเป็นการสร้างแรงจูงใจและโอกาสสำหรับการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้แบบนี้จะแตกต่างจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ เพราะว่าไม่ได้ถูกกระตุ้นโดยสถานการณ์ปัจจุบันหรือความยาก แต่ถูกกระตุ้นโดยโอกาสและการขยายขอบเขต ตัวอย่างของการทดลองจะรวมถึงการพัฒนาผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา การใช้โครงการนำร่อง

8. การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีต (Learning from Past Experience) องค์การเลือกการเรียนรู้มีการสร้างความรู้โดยการทบทวนจากความสำเร็จและความล้มเหลวขององค์กร การประเมินอย่างเป็นระบบ การถ่ายโอนและการบันทึกสิ่งที่เรียนรู้ในแนวทางที่จะให้ประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร

3) การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ (Knowledge Storage and Retrieval)

ในการจัดการความรู้ องค์กรต้องกำหนดเกี่ยวกับสิ่งสำคัญที่จะเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ และต้องพิจารณาวิธีการในการเก็บรักษาและการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการ องค์กรต้องเก็บรักษาสิ่งที่เป็นความรู้ไว้ให้ดีที่สุด การจัดเก็บนั้นเกี่ยวข้องกับด้านเทคนิค เช่น การบันทึกเป็นฐานข้อมูล (Database) หรือการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน รวมทั้งเกี่ยวกับกระบวนการทางมนุษย์ด้วย เช่น การสร้างและจัดจำของปัจเจกบุคคล การเก็บสะสมความรู้ควรคำนึงถึงโครงสร้างและการจัดเก็บควรเป็นระบบที่สามารถค้นหาและส่งมอบได้อย่างถูกต้องรวดเร็ว

การสืบค้นความรู้ เป็นลักษณะของการเข้าถึงสิ่งที่ผู้ใช้ต้องการเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานต่อไป องค์กรควรทำให้พนักงานทราบถึงช่องทางหรือวิธีการสำหรับการค้นหาความรู้ต่างๆ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การทำห้องสมุดจัดเก็บรายชื่อและทักษะของผู้เชี่ยวชาญ การทำสมุดหน้าเหลือง ขององค์กร หรือในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายการทำงานตามระดับชั้น การประชุม การฝึกอบรม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การถ่ายโอนความรู้ในองค์กร

4) การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer and Utilization)

การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ มีความจำเป็นสำหรับองค์กรแห่งการเรียนรู้ เพราะองค์กรเรียนรู้จะเกิดได้เมื่อความรู้กระจายและถ่ายทอดไปอย่างรวดเร็วและเหมาะสมทั่วทั้งองค์กร การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกลไกด้านอิเล็กทรอนิกส์ การเคลื่อนที่ของสารสนเทศและความรู้ระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งเป็นไปได้โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

การถ่ายโอนความรู้โดยตั้งใจ มีวิธีการต่างๆ เช่น การสื่อสารด้วยการเขียน อาทิการบันทึกการรายงาน จดหมาย ข่าวประกาศ การฝึกอบรม การประชุมภายใน การสื่อสารภายในองค์กร

อาทิ วิดีทัศน์ สิ่งพิมพ์ เครื่องเสียง การเยี่ยมชมงานต่าง ๆ ที่จัดเป็นกลุ่มตามความจำเป็น การหมุนเวียน/เปลี่ยนงาน ระบบพี่เลี้ยง

การถ่ายโอนความรู้โดยไม่ตั้งใจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยไม่รู้ตัวหรือเป็นการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นจากการทำหน้าที่ประจำอย่างไม่มีแบบแผน เช่น การหมุนเวียนงาน การเล่าเรื่องราวต่อ ๆ กันมา คณะทำงาน เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

วิจารณ์ พานิช (2547) กล่าวถึง การจัดการความรู้ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ

1) **การกำหนด** (Define) สิ่งแรกที่เราต้องร่วมกันตั้งคำถามว่า อะไรคือความรู้ที่สำคัญ และจำเป็นกับองค์กร ความรู้ที่ต้องการใช้ในการดำเนินกิจกรรมหรือการประกอบการ จะทำให้สามารถกำหนดความรู้ที่จำเป็นต้องจัดหา สร้างขึ้นมาใช้ในองค์กร ขั้นตอนนี้คือ การนำเอาความมุ่งมั่น (Purpose) วิสัยทัศน์ (Vision) พันธกิจ (Mission) เป้าหมาย (Goal) วัตถุประสงค์ (Objective) นโยบาย (Policy) ขององค์กรเป็นตัวตั้งใช้ในการกำหนดความรู้ที่ต้องการใช้

2) **การสร้างความรู้** (Create) ทั้งนี้เป็นการสร้างจากกระบวนการและขั้นตอนในการทำงานภายในองค์กร และการนำความรู้ ข้อเสนอแนะ หรือข้อมูลจากภายนอกมาสังเคราะห์เป็นความรู้สำหรับใช้ในการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทขององค์กร โดยเฉพาะการสร้างความรู้ด้วยการค้นคว้าวิจัยร่วมกันเรียนรู้ศึกษาวิจัย ในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาและยกระดับการให้บริการแก่ประชาชน

3) **การเสาะหาและยึดกุมความรู้** (Capture) จากความเชื่อที่ว่าความรู้มีอยู่ทั่วไป ทั้งภายในและภายนอกองค์กร ในสังคม ในโลก องค์กรจะต้องพัฒนาขีดความสามารถในการเสาะแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่กระจัดกระจายและแฝงอยู่ตามที่ต่างๆ มาใช้ประโยชน์ คำว่า capture หมายความว่า ไปดึงความรู้มาทั้งจากภายในและภายนอกองค์กรเพื่อใช้ประโยชน์ในองค์กรของเรา ซึ่งวิธีที่ง่ายที่สุด คือไปศึกษาดูงาน ซักถามมีการบันทึกมีการทบทวน และดำเนินการดังกล่าวอยู่อย่างสม่ำเสมอ จนเกิดทักษะความชำนาญ รวมทั้งพัฒนาวิธีการใหม่ๆ เพื่อการเสาะหาและยึดกุมความรู้จากประสบการณ์เดิม

4) **การแลกเปลี่ยนความรู้** (Sharing) คือขั้นตอนที่สำคัญที่สุด และเป็นขั้นตอนที่ทำยากที่สุด ในองค์กรบางประเภทที่สมาชิกองค์กรมีพฤติกรรมปกป้องความรู้ เพื่อเอาไว้ใช้แสดงความเหนือคนอื่น เพื่อประโยชน์ในการแข่งขันเลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน กระบวนการจัดการความรู้จะต้องสร้างเงื่อนไขและกติกาที่ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ ให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้มีพฤติกรรมแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเป็นการแลกเปลี่ยน

ระหว่างคนในองค์กร และภายนอกองค์กร สิ่งที่ต้องสร้างบรรยากาศให้ส่งเสริม Knowledge sharing คือทำให้คนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้เปลี่ยนแปลงยังทำให้ความรู้ ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น

5) การใช้ความรู้(Use) การประยุกต์ใช้ความรู้ทำให้เกิดผลจากการใช้รู้นั้น ทั้งเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการ พัฒนาระบบการทำงาน และพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในองค์กร เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง และมีผลในเชิงป้อนกลับต่อกระบวนการจัดการความรู้ทุกๆ ขั้นตอน

หรืออาจกล่าวได้ว่า การจัดการความรู้ ประกอบด้วยกิจกรรมและกระบวนการต่อไปนี้ (ชาติวี เจริญศิริ และคณะ, 2546: 8)

1. การค้นหาและรวบรวมความรู้ คัดเลือกเอาไว้เฉพาะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการใช้ประโยชน์ ทั้งจากภายในและภายนอกองค์กร นำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือและความเหมาะสมกับบริบทของสังคมและขององค์กร ถ้าไม่เหมาะสมก็นำมาปรับปรุง

2. การจัดหมวดหมู่ความรู้ให้เหมาะสมกับการใช้งาน

3. การจัดเก็บความรู้เพื่อให้ค้นหาได้ง่าย

4. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้

5. การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

6. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้

7. การสร้างความรู้ใหม่

8. การประยุกต์ใช้ความรู้

9. การเรียนรู้จากการใช้ความรู้

B.Rubentein – Montano et.al. (2002) กล่าวว่าปัจจุบันความรู้ได้กลายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับองค์กรมากกว่าทรัพยากรหรือทรัพย์สินด้านอื่น ความรู้เป็นทรัพยากรหลักที่ใช้ในการดำเนินงานและการแข่งขัน โดยที่วัฒนธรรมการปฏิบัติงาน เทคโนโลยี ระบบ และขั้นตอนต่างๆ ในการทำงานขององค์กรล้วนมีพื้นฐานมาจากความรู้ ความชำนาญ ดังนั้นเพื่อให้องค์กรสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล องค์กรควรจัดการความรู้ที่มีผลกระทบต่อองค์กรอื่น เพื่อเพิ่มความสามารถของพนักงานในการปรับปรุงคุณภาพของสินค้าและการให้บริการลูกค้าทั้งภายในและภายนอก และได้รวบรวมวิธีการและขั้นตอนทั้งจากนักวิชาการและจากการปฏิบัติงานของบริษัทต่างๆ (<http://userpages.umbc.edu/~buchwalt/papers/KM10-FINAL.htm>) ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ

ลำดับ	ชื่อสถาบัน/คน	กระบวนการจัดการความรู้
1.	American Management System	1. ค้นหา (สร้างศูนย์ความรู้) [Find(create knowledge centers)] 2. รวบรวม (กระตุ้นและจำแนกคน) [Organize (motivate and recognize people)] 3. แบ่งปัน [Share]
2.	Arthur Andersen Consulting	1. ประเมินค่า (Evaluate) 2. กำหนดบทบาทของความรู้ (Define the role of knowledge) 3. สร้างกลยุทธ์ทางความรู้ที่เชื่อมโยงไปสู่วัตถุประสงค์ของธุรกิจ(Create a knowledge strategy linked to business objectives) 4. แยกแยะกระบวนการ วัฒนธรรม และความต้องการทางเทคโนโลยีของกลยุทธ์ทางความรู้ (Identify processes, cultures and technologies needed for implementation of a knowledge strategy) 5. ทำให้กลไกย้อนกลับเป็นผล (Implement feedback mechanisms)
3.	Andersen Consulting	1. ได้มา (Acquire) 2. สร้าง (Create) 3. สังเคราะห์ (Synthesize) 4. แบ่งปัน (Share) 5. ใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายองค์กร (Use to Achieve Organizational Goals) 6. สภาพแวดล้อมที่นำไปสู่การแบ่งปันความรู้ (Environment Conducive to Knowledge Sharing)

ตารางที่ 1 ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสถาบัน/คน	กระบวนการจัดการความรู้
4.	Buckley & Carter Centre for International Business, University of Leeds	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลักษณะความรู้ (Knowledge Characteristics) 2. คุณค่าเพิ่มจากการรวมกันของความรู้ (Value Added from Knowledge Combination) 3. การมีส่วนร่วม (Participants) 4. วิธีการถ่ายโอนความรู้ (Knowledge Transfer Methods) 5. การปกครอง (Governance) 6. การดำเนินการ (Performance)
5.	Knowledge Associates	<ol style="list-style-type: none"> 1. การได้มา (Acquire) 2. การพัฒนา (Develop) 3. การรักษาไว้ (Retain) 4. การแบ่งปัน (Share)
6.	The Knowledge Research Institute Inc.	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้อำนาจความรู้ที่มีอยู่ (Leverage Existing Knowledge) 2. สร้างความรู้ใหม่ (Create New Knowledge) 3. ดึงและเก็บความรู้ (Capture and Store Knowledge) 4. ทำให้เป็นระบบและแปรรูปความรู้ (Organize and Transform Knowledge) 5. จัดความรู้ให้เหมาะสม (Deploy Knowledge)
7.	Liebowitz	<ol style="list-style-type: none"> 1. แปรรูปข้อมูลไปสู่ความรู้ (Transform Information into Knowledge) 2. จำแนกและพิสูจน์ความรู้ (Identify and Verify Knowledge) 3. ดึงและรับประกันความรู้ (Capture and Secure Knowledge) 4. จัดการความรู้ (Organize Knowledge)

ตารางที่ 1 ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสถาบัน/คน	กระบวนการจัดการความรู้
		5. นำกลับมาและใช้ความรู้ (Retrieve and Apply Knowledge) 6. รวบรวมความรู้ (Combine Knowledge) 7. เรียนรู้ความรู้ (Learn Knowledge) 8. สร้างความรู้ (วนกลับไปข้อ 3) [Create Knowledge (loop back to 3)] 9. กระจาย/ขายความรู้ (Distribute/Sell Knowledge)
8.	Marquardt	1. การแสวงหาความรู้ (Acquisition) 2. การสร้างความรู้ (Creation) 3. การจัดเก็บข้อมูลและสืบค้นความรู้ (Storage) 4. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (Transfer and Utilization)
9.	The Mutual Group	1. รวบรวมข้อมูล (สร้างพื้นฐานของโครงสร้างความรู้ที่ชัดเจน) [Gather Information (building an explicit knowledge infrastructure)] 2. เรียนรู้ (การพัฒนาความรู้ที่เป็นนัย) [(Learn tacit knowledge development)] 3. ถ่ายโอน (Transfer) 4. ทำ (พัฒนาความสามารถโดยผ่านการจัดคุณค่าให้เหมาะสม) [Act (developing capability through values deployment)]
10.	The National Technical University of Athens, Greece	1. กำเนิดความรู้ [Context(generating knowledge)] 2. เป้าหมายการจัดการความรู้ (รวบรวมความรู้) [Knowledge Management Goals (organizing knowledge)]

ตารางที่ 1 ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสถาบัน/คน	กระบวนการจัดการความรู้
		3. ยุทธศาสตร์ (พัฒนาและกระจายความรู้) [Strategy(developing and distributing knowledge)] 4. วัฒนธรรม (Culture)
11.	O'Dell American Productivity and Quality Center	1. จำแนก (Identify) 2. สะสม (Collect) 3. ดัดแปลง (Adapt) 4. ทำให้เป็นระบบ (Organize) 5. ใช้ (Apply) 6. แบ่งปัน (Share) 7. สร้างสรรค์ (Create)
12.	Van der Spek and Spijkervet	1. พัฒนาคำรู้ใหม่ (Developing New Knowledge) 2. รับรองความรู้ใหม่และความรู้เดิมที่มีอยู่ (Securing New and Existing Knowledge) 3. กระจายความรู้ (Distributing Knowledge) 4. รวมความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้ (Combining Available Knowledge)
13.	Wiig	1. สร้างและหาแหล่งข้อมูล (Creation and Sourcing) 2. การรวบรวมและแปรข้อมูล(Compilation and Transformation) 3. การเผยแพร่สิ่งที่เป็นประโยชน์(Dissemination Application) 4. การเปลี่ยนคุณค่าให้เป็นเงิน (Value Realization)

ตารางที่ 1 ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของสถาบัน/นักวิชาการต่างๆ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสถาบัน/คน	กระบวนการจัดการความรู้
14	Wielinga et al. University of Amsterdam	<p>1. แนวคิด (จำแนก/ทำรายการสิ่งของ/แสดงให้เห็น/แบ่งประเภท) [Conceptualize (identify/inventory, represent, classify)]</p> <p>2. สะท้อน (รูปแบบของการพัฒนาความรู้และสร้างสรรค์, รูปแบบของการจำแนกแหล่งความรู้และผล) [Reflect (models of knowledge development and creation, models for identifying knowledge resources and results)]</p> <p>3. กระทำ (รวบรวมและทำให้ความรู้มั่นคง, บูรณาการความรู้, พัฒนาและกระจายความรู้) [Act (combine and consolidate knowledge, integrate knowledge, develop and distribute knowledge)]</p>

ความหลากหลายของกระบวนการจัดการความรู้เมื่อนำมาวิเคราะห์จะพบว่ามีเหมือนและความแตกต่างของนักวิชาการต่าง ๆ ดังตารางที่ 2

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของนักวิชาการ/สถาบันต่าง ๆ

ขั้นตอน/กระบวนการจัดการ ความรู้ นักวิชาการ/สถาบัน	กำหนด เป้าหมาย/ บทบาท	ประเมิน ค่า	ค้นหา ความรู้	สร้าง/ พัฒนา ความรู้	การ แบ่งปัน/ แลกเปลี่ยน เรียนรู้	แยกแยะ กระบวนการ/ วัฒนธรรม	สังเคราะห์ ความรู้	จัดเก็บ/ รวบรวม	ใช้เพื่อ บรรลุ เป้าหมาย	กลไก ย้อนกลับ	การ ปกครอง	ถ่ายโอน/ ใช้ ประโยชน์
American Management System			✓		✓			✓				
Arthur Andersen Consulting	✓	✓		✓		✓				✓		
Andersen Consulting			✓	✓	✓		✓		✓			
Buckley & Carter Centre for International Business, University of Leeds				✓					✓		✓	✓
Knowledge Associates			✓	✓	✓			✓				
The Knowledge Research Institute Inc.		✓	✓	✓				✓	✓			
Liebowitz		✓	✓	✓				✓				✓
Marquardt			✓	✓				✓				✓
The Mutual Group			✓		✓			✓				✓

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ขั้นตอน/กระบวนการจัดการความรู้ของนักวิชาการ/สถาบันต่าง ๆ (ต่อ)

ขั้นตอน/กระบวนการจัดการ ความรู้ นักวิชาการ/สถาบัน	กำหนด เป้าหมาย/ บทบาท	ประเมิน ค่า	ค้นหา ความรู้	สร้าง/ พัฒนา ความรู้	การแบ่งปัน/ แลกเปลี่ยน เรียนรู้	แยกแยะ กระบวนการ/ วัฒนธรรม	สังเคราะห์ ความรู้/จัด หมวดหมู่	จัดเก็บ/ รวบรวม	ใช้เพื่อ บรรลุ เป้าหมาย	กลไก ย้อนกลับ	การ ปกครอง	ถ่ายโอน/ ใช้ ประโยชน์
The National Technical University of Athens, Greece	✓		✓	✓		✓						✓
O'Dell American Productivity and Quality Center		✓	✓	✓	✓			✓				✓
Van der Spek and Spijkervet				✓				✓				✓
Wiig			✓	✓				✓				✓
Wielinga et al. University of Amsterdam		✓		✓					✓			✓
วิจารณ์ พานิช	✓		✓	✓	✓							✓
ชาติวี เจริญศิริและคณะ			✓	✓	✓		✓	✓				✓
รวมความถี่	3	5	12	14	7	2	2	10	4	1	1	11

จากการวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ของนักวิชาการและสถาบันต่าง ๆ พบว่ามีผู้กำหนดขั้นตอนที่เหมือนกันโดยมีความถี่ตั้งแต่ 6 ขึ้นไปได้แก่ การค้นหาหรือแสวงหาความรู้ การสร้างและพัฒนาความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวม การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Michael Marquardt และวิจารณ์ พานิช โดย Marquardt กำหนดแนวทางการจัดการความรู้มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บและรวบรวม การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์ ส่วนวิจารณ์ พานิช ได้กำหนดกิจกรรมการจัดการความรู้ใน 5 ขั้นตอนคือ การกำหนดเป้าหมาย การสร้างความรู้ การเสาะหาและยึดกุมความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ การใช้ความรู้ ฉะนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงใช้กรอบแนวคิดในเรื่องกระบวนการจัดการความรู้ของมาร์ควอต และวิจารณ์ พานิช ผสมผสานกันอันได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวม การถ่ายโอนและการใช้ประโยชน์

1.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้

การดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กรจะพบการนำเครื่องมือ (Tools) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้น (บดีนทร์ วิจารณ์, 2547:106-109) เครื่องมือเหล่านี้ได้แก่

- 1) ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice – CoP) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิดความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้การสร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ
- 2) การใช้พี่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง (Mentoring Programs) เป็นวิธีการพัฒนาความสามารถของพนักงาน ซึ่งส่วนมากจะเน้นที่พนักงานใหม่ที่ต้องมีการสอนงานอย่างรวดเร็วให้สามารถปฏิบัติงานได้ในเวลาอันสั้น โดยมอบหมายให้พี่เลี้ยงเป็นผู้แนะนำ
- 3) การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews-AAR) คือการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงเกิดจะรักษาจุดแข็งและปรับปรุงจุดอ่อนอย่างไร ส่งผลให้สมาชิกได้เรียนรู้ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว
- 4) แหล่งผู้รู้ในองค์กร (Center of Excellence – CoE) เป็นการกำหนดแหล่งผู้รู้ในองค์กร สามารถทราบได้ว่าจะสอบถามผู้รู้ได้ที่ไหน อย่างไร
- 5) เพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist) เป็นการประชุม ซึ่งเชิญสมาชิกจากทีมอื่นมาแบ่งปันประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจให้แก่ทีมซึ่งต้องการความช่วยเหลือ

6) ฐานความรู้บทเรียนและความสำเร็จ (Lessons Learned and Best Practices Databases) ได้มีการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งในรูปความสำเร็จ ความล้มเหลว ข้อเสนอแนะในเรื่องที่สนใจ

7) การเล่าเรื่อง (Story Telling) เป็นการบอกเล่าที่ทำให้ผู้ฟัง มีความรู้สึกเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่เล่ามา มีความต้องการที่จะหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหาเรื่องราวความคิดต่างๆ ในเรื่องทีเล่านั้นกลายเป็นของผู้ฟัง ผู้ฟังมิใช่เป็นเพียงผู้สังเกตภายนอก

8) การเสวนา (Dialogue) เป็นการปรับฐานความคิด โดยการฟังจากผู้อื่น และความหลากหลายทางความคิดที่เกิดขึ้น ทำให้สมาชิกเห็นภาพที่ใกล้เคียงกัน หลังจากนั้นจึงจัดเวทีอภิปรายเพื่อแก้ปัญหาหรือหาข้อยุติต่อไป

9) เวทีถามตอบ (Forum) เป็นเวทีที่เราสามารถโยนคำถามเพื่อให้ผู้ที่ร่วมอยู่ใน Forum ช่วยกันตอบคำถามหรือส่งต่อให้ผู้เชี่ยวชาญอื่นช่วยตอบ

1.3.2 บุคคลที่สำคัญในการจัดการความรู้

ในการจัดการความรู้ที่สำคัญได้แก่ คน ซึ่งเป็นผู้ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในองค์กร โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ตามที่วิจารณ์ พานิช (2548) ได้เรียกชื่อให้เหมาะกับบริบทของไทย ได้แก่

1) คุณเอื้อ หรือชื่อเต็มคือ คุณเอื้อระบบ (Chief Knowledge Officer) เป็นผู้บริหารระดับสูงขององค์กรที่ทำหน้าที่จัดการระบบของการจัดการความรู้ขององค์กร จัดให้มีแผนการดำเนินการจัดการความรู้ จัดสรรทรัพยากรสำหรับใช้ในกิจกรรมการจัดการความรู้ เชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับกิจกรรมด้านการสร้างสรรค์อื่นๆ ทำให้มีการเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรให้เป็นวัฒนธรรมแนวราบที่เปิดโอกาสให้ทุกคนในองค์กรได้เป็น “ผู้นำ” ในการพัฒนาวิธีการทำงานในหน้าที่ของตนและนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนร่วมงาน สร้างวัฒนธรรมของการเอื้ออาทรและแบ่งปัน (Care & Share) ความรู้

2) คุณอำนวย (Knowledge Facilitator) มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และอำนวยความสะดวกต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งประเวศ วะสี ได้เรียกคุณอำนวยว่าเป็น “ช่างเชื่อม” คือทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนหรือหน่วยงานเข้าหากัน โดยเฉพาะเชื่อมระหว่างผู้มีความรู้หรือประสบการณ์กับผู้ต้องการเรียนรู้และนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์

3) คุณกิจ (Knowledge Practitioner) คือผู้ดำเนินกิจกรรมการจัดการความรู้ทั้งหมด เป็นผู้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายผลสัมฤทธิ์ของงาน (หรือ“หัวปลา”) ของกลุ่มตน แล้วดำเนินการ

ค้นหาความรู้จากภายในกลุ่มและดำเนินการเสาะหาและดูดซับความรู้จากภายนอกสำหรับนำมาประยุกต์ใช้เพื่อบรรลุผลสัมฤทธิ์ที่ร่วมกันกำหนดไว้ และในกระบวนการประยุกต์ใช้ความรู้ก็มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันตีความประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นความรู้ใหม่ จดบันทึกไว้ใช้งานหมุนเวียนเรื่อยไปเป็นวงจรไม่รู้จบ ซึ่งคุณกิจก็คือเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้างานที่รับผิดชอบงานตามหน้าที่ของตนที่อยู่ในหน่วยงานเดียวกันหรือต่างหน่วยงานแต่รวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4) คุณลิขิต (Note Taker) คือผู้ที่ทำหน้าที่จดบันทึก เช่น บันทึกการประชุมตามที่ตกลงกัน บันทึกขุมความรู้ (Knowledge Assets) เพื่อการบรรลุเป้าหมายงานแต่ละชิ้น หรือแต่ละกิจกรรมจากกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

1.4 แนวทางหรือรูปแบบการจัดการความรู้

เนื่องจากการจัดการความรู้เป็นวิธี (Means) ในการทำงานให้บรรลุผลสัมฤทธิ์หรือบรรลุเป้าหมาย (Ends) ได้ตามที่ต้องการ โดยใช้ความรู้เป็นฐาน อาศัยความรู้เป็นปัจจัยทำงานให้สำเร็จ จึงมักปรากฏแนวคิดการจัดการความรู้ของนักวิชาการและสถาบันต่างๆซึ่งในบางครั้งก็ใช้คำว่ารูปแบบ หรือคำว่าโมเดลการจัดการความรู้ หรือใช้คำว่าแนวทางขึ้นอยู่กับลักษณะขององค์กรและบริบทที่เกี่ยวข้อง สำหรับในประเทศไทยได้มีการนำแนวทางการจัดการความรู้ของบริษัทซีร็อกซ์ (Xerox) มาใช้ รวมทั้งการจัดการความรู้โดยใช้ SECI Model ที่เน้นในเรื่องของการสร้างความรู้ และมีการใช้แนวทางการจัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมความรู้เพื่อสังคมที่เรียกว่า โมเดลปลาหู รวมทั้งแนวทางการจัดการความรู้ของโรงพยาบาลบ้านตาก ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1.4.1 แนวทางการจัดการความรู้ของ Carl Frappaolo

Carl Frappaolo (2002: 113-121) นักจัดการความรู้ชาวตะวันตกได้กล่าวในหนังสือเรื่อง “Knowledge Management” ถึง 10 ขั้นตอนในการทำการจัดการความรู้ขององค์กรซึ่งส่วนใหญ่ก็คือองค์กรทางธุรกิจที่มุ่งความได้เปรียบในการแข่งขันให้ได้ผล ว่า การดำเนินการจัดการความรู้ อาจทำได้หลายแนวทางหลากหลายรูปแบบซึ่งไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะและบริบทขององค์กร แต่มีขั้นตอนที่ใช้ทั่วไปอย่างแพร่หลายในทางปฏิบัติ ที่ทำให้การจัดการความรู้ได้ผลดีได้แก่

1. การกำหนดกลุ่มคนที่จะทำการจัดการความรู้ การดำเนินการจัดการความรู้ในเบื้องต้นต้องมีการกำหนดกลุ่มคนในการปฏิบัติที่จะร่วมกันในการทำการจัดการความรู้ และควรมีการออกแบบวิธีและพัฒนาให้เหมาะสมกับกลุ่มคนที่จะทำการจัดการความรู้

2. กำหนดกลยุทธ์หรือกลวิธีและปัจจัยแห่งความสำเร็จ ต้องกำหนดกลวิธีให้ชัดเจนและสื่อสารให้กลุ่มคนที่ปฏิบัติเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรม และการทำการจัดการความรู้ การกำหนดกลยุทธ์หรือกลวิธีต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าการคำนึงถึงการพัฒนาให้ได้ครบตามกระบวนการ หรือ ความสามารถในการกำหนดคุณค่าที่จะได้รับหรือการคำนึงถึงมูลค่าที่จะได้กลับคืนมา การกำหนดกลวิธีรวมทั้งปัจจัยแห่งความสำเร็จเพื่อเป็นการช่วยในการกำหนดวิธีการดำเนินการ การวัดผล และช่วยในการเปรียบเทียบมาตรฐาน (Benchmarks) กับองค์กรธุรกิจอื่นๆ

3. มีการตรวจสอบหรือประเมินความรู้ของกลุ่มผู้ปฏิบัติ ควรมีการตรวจสอบหรือประเมินกลุ่มผู้ปฏิบัติที่จะทำการจัดการความรู้ ถึงความชอบ การเห็นคุณค่าของความรู้ ทักษะคิด วิธีการสร้างความรู้ และนิสัยในการใช้ความรู้ ซึ่งถือว่าเป็นการวินิจฉัยเบื้องต้นเพื่อให้เข้าใจอุปสรรคต่างๆ และสามารถค้นพบแหล่งความรู้ ค้นหาโอกาสในการทำการจัดการความรู้ให้ประสบความสำเร็จให้พึงระวังและต้องให้ความสำคัญเป็นข้อแรกในการทำการจัดการความรู้ คือทำอย่างไรให้คนมีการแบ่งปันและใช้ความรู้

4. ถ้าจำเป็น อาจมีการทำการประเมินผลประโยชน์ที่จะได้กลับคืนมา ในองค์กรทางธุรกิจที่ดำเนินการในรูปของบริษัท อาจจำเป็นต้องมีการทำการประเมินผลประโยชน์ที่จะได้กลับคืนมาภายหลังการลงทุน (Return of Investment)

5. กำหนดคุณลักษณะของการเป็นผู้นำในการทำการจัดการความรู้ กำหนดคนที่จะทำหน้าที่ในการเป็นแกนนำในการทำการจัดการความรู้ ว่าต้องมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง คนที่ทำหน้าที่นี้ต้องเป็นคนที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) และสร้างนวัตกรรม (Innovation) ในองค์กร เวลาทั้งหมดประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ของผู้ที่เป็นผู้นำจะเป็นผู้ที่ส่งผลก่อให้เกิดวัฒนธรรมในทีมต่อการจัดการความรู้

6. ระบุสมรรถนะหลัก (Core competencies) ขององค์กร สมรรถนะหรือความสามารถหลักขององค์กร จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบหรือวิธีในการทำการจัดการความรู้ หลายองค์กรที่ทำการจัดการความรู้โดยไม่ได้คำนึงถึงความสามารถหลักขององค์กรที่ต้องการทำให้การจัดการความรู้ไม่ประสบผลเท่าที่ควร

7. พยายามหาแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร มาใช้ประโยชน์และทำให้เกิดการเข้าถึงได้ง่ายในองค์กรจะมีแหล่งความรู้ทั้งความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่มีอยู่ในตัวบุคคล พยายามหาวิธีนำความรู้เหล่านี้มาทำให้ง่ายต่อการเข้าถึง

8. กำหนดคุณภาพของการทำการจัดการความรู้ จากสิ่งที่มีอยู่แล้วในลักษณะไม่เป็นทางการ การจัดการความรู้ในที่ทำงานมักมีอยู่แล้วตามธรรมชาติในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสร้างเครือข่ายระหว่างบุคคล (Interpersonal network) การประชุมอย่างไม่เป็นทางการ การพบปะกันหลังเลิกงาน ฯลฯ ให้สนับสนุนและนำสิ่งเหล่านี้ที่มีอยู่ในที่ทำงานมาก่อให้เกิดเป็นการจัดการความรู้ที่เข้มแข็งและเพิ่มคุณภาพให้มากยิ่งขึ้น

9. สร้างระบบการจูงใจ มีการสร้างแรงจูงใจให้กับผู้ปฏิบัติในการดำเนินการจัดการความรู้ ในรูปของการให้รางวัล ทั้งที่เป็นตัวเงินหรือไม่ใช่ตัวเงิน การยกย่องชมเชย การนำไปเชื่อมโยงกับการประเมินผลงาน ควรมีการกำหนดเวลาให้สำหรับการทำการจัดการความรู้โดยตรงด้วย

10. สนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เทคโนโลยี ก็เป็นสิ่งที่สำคัญในการเป็นตัวช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ง่ายขึ้น คนที่ดำเนินการจัดการความรู้อย่ามองว่าเป็นงานที่เพิ่มขึ้น แต่ให้มองถึงผลที่ได้ คนที่ทำหน้าที่ในการเป็นแกนนำให้เกิดการจัดการความรู้ต้องทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ตามที่ทิวจาธน์ พานิช เรียกว่า คุณเอื้อ ไม่ใช่เป็นผู้ไปหาคำตอบให้กับกลุ่ม และการดำเนินการจัดการความรู้ต้องมีการวัดผลและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา

1.4.2 แนวทางการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ในองค์กร

ศุภวรรณ รูปงาม (2549) ได้ศึกษาวิธีการนำการจัดการความรู้ มาประยุกต์ใช้ในองค์กรทั้งจากหนังสือและการค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ได้สรุปแนวทางการจัดการความรู้ในองค์กรไว้ 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานเดิมขององค์กร การทำการจัดการความรู้ขั้นแรกต้องวิเคราะห์โครงสร้างพื้นฐานเดิมขององค์กรในด้านต่างๆ เช่น เครื่องมือที่ช่วยให้มีการเคลื่อนไหวของความรู้ ได้แก่ บรรยากาศของความร่วมมือ ระบบ Internet และ Intranet รวมทั้งเครื่องมือรวบรวมความรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น ห้องสมุด การจัดตั้งกลุ่มชุมชนนักปฏิบัติ ฯลฯ
2. เชื่อมโยงกลยุทธ์การจัดการความรู้เข้ากับกลยุทธ์การดำเนินงานขององค์กร
3. ออกแบบโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการความรู้ โครงสร้างพื้นฐานหมายถึงเทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็น ฮาร์ดแวร์ และซอฟต์แวร์ รูปแบบการสืบค้นข้อมูล เพื่อให้บุคลากรสามารถค้นหา สร้าง เชื่อมต่อ หรือใช้ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว
4. ตรวจสอบความรู้ที่มีอยู่เดิมและระบบความรู้ในองค์กร
5. กำหนดทีมงานจัดการความรู้

6. กำหนดเทคโนโลยีสนับสนุนการจัดการความรู้ ตั้งแต่การจัดเก็บ การจัดระบบและการ ค้นหาความรู้ที่ต้องการ รวมถึงการใช้ประโยชน์จากความรู้เหล่านั้น

7. สร้างแผนผังความรู้หรือโครงสร้างของการจัดการความรู้ เป็นขั้นตอนที่ทีมจัดการ ความรู้ออกแบบระบบจัดการความรู้ ซึ่งอย่างน้อยจะต้องมีระบบย่อย 4 ระบบ คือ 1) คลังความรู้ เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น ห้องสมุด อินทราเน็ต 2) เวทีความร่วมมือ เป็นที่เกิด กิจกรรมทำให้มีการเคลื่อนไหวความรู้ไปทั่วทั้งองค์กร 3) เครือข่ายสำหรับส่งเสริมการสื่อสาร แลกเปลี่ยนเช่น ฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ การประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 4) วัฒนธรรมการเรียนรู้ ในองค์กร หมายถึงวิธีการส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

8. คัดเลือกโครงการนำร่องตามความเหมาะสมของระดับความยากง่าย เช่น กรณี โรงพยาบาลอาจเลือกหัวข้อการจัดการความรู้เรื่อง “การทำการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง”

9. กำหนดแผนปฏิบัติการหลัก เพื่อเป็นกรอบหรือแผนที่นำทาง (Road Map) ในการสร้าง การจัดการความรู้ให้เกิดขึ้นจริง

10. ติดตามและประเมินผล เพื่อตรวจสอบว่ากระบวนการจัดการความรู้ ที่สร้างไว้ได้มีการ ปฏิบัติจริงมากน้อยแค่ไหนก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในองค์กรหรือไม่

1.4.3 รูปแบบการจัดการความรู้ของบริษัทซีโรกซ์ (Xerox)

สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติได้นำรูปแบบการจัดการความรู้ของบริษัทซีโรกซ์ (Xerox Model) มาปรับใช้ และได้ทำการทดลองเป็นโครงการนำร่องกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน 4 แห่ง ได้แก่ 1) โรงพยาบาลศิริราช 2) บริษัทสเปนซ์ (ไทยแลนด์) จำกัด 3) บริษัททูลุ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) และ 4) สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ ซึ่งวงจรวางกล่าวประกอบด้วย องค์ประกอบหลักๆ 6 องค์ประกอบ คือ

1. การจัดการการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรม (Transition and Behavior Management) องค์ประกอบนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก ในกรณีขององค์กรผู้บริหารระดับสูงต้องให้การ สนับสนุนอย่างเต็มที่และมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ต้องจัดตั้งทีมงานเพื่อทำหน้าที่วางแผนและจัด กิจกรรมต่างๆ และต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก มีการ นำเอาความคิดสร้างสรรค์มาปฏิบัติ

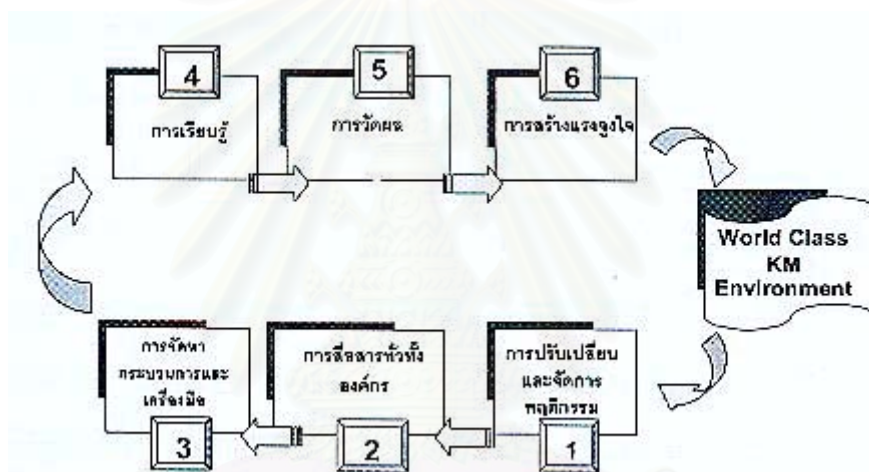
2. การสื่อสาร (Communication) ต้องคำนึงถึงปัจจัยหลัก ๆ 3 อย่าง ได้แก่ เนื้อหาของ เรื่องที่ต้องการสื่อสาร กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการสื่อสาร และช่องทางในการสื่อสาร

3. กระบวนการและเครื่องมือ (Process and Tools) สามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับ บริบท เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4. การฝึกอบรมและการเรียนรู้ (Training and Learning) เพื่อให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีการฝึกอบรมในกลุ่มเป้าหมายที่จำเป็น และต้องส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

5. การวัดผล (Measurements) การวัดผลเปลี่ยนไปตามพัฒนาการของการเรียนรู้ เช่น ระยะเวลาๆ อาจวัดผลจากระบบหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ทำ ระยะเวลาต่อมาอาจวัดจากปัจจัยส่งออก และในท้ายสุดอาจวัดจากผลลัพธ์ที่ได้จากการปฏิบัติการจัดการความรู้

6. การยกย่องชมเชยและให้รางวัล (Recognition and Rewards) องค์ประกอบนี้ถือเป็น การสร้างแรงจูงใจอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความกระตือรือร้นในการพัฒนางาน ซึ่งสามารถแสดงได้ตามแผนภาพที่ 2

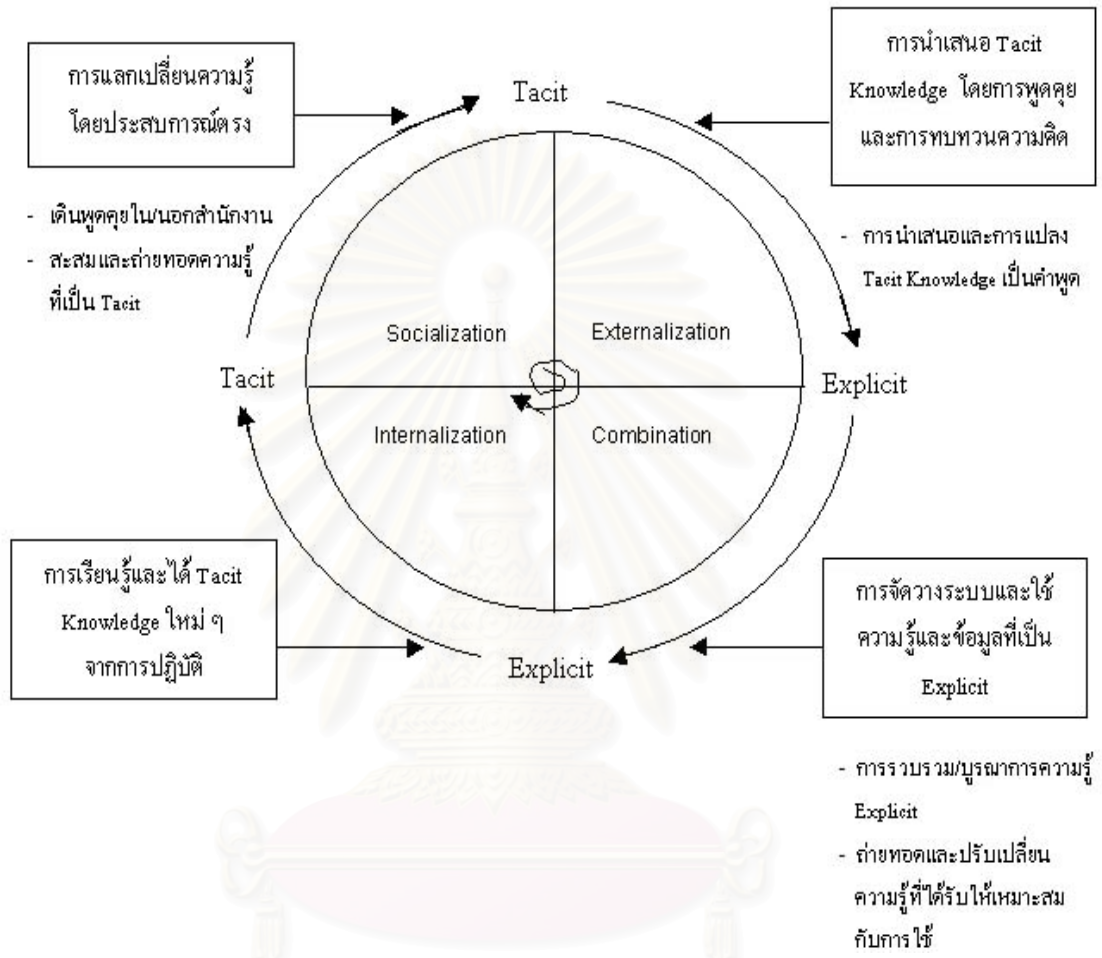

แผนภาพที่ 2 การจัดการความรู้ของบริษัทซีโรกซ์ (Xerox Model)

1.4.4 รูปแบบการสร้างความรู้ (SECI Model)

รูปแบบการจัดการความรู้นี้เป็นแนวคิดของ Nonaka และ Takeuchi ศาสตราจารย์มหาวิทยาลัย Hitotsubashi ผู้มีบทบาทสำคัญต่อแนวคิดด้านการจัดการความรู้ของญี่ปุ่น และกลายมาเป็นที่นิยมในตะวันออกโดยให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ขององค์กร ได้กล่าวว่า ความรู้ใหม่เริ่มต้นที่ปัจเจกบุคคลเสมอ และจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นความรู้ขององค์กรซึ่งมีประโยชน์ต่อองค์กรทั้งหมด ความรู้ใหม่ขององค์กรนี้จะเกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่ปัจเจกบุคคลกับความรู้ที่เป็นนัยในกระบวนการที่ต่อเนื่องเป็นวงจร (<http://kmi.trf.or.th/right.html>; บุญดี บุญญา กิจ, 2547) ซึ่ง Nonaka ได้อธิบายถึงการสร้างความรู้ในหน่วยงานต่าง ๆ ว่าคือการสังเคราะห์หรือหลอมรวมความรู้ที่ขัดแย้งกับความรู้ที่ฝังลึกยกระดับขึ้นไปเป็นความรู้ที่สูงขึ้น ลึกยิ่งขึ้น เป็นองค์

รวมยิ่งขึ้นโดยผ่านกระบวนการ 4 ส่วนที่เรียกว่า “**เซกิ**” (SECI) โดยพัฒนางจของ Tacit และ Explicit ซึ่งมีรูปแบบพื้นฐาน 4 ประการ ดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 รูปแบบการสร้างความรู้ ของ Nonaka และ Takeuchi

ตามรูปแบบดังกล่าว การสร้างความรู้เกิดขึ้นใน 4 ลักษณะ คือ Socialization, Externalization, Combination, และ Internalization ซึ่งมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)

คือ การแบ่งปันและสร้าง Tacit Knowledge ด้วยการสื่อสารระหว่างกันในสิ่งที่ เป็น ความรู้ฝังลึกของผู้ที่สื่อสารกัน ซึ่งจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง เพราะประสบการณ์จะ นำมาซึ่งความรู้ฝังลึก ประสบการณ์อาจเกิดจากการสังเกต ลอกเลียนแบบ การฝึกหัดและฝึกฝน จากผู้เชี่ยวชาญ และลงมือปฏิบัติ เช่น การมีปฏิสัมพันธ์ของบริษัทกับลูกค้าและผู้รับจ้างช่วง หรือ ลักษณะ "การจัดการด้วยการเดินเยี่ยมในที่ทำงาน" (Management by walking around)

การเรียนรู้จากพนักงานที่มีประสบการณ์ผ่านการฝึกอบรมแบบ On - the - job Training ดังนั้น ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นในตอนนี้จึงมีลักษณะที่เรียกว่าความรู้ในลักษณะเห็นพ้องต้องกัน

(Sympathetic knowledge) หรืออาจกล่าวได้ว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม หมายถึงการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ โดยการพบปะสนทนา การทำงานกับผู้อื่น ในสถานที่เดียวกัน ภายใต้วัฒนธรรมเดียวกัน ดังที่วิจารณ์ พานิช เรียกว่าเป็นกระบวนการคุยกัน ด้วยใจ วาดภาพความคิดในเรื่องนั้นๆ ให้ปรากฏขึ้นในใจ

บุญยงค์ วงศ์รักมิตร (สัมภาษณ์ใน ชาติวี เจริญศิริและคณะ, 2546: 33) ได้ประยุกต์นำคติ ทางพุทธศาสนาให้ความหมายเพิ่มเติมว่า Socialization เป็นช่องทางสำคัญที่แต่ละบุคคลจะ เปิดโอกาสรับฟังผู้อื่น ได้พบบุคคลต้นแบบ (role model) ที่ดี ทางพุทธศาสนาใช้คำว่า “ปรโต โสมณะ” หมายถึงการสดับรับฟังเสียงรอบตัว

ขั้นที่ 2 กระบวนการกระจายสู่ภายนอก (Externalization: From Tacit to Explicit)

เมื่อมีการแบ่งปันข้อมูลด้วยกระบวนการทางสังคมดังกล่าวแล้ว จะทำให้เกิดความคิด ใหม่ๆ และความตระหนัก ถึงข้อมูลใหม่ๆ ที่เปิดเผยออกมาและควรได้มีการเปลี่ยนให้เป็นรูปของ ภาษา ซึ่งก็คือ Explicit Knowledge กระบวนการลักษณะนี้เรียกว่า Externalization หรืออาจ กล่าวได้ว่าความรู้ในขั้นตอนที่ 1 จะถูกนำมาแสดงให้เห็นในรูปแบบที่เข้าใจได้กว้างหรือครอบคลุม ยิ่งขึ้น ขั้นตอนนี้เป็นหัวใจของการสร้างความรู้เพราะเป็นขั้นที่ความรู้เป็นนัยถูกทำให้ชัดเจน โดย ผ่านการอุปมา เปรียบเทียบ ใช้ตัวอย่าง การสร้างสมมติฐาน การสร้างแนวคิดหรือตัวแบบ ความรู้ ขั้นตอนนี้จึงมีลักษณะที่เรียกว่า “ Conceptual knowledge” การสร้างแนวคิด หรือกล่าวได้ว่า ขั้นตอนนี้เป็นการแปลง Tacit Knowledge ในตัวบุคคลให้อยู่ในรูปแบบที่คนอื่นจะรับรู้และเข้าใจ ได้ อาทิ การสนทนาแลกเปลี่ยนทักษะ ประสบการณ์ การอุปมา-อุปมัย การยกตัวอย่าง การสาธิต การเสนอหลักการแนวคิดที่ตนยึดมั่นศรัทธาให้ผู้อื่นได้รับรู้

ขั้นตอนที่ 3 การรวมเข้าด้วยกัน (Combination: Explicit to Explicit)

เป็นขั้นตอนที่จะต้องมีการรวมตัวอย่างที่ได้เรียนรู้ของ Explicit Knowledge เข้าด้วยกัน อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ใหม่จากการกระทำดังกล่าว ในขั้นนี้ระบบสารสนเทศจะมี บทบาทสำคัญมาก ความรู้ใหม่ขององค์กรจึงเกิดขึ้นจากองค์ประกอบใหม่ของสารสนเทศที่มีอยู่ ผ่านการแยกประเภท การเพิ่มเติม การประกอบเข้าด้วยกัน การจัดหมวดหมู่ของความรู้ หรือการ รวมส่วนต่างๆ ที่ไม่ต่อเนื่องของความรู้ที่ชัดเจนเข้าด้วยกัน ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงมีลักษณะ เรียกว่า “Systematic Knowledge” หรือความรู้ที่เป็นระบบ

Combination เป็นการใช้ทักษะ ประสบการณ์เดิมที่มีไปเสาะหาความรู้แล้วดึง (capture) ความรู้จากคนที่มีการคบค้าสมาคม (Socialization) เผยความรู้ฝังลึก นำความรู้จากผู้อื่นมา

พิจารณาในรายละเอียด ผลานความรู้อันมีอยู่เดิมให้เกิดความรู้ที่ชัดเจนมากขึ้นและนำเข้าสู่กระบวนการ Internalization

ขั้นตอนที่ 4 กระบวนการรวมเข้าสู่ภายใน (Internalization: Explicit to Tacit)

ลักษณะการสร้างความรู้ขั้นสุดท้าย คือ ขั้น Internalization ซึ่งเป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติ ทำให้มีการแปลง Explicit Knowledge ให้เป็น Tacit Knowledge เทียบได้กับการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by Doing) ซึ่งบุญยงค์ วงศ์รักมิตรกล่าวว่กระบวนการนี้คือ “โยนิโสมนสิการ” การน้อมนำเข้าสู่สัจธรรม นำไปปฏิบัติ มีความรู้แล้วต้องนำไปใช้เสมอๆ จนเกิดความชำนาญและนำมาขัดเกลาข้อเสียที่มี ประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม กระบวนการกระจายสู่ภายนอก และการรวมเข้าด้วยกัน จะถูกรวบรวมเข้าสู่ความรู้ที่เป็นนัยของปัจเจกบุคคลที่สามารถแบ่งปันได้ และจากประสบการณ์เหล่านั้น ปัจเจกบุคคลจะกลายเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมีลักษณะที่เรียกว่า “Operation Knowledge” หรือความรู้เชิงปฏิบัติการ

การจัดการความรู้แบบสังคมนอกโดยเฉพาะญี่ปุ่นตั้งเป้าหมายไว้ที่การสร้างเงื่อนไขให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ โดยให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ตั้งแต่เริ่มทำงาน โดยการ “บ่มเพาะ (Nurture)” ความคิดสร้างสรรค์ที่มีในปัจเจกบุคคล และแพร่กระจายความรู้สู่คนอื่นโดยวิธีการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมแบบสังคมนอก ให้ความสำคัญกับ “ความรู้ฝังลึก” ที่มีอยู่ในตัวบุคคล จึงใช้วิธีเสาะแสวงหาผู้ที่มีความรู้และทำให้ผู้ที่มีความรู้นั้นตระหนักว่าตนรู้ (Insight) สร้างสภาวะให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเป็นความรู้เปิดเผยแล้วกลับเข้าเป็นความรู้ฝังลึกในตัวคนอีก Nonaka (1998) เรียกพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลว่า บา (Ba) เป็นพื้นที่ซึ่งมองไม่เห็นแต่เป็นที่ซึ่งความรู้เปลี่ยนสถานะจาก “ความรู้ฝังลึก” เป็น “ความรู้เปิดเผย” ทุกครั้งที่บาส่งเสริมให้ความรู้เปลี่ยนสถานะ คุณค่าของความรู้จะเพิ่มขึ้น ความรู้ในลักษณะนี้จึงเป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง เกิดจากความล้มเหลวแต่ความล้มเหลวก็สร้างความรู้ทำให้หลีกเลี่ยงไม่ไปสู่ความล้มเหลวนั้นอีก กระบวนการทำงานกลุ่มเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสถานะความรู้ เมื่อคนได้ทำงานร่วมกัน ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ความรู้ฝังลึก และความรู้เปิดเผย ที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสถานะของความรู้ดังกล่าวสลับไปมา

อาจสรุปได้ว่าความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นภายในองค์กร เกิดจากปฏิสัมพันธ์ถูกใช้ระหว่างความรู้เปิดเผยกับความรู้ฝังลึกในลักษณะวงจรเพิ่มพลังดังนี้

1) การแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก เกิดจากการสัมพันธ์ใกล้ชิด การเป็นลูกมือฝึกงาน การฝึกโดยการทำงานร่วมกัน การจัดประชุมคนในหน่วยงานเดียวกันโดยประชุมแบบระดมความคิด

2) การเปลี่ยนความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้เปิดเผย โดยการนำความรู้ฝังลึกออกมานำเสนอในรูปแบบของการเล่าเรื่อง การเปรียบเทียบ และการนำเสนอในรูปแบบ

3) การแลกเปลี่ยนความรู้ที่เปิดเผยในรูปของเอกสาร การประชุม ตำรา ฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์

4) การเปลี่ยนความรู้ที่เปิดเผยไปเป็นความรู้ที่ฝังลึก ซึ่งอาจเป็นความรู้ฝังลึกในระนาบความลุ่มลึกที่สูงขึ้น การมีความรู้ที่เปิดเผยในรูปแบบที่เป็นรูปธรรม เรียนรู้ง่าย เข้าใจง่าย จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ที่เปลี่ยนความรู้ไปเป็นความรู้ที่ฝังลึกและเพิ่มระดับความลุ่มลึก

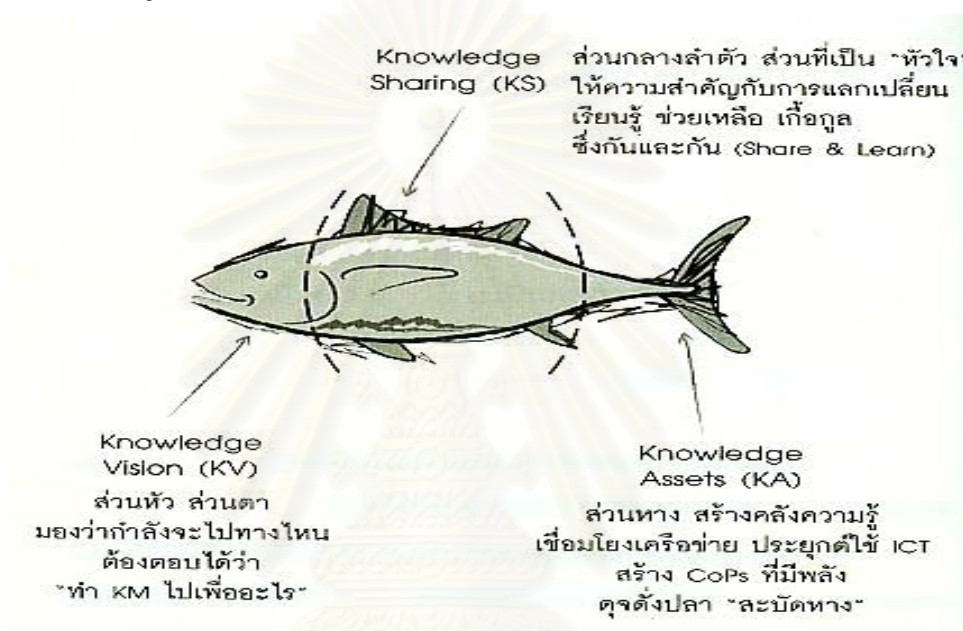
การเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในตัวบุคคลให้กลายเป็นความรู้สืบทอดและปรับปรุงใช้สำหรับผู้อื่นมีอยู่ด้วยกันหลายวิธี เช่น การบันทึก การพบปะพูดคุยกัน การสอนหรืออบรม ฯลฯ การบันทึกเป็นเอกสาร หรือหลักฐานเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งช่วยให้ความรู้ไม่สูญหายไปกับบุคคล ในอดีตคนไทยมีการบันทึกความรู้โดยเล่าเรื่องผ่านตัวอักษรตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักศิลาจารึกนับเป็นแหล่งความรู้โดยสำคัญที่ได้รับการบันทึกไว้

การส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowing Sharing) ระหว่างบุคคลผ่านกระบวนการพบปะทางสังคม (Socialization) ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ระหว่างกันในการทำงาน การพบปะสังสรรค์ ประชุม สัมมนา อบรม การจัดเวทีชาวบ้านหรือสภาภาพ ล้วนแต่เป็นกระบวนการหนึ่งของการจัดการความรู้ ที่ช่วยเปลี่ยนความรู้จากบุคคลหนึ่ง ๆ ให้มาสู่บุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังช่วยให้บุคคลไม่รู้แต่เฉพาะความรู้ที่ตนเองมีอยู่ แต่ได้เรียนรู้ความรู้ของผู้อื่น ซึ่งทุกคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกันในการเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หากได้ความหลากหลายของผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนทั้งในแง่ของอาชีพและประสบการณ์ก็จะช่วยให้เกิดมุมมองความคิดเห็นใหม่ ๆ ได้หลากหลายมากขึ้น ซึ่งอาจนำมาสู่ความรู้ใหม่ ๆ ด้วย

1.4.5 โมเดลปลาทู

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมไทย (สคส.) ได้พัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ให้เข้ากับบริบทไทยที่เรียกว่า “โมเดลปลาทู” ที่แบ่งเป็น 3 ส่วนคือส่วนหัวปลา ส่วนตัวปลา และส่วนหางปลา การจัดการความรู้ของหน่วยงานเดียวก็เปรียบกับปลาทูหนึ่งตัว ส่วนหัวปลาคือส่วนของเป้าหมายของการจัดการความรู้ (Knowledge Vision) วิสัยทัศน์หรือเป็นทิศทางของการจัดการความรู้ ก่อนทำการจัดการความรู้ต้องตอบให้ได้ว่า “เรากำลังจะมุ่งไปทางไหน” หรือ “เราทำการจัดการความรู้ไปเพื่ออะไร” ส่วนตัวปลาคือส่วนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจและเป็นสิ่งที่ยากลำบากที่สุดในกระบวนการทำการจัดการความรู้ เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเหตุปัจจัยที่จะทำให้ผู้คน “มีใจ” ให้แก่กันและกัน คำถามที่เกิดขึ้นคือ ทำอย่างไรคนจึงยินยอมและพร้อมที่จะแบ่งปัน ทำอย่างไรให้คนพร้อมจะเป็นผู้ให้และผู้รับ และส่วนหางปลาหมายถึงตัวเนื้อความรู้ที่เก็บสะสมไว้เป็นคลังความรู้ (Knowledge Assets)

ตัวองค์ความรู้ต้องผูกติดไว้กับบริบท โดยอาจใช้การเล่าเรื่อง (Storytelling) ใช้กรณีศึกษา (Case study) และมีการใส่ชื่อบุคคลอ้างอิงหรือแหล่งข้อมูล ส่วนหางปลาเป็นส่วนที่เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ (ICT) เข้ามามีส่วนช่วยค่อนข้างมาก การทำการจัดการความรู้ในแต่ละแห่งจะแตกต่างกันไป บางแห่งอาจเน้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งหมายความว่าส่วนกลางตัวปลาจะให้อีกว่าส่วนอื่น ในขณะที่บางหน่วยงานหรือบางแห่งอาจเน้นที่คลังความรู้และการใช้ ICT ก็จะมีส่วนหางปลาที่ใหญ่กว่าส่วนอื่น

แผนภาพที่ 4 โมเดลปลาทู

1.4.6 แนวทางการจัดการความรู้ของโรงพยาบาลบ้านตาก

โรงพยาบาลบ้านตากเป็นโรงพยาบาลชุมชนในจังหวัดตาก สังกัดกระทรวงสาธารณสุขมีการใช้การจัดการความรู้อย่างบูรณาการมาเป็นเวลานานโดยที่ยังไม่รู้จกคำว่าจัดการความรู้ โดยมีการพัฒนาเครื่องมือการจัดการความรู้ผสมผสานกับเครื่องมืออื่นๆ ออกมาเป็นรูปแบบที่เฉพาะตัวเหมาะกับบริบทของโรงพยาบาลเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของโรงพยาบาล (วิจารณ์ พานิช, 2548: 240) โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างคุณภาพและสร้างสุขภาพของประชาชน มีการกำหนดแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

1. เริ่มต้นที่ฐาน ด้วยการทำกิจกรรม 5 ส
2. สร้างบ้านน่าอยู่ ทั้งสถานที่ภูมิสถาปัตยกรรม บรรยากาศองค์กร การบริหารจัดการ สวัสดิการ การทำงานเป็นทีม

3. ผู้บริหารต้องรู้ ผู้บริหารทุกระดับต้องมองไปในทิศทางเดียวกันและมองภาพรวมขององค์กรมุ่งสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้
4. มุ่งสู่เจ้าหน้าที่ ให้ทุกคนจัดทำเป้าหมายร่วมกัน ได้เรียนรู้หลักการแนวทางในการพัฒนาคุณภาพของโรงพยาบาลและสร้างสุขภาพ เปรียบได้กับการให้ความรู้กับบุคลากรในองค์กร เป็นการแสวงหาความรู้จากบุคคลที่รู้และถ่ายทอดให้กับผู้ที่ไม่รู้
5. สามัคคีคือพลัง เป็นการสร้างทีม ให้ทำงานร่วมกันเป็นทีมได้ดี โดยใช้กิจกรรม
6. ตั้งทีมพัฒนา ใช้หลักการสามประสาน คือ ทีมนำ ทีมทำ และทีมสนับสนุน
7. ค้นหาหลักการ ให้ทุกคนมองเห็นภาพรวมให้ชัด มีการใช้เอาหลักการของการพัฒนาคุณภาพทั่วทั้งองค์กรมาใช้ (TQM)
8. สถานสู่การปฏิบัติ มีการทบทวนตนเองดูว่าอะไรที่ดีไม่ดีและนำมาปรับใช้ สิ่งที่ดีควรปฏิบัติก็นำมาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจน สร้างวัฒนธรรมคุณภาพ โดยการเรียนรู้จากหมู่บ้าน เรียนรู้จากทีมงานด้วยกัน
9. จัดการประเมิน จากบุคคลภายในโรงพยาบาล ชุมชน และจากบุคคลภายนอก
10. เดินสู่จุดหมาย มุ่งสู่เป้าหมายที่สมดุลสามด้าน คือ ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เจ้าหน้าที่มีความสุข และโรงพยาบาลอยู่ได้

1.4.7 การจัดการความรู้ของชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2549) ได้วิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน โดยพื้นที่ศึกษาวิจัย คือโครงการต่างๆที่เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ในช่วงปี พ.ศ.2546 – 2548 จำนวน 19 โครงการ ครอบคลุม 13 จังหวัด ประกอบด้วยกลุ่มโครงการ 4 ประเด็น คือ (1)การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (2) การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (3) การจัดการศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (4) องค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ผลการสังเคราะห์สรุปภาพรวมของโครงการทั้ง 4 ประเด็น พบว่า ความสำคัญของการจัดการความรู้ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ หรือกระบวนการเพิ่มคุณค่าให้กับภูมิปัญญา และประสบการณ์ของชุมชน รวมทั้งการแสวงหาสืบค้นความรู้จากแหล่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตชุมชน การจัดการความรู้ของชุมชนไม่ได้ดูสัมฤทธิ์ผลที่จำนวนชิ้นของสื่อสิ่งพิมพ์ หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ แต่ดูกระบวนการที่เกี่ยวข้องในการได้มาของความรู้ การจัดเก็บ การแลกเปลี่ยนและการใช้ประโยชน์ อีกทั้งไม่ได้ถือว่าความรู้เป็นเสมือนวัตถุที่ถูกจัดการจากภายนอก แต่เป็นส่วนที่บูรณาการอยู่ในชีวิตของชุมชน ผู้ที่สมควรจัดการความรู้ได้ดีที่สุด คือประชาชน (Wenger อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549: 71)

การจัดการความรู้ของชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549: 71-76) นอกเหนือจากกระบวนการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ถ่ายทอดความรู้ แล้วการจัดการความรู้ของชุมชนมีลักษณะ ดังนี้

1. การฟื้นฟู ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม

ความสำคัญของการฟื้นฟู ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม ที่การให้ความหมายแก่ “คุณค่า” ของทุนชุมชน มีองค์ประกอบของมิติในด้านที่เป็นทั้งความคิด ความเชื่อ และสำนึกส่วนบุคคล วิธีปฏิบัติของส่วนรวม ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องจิตวิญญาณ และวัฒนธรรม ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในบางเรื่องไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผลได้ เพราะเป็นเรื่องของศรัทธา ความเชื่อ ดังนั้นการสืบทอดจึงไม่เพียงแต่การสอน การบอกเล่า แนะนำ หรือจัดทำเป็นเอกสารและสื่อในรูปแบบต่างๆ แต่ต้องอาศัยการปฏิบัติด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

2. การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม

เป็นการประมวลจากประสบการณ์ของบุคคล และกลุ่มกิจกรรม โดยร่วมกันวิเคราะห์ ทบทวน ตรวจสอบ ศึกษาเพิ่มเติมเป็นการเสริมฐาน ต่อยอดและยกระดับความรู้เดิม

3. การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมจากภายนอก

โดยการศึกษา ทดลอง นำมาปฏิบัติเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ผลลัพธ์ และเผยแพร่

4. การสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ของชุมชน

โดยการทดลอง การสังเกตและจัดเก็บข้อมูลเปรียบเทียบ สรุปผล ดำเนินงานร่วมกันในรูปแบบของกลุ่มเรียนรู้

5. การจัดระบบ การจัดเก็บ

การจัดระบบ การจัดเก็บข้อมูลสารสนเทศและความรู้ ทำให้สะดวกต่อการเรียนรู้ของผู้สนใจ หรือการถ่ายทอดความรู้

จากแนวทางและรูปแบบการจัดการความรู้ที่นำมาเสนอ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีความหลากหลายขึ้นอยู่กับการนำเอารูปแบบนั้นมาใช้ในองค์กร/หน่วยงานโดยตรง หรือนำมาบางส่วนมาปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทขององค์กร โดยเฉพาะในส่วนของชุมชนที่การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชุมชนผสมผสานไปกับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งไม่มีรูปแบบที่แน่นอน แต่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนในจุดร่วมที่เหมือนกันคือการพยายามทำอย่างไรให้คนในองค์กร/ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือเพิ่มพูนความรู้ของคนในองค์กร และนำความรู้นั้นมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการขององค์กร/ชุมชน ด้วยการใช้วิธีการต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดคำนิยามของแนวทางการจัดการความรู้ว่าหมายถึง วิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนได้รับและหรือ

เพิ่มพูนความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ ได้แก่ คนผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการความรู้

1.5 ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคของการจัดการความรู้

การดำเนินการต่างๆ ย่อมมีทั้งปัจจัยที่เป็นสิ่งสนับสนุนให้การดำเนินการราบรื่น มุ่งสู่ความสำเร็จได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง อีกด้านหนึ่งก็อาจพบสิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการทำงานได้เช่นเดียวกัน

1.5.1 ปัจจัยพื้นฐานของความสำเร็จในการจัดการความรู้

Thomas H. Davenport และ Laurence Prusak (แปลโดย นิทัศน์ วิเทศ, 2542: 229-230) มีปัจจัยพื้นฐานสำคัญ 9 ประการที่เป็นพื้นฐานของความสำเร็จ ได้แก่

- 1) วัฒนธรรมที่เอื้อต่อความรู้
- 2) โครงสร้างพื้นฐานทางเทคนิคและโครงสร้างพื้นฐานขององค์กร
- 3) ผู้บริหารระดับสูงให้ความสำคัญและสนับสนุน
- 4) มีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าทางเศรษฐกิจหรืออุตสาหกรรม
- 5) มีความรู้ขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการ
- 6) มีวิสัยทัศน์และภาษาที่ใช้มีความชัดเจน
- 7) มีสิ่งล่อใจที่ไม่ธรรมดา
- 8) มีโครงสร้างทางความรู้
- 9) ใช้ช่องทางหลายประการสำหรับการถ่ายทอดความรู้

ปัจจัยที่สำคัญมากที่สุดและสร้างได้ยาก คือ วัฒนธรรมที่เอื้อต่อความรู้ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคนิคและโครงสร้างพื้นฐานขององค์กร และผู้บริหารระดับสูงให้ความสำคัญและสนับสนุน ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันอย่างเห็นได้ชัด ผู้บริหารระดับสูงที่มุ่งมั่นในการจัดการความรู้ มักจะสร้างวัฒนธรรมบางอย่างที่เอื้อต่อความรู้มารองรับไว้ และมักเป็นคนเปิดกว้าง ยอมรับแนวความคิดของการสร้างโครงสร้างพื้นฐานขององค์กรสำหรับรองรับการจัดการความรู้

สำหรับวิจารณ์ ฟานิช (2546) ได้นำเสนอปัจจัย 8 ประการซึ่งส่งเสริมการจัดการความรู้ ซึ่งคล้ายกับที่กล่าวมาในเบื้องต้น ได้แก่

1) ภาวะผู้นำ ซึ่งส่งเสริมให้สมาชิกได้เรียนรู้ เน้นการสนับสนุนอย่างใกล้ชิด ให้โอกาส และให้อำนาจ (Empowerment) ผู้นำไม่ได้หมายถึงผู้มีตำแหน่งสูงสุดในองค์กร แต่หมายถึงผู้ที่ทำงานร่วมกับผู้อื่นในลักษณะการทำงานเป็นทีม และมีอิทธิพลต่อสมาชิกของทีมใน 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) การเป็นผู้ออกแบบ (Designer) คือมีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ วิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นอยู่จริงเพื่อกำหนดแนวทางการทำงานของทีมให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่กำหนดร่วมกัน โดยได้รับการยอมรับจากสมาชิกให้เป็นผู้ชี้ทิศทาง (2) เป็นผู้สอน (Teacher หรือ Mentor) ที่ถ่ายทอดทั้งทักษะและองค์ความรู้โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำ และเป็นแบบอย่างที่ดี (3) เป็นผู้ช่วยเหลือ (Steward) คอยช่วยเหลือสนับสนุนให้งานทุกอย่างดำเนินไปตามแนวทางที่ถูกต้องและพบความสำเร็จ

2) โครงสร้างองค์กรแบบเครือข่าย และเครือข่าย โครงสร้างองค์กรที่เน้นการทำงานแบบเครือข่าย ไม่เน้นการใช้อำนาจสั่งการ หรือควบคุมอย่างเข้มงวด โครงสร้างองค์กรที่เน้นการเปิดสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก

3) วัฒนธรรมองค์กร พฤติกรรมของสมาชิก และการสื่อสารระหว่างสมาชิก ที่เรียกว่า “การเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม” อาศัยการเรียนรู้จากการกระทำและการถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่กัน โดยแต่ละคนปรับวิธีคิด วิธีปฏิบัติต่อตนเองและองค์กร ภายใต้บรรยากาศที่เปิดเผย มีการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้สมาชิกพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4) เทคโนโลยีในการรวบรวมข้อมูล จัดเก็บและส่งข้อมูล สารสนเทศและการสื่อสารที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสืบค้น ช่วยในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความรู้ การออกแบบการทำงานที่ให้พนักงานต้องบันทึกการปฏิบัติงาน เพื่อสามารถรวบรวมเป็นข้อมูลสารสนเทศ

5) ระบบการยกย่องและการให้รางวัล ระบบที่เน้นการแข่งขันระหว่างพนักงานให้รางวัลแก่ผลงานระดับบุคคล จะมีผลต่อการจัดการความรู้ ทำให้พนักงานไม่ค่อยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แต่การให้รางวัลและยกย่องที่เน้นผลงานเป็นกลุ่มทีมงาน เน้นการยกย่องกระบวนการความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจะเกิดอย่างกว้างขวาง

6) ความรู้ ทักษะ ชีตความสามารถ ของสมาชิกองค์กรทั้งส่วนบุคคล และเมื่อทำงานกลุ่ม ในบทบาทของผู้มีส่วนร่วม

ระบบการพัฒนาขีดความรู้ ทักษะ ทรัพยากรบุคคลเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ เพราะเป็นผู้ผลิตและผู้ใช้ความรู้ในเวลาเดียวกัน การพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศการทำงานเป็นทีม จะมีความสำคัญต่อการจัดการความรู้

7) การวัด/ประเมิน การป้อนกลับ เพื่อนำมาปรับปรุงพัฒนากิจการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

8) การจัดการให้เกิดความมุ่งมั่นร่วม ทำให้เกิดพลังกลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างใหญ่หลวง กว้างขวาง ยั่งยืน

1.5.2 อุปสรรคต่อการแลกเปลี่ยนความรู้

ศุภวรรณ รูปงาม (2549 : 40) ได้กล่าวถึงอุปสรรคที่ทำให้การจัดการความรู้ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นไปไม่ได้ไม่ดี เนื่องจาก

- 1) ระบบความดีความชอบ อาจไม่ส่งเสริมแลกเปลี่ยนเรียนรู้หากบุคคลมองว่าความรู้นั้นเป็นอาวุธส่วนตัวสำหรับใช้ในการต่อสู้แข่งขันกับเพื่อนร่วมงาน
- 2) สถานะที่ไม่เท่าเทียมกันอาจปิดกั้นการแลกเปลี่ยน
- 3) ความห่าง ทั้งในเชิงระยะทางและในด้านเวลา ทำให้การแลกเปลี่ยนเกิดได้ยาก
- 4) คนบางคนไม่เชื่อว่าจะสามารถนำเสนอความรู้ที่ฝังลึกได้
- 5) ความรู้ อาจขาดแคลนจากการลดขนาดขององค์กร และภาวะสมองไหล
- 6) วัตถุประสงค์ของทรัพยากรด้านความรู้ได้ยาก

1.5.3 ลักษณะขององค์กรที่เป็นอุปสรรคต่อการแบ่งปันความรู้

Carla O'Dell และ C.Jackson Grayson Jr. (อ้างถึงในปณิตา พันภัย, 2544: 31-33) กล่าวถึงลักษณะองค์กร 5 แบบ ที่เป็นอุปสรรคต่อการแบ่งปันความรู้ไว้ดังนี้

- 1) บริษัทแบบไซโล (The Silo Company.Inc.)

องค์กรที่มีโครงสร้างส่งเสริมความคิดแบบไซโล คือ แบ่งแยกเป็นหน่วยธุรกิจย่อย ๆ ซึ่งแต่ละแผนกเน้นการปฏิบัติงานให้สัมฤทธิ์ผลและรางวัลตอบแทน โดยมีแนวโน้มที่จะปกปิดความรู้ไม่ให้แผนกหรือหน่วยงานอื่นทำงานแทนได้ดีกว่า ในขณะที่ตนเองมุ่งพัฒนาผลงาน

- 2) บริษัทแบบ NIH (The NIH Company.Inc.)

องค์กรที่มีลักษณะที่เรียกว่า “ไม่ประดิษฐ์คิดค้นที่นี่ (Not Invented Here)” ค่านิยมและวัฒนธรรมเช่นนี้เป็นอุปสรรคต่อองค์กรที่ต้องผลิตสินค้าและให้บริการแก่ลูกค้าเป็นหลัก หรือองค์กรเชิงวิศวกรรมและองค์กรที่ต้องอาศัยความรู้เพื่อความก้าวหน้า เนื่องจากองค์กรแบบนี้เน้นการปรับเทคโนโลยีที่มีอยู่แล้วมากกว่าประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ โดยมองว่าควรใช้ความคิดแบบเดิมมากกว่าขโมยความคิดคนอื่น

3) บริษัทแบบ Babel (The Babel Company.Inc.)

ได้แก่องค์กรที่มีปัญหาเกี่ยวกับความสับสน ซึ่งพนักงานและผู้ทำงานขาดมุมมองร่วมกันที่จะนำไปใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการติดต่อสื่อสาร และการถ่ายโอนความรู้ที่มีประสิทธิภาพแตกต่างกันในองค์กรอย่างมากมาย ในองค์กรขาดการประสานงานกัน แต่ละแผนกใช้คำพูดแตกต่างกันในการอธิบายแยกประเภทและบันทึกกระบวนการ ตลอดจนวิธีปฏิบัติงาน พนักงานในองค์กรอาจเต็มใจแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน แต่ขาดแหล่งความรู้ที่สามารถพึ่งพาหรืออ้างอิงได้ เพราะองค์กรไม่สามารถริเริ่มบันทึกเกี่ยวกับเครื่องมือหรือวิธีปฏิบัติงานที่ดีที่สุดได้

4) บริษัทแบบ By-the-Book (The By-the-Book Company.Inc.)

ได้แก่องค์กรที่ไม่นิยมการแบ่งปันความรู้ และเชื่อว่าความรู้ที่เป็นเอกสารเป็นการถ่ายโอนความรู้ทั้งหมด ดังนั้น จึงยึดถือความรู้ที่ชัดเจนมากกว่าความรู้ที่เป็นนัย แต่มีปัญหาเกี่ยวกับข้อมูลสำคัญที่พนักงานต้องนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานซึ่งไม่สามารถประมวลหรือบันทึกไว้

5) บริษัทแบบ Bolt-It-On (The Bolt-It-On Company.Inc.)

ได้แก่องค์กรที่เชื่อว่าสามารถถ่ายทอดและแบ่งปันความรู้โดยผ่านกระบวนการทำงานประจำ และความคาดหวังเกี่ยวกับผลลัพธ์

การจัดการความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในแต่ละบุคคล องค์กร/ชุมชน และสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชุมชนผสมผสานไปกับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งไม่มีรูปแบบที่แน่นอน แต่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนในจุดร่วมที่เหมือนกันขององค์กรและชุมชนคือการพยายามทำอะไรให้คนในองค์กร/ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือเพิ่มพูนความรู้ของคนในองค์กร และนำความรู้นั้นมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการขององค์กร/ชุมชน ด้วยการใช้วิธีการต่างๆ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชน และได้กำหนดคำนิยามของแนวทางการจัดการความรู้ว่าหมายถึง 1) วิธีการจัดการความรู้ คือวิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนได้รับและหรือเพิ่มพูนความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม และ 2) องค์ประกอบของการจัดการความรู้ 3 ประการได้แก่ คนผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการความรู้ โดยกระบวนการจัดการความรู้ใช้กรอบแนวคิดของมาร์ควอท (Marquardt) และวิจารณ์ พานิช ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ สำหรับสุขภาพะชุมชนเป็นการให้ความหมายตามการรับรู้ของคนในชุมชน รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ทั้งปัจจัยส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการความรู้

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพและการดูแลตนเองด้านสุขภาพหรือสุขภาวะ

แนวคิดหลักในแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ได้น้อมนำ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาสุขภาพ” และหลักการที่ว่า “สุขภาพดีเป็นผลจากสังคมดี” คือสุขภาพดีเกิดจากการมีสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข โดยถือว่าสุขภาพดี หรือสุขภาวะทางกาย ทางใจ ทางสังคม ทางจิตวิญญาณและปัญญาของทุกคนเป็นศีลธรรมพื้นฐานของสังคม แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ.2550 -2554 ใน <http://www.moph.go.th/>) และได้มีการกำหนดกระบวนการทัศน์ใหม่ทางสุขภาพว่าสุขภาพ คือสุขภาวะที่สมบูรณ์และมีดุลยภาพทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) (พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ, 2550) จะเห็นว่าสุขภาวะมีความหมายเดียวกับสุขภาพที่มีบริบทที่กว้างขึ้น ไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะการไม่มีโรค ความทุกข์ทางกายหรือการมีอายุยืนยาวเท่านั้น แต่รวมถึงวิถีชีวิตที่มีความสุขหรือสภาวะที่มีความสุขที่เรียกว่าสุขภาวะ และไม่ใช่ว่าความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภค แต่เป็นความสุขที่เกิดจากความพอเพียง ต้องมองแบบองค์รวมและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ฉะนั้นการพัฒนาสุขภาวะต้องอาศัยชุมชนเป็นฐาน เป็นกระบวนการที่ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและควบคุมภายใต้การสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องและจัดกระบวนการ โดยมีหัวใจสำคัญคือชุมชนเป็นผู้ลงมือกระทำ (Community Action) ในการศึกษาครั้งนี้จึงทบทวนวรรณกรรมของสุขภาพหรือสุขภาวะเพื่อเป็นกรอบแนวคิดเบื้องต้นสำหรับเป็นแนวทางในการหาหนทางเกี่ยวกับสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของชุมชนที่ทำการศึกษา

2.1 ความหมายและแนวคิดของสุขภาพหรือสุขภาวะ

สุขภาพ หมายถึง "ความสุขปราศจากโรค ความสบาย" (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2525, 2538) และตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “health” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาเยอรมันว่า “hoearth” มีความหมาย 3 ประการ คือ ความปลอดภัย (Safe) ความไม่มีโรค (Sound) หรือทั้งหมด(Whole) ในระยะต่อมานักวิชาการทั้งหลายรวมทั้งองค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายของสุขภาพแตกต่างกันไป ได้แก่ แนวคิดสุขภาพเชิงปรัชญา แนวคิดสุขภาพขององค์การอนามัยโลกซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสีที่มองสุขภาพแบบองค์รวมทั้งมิติทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ แนวคิดสุขภาพของทฤษฎีแพทย์แผนไทยที่อธิบายสุขภาพคือความสมดุลของธาตุทั้ง 4 คือดิน น้ำ ลม ไฟ แนวคิดสุขภาพทางชีวิตที่มองคนสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ แนวคิดสุขภาพทางพุทธศาสนาที่คล้ายคลึงกับแนวคิดขององค์การ

อนามัยโลกที่ให้ความหมายสุขภาพคือการสิ้นทุกข์หรือความบีบคั้น มีอิสรภาพทั้งทางกาย จิต สังคม และทางปัญญา ตลอดจนแนวคิดสุขภาพในมุมมองของชุมชนที่นิยามสุขภาพหรือสุขภาพะ คือ การมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข ซึ่งความหมายของสุขภาพที่แตกต่างกันนี้จะนำไปสู่เป้าหมายและวิธีการกระทำเพื่อสุขภาพที่แตกต่างกันได้

2.1.1 แนวคิดของสุขภาพโดยวิเคราะห์เชิงปรัชญา

Smith ได้วิเคราะห์แนวคิดของสุขภาพที่มีอยู่โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงปรัชญาพบว่า มี 4 แนวคิด (1983 อ้างถึงใน สมจิต หนูเจริญกุล, 2544: 85-92) คือ

1) แนวคิดทางด้านคลินิก (Clinical Model) แนวคิดนี้ให้ความหมายเกี่ยวกับสุขภาพว่าเป็นภาวะที่ปราศจากอาการและอาการแสดงของโรค หรือปราศจากความพิการต่างๆ ส่วนความเจ็บป่วย หมายถึงการมีอาการ และอาการแสดง หรือมีความพิการเกิดขึ้น

ความหมายของสุขภาพนี้ถือว่าเป็นความหมายที่แคบที่สุดและเน้นการรักษาเสถียรภาพ (Stability) ทางด้านสรีรภาพ การนิยามสุขภาพดังกล่าวจะนำไปสู่การบริการสุขภาพเชิงรับ คือรอให้ประชาชนเกิดอาการและอาการแสดงแล้วจึงมุ่งรักษาอาการ และอาการแสดงของโรคและความพิการเท่านั้น ซึ่งทำให้การส่งเสริมและปกป้องสุขภาพเกิดได้น้อยมาก แพทย์จะมีบทบาทเด่นในระบบบริการสุขภาพ ประชาชนจะมีบทบาทน้อยมากเพราะถือว่าสุขภาพเป็นเรื่องของแพทย์

2) แนวคิดการปฏิบัติตามบทบาท (Role Performance Model) ความหมายของสุขภาพในแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากนักสังคมวิทยา ซึ่งสนใจเกี่ยวกับบทบาทของบุคคลในสังคมเป็นหลัก คำว่าสุขภาพจึงหมายถึงความสามารถของบุคคลในการกระทำตามบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ครบถ้วน เช่นเดียวกับความสามารถในการทำงานอื่นๆ ส่วนความเจ็บป่วย หมายถึงความล้มเหลวในการทำหน้าที่ตามบทบาทเมื่อเจ็บป่วยบุคคลสามารถหยุดกระทำในบทบาทต่างๆได้ เช่น หยุดงาน นอนพัก เป็นต้น

สุขภาพตามแนวคิดนี้ได้เพิ่มมาตรฐานทางด้านสังคมคือไม่เพียงแต่ปราศจากอาการและอาการแสดงของโรคเท่านั้น แต่ต้องสามารถทำหน้าที่ตามบทบาททางสังคมด้วยและยังคงเน้นการรักษาเสถียรภาพทางสังคม ซึ่งยังถือว่าเป็นเป้าหมายทางด้านสุขภาพที่แคบและนำไปสู่การบริการสาธารณสุขในเชิงรับเช่นกัน

3) แนวคิดทางด้านการปรับตัว (Adaptation Model) ความหมายของสุขภาพในแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก Dubos (1965: 12) ซึ่งเชื่อว่าบุคคลมีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง และต่อเนื่องตลอดเวลาเพื่อรักษาดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อม สุขภาพที่ดีจึงหมายถึงความยืดหยุ่นในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุลเป็นการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิด

ประโยชน์สูงสุดกับชีวิต ส่วนการเกิดโรคหมายถึงความล้มเหลวในการปรับตัวที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อม การรักษาสุขภาพเน้นที่การดำรงชีวิตให้มีความประสานสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างราบรื่น เจ้าหน้าที่สุขภาพจะเน้นที่การส่งเสริมให้บุคคลมีชีวิตที่สมดุล บุคคลแต่ละคนจะมีบทบาทมากที่สุดในการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติเพื่อให้เกิดดุลยภาพ การมีสุขภาพดีไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้าทางการแพทย์ แต่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น อากาศปราศจากมลภาวะ มีน้ำใช้ที่ดื่มรวมทั้งมีครอบครัวที่อบอุ่นและชุมชนที่เอื้ออาทรต่อกัน

ความหมายของสุขภาพตามแนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจปัจจัยต่างๆ ในตัวบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและมีอิทธิพลต่อสุขภาพ ความเข้าใจ สุขภาพในลักษณะองค์รวมเช่นนี้จะช่วยให้เจ้าหน้าที่สุขภาพมีแนวปฏิบัติได้กว้างขวางและครอบคลุมมากขึ้น อย่างไรก็ตามสุขภาพตามแนวคิดการปรับตัวนี้ยังถือว่าเป็นแนวคิดที่เน้นการรักษาเสถียรภาพเช่นกัน แต่เป็นเสถียรภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิต สังคมและสิ่งแวดล้อม

4) แนวคิดทางด้านยูไดโมนิสติก (Eudaemonistic Model) คำว่า Eudaemonistic หมายถึง Spiritual well being หรือ Happiness เป็นภาวะที่บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จสูงสุดในชีวิตของตนเอง (Self Actualization) และเป็นยอดสูงสุดของการพัฒนาบุคลิกภาพของคน ในแนวคิดนี้สุขภาพจึงหมายถึงการพัฒนาและบรรลุถึงความใฝ่ฝันในชีวิตสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ส่วนความเจ็บป่วยเป็นภาวะที่เหนียวรั้งไม่ไห้บุคคลพัฒนาไปถึงจุดสูงสุดในชีวิตตามที่ใฝ่ฝัน

ความหมายของสุขภาพตามแนวคิดยูไดโมนิสติกมีความลึกซึ้งและเป็นเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาคน ซึ่งคนจะพัฒนาไปได้สูงสุดนั้นจำเป็นต้องพัฒนาตนเองในแต่ละระยะของการพัฒนาการตั้งแต่วัยทารกจนเข้าสู่วัยสุดท้ายของชีวิตได้อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ อีกทั้งเป็นเรื่องของทุกคน เป็นความรับผิดชอบของสังคมและของประเทศชาติด้วย

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพขององค์การอนามัยโลก

องค์การอนามัยโลกให้ความหมายสุขภาพว่าหมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่เพียงการปราศจากโรคหรือความพิการเท่านั้น (Health is a stage of complete physical, mental, social and spiritual well being, not merely absence of disease and infirmity) (ประเวศ วะสี, 2543: 4) ต่อมาได้ให้นัยความหมายเพิ่มว่าเป็นสุขภาวะที่สมบูรณ์ (Complete Well-being) นั่นคือมีสุขภาวะทั้งทางด้านร่างกาย (Physical) ทางจิตใจ (Mental) ทางสังคม (Social) และทางจิตวิญญาณ (Spiritual) พร้อมทั้งขยายความว่า

สุขภาวะทางด้านร่างกายได้แก่ ร่างกายที่สมบูรณ์ คล่องแคล่ว มีกำลัง ไม่เป็นโรค การมีเศรษฐกิจที่ดี มีอาหารอย่างเพียงพอและเหมาะสม มีสภาพแวดล้อมที่ดี และไม่ได้รับบาดเจ็บ ไม่พิการ สุขภาวะทางจิตใจ หมายถึง มีความคิดที่เป็นอิสระ ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว สุขภาวะทางสังคม บ่งชี้ถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดีในระดับต่างๆ ทั้ง ในครอบครัวในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคมในโลก รวมทั้งบริการที่มีในสังคม ความสงบสุข นโยบายสังคมที่ดี สุขภาวะทางจิตวิญญาณครอบคลุมถึงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ มีจิตสำนึกของความเอื้ออาทรต่อกันรวมถึงการปฏิรูปทางจิตวิญญาณ (อ้างในประกาย จิโรจน์กุลและคณะ, 2546)

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพของประเวศ ะสี

ประเวศ ะสี ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพว่าเป็น สุขภาวะ สุขภาพ หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ สุขภาพจึงแยกไม่ได้จากวิถีชีวิตที่จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักพอ ประมาณอย่างมีเหตุผล และมีความรอบรู้เท่าทันโลก โดยสังคมจะต้องพัฒนาอย่างมี "ดุลยภาพ" ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม (สำนักข่าวประชาธรรม, ใน http://www.thaico.net/b_pnews/47082402.htm) และให้แนวคิดที่สะท้อนถึงชนบทรอบนิเวศวัฒนธรรมไทยและพุทธศาสนา ดังนี้ (ประเวศ ะสี, 2545 ก: 9-10)

สุขภาพ คือ สุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ หรือ สุขภาวะที่สมบูรณ์ทุกๆ ทางเชื่อมโยงกัน โดย

สุขภาวะที่สมบูรณ์ทางกาย ย่อมหมายถึงการมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเศรษฐกิจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมดี ไม่มีอุบัติเหตุ เป็นต้น

สุขภาวะทางจิตใจ หมายถึง จิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว มีความเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น

สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัวในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลก ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพด้วย เป็นต้น

สุขภาวะทางจิตวิญญาณ หมายถึง ความสุขอันประณีตที่เกิดจากการมีจิตใจสูง เข้าถึงความจริงทั้งหมด ลดละความเห็นแก่ตัว มุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุด ซึ่งหมายถึงพระนิพพาน หรือพระผู้เป็นเจ้า หรือความดีสูงสุดแล้วแต่ความเชื่อที่แตกต่างของแต่ละคน สุขภาวะทางจิตวิญญาณจึงอยู่ที่สมรรถนะในการพัฒนาธรรมชาติทางจิตวิญญาณของแต่ละคนให้เต็มตามศักยภาพที่มีอยู่ ซึ่งคือการที่บุคคลแต่ละคนสามารถแสดงออกถึงจุดมุ่งหมายอันเป็นอุดมการณ์ของตน มีความรู้สึก

สำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีประสบการณ์ในความรัก ความสนุกสนาน ความเจ็บปวด มีความต้องการที่พอเพียง และรู้จักให้ความเคารพต่อชีวิตทุกชีวิต (ประเวศ วะสี, 2541 ก)

พฤติกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพที่เสนอโดย ประเวศ วะสี (2541 ก: 7) ได้แก่

1. การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง จิตใจแจ่มใส และป้องกันโรคได้หลายอย่าง เช่น โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคเบาหวาน และภูมิแพ้ เป็นต้น
2. กินอาหารที่ถูกต้อง คือ กินพอประมาณได้สัดส่วน ครบถ้วน กินผักผลไม้มากขึ้น ช่วยป้องกันโรคอ้วน เบาหวาน โรคหัวใจ โรคมะเร็ง โรคสมองเสื่อม
3. หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงอย่างน้อย 4 อย่าง คือ การสูบบุหรี่ ดื่มสุรามากเกินไป สำส่อนทางเพศ และพฤติกรรมเสี่ยงต่ออุบัติเหตุและภัยอันตราย
4. สร้างทักษะในชีวิต เพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ มีความสามารถในการเผชิญสถานการณ์ทางสังคมที่เป็นลบ เช่น ความกดดันหรือการถูกชักชวนให้มีพฤติกรรมเสี่ยง
5. จัดสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลต่อสุขภาพ ทั้งทางกายภาพ ทางชีวภาพ และทางสังคม เช่น ร่มเย็น สะอาดปราศจากมลพิษ มีความปลอดภัยและความเอื้ออาทรต่อกัน
6. มีพัฒนาการทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีวิธีการหลากหลายที่จะช่วยให้บุคคลละความเห็นแก่ตัว เข้าถึงความดี เช่น การเล่น การเรียนรู้ การศาสนา การรวมกลุ่ม การเจริญเมตตา การสัมผัสศีลธรรมชาติ ทำให้เข้าถึงความสุขทางจิตวิญญาณอันทำให้สุขภาพดียิ่ง
7. มีการเรียนรู้ที่ดี เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้สนุก เกิดปัญญา มีอิสรภาพ ทำให้มีความสุขและมีแรงจูงใจอยากเรียนรู้

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพของทฤษฎีการแพทย์แผนไทย

เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ (2540) ได้อธิบายสุขภาพไว้ในทฤษฎีการแพทย์แผนไทยว่ามีลักษณะองค์รวมซึ่งเป็นทั้งภาวะและกระบวนการโดยอธิบายว่าธาตุสมุฏฐานของร่างกายซึ่งประกอบด้วยธาตุ 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จะต้องอยู่ในภาวะสมดุล ร่างกายจึงจะเป็นปกติไม่เจ็บป่วย โดยธาตุดินอาศัยน้ำทำให้ชุ่มและเต่งตึงพอเหมาะ อาศัยลมพยุ่งให้เข้ารูปและเคลื่อนไหว อาศัยไฟให้พลังงานอุ่นไว้ไม่เน่าเปื่อย น้ำต้องอาศัยดินเป็นที่เกาะกุ่มซับไว้มิให้ไหลเหือดแห้งไปจากที่ที่ควรอยู่ อาศัยลมทำให้น้ำไหลซึมซับทั่วร่างกาย ลมต้องอาศัยน้ำและดินเป็นที่อาศัยและนำพาพลังงานไปในที่ต่างๆ ดินปะทะลมให้เกิดการเคลื่อนที่พอเหมาะ ไฟอุ่นดินและอาศัยดินเพื่อเผาผลาญให้เกิดพลัง ไฟต้องอาศัยน้ำเพื่อการเผาผลาญที่พอเหมาะ ไฟทำให้น้ำเคลื่อนที่ไปได้ ในขณะที่ลมสามารถทำให้ไฟลุกโชนเผาผลาญมากขึ้นได้ จะเห็นได้ว่า ธาตุทั้ง 4 ต่างอาศัยซึ่งกัน

และกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ หากมีความแปรปรวน เสียสมดุลขึ้น ได้แก่หย่อน กำเริบหรือพิการ ทำให้ร่างกายไม่สบายเกิดเป็นโรคขึ้นได้

สมดุลของธาตุทั้ง 4 ยังขึ้นอยู่กับอิทธิพลหลายอย่างได้แก่ ธาตุภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมอัน ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุเจ้าเรือนซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลตั้งแต่เกิด วัย (อายุ สมภูฐาน) ฤดูกาล (อุตุสมภูฐาน) กาลเวลาในสุริยจักรวาล (กาลสมภูฐาน) การเลี้ยงดูของครอบครัวและพฤติกรรมแห่งตน มนุษย์ต้องปรับตัวเข้าแล้วเข้าเล่า เพื่อให้ร่างกายสมดุลและไม่เจ็บป่วยจนสิ้นอายุขัย และมนุษย์อยู่ภายใต้วิภังขารคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และเป็นไปตามกฎแห่งพระไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไรก็ตามมนุษย์สามารถจะปรับวิถีการดำเนินชีวิต (พฤติกรรม) เพื่อให้เข้าสู่สมดุล ได้แก่ การใช้ชีวิตสายกลาง บริโภคน้อย ทำลายธรรมชาติน้อย เห็นแก่ส่วนรวม มีเมตตาทางใจ ลดความโกรธ ความโลภ ความหลง การเข้าสู่ศีลธรรมและสังฆธรรม เข้าใจหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อที่จะแก้อย่างสง่าและตายอย่างสงบ

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพของการแพทย์แผนไทย มีลักษณะที่บูรณาการทั้งด้านการรักษา เสถียรภาพ (ภาวะสมดุลของธาตุทั้ง 4) และการพัฒนาบุคคลไปถึงขีดสูงสุดด้วยการปรับวิถีการดำเนินชีวิต ให้ยึดทางสายกลาง ลดความโกรธ โลภ หลง และเข้าใจสังขารของชีวิตเพื่อลดความทุกข์ และสามารถมีชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติ อันเป็นกระบวนการส่วนหนึ่งของสุขภาพ

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพด้านชีวิต

แนวคิดชีวิตเป็นแนวคิดที่มองคนในลักษณะองค์รวมทั้งในตัวบุคคล และบุคคลกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม กล่าวคือในตัวบุคคลที่เป็นองค์รวมทั้งนั้น มีร่างกายและจิตใจที่เป็นหนึ่งเดียว และบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ คนกับธรรมชาติจึงเป็นองค์รวมทั้งหมด จุดประสงค์ของชีวิตคือความสุขสมบูรณ์ทั้งกายและใจ โดยยึดเอาวิถีปฏิบัติและความคิดในแนวธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งสาทิส อินทรกำแหง (2541 อ้างถึงในสมจิต หนูเจริญกุล, 2544: 90-91) ได้กล่าวถึง อุดมคติ 5 ประการของชีวิตว่า

1. ชีวิตที่ยึดเอาความเป็นธรรมชาติเป็นหลักโดยใช้อาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคที่มาจากธรรมชาติ ไม่มีสารพิษเจือปน (อาหารชีวิต งดเนื้อ นม ไข่)
2. ชีวิตที่มีความพอดีและเรียบง่าย
3. ชีวิตที่เป็นไปเพื่อความเป็นเลิศของสุขภาพกายและสุขภาพจิต
4. ชีวิตที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกันและรักกันอย่างพี่น้อง
5. ชีวิตที่ดำเนินไปเพื่อสร้างสังคมที่ยุติธรรม และไม่เอาัดเอาเปรียบต่อกัน

เป้าหมายในการทำนุบำรุงสุขภาพและการรักษาโรคตามแนวของชีวิตจิตคือต้องทำทุกอย่างทุกวิธีเพื่อให้ภูมิชีวิต ดีขึ้น ซึ่งภูมิชีวิตในที่นี้รวมกายและจิตเข้าด้วยกัน แนวปฏิบัติของชีวิตจิตทุกข้อยกเว้นในเรื่องอาหารที่งดเนื้อนมไข่ มีส่วนคล้ายคลึงและสนับสนุนพฤติกรรมกรรมการส่งเสริมสุขภาพของประเวศ วะสี เป็นอย่างมาก

2.1.6 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพของเพ็นเดอร์ (Pender)

Pender เป็นศาสตราจารย์ทางการแพทย์ชาวอเมริกัน ที่สนใจและศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่อง การส่งเสริมสุขภาพอย่างกว้างขวางลึกซึ้งซึ่งจนสามารถสร้างทฤษฎีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ในการทำนายพฤติกรรมกรรมการส่งเสริมสุขภาพ และทฤษฎีของท่านเป็นที่นิยมแพร่หลาย Pender (1996 อ้างถึงในสมจิต หนูเจริญกุล, 2544: 91-92) มีความเชื่อว่า

1. การให้ความหมายเกี่ยวกับสุขภาพจะต้องบูรณาการทั้งทัศนคติของผู้ใช้บริการและเจ้าหน้าที่สุขภาพเข้าด้วยกัน เพราะการให้ความหมายจากทัศนคติที่แตกต่างกันระหว่างเจ้าหน้าที่สุขภาพกับประชาชนทั่วไปจะไม่สามารถทำให้บรรลุถึงซึ่งภาวะสุขภาพที่ดีได้

2. สุขภาพ หมายถึง การบรรลุถึงซึ่งการใช้ศักยภาพของบุคคลที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และที่ได้รับการพัฒนา ซึ่งบุคคลจะบรรลุภาวะนี้ได้ จากการปฏิบัติพฤติกรรมที่มีเป้าหมาย การใช้ความสามารถในการดูแลตนเอง และมีความพึงพอใจในสัมพันธภาพกับบุคคลรอบข้าง ในขณะที่เดียวกันมีการปรับตัวตามความจำเป็น เพื่อรักษาความมั่นคงของโครงสร้าง และความสอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญกับตนเอง

Pender เชื่อว่า การแสดงออกของภาวะสุขภาพมีทั้งทางด้านพฤติกรรมและอารมณ์ ซึ่งประกอบด้วยมิติหลัก 5 มิติ คือ อารมณ์ เจตคติ กิจกรรม ความใฝ่ฝัน และความสำเร็จในชีวิต ดังรายละเอียดในแต่ละมิติ ดังนี้

1. มิติทางด้านอารมณ์ เป็นประสบการณ์เชิงจิตวิสัยของบุคคล คือ รู้สึกสงบ กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม มีชีวิตชีวาและไวต่อความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น

2. มิติทางด้านเจตคติ ซึ่งพัฒนาจากประสบการณ์ และการคิดอย่างมีเหตุผล ได้แก่ การมองโลกในแง่ดี ไม่ว่าจะมีความปัญหาอะไรเกิดขึ้นทุกอย่างก็จะคลี่คลายลงไปได้ ซึ่งจะทำให้บุคคลมีพัฒนาการแม้ในภาวะยากลำบาก

3. ด้านกิจกรรม ซึ่งสะท้อนถึงแบบแผนการใช้พลังงานอย่างเหมาะสมในสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ต่างๆ ได้แก่

1) การมีวิถีชีวิตที่ดี คือ รับประทานอาหารดี ออกกำลังกายสม่ำเสมอรู้จักจัดการกับความเครียด พักผ่อนอย่างเพียงพอ หลีกเลี่ยงการใช้สารเสพติด รู้จักแสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสาร

ทางด้านสุขภาพให้เป็นประโยชน์ ใฝ่ดูแลและระวังสุขภาพ มีทักษะชีวิตที่ดี รักษาสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ

2) ทำงานอย่างมีเป้าหมายโดยรู้จักวางเป้าหมายที่เป็นจริง มีความคิดริเริ่มปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนางาน พัฒนาตนเอง รู้จักท้าทายกับงานใหม่ๆ รับผิดชอบตนเอง รู้จักประสานความร่วมมือกับผู้ร่วมงาน และมีความพึงพอใจในผลงานที่ได้กระทำ

3) เล่นอย่างสนุกสนาน หมายถึงการมีงานอดิเรกที่มีความหมาย หาสิ่งอื่นที่แปลกใหม่กระทำ เพื่อช่วยให้เกิดความกระปรี้กระเปร่า และใช้เวลาว่างอย่างเพลิดเพลิน

4. มีความใฝ่ฝันในชีวิต และใช้ศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อให้เป็นไปตามที่ใฝ่ฝันไว้ รวมทั้งมีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้กับสังคม สร้างสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อชนรุ่นหลัง

5. ประสบความสำเร็จ หมายถึง สิ่งที่ได้จากการดำรงชีวิตที่ดี คือมีความสุขอย่างแท้จริง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและสามารถละความเห็นแก่ตัว

แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพของ Pender คล้ายคลึงกับแนวคิดสุขภาพของประเวศ วะสี เป็นอย่างมาก นอกจากนั้นพฤติกรรมและอารมณ์ที่บ่งชี้ถึงภาวะสุขภาพนั้นสะท้อนถึงการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ถึงขั้นสูงสุด ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมต่างๆ เกื้อหนุน ตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดาเกิดมาในครอบครัวที่อบอุ่น ในชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้รับการศึกษาเพียงพอที่จะช่วยเหลือตนเองและสังคม มีงานทำเพื่อการเลี้ยงชีพ เลี้ยงครอบครัว สามารถสร้างสรรค์ครอบครัวและสร้างสรรค์สังคมเพื่อชนรุ่นหลัง และในวัยชรามีความมั่นคงเพียงพอที่จะใช้ชีวิตอยู่และจากไปอย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สุขภาพในความหมายเช่นนี้จึงสะท้อนถึงความเป็นองค์รวมอย่างแท้จริง

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพตามแนวพุทธศาสตร์

พุทธศาสนาได้ให้ความหมายสุขภาพ (ความสุข) คือการสิ้นทุกข์ หรือความบีบคั้น มีอิสรภาพ เป็นอิสระ 4 ประการ ดังนี้ (ประเวศ วะสี, 2545: 8-9; พระเทพเวที, [ประยุทธ์ ปยุตโต] 2532: 74-81)

1. อิสรภาพทางกาย คือไม่ถูกบีบคั้นทางกาย คือการมีสุขภาพดี ปราศจากโรค และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดังามในทางที่เป็นคุณประโยชน์ทางสังคม คือ มีปัจจัย 4 เพียงพอที่จะหลุดพ้นจากความยากจน ขาดแคลน และใช้ปัจจัย 4 นั้นอย่างถูกต้องตามความมุ่งหมาย เพื่อคุณค่าแท้ไม่ใช่คุณค่าเทียม คุณค่าแท้เช่น กินอาหารเพื่อส่งเสริมร่างกายให้มีสุขภาพดี แต่ถ้าเป็นคุณค่าเทียมก็คือกินเพื่อความเริ่ดอร่อย ไม่มีภัยธรรมชาติเบียดเบียน อยู่

ในสภาพแวดล้อมที่ไม่มีมลภาวะ ตลอดจนการมีและการใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องเป็น
คุณประโยชน์

2. อิศรภาพทางจิตใจ คือการที่จิตใจไม่ถูกบีบคั้น แสดงออกด้วยคุณสมบัติของจิต 3
ด้าน ดังนี้

1) คุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมที่แสดงออกถึงจิตที่ดีงาม เช่น มีเมตตา ความรัก เป็น
มิตร ปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุข มีความกรุณาอยากช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มีน้ำใจเผื่อแผ่ โอบอ้อม
อารี มีความเคารพผู้อื่น มีความอ่อนโยน รู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่นซื่อสัตย์

2) สมรรถภาพจิต คือความสามารถของจิต เช่น มีสติ มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้
งาน มีขันติ ความอดทน มีสมาธิจิตใจแน่วแน่ มีศรัทธา มีความจริงจัง มีความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย
มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์

3) สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี คือมีจิตใจที่เป็นสุขสดชื่น ร่าเริง เบิกบาน
ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส มีความเอิบอิมใจ มีความเข้มชื่นใจ มีความผ่อนคลาย ไม่คับข้องขุ่นมัว
ไม่หม่นหมอง หดหู่ เหี่ยวแห้ง หรือโศกเศร้า

3. อิศรภาพทางสังคม เป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลคือการไม่ถูกบีบคั้นเบียดเบียนกันระหว่าง
มนุษย์ ทั้งทางกายและวาจา มีความประพฤติที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลกัน สังคมมีระเบียบ มีวินัย มี
อาชีพที่สุจริต และมีอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็น

4. อิศรภาพทางปัญญา คือภาวะที่มีการรับรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่เอนเอียง
ด้วยอคติ รู้จักคิด คิดเองเป็น รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้วิธีที่จะจัดทำกรต่าง ๆ ให้สำเร็จผล มีความคิด
วินิจฉัยที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นทาสของกิเลส ใช้ปัญญาคิดการต่าง ๆ โดยบริสุทธิ์ใจ ตลอดจนรู้แจ้งสัจธรรม
ถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์อันเนื่องเกี่ยวกับอิศรภาพทางจิตใจ

จากความหมายของสุขภาพ พบว่าการให้ความหมายสุขภาพในลักษณะบูรณาการคือสุข
ภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ การพัฒนาสุขภาพจึงเท่ากับการ
พัฒนาทุก ๆ มิติของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงบูรณาการ

นอกจากการนิยามความหมายของสุขภาพตามแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าวแล้ว
สดใสและคณะ (2545, อ้างถึงในเดชาวัต สุขกำเนิดและคณะ, 2545: 53-54) ได้ศึกษาความหมาย
ของสุขภาพในมิติของชุมชนลุ่มแม่น้ำมูน ซึ่งคนในชุมชนลุ่มแม่น้ำมูนได้ให้ความหมายของคำว่า
สุขภาพ หรือสุขภาพะ คือการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขเกี่ยวข้องกับ
องค์ประกอบหรือปัจจัยหลายประการ ได้แก่

1. การมีอยู่มีกินอย่างพอเพียง คำว่าพอเพียงคือการมีอาหารกินที่หลากหลาย มีคุณภาพ ปราศจากสารพิษ มีแหล่งที่มาที่สามารถเข้าถึงง่าย การมีอาหารที่พอเพียงสำหรับการบริโภค และการแบ่งปันให้ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และการทำบุญ

2. การมีอาชีพที่มั่นคง หมายถึงการมีงานทำตลอดปี มีรายได้ที่สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ มีเงินเพียงพอสำหรับการรักษาพยาบาล การศึกษาของบุตร การทำบุญ และการเก็บออม

3. มีครอบครัวที่อบอุ่น คือ การได้อยู่กันพร้อมหน้า พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย มีเครือญาติที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีความเคารพนับถือกัน เมื่อมีปัญหาก็สามารถหันหน้ามาปรึกษาหารือกัน และช่วยกันแก้ไขปัญหา ลูกหลานได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีทำมาหากินจากพ่อแม่

4. มีร่างกายแข็งแรง สามารถทำงานได้นานๆและออกกำลังได้เสมอ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคที่ร้ายแรง มีอายุยืน

5. มีจิตใจร่าเริงเบิกบาน มีความสงบ ไม่ต้องวิตกกังวล ไม่ต้องกลัวว่าพรุ่งนี้จะหาอะไรให้ลูกกิน ไม่ต้องกลัวโรคภัยไข้เจ็บ ไม่กังวลว่าใครจะเกลียดชัง ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับใคร ได้ไปวัดทำบุญทำทานร่วมกัน

6. อยู่ในชุมชนที่เอื้ออารีต่อกัน แบ่งปันกัน มีเพื่อนบ้านที่เหมือนเป็นญาติกัน อบอุ่นปลอดภัย ช่วยกันพัฒนาดูแลหมู่บ้าน ร่วมกันทำกิจกรรมตามประเพณีด้วยความร่วมแรงร่วมใจ

7. มีทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต คือมีความสมบูรณ์ของที่ดิน แม่น้ำ ป่าไม้ ปลา พืชผัก ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของอาหารการกิน อาชีพ รายได้ การแบ่งปัน การพักผ่อน การสอนให้ลูกหลานรู้จักทำกิน และใช้ประกอบกิจกรรมตามประเพณี

สุขภาพในความหมายปัจจุบัน ได้นิยามที่กว้างขึ้นจากเดิมโดยเฉพาะในความหมายของสุขภาพชุมชนว่าเป็นสุขภาวะชุมชน หรือภาวะที่เป็นสุข ตามที่นักวิชาการต่างๆ ได้นิยาม “สุขภาวะชุมชน” หรือ “ชุมชนเป็นสุข” (Healthy Communities) ในชื่อที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนแข็งแรง ชุมชนน่าอยู่ แต่โดยภาพรวมแล้วต่างมีความหมายร่วมกันนั่นก็คือ **ภาวะที่ชุมชนเป็นสุข** ในเรื่องการประเมิน “ความสุข” หรือ ชุมชนเป็นสุข นั้นจำเป็นต้องเป็นเรื่องของคนในพื้นที่เท่านั้นที่จะสามารถบอกได้ว่า อะไร คือสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดสำหรับชุมชนของพวกเขาตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2549: 9) โดยครอบคลุมทั้ง 4 มิติ อันได้แก่มิติทางกาย คือการที่คนในชุมชนมีร่างกายที่แข็งแรงสามารถทำงานหรือดำเนินกิจกรรมประจำวันได้ ไม่ป่วยด้วยโรคภัยร้ายแรง มิติทางใจ คือมีจิตใจร่าเริง ไม่เครียด มีความสงบ ไม่ต้องวิตกกังวล มิติทางสังคม คือ การมีอยู่มีกินอย่างพอเพียง การมีอาชีพที่มั่นคง มีครอบครัวที่อบอุ่น อยู่ในชุมชนที่เอื้ออารีต่อกัน แบ่งปันกัน มิติทางจิตวิญญาณ คือการมีจิตใจสูง ลดละ

ความเห็นแก่ตัว มีความรู้สึกสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความต้องการที่พอเพียง และรู้จักให้ความเคารพต่อชีวิตทุกชีวิต

2.2 กระบวนทัศน์ทางสุขภาพหรือสุขภาพะ

2.2.1 กระบวนทัศน์สุขภาพเดิม

ระบบสุขภาพเดิมมีฐานคิด ทางวิทยาศาสตร์ อันส่งผลให้เกิดทัศนะร่วมกันของ ระบบ การแพทย์แบบชีวกลไก สามประการคือ การมองแบบแยกส่วน การมองแบบลดส่วน และการมอง แบบวิทยาศาสตร์กลไก โดยมีรายละเอียด คือ

ลักษณะแรก มองแบบแยกส่วน เป็นวิธีการมองชีวิตจากการวิเคราะห์แบบแยกส่วน เริ่ม จากการแยกร่างกายออกจากจิตใจ ต่อจากนั้นแยกร่างกายออกเป็นอวัยวะต่างๆ และแยกย่อยไป ถึงเซลล์เล็กๆ ที่ประกอบเป็นอวัยวะ โดยการมองแบบแยกส่วนนี้จะถือว่าความเจ็บป่วยจะเกิดจาก ส่วนย่อยๆคืออวัยวะต่างๆ หรือเซลล์เล็กๆ เหล่านี้เกิดมีความผิดปกติขึ้น ซึ่งการเยียวยารักษา สามารถทำได้โดยการแก้ไขเฉพาะส่วนนั้นๆ โดยไม่ต้องเข้าใจความเชื่อมโยงไปยังปัจจัยอื่นๆ

ลักษณะที่สอง มองแบบลดส่วนคือการลดปรากฏการณ์ชีวิตและความเจ็บป่วยลงเหลือ เพียงข้อมูลตัวเลขและปรากฏการณ์ทางชีววิทยาความเจ็บป่วยไม่มีความหมายทางสังคม ไม่ จำเป็นต้องอธิบายด้วยปัจจัยอื่น หรือทำความเข้าใจในมิติอื่นนอกเหนือจากกระบวนการทาง ชีววิทยา

ลักษณะที่สามมองแบบวิทยาศาสตร์กลไกคือการอธิบายเหตุและผลของโรคด้วย ปรากฏการณ์ทางชีวเคมี และฟิสิกส์แบบตายตัว การเกิดโรคมะเร็งกลไกการเกิดที่แน่นอน เป็นเหตุเป็น ผล ของกลไกการทำงานของอวัยวะ กระบวนการของสารเคมีในร่างกาย ไม่มีอารมณ์ความรู้สึก ใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

ผลจากวิธีคิดแบบชีวกลไก ทำให้วิธีปฏิบัติที่มีต่อผู้ป่วยที่ดำเนินอยู่ละเลยต่อมิติทางสังคม มิติทางจิตวิญญาณ และความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นมิติสำคัญของการดูแลรักษาสุขภาพ เพราะ มนุษย์เป็นสัตว์สังคม อาศัยอยู่ท่ามกลางสังคมวัฒนธรรมในชุมชน ที่สำคัญคือมนุษย์มีความรู้สึก นึกคิด มีจิตวิญญาณ ไม่ใช่เครื่องยนต์กลไก ที่สามารถแยกชิ้น แยกส่วนที่เสียหายออกจากกัน แล้วเอามาวิเคราะห์หรือซ่อมแซมได้ โดยไม่ต้องใส่ใจกับมิติทางสังคมจิตวิทยา (Psychosocial)

2.2.2 กระบวนทัศน์ใหม่ทางสุขภาพ

ในปัจจุบันได้มีการปรับกระบวนทัศน์ของศาสตร์ต่างๆ มากมาย ซึ่งศาสตร์ทางการแพทย์และสาธารณสุขก็ได้ถูกรื้อสร้างและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เช่นเดียวกัน โดยพบว่าหลักการสำคัญเบื้องต้นของกระบวนทัศน์ใหม่ทางสุขภาพหรือสุขภาพะ มีดังนี้

1. ต้องให้นิยามกับคำว่า “สุขภาพ” ใหม่ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญอยู่เฉพาะการไม่มีโรค และการมีอายุยืนยาวเท่านั้น แต่กินความถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของคนที่มี “มีความสุข” และไม่ใช่ความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภค หรือครอบครองทรัพย์สินอย่างไม่จำกัดอย่างที่สังคมกำลังยึดถืออยู่ขณะนี้ แต่เป็นความสุขที่เกิดจากความ “พอ”

2. สุขภาพจึงเกี่ยวข้องกับครอบครัว ชุมชน สังคม โลก รวมถึงจักรวาล (จักรวาลในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะภาพเชิงกายภาพ เช่น ดาว หรือกาแลกซีต่างๆ เท่านั้น แต่รวมถึงสรรพสิ่งที่เป็นนามธรรมที่มนุษย์เชื่อว่ามีอยู่ เช่น ผีฟ้า เจ้ากรรมนายเวร บุญกุศล กฎแห่งกรรม พระราหู ฯลฯ) ทั้งปวง สุขภาพที่ดีจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าครอบครัวไม่อบอุ่น ชุมชนไม่เข้มแข็งพึ่งตัวเองไม่ได้ สังคมที่ขาดคุณธรรมเต็มไปด้วยการกดขี่ แข่งขัน และเอาเปรียบกันตลอดเวลา โลกที่ยังคงเคลื่อนไปตามกระแสบริโภคนิยม ที่ถืออำนาจของเงิน ทำลายสิ่งแวดล้อม เห็นมนุษย์เป็นใหญ่และเชื่อว่าตนเองจะสามารถเข้าใจและครอบครองธรรมชาติทั้งปวงด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

3. สุขภาพดีต้องเริ่มที่ตนเองและครอบครัวซึ่งไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะการเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ การพักผ่อน และออกกำลังกายเท่านั้น ต้องมีความรักและเมตตา กับร่างกายและจิตใจตนเอง แล้วค่อยๆ ขยายความปรารถนาดีและความมุ่งมั่นที่จะสร้างครอบครัว ชุมชน สังคม โลก และจักรวาลให้เป็นสถานที่ที่อุดมไปด้วยสิ่งแวดล้อมทางกายและจิตวิญญาณ เช่น ศิลธรรม ความรัก ความเมตตา ฯลฯ ที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดีอย่างมีเครือข่ายเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในทุกระดับ

4. สุขภาพเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่มีความแตกต่างกันไปตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม คนในทุกสังคมเคยมีภูมิปัญญาในการจัดการกับความเจ็บป่วยมาแล้วทั้งสิ้น ดังนั้นทุกคนทุกชุมชนจึงมีศักยภาพในด้านการดูแลสุขภาพของตนเองอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกระงับจากระบบการแพทย์และธุรกิจให้ภูมิปัญญาที่ตนเองมีอยู่ หดคุณค่าและความสำคัญลง

5. สุขภาพเป็นเรื่องของชีวิตที่แยกออกไม่ได้จากเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม จึงไม่สามารถสร้างสุขภาพที่ดีได้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมใหม่ โดยกระบวนทัศน์ทั้งหมดต้องประสานสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน คือ ไปสู่ “ความสุข” และ “ความพอ”

สมัยศ ศรึจารณัย (2547) ได้กล่าวถึง กระบวนทัศน์ใหม่ของระบบสุขภาพชุมชนเพิ่มเติมว่า

1. ระบบสุขภาพ หมายถึง ระบบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นองค์รวม อันสามารถส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพทั้งปวง ได้แก่ ปัจจัยด้านบุคคล สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และชีวภาพ รวมทั้งปัจจัยด้านระบบบริการสุขภาพด้วย

2. ระบบสุขภาพชุมชนเป็นวัฒนธรรมการดูแลความมีสุขภาพที่ดีทุกมิติของสมาชิกในครอบครัว ในชุมชน และในสังคมของตน ระบบสุขภาพชุมชนควรเป็นภาพการทำงานของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ที่มีกระบวนการดำเนินงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายอย่างเป็นเครือข่าย มีนโยบายเป้าหมาย ตัวชี้วัดและกลวิธีที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดภายใต้ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ตามสภาวะแวดล้อม บริบทเชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมท้องถิ่น และครอบครัว ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากล

3. ระบบสุขภาพชุมชนควรเป็นส่วนหนึ่งของระบบการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น ดังนั้นการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสุขภาพชุมชนจึงไม่ใช่การสร้างระบบการดำเนินงานด้านสุขภาพแยกจากการดำเนินงานด้านอื่น ๆ แต่ควรเป็นระบบการดำเนินงานที่มีศูนย์กลางการบริหารจัดการเดียวกันของทุกสาขาทั้งด้านสุขภาพ เกษตร อาชีพ การศึกษาและอื่น ๆ เพื่อการบูรณาการของการพัฒนาที่ยืดการแก้ปัญหา สร้างความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีตามความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ เช่นการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยชุมชนชาวหาดผาขน จังหวัดน่าน ซึ่งเดิมประสบปัญหาสัตว์น้ำลดลงเนื่องจากการจับสัตว์น้ำโดยเครื่องมือธรรมชาติและจับให้ได้มากที่สุดเพื่อขาย ทำให้เกิดการทำลายล้างวงจรการขยายพันธุ์และระบบนิเวศในน้ำส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแหล่งอาหารของชุมชนและรายได้ประชาชน ต่อมาชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวโดยใช้กระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิม มีการประยุกต์ดัดแปลง นำวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อเข้ามาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ระบบนิเวศในน้ำกลับมามีอีกครั้ง ปริมาณปลามีมากขึ้นส่งผลต่อสุขภาพทางกาย สุขภาพจิตที่ดีที่คนในชุมชนไม่ต้องหนักใจว่าจะขาดแคลนสิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เพราะมีทั้งน้ำคุณภาพเพื่อการอุปโภคบริโภคและมีสัตว์น้ำเพียงพอ เมื่อปัจจัยพื้นฐานมีอยู่พร้อมก็มีเวลาในการคิดเชิงสร้างสรรค์ ปรับตัวและพัฒนาให้เกิดความสุขทางสังคมของชุมชนต่อไป

4. ระบบสุขภาพชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องของ “ผู้เชี่ยวชาญ” ของบุคลากรสาธารณสุข แต่เป็นเรื่องของแต่ละชุมชนที่มีสภาพแวดล้อม อาชีพ ความเชื่อ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมแตกต่างกันไปที่จะต้องร่วมกันนิยามสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตนเอง และร่วมกันแสวงหาวิธีการดูแลสุขภาพชุมชนตนเอง โดยใช้ทุนทางสังคมที่ตนมีอยู่ร่วมกันกับแรงสนับสนุนจากภายนอก เช่น ภาครัฐ องค์กรเอกชน ตลอดจนองค์กรปกครองท้องถิ่น พัฒนาวิธีการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับชุมชนตนเอง สามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพได้

5. ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลและโลกสุขภาพของชาวบ้าน และหลีกเลี่ยงการนำกรอบแนวคิดของเจ้าหน้าที่ในการรักษาพยาบาลหรือการดูแลสุขภาพไปตัดสิน ถูกผิดกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพของชาวบ้านโดยที่ยังไม่เข้าใจระบบวัฒนธรรมสุขภาพในท้องถิ่นนั้นๆ

ฉะนั้น การพัฒนาสุขภาพหรือสุขภาพจะต้องอาศัยหลักสำคัญใน 5 ประการ ได้แก่

- 1) ต้องสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ
- 2) สร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพหรือสุขภาพะ
- 3) เสริมสร้างกิจกรรมของชุมชนให้เข้มแข็ง อาศัยการปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสุขภาพของชุมชน
- 4) พัฒนาทักษะส่วนบุคคล เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้
- 5) ปรับเปลี่ยนระบบบริการสาธารณสุข (Juduth, 1995)

กระบวนทัศน์สุขภาพใหม่แตกต่างจากกระบวนทัศน์เก่าที่มองแบบแยกส่วน ลดส่วน หรือวิทยาศาสตร์กลไก ซึ่งให้ความสำคัญเฉพาะปัจเจก แต่กระบวนทัศน์สุขภาพใหม่ต้องมองแบบองค์รวมที่เรียกว่าสุขภาพองค์รวม (Holistic Health) มองสุขภาพหรือสุขภาพะว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทั้งชีวิตมากกว่าการเน้นแต่ความเจ็บป่วย โดยจะพิจารณาที่ตัวคนทั้งคน ความเกี่ยวเนื่องของร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณ รวมถึงปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคน (Susan Walter อ้างถึงในสุกัญญา เตชะไชยวัฒน์, 2544: 21) สุขภาพะทั้งสี่มิติจะเชื่อมโยงกัน และมีความสัมพันธ์ส่งผลซึ่งกันและกัน การดูแลสุขภาพของชุมชนหรือการพัฒนาสุขภาพะของคนในชุมชนขึ้นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เกี่ยวโยงกับภูมิปัญญา การจัดการความรู้ที่เกี่ยวกับสุขภาพ ความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ เช่น การเสริมสร้างสุขภาพด้วยกิจกรรมต่าง ๆ การใช้สมุนไพรในการรักษา

2.2.3 การประเมินสถานะสุขภาพ

การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ทางสุขภาพนำมาสู่กรอบแนวคิดในการประเมินสถานะสุขภาพหรือดัชนีชี้วัดทางสุขภาพ ในแต่ละมิติที่เชื่อมโยงกัน (วิพุธ พูลเจริญ, 2544: 10) โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ดัชนีชี้วัดทางสุขภาพในแต่ละมิติ

มิติทางสุขภาพ	ดัชนีเชิงสูญเสีย (ลบ)	ดัชนีเชิงสร้างเสริม (บวก)
มิติทางกาย	อัตราป่วย ตาย พิการ พฤติกรรมทำลายสุขภาพ	อายุขัยเฉลี่ย สมรรถภาพร่างกาย พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ
มิติทางจิตใจ	อัตราความชุกของปัญญาอ่อน โรคจิต การฆ่าตัวตาย	เซาว์ปัญญา การควบคุมอารมณ์ (EQ) ความมั่นคงในตนเอง
มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม	อัตราความชุกของการใช้ความรุนแรง ปัญหาอาชญากรรม การตายและป่วยอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมและการประกอบอาชีพ	การปรับแก้ปัญหาข้อขัดแย้งในสังคมและชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อสุขภาพ
มิติทางปัญญา (จิตวิญญาณ)	จำนวนกลุ่มผู้ด้อยโอกาส อัตราส่วนประชากรยากจน ความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ ความขัดแย้งในสังคม	ความเท่าเทียมกันของมนุษยชาติ (Equity) ความต้องการที่พอเพียงสันติภาพ ความสมานฉันท์

ดัชนีชี้วัดสุขภาพะเชิงบวกจะช่วยสะท้อนให้เห็นโอกาสในการสร้างเสริมสุขภาพของคนได้แจ่มชัดขึ้น ในขณะที่ดัชนีชี้วัดสุขภาพะเชิงลบกระตุ้นให้ผู้คนตระหนักถึงผลร้ายของปัญหาสุขภาพในมิติต่างๆที่รุมล้อมบ่อนทำลายคุณภาพชีวิตของมนุษย์

นอกจากตัวชี้วัดทางสุขภาวะยังได้มีการพัฒนาตัวชี้วัดความสุข โดยยงยุทธ ขจรธรรม, อภิสัทธี อังกรวางกูร และทานทิพย์ อังกรวางกูร (2543: 26) ได้นำเสนอผลการวิจัย เรื่อง กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัด ความสุขของประชาชนชาวไทย เป็นการวิจัยร่วมกับผู้นำทางภูมิปัญญา 10 คน และชาวบ้านเครือข่ายอีก 180 คน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า แบ่งความสุขเป็น 8 หมวดโดยมีตัวชี้วัดแต่ละหมวด ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย

หมวดความสุข	ตัวชี้วัด
หมวด 1 หลักประกันในชีวิต	มีที่ดินทำกินของครอบครัวอย่างพอเพียง มีบ้านอาศัยของครอบครัวอย่างมั่นคงถาวร มีอาหารการกินพอเพียง
หมวด 2 การมีร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง	ร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดี
หมวด 3 ครอบครัวอบอุ่น	คนในครอบครัวอยู่พร้อมหน้า และมึ่งงานทำ คนในครอบครัวรักใคร่กัน ไม่ทะเลาะหรือหึงหวงกัน
หมวด 4 ชุมชนเข้มแข็ง	เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม เกิดผู้นำตามธรรมชาติและมีกระบวนการพัฒนาผู้นำ เกิดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน
หมวด 5 สิ่งแวดล้อมดี	มีดินน้ำสัตว์อุดมสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยจากสารเคมี มีถนน น้ำประปา และไฟฟ้า
หมวด 6 มีอิสรภาพ	ได้ทำในสิ่งที่คิดโดยไม่สร้างความเดือดร้อน ไม่มีหนี้สิน
หมวด 7 มีความภาคภูมิใจ	มีครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ การเป็นตัวอย่งที่ดีของผู้อื่น การมีความสำเร็จของอาชีพที่ทำ
หมวด 8 เข้าถึงธรรมะ	การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ได้ทำบุญทำทานหรือช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น

เมื่อพิจารณาดัชนีชี้วัดสุขภาวะของวิพุทธ พูลเจริญ และดัชนีชี้วัดความสุขของยุงยุทธ ขจรธรรมและคณะ ที่ได้จากการระดมความคิดเห็นจากผู้นำทางภูมิปัญญาและชาวบ้านจะพบว่า สามารถจัดกลุ่มและเชื่อมโยงกันโดยในภาพรวมก็คือการครอบคลุมสุขภาวะทั้งสี่มิติแต่อาจมีการจัดหมวดหมู่หรือตัวชี้วัดที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยได้ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบดัชนีชี้วัดสุขภาวะของวิพุทธ พูลเจริญและดัชนีชี้วัดความสุขของยุงยุทธ ขจรธรรมและคณะ

มิติทาง สุขภาพ	ดัชนีเชิงสร้างเสริม (บวก)	หมวดความสุข	ตัวชี้วัด
มิติทางกาย มิติทางจิตใจ	อายุขัยเฉลี่ย สมรรถภาพร่างกาย พฤติกรรมสร้างเสริม สุขภาพ เชาว์ปัญญา การ ควบคุมอารมณ์ (EQ) ความมั่นคงในตนเอง	หมวด 2 การมีร่างกาย และจิตใจที่ แข็งแรง	ร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดี
มิติทางสังคม และ สิ่งแวดล้อม	การปรับแก้ปัญหาข้อ ขัดแย้งในสังคมและ ชุมชน การอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม นโยบาย สาธารณะที่เอื้อต่อ สุขภาพ	หมวด 1 หลักประกันใน ชีวิต หมวด 3 ครอบครัว อบอุ่น	มี ที่ ดิน ทำ ำ กิ น ข ของ ครอบครัวอย่างพอเพียง มี บั ำ น อ ำ ศั ย ข ของ ครอบครัวอย่างมั่นคง ถาวร มีอาหารการกินพอเพียง คนในครอบครัวอยู่พร้อม หน้าและมืงานทำ คนในครอบครัวรักใคร่ กัน ไม่ทะเลาะหรือหึง หวงกัน

มิติทาง สุขภาพ	ดัชนีเชิงสร้างเสริม (บวก)	หมวดความสุข	ตัวชี้วัด
		<p>หมวด 4 ชุมชนเข้มแข็ง</p> <p>หมวด 5 สิ่งแวดล้อมดี</p> <p>หมวด 7 มีความ ภาคภูมิใจ</p>	<p>เกิดกระบวนการเรียนรู้ ของกลุ่ม เกิดผู้นำตามธรรมชาติ และมีกระบวนการ พัฒนาผู้นำ เกิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน</p> <p>มี ดิ น น้ำ สั ต ว์ อู ด ม สมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย จากสารเคมี มีถนน น้ำประปา และ ไฟฟ้า</p> <p>มีครอบครัวที่ประสบ ความสำเร็จ การเป็นตัวอย่งที่ดีของ ผู้อื่น การมีความสำเร็จของ อาชีพที่ทำ</p>
มิติทาง ปัญญา(จิต วิญญาณ)	ความเท่าเทียมกันของ มนุษยชาติ (Equity) ความต้องการ ที่พอเพียงสันติภาพ ความสมานฉันท์	<p>หมวด 6 มีอิสรภาพ</p> <p>หมวด 8 เข้าถึงธรรมะ</p>	<p>ได้ทำในสิ่งที่คิดโดยไม่ สร้างความเดือดร้อน ไม่มีหนี้สิน</p> <p>การอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สุข มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ได้ทำบุญทำทานหรือ ช่วยเหลือแบ่งปันผู้อื่น</p>

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

การดูแลสุขภาพตนเอง เป็นประสบการณ์ที่แยกไม่ออกจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์ ซึ่งเป็นกลไกธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาก่อนการแสวงหาการให้บริการที่จัดให้โดยรัฐหรือโดยวิชาชีพ กล่าวได้ว่า การดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนเป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อสุขภาพของบุคคลด้วยตนเองโดยการลดการพึ่งพานุคคลอื่น ในอดีตเมื่อการแพทย์ยังไม่พัฒนา ประชาชนจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ที่จะดูแลตนเองเมื่อมีปัญหาด้านสุขภาพ และแม้ปัจจุบันที่ความรู้ทางการแพทย์ได้เจริญก้าวหน้าแต่ก็ไม่สามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาสุขภาพของประชาชนได้ครอบคลุมและทั่วถึง โดยเฉพาะการแพทย์ที่มุ่งรักษาโรคโดยปราศจากความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตของบุคคล ประชาชนจำเป็นต้องสอดแทรกการดูแลตนเองและสมาชิกในครอบครัวเข้าไปยังวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะสุขภาพที่ดีเริ่มที่บ้านหรือในครอบครัว ในสถานที่ทำงาน ในโรงเรียน และในชุมชน (Levin, 1981: 48) ซึ่งนักวิชาการต่างก็ได้ให้ความหมายของการดูแลสุขภาพด้วยตนเองว่า เป็นกระบวนการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมทางสุขภาพของปัจเจก ครอบครัว และชุมชน ในเรื่องการส่งเสริม ป้องกัน บำบัดรักษาด้วยตนเอง การดูแลตนเองมักเป็นพฤติกรรมที่เรียนรู้และถ่ายทอดทางสังคมนับตั้งแต่การสังเกตตนเอง การเรียนรู้อาการ การให้ความหมายของอาการ การตัดสินใจความรุนแรง การเลือกวิธีการรักษาตลอดจนประเมินผลการรักษาตนเอง เป็น การปฏิบัติที่ประชาชนส่วนใหญ่ของทุกสังคมกระทำกันอยู่แล้วซึ่งอาจจะถือได้ว่าเป็นการจัดการ ความรู้ของคนในชุมชนแต่เป็นการจัดการความรู้ที่ไม่มีระบบแบบแผน

องค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายของการดูแลสุขภาพด้วยตนเองว่า หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางสุขภาพของปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มผู้ร่วมงาน และชุมชน โดยรวมความถึงการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวข้องกับสุขภาพ (รวมทั้งการเข้ายา) และการปฏิบัติตน หลังรับบริการ (อุทัย สุดสุข, 2535: 8)

กระทรวงสาธารณสุขได้ให้ความหมายของการดูแลสุขภาพด้วยตนเองว่าเป็นกระบวนการตัดสินใจในการดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การวินิจฉัยโรค การรักษาตนเอง และการฟื้นฟูสภาพภายหลังการรักษาหรือหลังการบริการการรักษา การดูแลสุขภาพด้วยตนเองนั้น จะรวมถึงการดูแลสุขภาพตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน (นิรัตน์ อิมามี, 2534: 3) ซึ่งสอดคล้องกับ เอ็มพร ทองกระจาย (2533: 49) ที่กล่าวว่าการดูแลสุขภาพตนเอง (Self-care) เป็นกระบวนการ

ที่ประชาชนสามารถทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพได้ด้วยตัวเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) คุ้มครองรักษาภาวะสุขภาพ (Health Maintenance) การป้องกันโรค (Disease Prevention) การบำบัดรักษาตนเอง (Self Treatment) ซึ่งรวมไปถึงการฟื้นฟูสภาพร่างกาย จิตใจ ภายหลังการเจ็บป่วย (Rehabilitation)

Vickery, D.M. and others (1986: 37) กล่าวว่า การดูแลตนเอง เป็นการกระทำของบุคคลเกี่ยวกับปัญหาความเจ็บป่วยเล็กน้อย ความเจ็บป่วยเรื้อรังและเป็นกิจกรรมที่ไม่เกิดผลเสียต่อสุขภาพ

Levin, L (1976: 206) นักเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการดูแลตนเองให้ความหมายการดูแลตนเองว่า เป็นกระบวนการที่สามัญชนทำหน้าที่ด้วยตนเองในการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การวินิจฉัยความผิดปกติ และการรักษาโรคเบื้องต้น ซึ่งถือเป็นแหล่งประโยชน์ที่สำคัญในระบบบริการสุขภาพขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้น เลวินมองเห็นว่า การดูแลตนเองมักเป็นพฤติกรรมที่เรียนรู้และถ่ายทอดทางสังคมนับตั้งแต่การสังเกตตนเอง การเรียนรู้อาการ การให้ความหมายของอาการ การตัดสินใจความรุนแรง การเลือกวิธีการรักษาตลอดจนประเมินผลการรักษาตนเอง ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ประชาชนส่วนใหญ่ของทุกสังคมกระทำกันอยู่แล้ว

Orem (อ้างถึงในสมจิต หนูเจริญกุล, 2537) ได้ให้ความหมายว่าเป็นการปฏิบัติกิจกรรมที่บุคคลริเริ่มและกระทำเพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งชีวิต สุขภาพ และสวัสดิภาพของตน และจำแนกพฤติกรรมดูแลสุขภาพของตนเองออกเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การดูแลสุขภาพตนเองในภาวะปกติ (Universal Self –care) การดูแลสุขภาพตนเองโดยทั่วไปเป็นเพื่อการส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งสุขภาพและสวัสดิภาพของบุคคล การดูแลสุขภาพตนเองเหล่านี้จำเป็นสำหรับบุคคลทุกคน ทุกวัยแต่ต้องปรับให้เหมาะสมกับระยะพัฒนาการ

2. การดูแลสุขภาพตนเองตามพัฒนาการ (Development Self –care) เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาการของชีวิตในระยะต่าง ๆ เช่น การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร การเจริญเติบโต เข้าสู่วัยต่างๆ ของชีวิต และเหตุการณ์ที่เป็นผลเสียหรืออุปสรรคต่อพัฒนาการ หรืออาจเป็นการดูแลสุขภาพตนเองที่จำเป็นโดยทั่วไปที่ปรับให้สอดคล้องกับการส่งเสริมพัฒนาการ

3. การดูแลสุขภาพตนเองเมื่อเกิดภาวะเบี่ยงเบนทางสุขภาพ (Health Deviation Self –care) หรือมีปัญหาทางด้านสุขภาพที่เกิดขึ้นเนื่องจากความพิการหรือความผิดปกติในโครงสร้างและการทำงานของร่างกาย การดูแลตนเองที่จำเป็นในภาวะนี้ เช่น การแสวงหาความช่วยเหลือจากบุคคลที่เชื่อถือได้ (เจ้าหน้าที่สุขภาพอนามัย) การปฏิบัติตามแผนการรักษา การรับรู้ สนใจ

ดูแล และป้องกันความไม่สุขสบายจากผลข้างเคียงของการรักษาหรือจากโรค การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความเจ็บป่วยและการรักษา เป็นต้น

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2533) ได้สรุปแนวคิดในการดูแลสุขภาพตนเอง ว่าอาจแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่เน้นความแตกต่างระหว่างการดูแลสุขภาพตนเอง กับการดูแลสุขภาพด้วยวิชาชีพ (Professional Care) กลุ่มแนวคิดทางด้านสาธารณสุขที่มองการดูแลสุขภาพตนเองอยู่ที่ระดับบริการขั้นต้นเป็นฐานล่างสุดของระบบบริการสุขภาพ และกลุ่มที่มองจากมุมด้านพฤติกรรมและสังคมศาสตร์ที่เห็นว่าการดูแลสุขภาพตนเองเป็นลักษณะสำคัญของระบบการแพทย์พหุลักษณะ เป็นพฤติกรรมและการตัดสินใจของปัจเจกที่เกิดในระบบเครือข่ายทางสังคมและระบบบริการอื่นๆ

ลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ (2545) ได้ประมวลสถานการณ์และบทเรียนของการดูแลสุขภาพตนเองออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. การดูแลสุขภาพตนเองในฐานะวิถีการดำเนินชีวิต

สุขภาพ คือแกนกลาง (Integral Part) ของวัฒนธรรมของทุกสังคม เป็นเป้าหมายสุดท้ายของการเลือกที่จะมีวิถีการกิน การอยู่ การมีคู่ การเกิด การเลี้ยงดู และการตายของคน สังคมจะมีการพัฒนาทั้งแนวคิด วิถีการ วัตถุ และเทคโนโลยี ที่อาจเรียกรวม ๆ ว่าภูมิปัญญาที่จะทำอย่างไรให้กิน ให้อยู่ ให้เกิด ให้ตาย อย่างมีความสุขหรือทุกข์น้อย พัฒนาการของสิ่งเหล่านี้เป็นผลพวงที่ในทางวิชาการถือว่าสะท้อนการปรับตัว (Adaptation) ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางนิเวศน์ สังคม เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม และเป็นวัฒนธรรมที่สะสม สืบทอด ดัดแปลง แลกเปลี่ยนกัน และกลืนไปกับวิถีชีวิตของปัจเจกและสังคม จนกลายเป็นความปกติธรรม เป็นของธรรมชาติ

2. การใช้ยารักษาตนเอง (Self – medication)

การซื้อยากินเองเป็นรูปแบบหนึ่งของการดูแลสุขภาพตนเองที่แปรเปลี่ยนจากการดูแลรักษาตนเองด้วยการไม่ใช้ยา (Non - medication) หรือการรักษาแบบพื้นบ้าน (Home Remedies and Herbal Drugs) ในอดีต ยาสมัยใหม่ที่แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางทำให้การซื้อยากินเองกลายเป็นวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพตนเองแบบใหม่ที่แพร่หลายและมีบทบาทสำคัญที่สุด ซึ่งไม่ได้เกิดเฉพาะกับสังคมไทยแต่หมายถึงประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลก ในสังคมทุนนิยมบริโภคนิยม สุขภาพก็กลายเป็นสินค้าประเภทหนึ่ง ยา และผลิตภัณฑ์ดูแลสุขภาพจำนวนมากกลายเป็นทางเลือกที่ไม่ใช่เฉพาะเพื่อรักษา แต่เป็นวิถีทางในการดูแลสุขภาพของผู้คนมากยิ่งขึ้น

3. ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน กับการดูแลตนเองในปัญหาสุขภาพเรื้อรัง

ปัญหาสุขภาพที่มีความเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โคนกระดูก โดยเฉพาะที่สังคมเร่งเร้า เช่น เอดส์ เป็นภาวะความทุกข์ทั้งกายและใจ แก่ทั้งตัวผู้ป่วยเอง ครอบครัว และญาติพี่น้อง ที่ยาวนานต่อเนื่อง ปัญหาเหล่านี้เป็นสิ่งยากที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันที่จะดูแลรักษาได้ครอบคลุมทุกมิติ ผู้ป่วยต้องการการหนุนช่วยในหลายด้านโดยเฉพาะ อารมณ์ จิตใจ และสังคม ผู้ที่มีปัญหาเหล่านี้จึงต้องการดูแล (Caring) มากกว่าการรักษา (Curing) ในปัจจุบัน การรวมกลุ่มเพื่อการดูแลตนเองในกรณีของผู้ป่วยเรื้อรังที่พบมากเป็นการที่ทางโรงพยาบาลส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมผู้ป่วย เช่น ชมรมผู้ป่วยโรคเบาหวาน ชมรมผู้สูงอายุ สำหรับประสบการณ์ที่เป็นการรวมกลุ่มกันเองในระดับครอบครัว ชุมชน และกลุ่มเพื่อการดูแลตนเอง ดังที่พบในต่างประเทศมีไม่มากนัก แต่ก็มีแนวโน้มเกิดขึ้นและเป็นประสบการณ์ทางสังคมที่มีความหมายต่อพัฒนาการของบทบาทภาคประชาชนในการดูแลตัวเองและดูแลกันเอง เช่น ชมรมผู้ปกครองเด็กออทิสติก เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ อโรคยาอาศรม ชมรมปู่ย่า น้า ชมรมคนพิการนครปฐม ฯลฯ

4. กลุ่ม / ชมรมที่ดูแล ส่งเสริม และรักษาสุขภาพกันเอง

การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือดูแลกันเองด้านสุขภาพ เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้มากขึ้นในสังคมไทย มีขอบเขตของการเคลื่อนไหว กิจกรรมและวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย กว้างขวาง มีทั้งที่เกิดขึ้นและที่เป็นความเคลื่อนไหวที่สืบเนื่องมายาวนาน ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนมิติของการดูแลสุขภาพของตนเองที่สะท้อนพลวัตแบบใหม่ในสังคมไทยที่ชัดเจนและน่าสนใจ ได้แก่ สุขภาพของเรา เราสร้าง (เช่น ชมรมชีวเกษม ชมรมเงือกน้อยเมืองจันทร์) สิทธิในฐานะผู้บริโภค (เช่น มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค) ผสานชีวิตและการทำมาหากินสู่สุขภาพ (เช่น ชมรมหมอยาพื้นบ้านโสมขุนปุ่น อำเภอภูซุ่ม จังหวัดยโสธร ชมรมป่าแดด จังหวัดเชียงราย ชมรมคนปลอดภัยพิษ จังหวัดเชียงใหม่) ร่วมกันสร้างหลักประกันให้กับชีวิตและสุขภาพ (เช่นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการตำบลคลองเปี้ยะ) ธรรมชาติในฐานะทางเลือกของการดูแลสุขภาพชีวิต (เช่น เสถียรธรรมสถาน เครือข่ายชุมชนอโศก)

5. การเคลื่อนไหวทางสังคมในโครงการหรือนโยบายที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา ประสบการณ์อีกด้านหนึ่งที่สังคมไทยได้เรียนรู้คือ การที่ประชาชนได้รับผลกระทบจากโครงการหรือนโยบายของรัฐ และได้รวมตัวกันขึ้นมาเรียกร้องต่อต้านหรือคัดค้านโดยอาศัยเหตุผลด้านสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่จะตามมา แนวทางการป้องกันดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนได้ขยายกว้างจากการที่รอให้เกิดผลกระทบด้านสุขภาพไปสู่การป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ได้แก่ กรณีการสร้างเขื่อนปากมูล การสร้างบ่อน้ำบาดาลน้ำเสียที่คลอง

ด้าน สมุทรปราการ กรณีก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหิน ตำบลหินกรูด อำเภอบ่อนอก จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์

นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาได้พยายามผลักดันการดูแลตนเองของประชาชนให้ เป็นที่ยอมรับในวงการแพทย์และมีความเท่าเทียมกับการดูแลรักษาโดยนักวิชาชีพทางด้านสุขภาพ เนื่องจากเล็งเห็นว่าสุขภาพเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับสังคม จึงเป็นสิทธิและหน้าที่ของ ประชาชน ครอบครัว ชุมชน ที่จะต้องดูแลจัดการด้วยตนเองตามที่ได้เรียนรู้จากสังคม วัฒนธรรม ประเพณีที่บุคคลเหล่านั้นได้อาศัยอยู่ นอกจากนี้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุขยัง กระจายไม่ทั่วถึงและมีราคาแพง ประชาชนในชนบทที่ห่างไกลยังเข้าไม่ถึง และไม่สามารถ ตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง จึงมีความจำเป็นที่ประชาชนต้องดูแล ตนเองและส่งเสริมสุขภาพของตนเอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาศักยภาพของบุคคลเพื่อการ พึ่งตนเอง ควบคุมและรับผิดชอบตนเอง และการดูแลมิได้จำกัดอยู่เฉพาะกิจกรรมการดูแลตนเอง อย่างเดียวแต่ครอบคลุมถึงบริการที่ได้รับจากครอบครัว เพื่อนบ้าน กลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ ใน ชุมชน และกิจกรรมการดูแลครอบคลุมทั้งมิติทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ (เอื้อมพร ทองกระจาย, 2533: 78) การรวมกลุ่มกันของประชาชนในลักษณะการรวมกลุ่ม ช่วยเหลือกันเอง และกลุ่มสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Support group) เป็นแนวโน้มที่ควรจะได้รับ การส่งเสริมให้แข็งแกร่งต่อไป ซึ่งกลุ่มต่างๆ ของการรวมกลุ่มหรือของชุมชนก็มีความหลากหลาย ของเป้าหมาย กิจกรรม รูปแบบการรวมกลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่ แตกต่าง สมควรที่จะได้รับการเผยแพร่แลกเปลี่ยนกันในวงกว้าง ต่อไป

จากแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ กระบวนทัศน์สุขภาพ และการดูแลตนเองด้านสุขภาพที่ได้ ทบทวนมาสามารถสรุปความหมายของสุขภาพหรือสุขภาพวะซึ่งในที่นี้จะใช้คำว่าสุขภาพวะและ นำมากำหนดความรู้ที่ส่งผลต่อสุขภาพวะที่ใช้ในการวิจัย โดยเป็นกรอบการวิจัยเบื้องต้นถึงนิยาม ความหมายสุขภาพวะ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามการรับรู้ของคนในชุมชน ได้ดังนี้

สุขภาพวะชุมชน หมายถึง ชุมชนเป็นสุข หรือภาวะที่เป็นสุขของชุมชน ทั้งทางกาย ทาง จิตใจ ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) ซึ่งมีความเชื่อมโยง สัมพันธ์ส่งผลซึ่งกันและกัน

1. **สุขภาพวะทางกาย** หมายถึง การมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง และมีความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้อง

2. **สุขภาพวะทางใจ** หมายถึง การมีจิตใจที่เบิกบาน มีความสงบ

3. **สุขภาพวะทางสังคม** หมายถึง การมีอยู่มีกินอย่างพอเพียง การมีอาชีพที่มั่นคง มี ครอบครัวที่อบอุ่นอยู่ร่วมกันด้วยดี ในครอบครัว ชุมชน ที่ทำงาน สังคม

4. **สุขภาวะทางปัญญา (จิตวิญญาณ)** หมายถึง จิตที่ได้รับการพัฒนา ทำให้รู้คุณค่า และความหมายของชีวิต แสดงออกโดยการลดละความเห็นแก่ตัว

ความรู้เพื่อสุขภาวะ หมายถึง ข้อมูล ข่าวสาร แนวคิด ความเข้าใจ และบทเรียนที่ได้รับ จากการผ่านเหตุการณ์และประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตและการปฏิบัติภารกิจ กิจกรรม โครงการต่างๆ โดยสามารถถ่ายทอดซึ่งกันและกันได้ อันเกี่ยวเนื่องกับสุขภาวะของคน ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นทั้งในลักษณะความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่มีในตัวบุคคล หรือความรู้ ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ที่แสดงออกมาสู่ผู้อื่นก็ได้

โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งศึกษาการจัดการความรู้ในชุมชนที่มีสุขภาวะว่ามีวิธีการจัดการ ความรู้ รวมทั้งองค์ประกอบของการจัดการความรู้อย่างไร ตลอดจนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการความรู้ที่ส่งผลต่อสุขภาวะชุมชน และนำเสนอเป็นแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะ ชุมชนในการนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นต่อไป

ตอนที่ 3 แนวคิดเมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand)

เมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) เป็นยุทธศาสตร์การสร้างสุขภาพหลักของประเทศ ปี พ.ศ.2548 โดยประกาศเป็นวาระแห่งชาติ เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2547 แบ่งเป็น 2 ระดับ คือระดับชาติ (National Level) เป็นความร่วมมือของกระทรวงที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น และระดับกระทรวง คือ กระทรวงสาธารณสุข

3.1 ความเป็นมา

การมีสุขภาพแข็งแรง (Healthy) ในความหมายขององค์การอนามัยโลกครอบคลุมถึง ความแข็งแรงของสุขภาพในมิติต่างๆ ทั้งทางด้านร่างกาย (Physical Health) จิตใจ (Mental Health) สังคม (Social Health) และปัญญา/จิตวิญญาณ (Spiritual Health) ซึ่งถ้าหากคนไทยมี ความแข็งแรงทางสุขภาพครอบคลุมความหมายทั้ง 4 มิติ ย่อมจะสามารถเสริมสร้างให้ประเทศ ไทยมีความแข็งแรง และในช่วงที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ผลักดันนโยบายและการดำเนินงานต่าง ๆ ตามกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) จนประสบความสำเร็จและมีความคืบหน้าไปมาก ได้แก่ การสร้างนโยบายสาธารณสุขเพื่อสุขภาพ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ (Healthy Environment) ได้มีการดำเนินงาน “เมืองน่าอยู่” (Healthy City) ที่ยึดหลักการเสริมสร้าง

ศักยภาพและความเข้มแข็งของประชาชนทุกภาคส่วนในชุมชน การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (Community Strengthening) การส่งเสริมพัฒนาทักษะส่วนบุคคล (Personal Skill Development) รวมทั้งมีการฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การปรับเปลี่ยนระบบบริการสุขภาพ (Health Service System Reorientation) มีการกำหนดและประกาศนโยบายการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาสเข้าถึงบริการสุขภาพที่ได้มาตรฐานอย่างถ้วนหน้า และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2545 ที่ยึดหลักการ “การสร้างสุขภาพ” นำ “การซ่อมสุขภาพ” โดยรัฐบาลได้ประกาศนโยบายในปี พ.ศ. 2545 เป็นปีเริ่มต้นแห่งการรวมพลังสร้างสุขภาพตามกรอบการรณรงค์ 5 อ. ได้แก่ ออกกำลังกาย อาหาร อารมณ์ อนามัยสิ่งแวดล้อม และอโรคยา หรือการลดโรคสำคัญ ๆ

ในปี พ.ศ.2548 ประเทศไทยได้รับเกียรติจากองค์การอนามัยโลก (WHO) ให้เป็นเจ้าภาพการประชุมนานาชาติการส่งเสริมสุขภาพโลก ครั้งที่ 6 (6th Global Conference on Health Promotion 2005) ระหว่างวันที่ 7-11 สิงหาคม 2548 กระทรวงสาธารณสุขจึงได้เตรียมดำเนินนโยบายเมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) ซึ่งขยายการรณรงค์สร้างสุขภาพตามกรอบ 6 อ. โดยเพิ่มเรื่องการดำเนินงานด้านอบายมุขอีกหนึ่งเรื่องหนึ่ง ซึ่งการดำเนินงานโดยกระทรวงสาธารณสุขเพียงหน่วยงานเดียวไม่สามารถผลักดันนโยบายการสร้างสุขภาพคนไทยให้ครอบคลุมมิติต่างๆ ได้ทุกด้าน ดังนั้นคนไทยทุกคนทุกภาคส่วน จึงมีส่วนสำคัญที่จะส่งผลให้เกิด “เมืองไทยแข็งแรง”

โดยแบ่งการดำเนินงานเป็นระยะๆ ดังนี้

ระยะที่ 1 (สิงหาคม 2547-สิงหาคม 2548) เพื่อให้สอดคล้องกับการประชุมนานาชาติการส่งเสริมสุขภาพโลก ครั้งที่ 6 ซึ่งประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดการประชุม

ระยะที่ 2 (พ.ศ.2548-2552) เพื่อให้สอดคล้องกับกรอบระยะเวลานโยบายต่อสู่เอาชนะความยากจนของรัฐบาล

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2552-2558) เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งในการดำเนินการพัฒนาและกำหนดตัวชี้วัดในกรอบ MDGs 7 ด้าน รวม 48 ตัวชี้วัด ซึ่งในจำนวนนี้มีตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับด้านสุขภาพ 17 ตัวชี้วัด

3.2 นโยบายและเป้าหมายเมืองไทยแข็งแรง

การดำเนินการเพื่อเป้าหมายเมืองไทยแข็งแรง ได้มีการกำหนดตัวชี้วัดยุทธศาสตร์สร้างคน ไทยแข็งแรง เมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) ประจำปี 2548 และดำเนินการต่อมาในปี 2549 เพื่อเป้าหมายสุดท้ายคือ สุขภาวะของคนไทยทั้ง 4 มิติ (มิติทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และเศรษฐกิจพอเพียง และทางปัญญา) โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ฯลฯ

3.2.1 ความแข็งแรงของสุขภาพในมิติทางกาย (Physical Health)

1) คนไทยที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไป ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอเพื่อสุขภาพแข็งแรงในทุกหมู่บ้าน ทุกชุมชน ทุกหน่วยงาน และสถานประกอบการ

2) คนไทยได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการและเพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย จากแหล่งผลิตอาหารที่ปลอดภัยไร้พิษปนเปื้อน ตลาดสด ร้านอาหาร และแผงลอยจำหน่ายอาหารทุกแห่งได้มาตรฐานสุขอนามัย สถานที่ผลิตอาหารทุกแห่งผ่านเกณฑ์ GMP (Good Manufacturing Practice)

3) คนไทยมีอายุขัยเฉลี่ยยืนยาวพร้อมสุขภาพที่แข็งแรง อัตราการป่วยและตายด้วยโรคที่เป็นสาเหตุการตายอันดับต้น ๆ ของคนไทยลดน้อยลงอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรคเอดส์ โรคมะเร็ง โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง ไข้เลือดออก และโรคเบาหวาน

4) คนไทยลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และยาสูบ

5) คนไทยมีอัตราการบาดเจ็บและตายด้วยอุบัติเหตุลดน้อยลง

6) คนไทยทุกคนมีหลักประกันการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ได้มาตรฐาน

3.2.2 ความแข็งแรงของสุขภาพในมิติทางจิตใจ (Mental health)

1) คนไทยมีครอบครัวที่อบอุ่นเด็กและผู้สูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัว

2) คนไทยมีอัตราการฆ่าตัวตายตลอดจนการป่วยด้วยโรคทางจิต และประสาทลดน้อยลง

3) คนไทยมีความฉลาดทางสติปัญญา (I.Q.) และความฉลาดทางอารมณ์ (E.Q.) เพิ่มขึ้นในระดับที่ต้องไม่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานสากล

3.2.3 ความแข็งแรงของสุขภาพในมิติทางสังคม (Social health) และเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)

- 1) คนไทยมีความปลอดภัยจากอาชญากรรม และความรุนแรงที่ก่อให้เกิดการประทุษร้ายทางเพศ และการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
- 2) คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่น้อยกว่า 12 ปี และมีโอกาสเรียนต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและเกิดทักษะทางสุขภาพ (Health Skill) และทักษะการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม (Life Skill)
- 3) คนไทยมีสัมมาอาชีพและรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างปกติสุข
- 4) คนไทยมีที่อยู่อาศัยที่ถูกละเมิดสิทธิ มีน้ำสะอาดเพื่ออุปโภคบริโภคเพียงพอ และดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี

3.2.4 ความแข็งแรงของสุขภาพในมิติทางปัญญา/จิตวิญญาณ (Spiritual Health)

- 1) คนไทยลด ละ เลิกอบายมุขและสิ่งเสพติด
 - 2) คนไทยมีความรู้ รักสามัคคี มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน
 - 3) คนไทยมีสติและปัญญาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งรุนแรงต่างๆ ด้วยเหตุผลและด้วยสันติวิธี
 - 4) คนไทยยึดมั่นในหลักศาสนาธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม
- ตัวชี้วัดในแต่ละมิติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ตามตารางที่ 6 ในหน้าถัดไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 ตัวชี้วัดยุทธศาสตร์สร้าง คนไทยแข็งแรง เมืองไทยแข็งแรง (Healthy Thailand) ประจำปี 2549

4 มิติ	17 เป้าหมาย	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
1. ทางกาย	- ออกกำลังกายในทุกหมู่บ้าน ตำบล ชุมชน หน่วยงาน และสถานประกอบการ	1. ร้อยละของประชาชนอายุ 6 ปีขึ้นไปออกกำลังกายอย่างน้อย สัปดาห์ละ 3 วันๆ ละ 30 นาที	60%	กก. สธ. ศธ.
	- อาหารสะอาด ปลอดภัยมีคุณค่า	1. ร้อยละของตลาดประเภทที่ 1 ผ่านเกณฑ์ตลาดสดน่าซื้อขั้นพื้นฐาน	80%	สธ. มท.
		2. ร้อยละของร้านอาหารและแผงลอยจำหน่ายอาหารได้มาตรฐานของท้องถิ่น	90%	สธ. มท.
		3. ร้อยละของอาหารปลอดภัยจากสารปนเปื้อน 6 ชนิดในทุกหมู่บ้าน/ตำบล	75%	สธ. มท.
		4. ร้อยละสถานที่ผลิตอาหาร 54 ประเภท ผ่านเกณฑ์ GMP	100%	สธ. อก.
	- ลดอัตราการป่วย ตายโรคอันดับต้น ๆ	1. อัตราการป่วยไข้เลือดออก (ต่อแสนประชากร)	ไม่เกิน 79	สธ. มท.
		2. ร้อยละของประชากรอายุ 40 ปีขึ้นไป ได้รับบริการคัดกรองความดันโลหิต และเบาหวานตามมาตรฐาน	60%	สธ.
		3. ร้อยละของสตรีอายุมากกว่า 35 ปี มีความรู้เพื่อการสร้างพฤติกรรมเรื่อง การตรวจเต้านมด้วยตนเอง	80%	สธ.
		4. ร้อยละของหญิงตั้งครรภ์ได้รับการตรวจครรภ์ก่อนและหลังคลอดตามเกณฑ์	90%	สธ.
	- ลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และยาสูบ	1. ร้อยละของร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มที่มีระบบปรับอากาศจัดเป็น เขตปลอดบุหรี่ ถูกต้องตามกฎหมาย	90%	สธ.
		2. ร้านค้าไม่จำหน่ายเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และบุหรี่แก่เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี	100%	มท. สดช. สธ.
	- ลดอัตราการบาดเจ็บ ตายด้วยอุบัติเหตุ	1. มีอัตราการบาดเจ็บและตายด้วยอุบัติเหตุจราจรทางบกลดลง	ไม่เกิน 20	สธ. คค. มท.
			(ต่อแสนประชากร)	
	- เข้าถึงหลักประกันสุขภาพที่ได้มาตรฐาน	1. ร้อยละของคนพิการที่ได้รับการด้านสวัสดิการสังคมสำหรับคนพิการในด้านต่างๆ	80%	สธ. พม.
		2. ร้อยละความครอบคลุมผู้มีสิทธิประกันสุขภาพถ้วนหน้า	97.5%	สธ. สปสช.

4 มิติ	17 เป้าหมาย	ตัวชี้วัด	เป้าหมาย	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
2. ทางจิตใจ	- มีครอบครัวอบอุ่น	1. ร้อยละของตำบลทั่วประเทศที่มีกิจกรรมส่งเสริมสถาบันครอบครัวในชุมชน	15%	พม.	
		2. ร้อยละของผู้ที่มีอายุ 10-24 ปี เป็นสมาชิก TO BE NUMBER ONE	>50%	สถ. ศธ. รง.	
		3. ร้อยละของผู้สูงอายุเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ และมีกิจกรรมทุกเดือน	>50%	สถ พม.	
		- ลดอัตราการฆ่าตัวตายด้วยโรคจิตประสาท	1. อัตราฆ่าตัวตายสำเร็จ (ต่อแสนประชากร)	ไม่เกิน 7	สถ. พม.
3. ทางสังคมและเศรษฐกิจพอเพียง	- เด็กไทยมี IQ , EQ ได้มาตรฐานสากล	1. ร้อยละของตำบลที่มีศูนย์เด็กเล็กผ่านเกณฑ์มาตรฐานอย่างน้อย 1 แห่ง/ตำบล	100%	สถ. พม. มท.	
		2. เด็ก 0 – 5 ปี มีพัฒนาการสมวัย	80%	สถ.	
3. ทางสังคมและเศรษฐกิจพอเพียง	- มีความปลอดภัยต่อชีวิต	1. ผู้มีอิทธิพลตามบัญชีรายชื่อของกระทรวงมหาดไทยที่สามารถจับกุม ดำเนินคดี และกีดกันให้เลิกพฤติกรรมได้	80%	มท. สตช.	
		- ได้รับการศึกษาไม่น้อยกว่า 12 ปี หรือตลอดชีวิต	1. ร้อยละของโรงเรียนทุกสังกัดผ่านเกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ	100%	สถ. ศธ.
		2. ร้อยละของเด็กที่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน	100%	ศธ.	
		- มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต	1. ร้อยละที่ลดลงของครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ (20,000 บาทต่อปี) 28%	มท.	
		2. ร้อยละสะสมของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนที่ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง	55%	มท.	
- มีสภาพแวดล้อม และที่อยู่อาศัย เอื้อต่อสุขภาพ		มท.			
4. ปัญญา/จิตวิญญาณ	- ลด ละ เลิกอบายมุข และสิ่งเสพติด	1. สัดส่วนผู้ติดยาเสพติดลดลง (ต่อพันประชากร)	4	ปปส.สตช..	
	- มีความสามัคคี เอื้ออาทรเกื้อกูลกัน				
	- มีสติ แก้ปัญหาด้วยเหตุผลและสันติวิธี				
	- ยึดมั่นในหลักศาสนธรรม และวัฒนธรรม				

3.3 กระบวนการดำเนินงาน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดแข็งแรง

กระทรวงสาธารณสุขได้มีการกำหนดการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในแต่ละช่วงเวลา โดยมีกระบวนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนในระดับ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด การประเมินผลความสำเร็จของการดำเนินงานโครงการเมืองไทยแข็งแรงด้านสาธารณสุข มีการดำเนินงาน คือ

3.3.1 เครื่องชี้วัดความสำเร็จ มีทั้งหมด 6 หมวด คือ หมวดที่ 1 ออกกำลังกาย หมวดที่ 2 อาหาร หมวดที่ 3 อารมณ์ หมวดที่ 4 อโรคยา หมวดที่ 5 อนามัยสิ่งแวดล้อม และหมวดที่ 6 อบายมุข

3.3.2 การประเมินในระดับหมู่บ้าน (ปกติจะมีการประเมินในระดับ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดแต่ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะในระดับหมู่บ้านเท่านั้น) หมู่บ้านที่จะได้รับการประเมินเป็น **หมู่บ้านแข็งแรง** จะต้องผ่านเกณฑ์การเป็นหมู่บ้านจัดการสุขภาพ หมู่บ้านสร้างสุขภาพ และหมู่บ้านแข็งแรง ดังนี้

1) หมู่บ้านจัดการสุขภาพ ตัวชี้วัดประกอบด้วย

1. มีองค์กร : มีองค์กร/เจ้าภาพที่รับผิดชอบหรือทีมที่รับผิดชอบดูแลจัดการด้านการพัฒนาสุขภาพที่ชัดเจน
2. มีทุน : มีเงินทุนหมุนเวียนสำหรับใช้ดำเนินงานด้านสุขภาพ
3. มีแผน : มีแผนพัฒนาสุขภาพในหมู่บ้าน/ชุมชน
4. มีการจัดกิจกรรมด้านสุขภาพ คือ การสร้างสุขภาพ การรักษาพยาบาลเบื้องต้น การเฝ้าระวัง การป้องกัน การควบคุมโรค ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีแหล่งหรือสถานบริการที่ดำเนินการอย่างชัดเจน
5. มีกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ในชุมชน

2) หมู่บ้านสร้างสุขภาพ ตัวชี้วัดประกอบด้วย

1. มี อสม.ที่เข้มแข็ง และดำเนินการถ่ายทอดความรู้สู่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนเป็นแกนกลางในการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพ
2. มีชมรมสร้างสุขภาพที่เข้มแข็งและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
3. มีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (ศสมช.) ที่บริการประชาชนอย่างสม่ำเสมอ

4. มีสถานเฝ้าระวังหรือศูนย์สุขภาพชุมชน (PCU) ที่ได้มาตรฐานและให้บริการตลอดจนดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. ประชาชนมีบัตรประกันสุขภาพครบถ้วน 100%
6. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสุขภาพ และแก้ไขปัญหาที่สำคัญในด้านสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การออกกำลังกาย การบริโภคอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ การป้องกันและควบคุมโรคติดต่อ สุขภาพจิต มะเร็ง ความดันโลหิต เบาหวาน และโรคหัวใจ
7. ประชาชนได้รับข่าวสารด้านสุขภาพที่เป็นประโยชน์อย่างต่อเนื่อง
8. ประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้อง และมีระดับสถานะสุขภาพดีขึ้น

3) หมู่บ้านแข็งแรง ตัวชี้วัดประกอบด้วย

1. หมู่บ้านปกติ ทุกหมู่บ้านจะต้องผ่านเกณฑ์ >90% ของตัวชี้วัดระดับหมู่บ้าน และจะต้องผ่านเกณฑ์หมู่บ้านจัดการสุขภาพ
 2. หมู่บ้านตัวอย่างเมืองไทยแข็งแรง (อำเภอละ 1 หมู่บ้าน) ทุกหมู่บ้านจะต้องผ่านเกณฑ์ >90% ของตัวชี้วัดระดับหมู่บ้าน และจะต้องผ่านเกณฑ์หมู่บ้านจัดการสุขภาพ และหมู่บ้านสร้างสุขภาพ
- ทุกหมู่บ้านจะต้องดำเนินการตามตัวชี้วัด 7 ตัวชี้วัด และจะต้องบรรลุเกณฑ์ชี้วัด >90% ของตัวชี้วัดทั้งหมด จึงจะได้ชื่อว่า “หมู่บ้านแข็งแรง” โดยมีตัวชี้วัดระดับหมู่บ้านตามตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ตัวชี้วัดเมืองไทยแข็งแรงระดับหมู่บ้าน (หมู่บ้านแข็งแรง) 7 ตัวชี้วัด ปี 2549

ประเด็น	ตัวชี้วัดระดับหมู่บ้าน	เกณฑ์
ออกกำลังกาย	1. ร้อยละ 60 ของประชาชนอายุ 6 ปีขึ้นไป ออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน ๆ ละ 30 นาที	=> 60%
อาหาร	2. ร้อยละ 90 ของร้านอาหารและแผงลอยจำหน่ายอาหารได้มาตรฐานท้องถิ่น	=> 90%
อารมณื	3. ร้อยละ 55 ของผู้ที่มีอายุ 10 – 24 ปีเป็นสมาชิกชมรม To Be Number One และมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง	=> 55%
	4. มากกว่าร้อยละ 50ของผู้สูงอายุเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุและมีกิจกรรมทุกเดือน	> 50%

ตารางที่ 7 ตัวชี้วัดเมืองไทยแข็งแรงระดับหมู่บ้าน (หมู่บ้านแข็งแรง) 7 ตัวชี้วัด ปี 2549 (ต่อ)

ประเด็น	ตัวชี้วัดระดับหมู่บ้าน	เกณฑ์
อโรคยา	5. ร้อยละ 80 ของสตรีอายุมากกว่า 35 ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้ และทักษะในการตรวจเต้านมด้วยตนเอง	=>80%
	6. แบ่งเป็น 2 ข้อย่อย คือ 6.1 ร้อยละ 60 ของประชากรอายุ 40 ปีขึ้นไป ได้รับการคัดกรอง ความดันโลหิตตามมาตรฐาน	=> 60%
	6.2 ร้อยละ 60 ของประชากรอายุ 40 ปีขึ้นไป ได้รับการคัดกรอง เบาหวานตามมาตรฐาน	=> 60%
อบายมุข	7. ร้อยละ 100 ของร้านค้า ไม่จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และ บุหรี่แก่เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี	= 100%

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาแนวทางการจัดการความรู้ในชุมชนระดับหมู่บ้านที่ได้รับการเสนอชื่อจากผู้ทรงคุณวุฒิว่าเป็นชุมชนสุขภาวะโดยมีความเห็นพ้องต้องกันของผู้ทรงคุณวุฒิตามในห้า ท่าน และผ่านการประเมินจากกระทรวงสาธารณสุขว่าเป็นหมู่บ้านแข็งแรง ณ ไตรมาสที่ 3 ประจำปี 2549 (เมษายน – มิถุนายน พ.ศ. 2549) ซึ่งผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัดทั้ง 7 ตัว เป็นพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

ตอนที่ 4 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การทำความเข้าใจการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะของชุมชน ซึ่งสัมพันธ์และเกี่ยวโยงกับ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าหาคำอธิบายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อให้เกิดความชัดเจนและมองเห็นความสภาพความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งศึกษาลักษณะ องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ขั้นตอน วิธีการ และเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนถือเป็น กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้จากแหล่งความรู้และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่สัมพันธ์ กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เองและที่มนุษย์ตั้งใจสร้างขึ้น

4.1 การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้

4.1.1 ความหมาย

การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ เป็นคำที่บางครั้งใช้ในนิยามที่แตกต่างกันแต่ในบางบริบทใช้แทนกันในฐานะของคำที่สื่อความหมายอย่างเดียวกัน การเรียนรู้โดยทั่วไปมักให้ความหมายในแง่ของกระบวนการ (Process) และผล (Output) ที่เกิดขึ้นควบคู่กันไป (คมพล สุวรรณภู, 2544: 15) มีผู้ให้คำนิยามของการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ กัน ดังเช่น

ทิสนา เขมมณี (2545) กล่าวว่า การเรียนรู้ (Learning) หมายถึงการปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น การเรียนรู้จะมีขอบเขตครอบคลุมความหมาย 2 ประการคือ 1) การเรียนรู้ในความหมายของกระบวนการเรียนรู้ (learning Process) ซึ่งหมายถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และ 2) การเรียนรู้ในความหมายของผลการเรียนรู้ (learning outcome) ซึ่งได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้หรือการใช้วิธีการเรียนรู้ (ทิสนา เขมมณีและคณะ, 2545)

สุพัตรา ชาติบัญชาชัย (2549: 26) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องมีการองอกเงยและเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งด้านบวกและด้านลบ นั่นคือคนที่รู้แล้วอาจลดทอน จางลงหรือรู้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึงกับสามารถลบล้างความรู้เดิม หรือเปลี่ยนเป็นความรู้ชุดใหม่ นักวิชาการหลายท่านใช้คำว่ากระบวนการเรียนรู้ แทนการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้และปฏิบัติให้รู้

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 9) กล่าวว่า การเรียนรู้ก่อให้เกิดความรู้ซึ่งเป็นพลังอำนาจที่นำไปสู่การปฏิบัติและยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ความรู้ควรประกอบไปด้วยความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์กายภาพ ความรู้ทางสังคม ความรู้ทางศาสนาและความรู้ทางการจัดการ ที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันและตอบสนองวิถีการดำรงชีวิตทั้งในระดับบุคคล ชุมชนและสังคม

Cronbach (อ้างถึงใน คมพล สุวรรณภู, 2544:15) สรุปว่าการเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละคนไปประสบมา

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร (2548: 6-9) ได้สังเคราะห์นิยามการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ของนักวิชาการและสถาบันต่างๆ เช่น

วิทยาลัยการจัดการทางสังคม ให้นิยามการเรียนรู้ว่าหมายถึง การเพิ่มความรู้ความเข้าใจ และทักษะต่างๆ เพื่อให้สามารถทำและทำได้ดี การเรียนรู้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

พรพิไล เลิศวิชา (2541) นักวิจัยอาวุโสแห่งชาติปี พ.ศ.2546 และที่ปรึกษาสถาบันวิทยาการการเรียนรู้ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้(องค์การมหาชน) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยก ระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยกระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

สมพันธ์ เตชะอธิก (2547) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นการแสวงหาความรู้ อย่างเป็นระบบขั้นตอน นับตั้งแต่การได้รับข้อมูล การจำแนกข้อมูล การสรุปองค์ความรู้ การจัดการเรียนรู้ ด้วยการปฏิบัติจริง ให้กับผู้อื่น องค์กรณ์อื่นๆ และการสรุปบทเรียน จนนำไปสู่การจัดระบบเป็นชุดความรู้ในภาพรวม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (อ้างถึงในอุทุมพร จามรมาน, ปทีป เมธาคุณวุฒิ และสุวิมล ว่องวาณิช, 2537: 7) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นกระบวนการที่จะให้คนเรียนรู้เพื่อที่จะเรียนต่อไปได้ สามารถจัดระเบียบความคิดและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ตลอดจนเรียนรู้ให้สามารถจัดการความยากจน รู้จักรักษาตัวให้ปลอดภัยจากโรคภัยต่างๆ รวมทั้งรู้จักการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และเพิ่มการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และประเทศอันเป็นการเรียนรู้ที่นอกเหนืออ่านออกเขียนได้และคิดเลขได้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงในคมพล สุวรรณภูฏ, 2544: 18) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการตามธรรมชาติในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของคน และสัตว์

จากนิยามความหมายของการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการฝึกหัดหรือการได้รับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เกิดระบบการคิดวิเคราะห์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อการแก้ไขปัญหา และพัฒนาดตนเองให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

4.1.2 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้สรุปสาระสำคัญจากความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ได้ 3 ประเด็นใหญ่ๆ ดังนี้

1. ด้านการเรียนรู้ การเรียนรู้ควรมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยมีการ
 - 1.1 การเรียนรู้เพื่อทำ
 - 1.2 การเรียนรู้เพื่อเป็น
 - 1.3 การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน
2. ด้านการปฏิบัติ เมื่อมีการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้มาสัมผัสทอปฏิบัติ ผ่านช่องทางต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยมตัวบุคคล วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และการปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างกันออกไป
3. การนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและค่อนข้างถาวรในเรื่องของความรู้ ทักษะ และทักษะ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 45-49) ได้ศึกษาวิเคราะห์และประมวลผลลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลจนเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังนี้

1. มนุษย์เรียนรู้โดยการลองผิดลองถูก โดยมนุษย์จะมีการลองผิดลองถูกจากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น และสะสมความรู้ ความเข้าใจนั้นไว้ แล้วถ่ายทอดแก่ลูกหลานในเผ่าพันธุ์ของตน นานๆ เข้าก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามใน "วัฒนธรรม" ของกลุ่มนั้นๆ เมื่อเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้
2. มนุษย์เรียนรู้โดยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปกลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ
3. การถ่ายทอดความรู้ด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) และการสร้างความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literacy Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านจะนิยมการสาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จะใช้วิธีลายลักษณ์อักษรเป็นรูปของตำราตามความสะดวกและสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน และสามารถปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยในการรับรู้ของเจ้าของวัฒนธรรม

4. เรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องการจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แต่จะเน้นถึงผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิลปะและวัตรปฏิบัติตลอดจนพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ มีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนาจึงเป็นหลักในการบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆกัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าถือศาสนานั้นๆ โดยทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)

6. การแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทยจึงมีพลวัต ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อมและอีกส่วนหนึ่งมุ่งมันไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายการขยายตัวของการเรียนรู้กว้างขวางหลากหลาย สังคมไทยจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือกมากมาย และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกฟื้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

8. ครูพักลักจำ เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบแผนที่เฝ้าสังเกตอย่างเงิบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนที่สามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความเป็นจริงความหมายไม่ได้สื่อในทางไม่ดี หากเป็นวิถีทางธรรมชาติธรรมดาในการเรียนรู้จากผู้อื่น

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของปฐม นิคมานนท์ (2535) เกี่ยวกับการค้นหาความรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย พบว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ สามารถจำแนกออกได้เป็น 5 รูปแบบที่สำคัญโดยเฉพาะในชุมชนชนบทไทย คือ

1. การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้าน
2. การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างภายในครอบครัว สืบทอดในสายตระกูล
3. การเรียนจากผู้รู้ในลักษณะของการไปอยู่ฝึกงานไปอยู่หรือบวชเรียนในวัด การเรียนโดยจ่ายค่าเล่าเรียน การทำงานระบบกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ภายนอกมาจัดสอนให้
4. การฝึกสอนด้วยตนเอง เกิดจากความรู้ที่ชื่นชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น
5. เกิดขึ้นจากความบังเอิญ เช่น การฝันหรือมีอำนาจลึกลับเข้ามาสิงทำให้มีความสามารถรักษาโรคบางอย่างและทำนายทายทักสิ่งต่างๆ ได้

กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากวิธีการ/รูปแบบต่างๆ มากมาย ซึ่งในบางครั้งอาจมีการเรียนรู้ในหลายๆ วิธีผสมผสานกันไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งเท่านั้นขึ้นอยู่กับเนื้อหาของเรื่อง ตัวผู้ถ่ายทอด และผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

4.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นลักษณะการศึกษาของคนในชุมชนที่ไม่มีระบบชั้นเรียน ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอนตายตัว แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตตามที่มีสัจธรรม นาคทรพรพ (2538: 40) เรียกว่า ระบบการเรียนรู้ชุมชน ชุมชนนับเป็นแหล่งในการก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญแก่คนในชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ก็เป็นเครื่องมือที่สามารถพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

4.2.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

มีผู้ให้คำนิยามที่ชี้ชัดลงไปถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มักเป็นการเรียนรู้ระดับกลุ่ม คนในชุมชนที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ที่มักกล่าวถึงในระดับปัจเจก เช่น

คณะกรรมการสตรี โครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน (2531) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ว่าเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง (Learning by Doing) ของคนในชุมชน ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิต หรือเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หรือสภาพ

ความเป็นอยู่ โดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข และลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวนสรุปเป็นบทเรียนเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

David Mathews (1996) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึงสิ่งที่เราเรียนรู้จากการผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น อาทิ อะไรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อเราในฐานะที่เป็นชุมชน อะไรคือผลประโยชน์ร่วมของเรา ในฐานะที่เป็นชุมชนเรามีเป้าหมายตรงกันหรือไม่ กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชนและสาธารณะทำให้เรารู้ในสิ่งที่ต้องการรู้

สุพัตรา ซาติบัญญัติ (2549: 92-93) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้โดยไม่อยู่ในระบบโรงเรียน ตามที่เพียเจต์ (Piaget) ชาวสวิสเซียเชื่อว่า คนเรามีการพัฒนาทางการเรียนรู้โดยเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและด้านสังคม มีการซึมซับความรู้เข้าไปโดยสัมพันธ์กับความรู้เดิมที่มีอยู่

อดุลย์ วงศ์ศรีคุณ (2543) ได้สรุปความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึงลำดับขั้นตอนที่สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนและ/หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งเป้าหมายให้แก่ชุมชนโดยร่วมกันคิดวิเคราะห์ แสวงหาทางเลือก ดำเนินการ และประเมิน ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตและ/หรือกระบวนการเรียนรู้ตามแนวระบบโรงเรียน

จากนิยามความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พบว่าเป็นการนำเข้าสู่ของข้อมูลข่าวสาร การมีประสบการณ์ ปฏิบัติด้วยตนเองหรือแลกเปลี่ยนกับคนอื่นจนเกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจ ทักษะจิตสำนึก ฯลฯ แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือพฤติกรรมบางอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งต่อตนเอง ชุมชนและสังคม เพื่อแก้ปัญหาและ/หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งเป้าหมายให้แก่ชุมชน การเรียนรู้เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตตลอดเวลา

4.3 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

สีลาภรณ์ นาคกรทรรพ (2539) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขระหว่างคนในชุมชนด้วยกันและแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชนอาจจะไม่ตระหนักแต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มเท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาพร้อมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจมี

ความรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็ยังมีหลายเรื่องที่คุณนั้นอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เป็นผู้ที่มีสติที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกันเพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้วสมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือกลุ่มก็ได้แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการคิดทำ วิเคราะห์ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive Learning through Action)

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem Oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่ง คือเป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้อยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่าย

จึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกันเรียนรู้และทำงานร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง แต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่าเครือข่ายมักถูกใช้ในนัยว่า หมายถึง องค์กรชุมชนในหลายๆ แห่งที่มีวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกัน หรือเชื่อมโยงถึงกัน อาทิ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ องค์กรชุมชนที่ร่วมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ ๆ

4.4 องค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (อ้างถึงในนันทนุช สังวาลย์, 2546: 26) ได้กล่าวว่ารากฐานสำคัญของชุมชนที่เป็นองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชนมี 3 ประการ คือ

1. คน ประกอบด้วยผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนหรือองค์กรและผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านในชุมชน
2. ความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้ทางวิชาการหรือที่มาจากภายนอก และชุดความรู้หรือประสบการณ์ที่ชุมชนและองค์กรได้สะสมและพัฒนาขึ้น
3. ทรัพยากร หมายถึง ทรัพยากรวัตถุ เช่น เงินทุน ที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ พืช สัตว์ และผลผลิตของชุมชน

องค์ประกอบทั้งสามนี้จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบ กระบวนการตลอดจนเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงสอดคล้องกับวิถีชีวิต ใช้ประโยชน์ได้จริงและเป็นกระบวนการเดียวกันกับการพัฒนาชุมชน

สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2539: 225) ได้อธิบายองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังนี้

1. ฐานการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และต่างชุมชน ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีอยู่มากมายทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระ หรือนักบวชหรือผู้นำทางศาสนา ครู ช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน และทรัพยากรอื่นๆ
2. เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหาความรู้ของการเรียนรู้ของชุมชนจะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรม

มากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วนเพียงแต่เนื้อหาไม่ได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์ เรียนรู้จากการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยนผลผลิต วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครองภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้จากการติดต่อสัมพันธ์และอยู่อาศัยทำงานร่วมกัน วิชานิเวศวิทยาเรียนรู้จากการทำนา ทำสวน ธรรมชาติเทคโนโลยีเรียนรู้จากการแสวงหาทางแก้ไขปัญหา อุปสรรคในการดำรงชีวิต เป็นต้น

3. กิจกรรมการเรียนรู้มีหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหลายนี้ มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนผู้สอนแต่ละคน

4.5 ขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

สุนทร สุนันท์ชัย (อ้างถึงในพจนานุกรม, 2546: 45) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

1. ตระหนักในปัญหา หมายถึงการเข้าใจว่าเรื่องใดเป็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข
2. การหาทางเลือกที่หลากหลาย หมายถึง การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา
3. กำหนดทางเลือกที่เหมาะสม หมายถึง การตัดสินใจเลือกทางเลือกที่คิดว่าแก้ปัญหาได้
4. การเรียนรู้ปฏิบัติการ หมายถึง การดำเนินการตามทางเลือก
5. การปรับปรุงแก้ไข หมายถึง การรวบรวมข้อมูลและปรับปรุงแก้ไข
6. การประเมินผล หมายถึง การสรุปผลการปฏิบัติการ

วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540: 32-33) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่สามารถแบ่งตามความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นสองแบบคือ ความสัมพันธ์แนวราบ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านและชุมชนในฐานะเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ต่างจากการศึกษาที่จัดอยู่ในสถานศึกษาทั่วไปที่เน้นความสัมพันธ์แนวตั้ง ซึ่งแสดงออกถึงความไม่เท่าเทียมกัน เช่น ครู – นักเรียน ผู้รู้ – ผู้ไม่รู้ เป็นต้น โดยการเรียนรู้ที่ชาวบ้านและชุมชนเป็นผู้สร้างจะประกอบด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหา ทั้งของตนเอง ชุมชน และเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้ากับสังคมไทยตลอดจนสังคมโลก
2. การแสวงหาทางออกที่เหมาะสมกับตนเองและชุมชนด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การประชุม สัมมนา การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ
3. การสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นผลจากการตัดสินใจของตนเองและชุมชน ในแง่ของชุมชน กิจกรรมที่สร้างขึ้นนี้อาจเรียกว่ากิจกรรมเครือข่าย เพราะเป็นตัวชักจูงและเชื่อมโยงคนเข้าด้วยกัน
4. การประเมินผลกิจกรรม และนำผลที่ได้ไปแก้ไขปรับปรุงกระบวนการทั้งหมด
ผลของกระบวนการเรียนรู้ที่มีต่อผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พิจารณาได้จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ – ความคิด ความรู้สึก และการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมากกว่าหรือทั้งหมด ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความรู้ -การคิด สังเกตได้จากการมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดจากรูปแบบเดิมมาเป็นวิธีการให้คุณค่า การตีความใหม่เพื่อนำเอาความรู้เดิมมาปรับใช้ โดยการมาประยุกต์ใช้ทั้งในรูปแบบหรือสาระ เช่น การนำพิธีบวชพระมาใช้กับการบวชต้นไม้
2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้สึก สังเกตได้จากคำพูดที่สื่อความหมายในเชิงคุณค่า เช่น การกล่าวถึงป่าว่า “ป่ายังสวยงาม ป่าพึ่งสุตาย” ซึ่งเป็นการให้คุณค่าป่าเทียบเท่าสิ่งจำเป็นของชีวิต มิได้ดีเป็นมูลค่า เป็นต้น
3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการกระทำ สังเกตได้จากการเปลี่ยนวิธีการยังชีพ ด้วยการตัดไม้ทำลายป่ามาเป็นการทำการเกษตรในเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงในนันทนุช สังวาลย์, 2546: 30 – 32) ได้กำหนดขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน เริ่มจาก “รวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลการกระทำ” ถ้าวางจรการเรียนรู้ของชุมชนใด “หมุนเร็ว” หรือ “มีพลังวัต” สูง แสดงว่าชุมชนนั้นมีพลังการเรียนรู้สูง

1. รวมคน การรวมคนมีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังใจ” เป็นการเสริมใจซึ่งกันและกัน สมาชิกขององค์กรมีความสนใจและมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทำให้เกิดจิตสำนึกร่วม ในการแก้ปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น เกิดความรัก ความสามัคคี และความเอื้ออาทร องค์กรชุมชนนี้ย่อมมีความเข้มแข็ง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการระดมทุนทางสังคมจาก “ภายใน”ชุมชน ควรสร้างกิจกรรมที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วม เช่น การออมทรัพย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีพื้นบ้าน หรือประวัตินาฬิกาหมู่บ้าน เป็นต้น หรือทำให้เกิดการเชื่อมต่อองค์กรในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน – กลุ่มสมุนไพร กลุ่มออมทรัพย์ – กลุ่มแปรรูปอาหาร หรือกลุ่มวัฒนธรรม- วัด –โรงเรียน

การรวมคนเป็น“กลุ่ม” และการเชื่อมต่อกองค์กรเป็นเครือข่าย สามารถกระทำได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่น วิธีที่ได้รับความนิยมได้แก่ “การจัดเวที” อาจเรียกว่า “เวทีชาวบ้าน” หรือ “เวทีประชาคม” เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคม แล้วนำประเด็นที่ชุมชนสนใจมาเป็นเครื่องมือในการรวมคน และการสืบค้นผู้นำ เช่น การเลี้ยงชีพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด การรักษาสุขภาพ พิธีกรรมประเพณี คนตรีพื้นบ้าน ชุมชนหลายแห่งใช้ “ผู้นำในชุมชน” เป็นเครื่องมือในการรวมคน อาจเป็นพระภิกษุ ครู หมอพื้นบ้าน ผู้นำทางจิตวิญญาณด้านพิธีกรรม หรือ ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้นำเหล่านี้มักเป็นผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน อดกลั้น และมีจิตในอาสาสมัคร

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนใช้ “คน” เป็นทั้งปัจจัยและเป้าหมายของการเรียนรู้ ดังนั้น “รวมคน” จึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด การรวมคนด้วยความคิด จะสามารถรวมพลังใจของผู้นำจิตวิญญาณ ได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้คนที่มีคุณภาพมีพลัง และเป็นการรวมตัวที่มีความยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานในขั้นต่อไปประสบความสำเร็จ

2. ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม “พลังความคิด” ให้รู้แจ้งโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด สร้างความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน์ สร้างวิสัยทัศน์ร่วม แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา (เรียนรู้อะไร) กำหนดแนวทาง วิธีการ และแผนงานในการแก้ปัญหา (เรียนรู้อย่างไร เรียนรู้กับใคร เรียนรู้ที่ไหน)

3. ร่วมทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวม “พลังจัดการ” ตามแผนงานที่กำหนดโดยใช้หลักสหกรณ์ การฝึกฝนจากการทดลองทำ และการปฏิบัติในพื้นที่จริง กิจกรรมจริง สถานการณ์จริง ประกอบกับการใช้หลักการ ทฤษฎี เทคโนโลยี และระบบการบริหารจัดการที่ดีมาสร้างความเชื่อมโยงกัน ซึ่งการจัดแบ่งบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของภาคีการพัฒนาต่างๆ อย่างเหมาะสม ย่อมทำให้การใช้ทรัพยากรมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

4. ร่วมสรุปบทเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังภูมิปัญญา” โดยเริ่มต้นจากการประเมินตนเองและประเมินผลงานผ่านเวทีกลุ่ม และเครือข่าย เกิดการเชื่อมต่อกันขององค์ความรู้ และประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนา “องค์ความรู้ใหม่” ขององค์กร จากนั้นเผยแพร่ความรู้ผ่านสื่อ (เอกสาร วิทยู โทรทัศน์) ไปสู่องค์กรชุมชนอื่นๆ

5. ร่วมรับผลการกระทำ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง “พลังมิติ” โดยการยกย่อง ชื่นชม และให้กำลังใจคนที่เสียสละและทำงานให้กับชุมชนและสังคม ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและมีความสุข จากการทำงานร่วมกัน ส่วนผลจากการกระทำอาจได้รับได้มิติที่แตกต่างกัน เช่น สมาชิก องค์กร ชุมชนได้รับผลทางด้านเศรษฐกิจ ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีคิดและการทำงานเป็นทีม

4.6 วิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ได้รวบรวมเทคนิคและกระบวนการในการเสริมสร้างการเรียนรู้ 12 เทคนิค หรือวิธีการ ดังต่อไปนี้

1. เทคนิค วิธีการจัดการเรียนรู้จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน

1) ระดับบุคคล ได้แก่ การสังเกต การบันทึกข้อความ การถ่ายภาพ/วิดีโอ การนำเสนอ ต่อที่ประชุม ฝึกการฟัง การฝึกถาม-ตอบโดยใช้เหตุผลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การค้นหา คำตอบจากวิธีการต่างๆ เช่น จากหนังสือ จาการวิจัย และฝึกเขียนเรียงเรียงทางวิชาการ ระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุม การอภิปรายกลุ่ม การสาธิต การแสดงนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อนำไปปฏิบัติ

2) ระดับชุมชน ได้แก่ การรณรงค์ด้วยสื่อและการประชาสัมพันธ์ ให้โอกาสในการศึกษา ด้วยวิธีการต่างๆ การฝึกงาน การจัดห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนา การสาธิต การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดเวทีเพื่อการรณรงค์

3) ระดับเครือข่าย ได้แก่ การส่งเสริมการรวมกลุ่ม การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การประสานงานกับหน่วยราชการ

4) การจัดการศึกษาสำหรับเด็ก ได้แก่ การละเล่น การเล่นิทาน การลองทำ

5) การจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสาธิต การจัดทัศนศึกษา และการเรียนด้วยการกระทำ

2. เทคนิค วิธีการจัดการเรียนรู้จำแนกตามลักษณะการให้ความรู้

1) การให้การศึกษทางตรง ได้แก่ การประชุม การสาธิต การจัดทัศนศึกษา

2) การให้การศึกษทางอ้อม ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การให้การศึกษผ่านผู้นำ การใช้ สื่อทัศนูปกรณ์ การจัดห้องสมุดชุมชน / ศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน

3. เทคนิคการประชุมอย่างมีส่วนร่วม เป็นการให้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่นโดยเรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกัน มีขั้นตอน ดังนี้

1) การรวบรวมสถานการณ์ หรือสภาพปัญหาของชุมชน โดยวิธีการวาดแผนภูมิความคิด (Mind Map)

2) การแสดงความคิดเห็นด้วยการเขียนหรือการพูดคุย

3) การสรุปแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมในการพัฒนาชุมชน

4. เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการกลุ่ม ได้แก่

1) กระบวนการกลุ่ม เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ สร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม ทุกคนต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด อาจจัดกิจกรรมของกระบวนการกลุ่มเพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น เกม บทบาทสมมุติ การอภิปรายกลุ่ม

2) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ มีการจัดกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นกำลังใจให้กันและกัน และต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน เช่น การเล่าเรื่อง มุมสนทนา คู่คิด เป็นต้น

3) การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ ๆ แล้วนำความรู้มาเชื่อมโยงกับบริบทที่เกิดขึ้น

5. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 3 วิธีได้แก่

1) การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่าโดยตรง การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม การบันเทิง

2) การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น สมุดข่อย บันทึกโบราณ

3) การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน

6. การสร้างเวทีเรียนรู้ของชุมชน จะอยู่ในรูปของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการ

1) แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง ระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการ

2) การเก็บรวบรวมข้อมูล และการยกระดับข้อมูล

3) การเชื่อมประสานผู้นำในชุมชน

7. การเรียนรู้ชีวิตและจิตสำนึก เพื่อแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง คือ

1) ต้องเรียนรู้สภาพชีวิตที่เป็นจริงของตัวเอง

2) เน้นวิธีการแก้ปัญหาด้วยทัศนคติที่ว่าทุกปัญหามีทางแก้

3) การมีความคิดวิพากษ์วิจารณ์เพื่อที่จะได้คิดเป็น

8. การใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยบทบาทของสื่อจะต้องเป็นฝ่ายกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนมีความคิด และมีความสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ และสื่อจะต้องปราศจากการครอบงำจากภายนอก นอกจากจะอยู่ในรูปของเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น โทรทัศน์ วิทยุ และสิ่งพิมพ์ แล้วยังมีสื่อพื้นบ้าน ซึ่งจะเป็นภาษาถิ่นและสามารถสื่อสารให้เข้าใจได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น เพลงพื้นบ้าน การละเล่น กีฬา ประเพณี และพิธีกรรม

9. การฝึกทักษะอาชีพ ในโรงเรียนอาชีพนอกจากจะสอนในเรื่องของการพัฒนาอาชีพแล้วยังเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาการคิด ในทางการแก้ปัญหา ซึ่งทุกคนสามารถช่วยกันคิดช่วยกันแก้ไขปัญหา โดยมีความรู้สึกสนิทชิดเชื้อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

10.เทคนิค A-I-C เป็นการระดมความคิดในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน ให้ความสำคัญต่อการระดมความคิด และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เป็นกระบวนการที่นำเอาคนเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากคนนั้นมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน ร่วมกันวางแผนและทำเพื่อผลแห่งการพัฒนาชุมชนของตน

11.เทคนิคการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองด้วย"ระบบคู่สัญญา" ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเอง โดยใช้วิธีการให้ผู้แก้ปัญหาคิดเป็น วางแผนในการแก้ปัญหาย่างเป็นระเบียบและชัดเจนขึ้น มีการควบคุมการแก้ปัญหาของตนเองภายใต้การรับรู้ของคู่สัญญา ซึ่งทำหน้าที่รับรู้และส่งเสริมพฤติกรรมกรรมการแก้ปัญหาของผู้ปฏิบัติ ขึ้นตอนหลัก ๆ มีดังนี้

- 1) การหาคู่สัญญา
- 2) การตั้งปณิธานและขอคำแนะนำจากคู่สัญญา
- 3) การวางแผนในการแก้ปัญหา
- 4) ลงมือปฏิบัติตามแผนและบันทึกส่งคู่สัญญา
- 5) ประเมินผลการปฏิบัติ และปรับปรุงแผนการปฏิบัติ

12.กระบวนการทำความเข้าใจในค่านิยม (Value Clarification) ช่วยให้ผู้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะตัดสินใจตั้งเป้าหมายและวางแผนในชีวิต ตลอดจนพัฒนาความคิดเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความหมาย การกระจ่างค่านิยมจะทำให้ประสบความสำเร็จในวิธีการสร้างค่านิยมของตนเองภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดไว้ ตลอดจนส่งเสริมที่จะนำค่านิยมอื่นๆของบุคคลอื่นมาเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับตนเอง และสิ่งที่คาดหวังจากกระบวนการนี้คือการเอื้ออำนวยที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับการกระทำของเราด้วยกัน มีขั้นตอนสำคัญ คือ

- 1) ขั้นทำความเข้าใจ
- 2) ขั้นแสดงความสัมพันธ์
- 3) ขั้นกำหนดคุณค่า
- 4) ขั้นแสดงออก

เทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนสามารถนำมาจัดเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ดังนี้

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากการปฏิบัติจัดว่าเป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดความรู้จริง ไม่แยกการเรียนรู้จากการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน สามารถสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นพร้อมไปกับการมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชน ขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การกำหนดปัญหา การแสวงหาทางเลือก การวางแผน การปฏิบัติ การควบคุมติดตามและประเมินผล

2. การเรียนรู้จากประสบการณ์ นอกจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตนเอง ยังเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ของผู้อื่น โดยการศึกษาดูงานที่ไม่ใช่รูปแบบของการไปเที่ยวหรือเยี่ยมชมตามปกติ แต่เป็นการไปอย่างมีจุดมุ่งหมาย มีการวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน มีการเตรียมการทั้งผู้ไปดูงานและผู้ให้การศึกษาดูงาน

3. การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านหรือสถาบันในชุมชนและนำมาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพเงื่อนไขของท้องถิ่น

4. การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง หรือตัวอย่าง ได้แก่ กรณีศึกษา การแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละคร เกม กิจกรรม การเรียนรู้จากการถ่ายทอด เป็นการเรียนรู้จากการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้โดยตรง เช่น การให้ข้อมูลข่าวสาร การบอกเล่า การบรรยาย การอภิปราย นิทรรศการ และสื่อต่างๆ

เมื่อพิจารณากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กับการจัดการความรู้ของชุมชนและมีการทับซ้อนกันอยู่ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด่นชัด กระบวนการเรียนรู้บางครั้งก็เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ในขณะเดียวกันการจัดการความรู้ก็อาจแทรกอยู่ในขั้นตอนใดๆ ของการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่นกระบวนการเรียนรู้มีวิธีการและเทคนิคต่างๆ เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกระบวนการของการจัดการความรู้ การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงก็เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้หนึ่งในกระบวนการจัดการความรู้ ดังที่ปารีชาติ วัลย์เสถียร (2549 : บทคัดย่อ) ได้สรุปภาพรวมของชุดโครงการวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนว่า การเรียนรู้และการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ไม่ได้แยกออกจากกัน เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างความสุข จึงเป็นความรู้ที่แนบเนืองอยู่กับวิถีของชุมชนทั้งการทำมาหากิน การจัดสวัสดิการ การจัดการทรัพยากร และศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เสริมสร้างให้ชุมชนฟื้นฟูความรู้และภูมิปัญญาเดิมที่ยังมีคุณค่าสามารถนำมาปรับประยุกต์ได้กับชีวิตในปัจจุบัน การสกัดความรู้ที่แฝงและฝังอยู่ในบุคคลและกลุ่ม ซึ่งมีภูมิรู้ ประสบการณ์ หรือมีความสำเร็จที่เป็นแบบอย่างได้ สร้างแหล่งเรียนรู้

รวมทั้งยังสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์และคัดสรรความรู้จากภายนอก แล้วนำความรู้ไปใช้ในการทำงานจริงและขยายผลต่อ

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นแนวคิดที่ส่วนใหญ่นำมาใช้ในการพัฒนาบุคคล/องค์กรหรือหน่วยงานทางธุรกิจ และกำลังมีการขยายวงกว้างออกไปยังองค์กรต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นซึ่งรวมทั้งในระดับชุมชน ดังนั้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรงจึงมีจำนวนไม่มากนัก โดยมีงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง เช่น

William R., King and others (2002) ได้ศึกษาการดำเนินการของมหาวิทยาลัย Pittsburgh ในปีค.ศ. 2000 โดยใช้ชื่อเรื่องว่า "เรื่องที่สำคัญมากที่สุดในการจัดการความรู้" ที่ให้ผู้ปฏิบัติและผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้วิเคราะห์เรื่องความสำคัญและวิธีการบริหารจัดการความรู้ วิธีการจัดการความรู้ที่ปฏิบัติส่วนใหญ่มุ่งเน้นการใช้เครื่องมือใหม่ ๆ (New applications) บนโครงสร้างระบบสารสนเทศที่มีอยู่แล้ว เครื่องมือเหล่านั้นประกอบด้วยที่เก็บความรู้ ระบบการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) และบทเรียนที่ผ่านมา เครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ และชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ เพื่อจัดหาโครงสร้างที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติกันมากขึ้น

มหาวิทยาลัย Pittsburgh ได้ทำการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ 20 เรื่อง และวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการจัดการความรู้ พบว่า 1) ในมุมมองของผู้บริหาร มุ่งเน้นไปที่กลยุทธ์การจัดการความรู้ ผลประโยชน์และข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้ 2) ในมุมมองของผู้ปฏิบัติ มุ่งเน้นวิธีการที่จะกำหนดความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร และหาวิธีที่จะดึงมาใช้ในการจัดการความรู้ 3) มุมมองในเรื่องค่าใช้จ่าย ผลประโยชน์และความเสี่ยง มุ่งเน้นที่ความมากน้อยในการใช้เงิน เวลา และบุคลากร องค์กรต้องเต็มใจในการลงทุนเพื่อพัฒนาระบบการจัดการความรู้โดยมุ่งหวังถึงมูลค่าที่จะได้รับกลับคืนมาในรูปของตัวเงินและที่ไม่ใช่ตัวเงิน 4) มุมมองทั่วไป มุ่งเน้นในเรื่องเทคโนโลยีและเครือข่ายการสื่อสารทั้งทางด้านเทคนิคและเนื้อหา

Ranjit, Bose (2003) ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้-ระบบการบริหารจัดการดูแลสุขภาพ: สมรรถนะ โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งสนับสนุนการตัดสินใจ โดยกล่าวว่าอุตสาหกรรมดูแลสุขภาพกำลังกลายเป็นชุมชนฐานความรู้ที่มีการเชื่อมต่อไปยังโรงพยาบาล คลินิก ร้านขายยาและลูกค้าเพื่อการแบ่งปันความรู้ ลดค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ และเพิ่มคุณภาพในการดูแล

สุขภาพ ดังนั้นความสำเร็จของการดูแลสุขภาพขึ้นอยู่กับ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการแลกเปลี่ยนแบ่งปันข้อมูลในเรื่องที่เกี่ยวกับผู้ป่วย ค่าใช้จ่าย และการใช้ข้อมูลความรู้ให้เกิดประโยชน์ภายในองค์กรและระหว่างองค์กร วัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้เพื่อนำเสนอและอธิบายความสามารถในการจัดการความรู้ โครงสร้างพื้นฐานทางเทคนิค และสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนการตัดสินใจสำหรับระบบการจัดการการดูแลสุขภาพ ผลการวิจัยพบว่าการจัดการความรู้จะช่วยให้ผู้จัดการสารสนเทศระบบการดูแลสุขภาพและผู้พัฒนาระบบความรู้พื้นฐานสามารถบ่งชี้ความจำเป็นของสารสนเทศเพื่อการวางแผนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเทคนิคและระบบการดูแลสุขภาพในองค์กร

Andrew; Gold; Arvind, Malhotra and Albert H., Segars (2001) ได้ศึกษาการจัดการความรู้ในทัศนะขององค์กรที่มีประสิทธิภาพ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้บริหารอาวุโส จำนวน 1,000 คน วัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ ศึกษาการเตรียมการ การให้คำนิยาม และบริบทเชิงประจักษ์สำหรับการวัดสมรรถนะองค์กรที่สำคัญ (Key Organizational Capabilities) ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อแรงขับเคลื่อนขององค์กรที่มีต่อความสำเร็จของการจัดการความรู้ โดยมีตัวแปรที่สำคัญคือ สมรรถนะการจัดการความรู้ (Knowledge Management Capabilities) ประกอบด้วย 1) สมรรถนะโครงสร้างพื้นฐานความรู้ (Knowledge Infrastructure Capabilities) คือ เทคโนโลยี โครงสร้างและวัฒนธรรม 2) สมรรถนะสถาปัตยกรรมกระบวนการความรู้ (Knowledge Process Architecture Capabilities) คือ การจัดหาความรู้ การเปลี่ยนแปลงความรู้ การประยุกต์ใช้ความรู้ และการป้องกันความรู้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า (1) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างพื้นฐานการจัดการความรู้ (เทคโนโลยี โครงสร้างและวัฒนธรรม) พบว่ามีความเหมาะสมดี (2) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมรรถนะสถาปัตยกรรมกระบวนการความรู้ (การจัดหาความรู้ การเปลี่ยนแปลงความรู้ การประยุกต์ใช้ความรู้ และการป้องกันความรู้) พบว่ามีความเหมาะสมดี

Judy, Payne and David, Bircall (2003) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการความรู้-กุญแจสู่ความสำเร็จทางธุรกิจ ได้รายงานถึงโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในการช่วยผู้ที่ทำงานก่อสร้างได้บริหารจัดการความรู้ ซึ่งพบว่าองค์กรด้านวิศวกรรมส่วนใหญ่มีการจัดการความรู้ของตนเองอยู่แล้ว ทั้งอย่างเป็นทางการ โดยการใช้ฐานข้อมูล คู่มือ และแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ และการจัดการความรู้อย่างไม่เป็นทางการโดยการประชุม การพบปะสังสรรค์ทางสังคมระหว่างกัน

ชาตรี เจริญศิริ และคณะ (2546) ศึกษาเรื่อง ประมวลการจัดการความรู้ของกระบวนการประชาคมน่าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ของกระบวนการประชาคมน่าน น่าน ในภาพกว้าง และถ่ายทอดประสบการณ์การประยุกต์แนวคิดการจัดการความรู้มาใช้ประโยชน์ โดยแบ่งการศึกษาเป็น 3 ระยะ ระยะแรกตั้งแต่เหตุการณ์ชาวบ้านยึดไม้ที่นายทุนตัดจากป่าต้นน้ำในพ.ศ.2518 จนถึงเหตุการณ์คนนับหมื่นร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่าน พ.ศ.2546 ระยะที่สองนับพ.ศ.2537 จนถึงกันยายน 2540 มีการประสานงานเพื่อให้ได้มาซึ่งมหาวิทยาลัย การรณรงค์รัฐธรรมนูญและการทำวิจัยพัฒนาการและบทบาทของประชาคมน่าน ระยะที่สามนับจากวิกฤติเศรษฐกิจในเดือนตุลาคม 2540 ถึงพ.ศ.2546

การจัดการความรู้ในระยะแรกเป็นช่วงที่มีกลุ่มคนในชุมชนออกมาจัดการกับสิ่งที่ปัญหาพร้อมของชุมชนหรือองค์กร โดยมีผู้นำที่เป็นต้นแบบ ใฝ่รู้ ยึดมั่นในอุดมการณ์และนำมาปฏิบัติ ให้โอกาสและแสวงหาผู้อื่นมาร่วมกระบวนการโดยการทำให้เห็นเป็นรูปธรรม อาศัยการสื่อสารสร้างความคุ้นเคย สื่อมวลชนทำให้เรื่องของผู้นำแพร่กระจายในวงกว้างและได้รับการยกย่องว่าได้ทำในสิ่งที่มีคุณค่า ทำให้ความรู้แฝงถูกถ่ายทอดระหว่างบุคคล เกิดความผูกพันเป็นกลุ่ม มีวัฒนธรรมการทำงานที่ทำให้ผู้เข้ามีส่วนร่วมกระบวนการประชาคมมากขึ้น

ระยะที่สอง การทำงานแบบพหุภาคีกับหลายภาคส่วน การประสานงานให้ได้มาซึ่งมหาวิทยาลัยในจังหวัดน่าน การที่นักวิชาการนำคำว่า “ประชาคม” มาใช้เรียกกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในจังหวัดน่าน และการทำวิจัยของศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน ทำให้มีผู้เข้าร่วมกระบวนการประชาคมเพิ่มขึ้นจนเป็นการเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายเดียวกันทั้งจังหวัด การจัดการเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย วัฒนธรรมการทำงานที่อิงความหลากหลายที่เกื้อหนุนกัน การสร้างความรู้เพื่อปฏิบัติและการมีพื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่สาธารณะ เป็นตัวอย่างของการจัดการความรู้ช่วงนี้

ระยะที่สาม จากวิกฤติเศรษฐกิจสังคมคาดหวังกับกระบวนการประชาคม การเรียนรู้การจัดการเครือข่าย การจัดการเรียนรู้ของสามัญชน การจัดการความขัดแย้ง โดยมีวิทยากรกระบวนการเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้ และนำเทคโนโลยีการบันทึกภาพและเสียงมาประยุกต์ใช้เป็นการจัดการความรู้ในยุคที่สาม

ปณิตา พันภัย (2544) ศึกษาเรื่อง การบริหารความรู้ (Knowledge Management): แนวคิดและกรณีศึกษา พบว่า องค์กรการแพร่ประเทศไทย มูลนิธิรักษ์ไทย บริษัท ยูโนแคลไทยแลนด์ บริษัท Deloitte Touche Tohmatsu Jaiyos และบริษัท McKinsey มีองค์ประกอบของการบริหารความรู้ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ในทุกกรณีประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ การ

แสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ และการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ อาจแตกต่างกันบ้างในส่วนของวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะงาน ขนาดและบรรยากาศขององค์กร และทักษะหรือความถนัดของพนักงาน ทั้งนี้องค์กรสามารถใช้วิธีการหรือรูปแบบที่ต่างกันได้แต่ต้องเสริมสร้างและพัฒนาทุกองค์ประกอบให้สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้้องค์กรสามารถเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2546) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ในคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พบว่า ความสำเร็จในการจัดการความรู้ในคณะแพทยศาสตร์ สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายอย่างคือ การมีพื้นฐานของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหารระดับสูง มีความคิดริเริ่ม มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีการวางพื้นฐานด้านคิชีมาหลายปี ให้ความสำคัญกับศาสตร์การบริหารงาน ให้กรอบ แนวคิด ให้ความรู้ สร้างทีมงานเพื่อให้สามารถพัฒนางานได้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าผู้บริหารจะหมดวาระการทำงาน ผู้บริหารระดับกลางมีการเรียนรู้ตลอดเวลา เชื่อมั่นว่าผู้บริหารระดับสูงจะนำไปในทางที่ดี ใช้หลักธรรมาภิบาล คือมีความซื่อสัตย์ โปร่งใส ตรวจสอบได้ ทุกคนมองปัญหาเป็นเรื่องเรียนรู้และหาวิธีแก้ไข ใช้ความผิดเป็นบทเรียน นำมาปรับปรุงตนเอง ทุกคนพร้อมรับการประเมิน มีเวทีให้เผยแพร่ผลงาน ถือคติว่าพัฒนาคนเพื่อพัฒนางาน/ความรู้

สุกิจ แดงมีแสง และยงยุทธ อิมอุไร (2547) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ในองค์กร: กรณีศึกษา บริษัทยูเอชเอ็ม จำกัด โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหาร การตอบแบบสอบถามของหัวหน้างาน และพนักงานระดับปฏิบัติการ ผลการศึกษาพบว่า องค์กรมีองค์ความรู้ ทั้งความรู้ที่ฝังในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) และความรู้ที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล (Explicit Knowledge) โดยความรู้ที่ฝังลึกจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ ความคิด ความชำนาญของแต่ละบุคคล ส่วนความรู้ที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล จะอยู่ในรูปของเอกสาร ได้แก่คู่มือปฏิบัติงาน ตำรา ซอฟต์แวร์ เทป ซีดี องค์กรมีการจัดการความรู้ที่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ การกำหนด (Define) การสร้างความรู้ (Create) การเสาะหา และยึดกุมความรู้ (Capture) การกลั่นกรอง (Distill) การแลกเปลี่ยนความรู้ (Sharing) การใช้ความรู้ (Use)

มานิดา นันทไมตรี (2547) ได้กล่าวในการศึกษาเปรียบเทียบการจัดการความรู้ในองค์กรของไทย กรณีศึกษาโรงพยาบาลศิริราช บริษัทแพซิเทล (ไทยแลนด์) จำกัด และบริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย ถึงปัจจัยที่สนับสนุนในการนำการจัดการความรู้เข้ามาใช้ในองค์กรได้แก่ผู้บริหารให้การสนับสนุนและการมีวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็งในด้านความสนใจใฝ่รู้ของคนในองค์กร

งานดีสุดา มาฆะศิริานนท์ (2547) ได้นำเสนอการจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน ผลจากการวิจัยพบว่า ระบบการจัดการความรู้สำหรับองค์กรเอกชนมี 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย

- 1) การกำหนดสิ่งที่ต้องเรียนรู้ ซึ่งมี 5 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ กำหนดนโยบายในสิ่งที่องค์กรต้องการเรียนรู้ ประกาศนโยบายและประชาสัมพันธ์ หาความต้องการในเรื่องที่จะเรียนรู้ของพนักงาน ทีมผู้ชำนาญการและนักวิเคราะห์ความรู้พิจารณาตามความเหมาะสม และประกาศประชาสัมพันธ์ ความรู้ที่ต้องเรียนรู้
- 2) การแสวงหาความรู้ มี 7 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ กำหนดนโยบายในการแสวงหาความรู้ ประกาศนโยบาย กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ เตรียมทีมผู้ชำนาญการและบุคลากร เตรียมเทคโนโลยีสารสนเทศ/สื่อโทรทัศน์ ประเมินความพร้อม และแสวงหาความรู้จากช่องทางต่างๆ
- 3) การสร้างความรู้ในองค์กร มี 7 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ กำหนดนโยบายในการสร้างความรู้ และนวัตกรรมใหม่ ประกาศนโยบาย จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ผลงานใหม่ รวบรวมความรู้จากแหล่งต่างๆ ทั้งทั้งองค์กร วิเคราะห์สังเคราะห์ความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ทดลองใช้ความรู้ที่องค์กรสร้างขึ้น และประกาศองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่
- 4) การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ในองค์กร
- 5) การถ่ายโอนและการนำความรู้ไปใช้ มี 8 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ กำหนดนโยบาย ประกาศนโยบาย เตรียมทีมผู้ชำนาญการ เตรียมเทคโนโลยีสารสนเทศ เลือกรูปแบบที่จะถ่ายโอนความรู้ เปิดโอกาสให้พนักงานมีการถ่ายโอนและนำความรู้ไปใช้ ประเมินผลการปฏิบัติงานของพนักงานตามวาระ และเปิดโอกาสให้พนักงานถ่ายโอนและนำความรู้ไปใช้เพื่อประโยชน์ขององค์กร

วจิรา เดชรัตน์ (2547) ศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน: กรณีศึกษาตำบลคอกทราย อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ เพื่อการพัฒนาตนเองของตำบลคอกทราย อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อเป็นกรณีตัวอย่างของการนำการจัดการความรู้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนและเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาของตำบลคอกทราย เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและพูดคุยแบบไม่เป็นทางการกับกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. แกนนำกลุ่มองค์กรและประชาชน จาก 6 หมู่บ้านๆ ละ 10 คน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน 5 กระบวนการ คือ 1) การสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งมีรูปแบบที่สำคัญคือการทำงานด้วยกันอย่างใกล้ชิด การสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ การผนวกความรู้ที่อยู่ในตำบลกับความรู้ในแต่ละตัวบุคคล โดยการปฏิบัติหรือลงมือทำ 2) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้ มีทั้งที่เป็นไปโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ 3) การประยุกต์ใช้ความรู้ มีการวิเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้และนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม 4) การตรวจสอบประเมินความรู้ ทำให้สามารถระบุถึง

ความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 5) การจัดเก็บและรวบรวมความรู้ แม้จะเป็นกระบวนการที่ชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญและมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบมากนักแต่ก็มีการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลด้วยรูปแบบที่คุ้นเคยและรวดเร็ว เช่น การทำเป็นแผ่นพับ เอกสารเผยแพร่ และ ซีดีรอม เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการความรู้ทำให้คนในชุมชนได้รับการพัฒนาทักษะขีดความสามารถในด้านต่างๆ เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการชุมชน พัฒนาความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้สามารถรักษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน รวมถึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้สามารถปรับตัวได้ในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

พาขวัญ ลอสะอาด (2548) ศึกษา"การศึกษาความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์กรชุมชนจังหวัดนครนายก" ด้วยการใช้วิธีการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลจากสมาชิกองค์กรชุมชนจังหวัดนครนายก ที่เป็นสมาชิกขององค์กรชุมชนจากบัญชีของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน 290 องค์กร โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 343 คน ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกองค์กรชุมชนมีความสามารถในการจัดการความรู้อยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด ร้อยละ 66.2 และเมื่อพิจารณาความสามารถในการจัดการความรู้แต่ละด้านตามอันดับของค่าเฉลี่ยพบว่า สมาชิกองค์กรชุมชนมีความสามารถในการใช้ความรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างความรู้อยู่ในระดับปานกลาง ขณะที่ปัจจัยที่มีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ประกอบด้วย 1) ประสิทธิภาพการเป็นผู้นำ พบว่าสมาชิกองค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพการเป็นผู้นำอยู่ในระดับสูงมากที่สุด คือร้อยละ 65.3 และประสิทธิภาพการเป็นผู้นำมีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ในระดับต่ำ 2) ภาวะผู้นำ พบว่าสมาชิกองค์กรชุมชนมีภาวะผู้นำอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด คือร้อยละ 83.4 และภาวะผู้นำมีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ในระดับปานกลาง 3) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ พบว่าสมาชิกองค์กรชุมชนมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์อยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด คือร้อยละ 78.1 และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์มีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ในระดับต่ำ 4) ความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ พบว่าสมาชิกองค์กรชุมชนมีความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ อยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด คือร้อยละ 88.0 และความเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้มีผลต่อระดับความสามารถในการจัดการความรู้ในระดับปานกลาง

วรรณิ ทองระย้า (2549) ได้ศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้สารเคมีของเกษตรกร : กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท การศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรที่ใช้ใน

การศึกษาคือครัวเรือนเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น จำนวน 33 ครัวเรือน โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมี คือ การรับความรู้จากภายนอก การเป็นบุคคลเรียนรู้ การเชื่อมความรู้ภายนอกเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน การทดลองปฏิบัติจริง การเลือกสรรความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ การจัดแหล่งเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอก การจัดเก็บข้อมูล ซึ่งทั้ง 7 กระบวนการได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกจากการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวที่ไม่สามารถแยกออกจากกันอย่างชัดเจน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ที่ศึกษาในองค์กรหรือในชุมชน จะใช้กระบวนการของการจัดการความรู้เบื้องต้นใน 4 องค์ประกอบ คือการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้จากการปฏิบัติ การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ และการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันโดยความรู้ที่ฝังลึกจะเกี่ยวข้องข้อกับประสบการณ์ ความคิด ความชำนาญของแต่ละบุคคล ส่วนความรู้ที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล จะอยู่ในรูปของเอกสาร ได้แก่คู่มือปฏิบัติงาน ตำรา ซอฟต์แวร์ เทป ซีดี ซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท

5.2 งานวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพหรือสภาวะและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

Ian Falk and Lesley Harrison (1998) ได้วิจัยเรื่องการเรียนรู้ของชุมชนและทุนทางสังคม: “เพียงแค่การพูดคุยเล็กน้อย” โดยตั้งสมมุติฐานการวิจัยว่าคุณภาพและปริมาณ (ผลผลิต) ของกิจกรรมระหว่างกัน (interactivity) จะพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน การเก็บข้อมูลจากชุดตัวชี้วัดการเรียนรู้ของชุมชน การบันทึกเสียง การสัมภาษณ์ และเขียนบันทึกของผู้เข้าร่วมการวิจัย จำนวน 30 คน ผู้วิจัยกล่าวว่าชุมชนภูมิภาคจะมีศักยภาพในความชำนาญของผู้คน ทรัพยากร และสิ่งอำนวยความสะดวกมากกว่าที่คนส่วนใหญ่จะรู้ โดยทุนทางสังคมเป็นคำที่ถูกใช้ในการอธิบายองค์กรทางสังคม การทำงานร่วมกันภายใต้จิตวิญญาณ (Spirit) ของชุมชน ซึ่งมีลักษณะพิเศษคือเป็นการทำงานด้วยใจ ประเพณีเครือข่ายที่เข้มแข็ง มีบรรทัดฐานทางสังคมและความไว้วางใจที่เข้มแข็ง นอกเหนือจากคุณลักษณะเหล่านี้เครือข่ายการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการเป็นสิ่งที่คุณส่วนใหญ่ยังไม่ถึงถึงและนำมาใช้ เพราะกิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับ กิจกรรมการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกวันและมีมากมาย การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นที่สโมสรท้องถิ่น หรือการรวมกลุ่ม เช่น การพบปะสมาคมของกลุ่มสตรี โรตารีคลับ สถานที่เล่นกีฬา การรวมตัวของกลุ่มเพื่อน การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ระหว่างการรอรบคลับบ้านของเด็ก การพูดคุยกับช่างบ้าน การผ่อนคลายในสถานบันเทิง หรือภายหลังไปโบสถ์ ข้อค้นพบที่สำคัญคือ สิ่ง

ที่รู้ในอดีตจำเป็นต้องได้รับการยอมรับและสืบทอดไปยังรุ่นต่อไปในอนาคตซึ่งมาจากความทรงจำของคนหนุ่มสาวที่เข้าร่วมการทดลอง การเรียนรู้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มทำให้เกิดการพูดคุย/สอน/แลกเปลี่ยนเรียนรู้/สนับสนุนซึ่งกันและกัน

Jonathan Murdoch (2000) วิจัยเรื่องเครือข่าย – กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาชนบท โดยมีบทคัดย่อการวิจัยว่า แนวคิดระบบเครือข่ายถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในการศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจสังคม เครือข่ายอาจมีการใช้งานโดยเฉพาะในหลากหลายรูปแบบของการพัฒนาชนบท การวิจัยเป็นการประเมินเครือข่าย ผลพบว่า เครือข่ายมี สองลักษณะ คือ เครือข่ายแนวดิ่งและเครือข่ายแนวราบ เครือข่ายแนวดิ่งจะเชื่อมช่องว่างของชนบททางด้านเกษตรกรรม และเครือข่ายแนวนอนเป็นเครือข่ายที่เชื่อมช่องว่างทั่วๆ ไป การพัฒนาชนบทต้องใช้ทั้งเครือข่ายแนวราบและแนวดิ่งในการกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนา

Snehendu B. Kar , , Catherine A. Pascual and Kirstin L. Chickering วิจัยเรื่องการเสริมพลังอำนาจของผู้หญิงในการส่งเสริมสุขภาพ มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ กำหนดเงื่อนไขปัจจัย และวิธีการในการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิงและแม่สำหรับกิจกรรมทางสังคมและการส่งเสริมสุขภาพ กล่าวว่าคุณหญิงและแม่คือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพในทุกๆ วัฒนธรรม ดังนั้นผู้หญิงและแม่จะเป็นคนที่มีประสิทธิภาพในแผนงานการส่งเสริมสุขภาพ วิธีการศึกษาด้วยการสังเคราะห์เอกสาร (meta-analysis) ของ กรณีศึกษา 40 กรณีจากทั่วโลก กรณีศึกษาถูกเลือกจาก 4 ประเด็นของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสุขภาพ ได้แก่ 1) สิทธิมนุษยชน 2) สิทธิโดยเท่าเทียมกันของผู้หญิง 3) การสนับสนุนทางเศรษฐกิจ 4) การส่งเสริมสุขภาพ ทำการวิเคราะห์เนื้อหาใน 6 มิติ ได้แก่ 1) ปัญหา 2) แรงกระตุ้นและภาวะผู้นำ 3) สิ่งแวดล้อมโดยรวม 4) วิธีการที่ใช้ 5) ผู้มีส่วนร่วม 6) ผลกระทบ ผลการวิจัยพบรูปแบบการเสริมพลังอำนาจ 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) การกระตุ้นให้เกิดการกระทำ 2) การสนับสนุนให้เกิดการถ่ายโอนอำนาจ 3) การกระทำเริ่มจากระดับบุคคล 4) การมีแผนงานการเสริมพลังอำนาจชัดเจน และ 5) การทำให้เกิดเป็นแบบแผนทางสถาบันและการกระทำอย่างต่อเนื่อง

วิเชียร เกิดสุข (2535) ได้กล่าวในรายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองของเกษตรกรที่ผลิตเม็ดพันธุ์พืชว่า การดูแลตนเองเป็นกิจกรรมที่จำเป็นของมนุษย์ทั้งในภาวะปกติและภาวะเจ็บป่วย ซึ่งการดูแลตนเองเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและความเจ็บป่วยนั้นเป็นเรื่องของประชาชนโดยตรงที่จะจัดการดูแลสุขภาพและความเจ็บป่วยของตน ครอบครัวและชุมชน ตามแบบแผนวัฒนธรรมความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังและการถ่ายทอดต่อกันมา การ

ดูแลสุขภาพจึงมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพในการดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งเป็นพฤติกรรมกรดำเนินชีวิตหรือแบบแผนของชีวิตที่จะส่งผลต่อการมีสุขภาพดี

กนกวรรณ วัชรจิระโรจน์ (2545) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุข จังหวัดบุรีรัมย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขทางด้านองค์กร/กำลังคน ทุน การบริหารจัดการ กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดเทคโนโลยี การจัดกิจกรรมบริการสาธารณสุขมูลฐาน การดูแลสุขภาพตนเองของครอบครัวและชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการเสริมสร้างประชาคมของชุมชน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ผลการศึกษาในเชิงคุณภาพพบว่าเงื่อนไขและบริบทที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขคือ 1) บริบททางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ การรวมกลุ่มของประชาชนในชุมชน ความคิดในการพึ่งตนเอง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเครือญาติ และการให้ความร่วมมือต่อส่วนรวม 2) เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ภาวะผู้นำที่ประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม มีกลุ่ม /องค์กรที่เข้มแข็ง มีการจัดการชุมชนที่ดี มีการศึกษาเรียนรู้ปัญหาและคิดค้นกิจกรรมแก้ไขปัญหามีส่วนร่วม มีการวางแผนและประชาชนร่วมกันปฏิบัติ 3) เงื่อนไขภายนอกชุมชน ได้แก่เงื่อนไขทางการเมือง การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และจากองค์กรพัฒนาเอกชน ส่วนปัญหาที่อุปสรรคที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุข ได้แก่ 1) ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ได้แก่ ขาดภาวะผู้นำที่ดี เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน ขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ขาดความสามัคคีในหมู่คณะเนื่องจากความไม่เข้าใจของชาวบ้านต่อการดำเนินงานของผู้นำชุมชน และเกิดจากการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน 2) ปัญหาที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน ได้แก่อิทธิพลทางการเมือง เช่น การหาเสียงในการเลือกตั้งทางการเมืองมีผลต่อความสามัคคีของคนในชุมชนทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะ

อดุลย์ วงศ์ศรีคุณ (2543) ได้สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิमान โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งในประเด็นต่อไปนี้ 1.) ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง 2.) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง 3.) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ผลการศึกษาพบว่า

1. ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันแสวงหาและเลือกแนวทางแก้ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันดำเนินการ สมาชิกชุมชนร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และสมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จ ชุมชนส่วนใหญ่รับรู้และตระหนักในปัญหา จากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาและรับรู้เอง เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนจะร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อย หรือที่ประชุมหมู่บ้าน ชุมชนเลือกแนวทางแก้ปัญหาโดยการลองผิดลองถูก สมาชิกชุมชนร่วมวางแผนในที่ประชุมหมู่บ้านแล้ว ดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรสถาบันและประเมินโดยสมาชิกและผู้นำร่วมกัน

2. องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย กิจกรรมการเรียนรู้ สถานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ปรากฏในงานวิจัยส่วนใหญ่ ได้แก่ การศึกษาประสบการณ์จากชุมชนอื่น/การศึกษาดูงาน/การทัศนศึกษา การสนทนาปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง สถานการเรียนรู้ ประกอบด้วย สถานการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน และสถานการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก เนื้อหา/องค์ความรู้ ประกอบด้วย เนื้อหาด้านปัญหา/ความต้องการพัฒนาและด้านการแก้ปัญหา/พัฒนาชุมชน โดยที่เนื้อหาทั้งสองด้านที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์คือเรื่องที่ทำมาหากิน

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม ปัจจัยภายในที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ ผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ สมาชิกมีคุณธรรม จริยธรรม สมาชิกเห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปัจจัยภายนอกที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่ปรากฏในงานวิจัยที่นำมาสังเคราะห์ส่วนใหญ่ ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

คมพล สุวรรณภูฏ (2544) ศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการดูแลรักษาสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุข ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษารายกรณีหลายพื้นที่ โดยอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์

กลุ่ม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในกลุ่มผู้ป่วย/ครอบครัว/เครือข่าย กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น กลุ่มแกนนำชุมชน ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีศักยภาพและทางเลือกที่หลากหลายในการดูแลรักษาสุขภาพตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคล/ครอบครัว/ชุมชน เมื่อเจ็บไข้เล็กน้อยสามารถพึ่งตนเองได้โดยการดูแลกันเอง หากไม่สามารถรักษาได้เองก็พร้อมที่จะพึ่งพาผู้ชำนาญการในชุมชนหรือสถานบริการสาธารณสุขที่อยู่ใกล้เคียง โดยชาวบ้านสามารถประยุกต์ใช้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืนโดยไม่ปฏิเสธด้านใดด้านหนึ่ง ปัจจัยที่ช่วยให้ชุมชนสามารถแสวงหาแนวทางในการดูแลสุขภาพสุขภาพได้อย่างหลากหลายและเหมาะสมประกอบด้วย

ความสามารถในการเรียนรู้เชิงรุก ความสามารถในการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง และวิถีคิดแบบพึ่งตนเองภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้การพัฒนาสุขภาพอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนโดยอาศัยการประมวลองค์ความรู้พื้นฐานในการดูแลสุขภาพเพื่อส่งเสริมการดูแลสุขภาพสุขภาพของตนเอง จำเป็นต้องให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญกล่าวคือ การมีผู้รู้ท้องถิ่น การมีองค์ความรู้พื้นบ้าน ความเป็นครอบครัวและเครือญาติในชุมชน ระดับการยอมรับองค์ความรู้ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคม ความหลากหลายทางชีวภาพ และระดับความสำเร็จของระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ

จากผลงานการวิจัยเกี่ยวกับสุขภาพหรือที่ในปัจจุบันได้ให้คำนิยามที่ครอบคลุมว่าสุขภาพะ ได้แก่ มิติทางกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ถ้ามองในภาพของชุมชนที่เป็นสุขภาพะชุมชนพบว่า ชุมชนต้องดูแลสุขภาพสุขภาพ/สุขภาพะชุมชนด้วยการพึ่งพาตนเองในเบื้องต้น โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งได้แก่ 1) ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา โดยมักเป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ทำให้เกิดทุกขภาวะ 2) สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา 3) ร่วมกันแสวงหาและเลือกแนวทางแก้ปัญหา 4) ร่วมกันดำเนินการ 5) ประเมินผลการดำเนินการ และ 6) สมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรู้ของชุมชน เพราะการแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนก็ต้องมีแนวทางและกระบวนการจัดการความรู้ร่วมอยู่ด้วย ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชนในการแก้ไขปัญหา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แสวงหาความรู้และสร้างความรู้ให้เหมาะสมกับชุมชน โดยการลองผิดลองถูก และถ่ายโอนความรู้ให้แก่กันและกันในชุมชนและอาจแพร่กระจายไปยังชุมชนอื่นๆ ด้วย เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อสุขภาพะของคนในชุมชน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยวิธีการ ดังนี้ 1) การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชน 2) การวิจัยภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนที่เข้าไปศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมร่วมกันในบางกิจกรรม และในบางกิจกรรมใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - participant Observation) โดยมีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนมีวิธีดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์การจัดการความรู้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ

1. การคัดเลือกกรณีศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

1.1 สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชนและด้านสาธารณสุข ได้แก่ อาจารย์กรรณิการ์ บรรณทิงจิตร รองผู้อำนวยการสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ คุณสุภาทิพย์ จันทักษ์ นักวิชาการสาธารณสุข 7 กองสนับสนุนบริการสุขภาพภาคประชาชน กระทรวงสาธารณสุข และอาจารย์ทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้อำนวยการสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ในการกำหนดเกณฑ์ชุมชนสุขภาวะ ได้กรอบในการเลือกชุมชน คือ

- 1) เป็นชุมชนที่มีชุดความรู้หรือการจัดการความรู้หรือการดำเนินการที่เกี่ยวกับสุขภาวะของชุมชน และคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการเพื่อสุขภาวะ
- 2) มีการทำงานจากหลายๆ ภาคส่วน
- 3) เป็นชุมชนที่ผ่านการประเมินผลจากกระทรวงสาธารณสุขให้เป็นหมู่บ้านที่ผ่านเกณฑ์เมืองไทยแข็งแรง ณ ไตรมาสที่ 3 ประจำปี 2549 (เมษายน – มิถุนายน พ.ศ. 2549) (เกณฑ์การพิจารณาเมืองไทยแข็งแรงในระดับหมู่บ้านใช้ตัวชี้วัด 7 ตัว)

1.2 นำกรอบในการเลือกชุมชนที่กำหนด ไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน พิจารณาเสนอชื่อชุมชน โดยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังนี้

- 1) เป็นผู้เชี่ยวชาญที่ทำงานด้านสาธารณสุข และหรือด้านการพัฒนาชุมชน และ
- 2) มีประสบการณ์การทำงานไม่ต่ำกว่า 5 ปี

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ได้แก่

(1) ดร.เสรี พงศ์พิศ	ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
(2) อาจารย์ภรณ์นิการ์ บรรเทงจิตตร	รองผู้อำนวยการสำนักงานปฏิรูประบบ-
สุขภาพแห่งชาติ
(3) ทนตแพทย์กฤษดา เรืองอารีรัตน์	รองผู้จัดการสำนักงานกองทุนสนับสนุน
การสร้างเสริมสุขภาพ
(4) ดร.วณิ ปิ่นประทีป	ผู้จัดการโครงการเครือข่ายสร้างเสริม-
สุขภาพระดับจังหวัด
มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ
(5) นายคุณุสสัน ศุภวัฒน์วรคุณ	ผู้จัดการโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิต-
สาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

1.3 กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา เป็นชุมชนที่ผ่านการคัดเลือกโดยผู้ทรงคุณวุฒิเสนอชื่อโดยเห็นพ้องกันตั้งแต่ 3 ท่านขึ้นไป

1.4 ผลการคัดเลือกชุมชนที่ผ่านเกณฑ์ จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่

- 1) ชุมชนบ้านเป็ดใน อำเภอเมือง จังหวัดตราด
- 2) ชุมชนลาดบอน อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2. การศึกษาเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ชุดความรู้และหรือการดำเนินการที่เกี่ยวกับสุขภาพของชุมชน เอกสารหลักที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้

2.1 เอกสารของชุมชนเป็ดใน

- 1) นวัตกรรมท้องถิ่นเพื่อการจัดการปายาเลน
- 2) การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพและบรรเทาความยากจนของชุมชนบ้าน

เป็ดใน จังหวัดตราด

- 3) เอกสารประกอบการอบรมการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรม

ครบวงจรของชีวิต

4) แผนจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งบ้านเป็ดไฉน

2.2 เอกสารของชุมชนลาดบอน

1) รายงานผลการดำเนินการโครงการชุมชนเป็นสุข

2) ข้อมูลทั่วไปของบ้านลาดบอน ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ พระนครศรีอยุธยา

2.3 เอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1) กระทรวงสาธารณสุข ได้แก่ ข้อมูลจำนวนประชากร สถานะด้านสุขภาพ

2) กระทรวงมหาดไทย ได้แก่ กชช.2 ค.

3. การวิจัยภาคสนาม เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาพและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของชุมชน ความหมายของสุขภาพชุมชน ชุดความรู้ที่เกี่ยวกับสุขภาพ การจัดการความรู้ของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้

3.1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

1) ชุมชนเป็ดไฉน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข ผู้อาวุโสของชุมชน ผู้นำการพัฒนาของชุมชน ประธาน/กรรมการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน ประธาน/กรรมการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ครูโรงเรียนบ้านเป็ดไฉน เยาวชนผู้จัดรายการวิทยุผ่านเสียงตามสาย จำนวน 27 คน

2) ชุมชนลาดบอน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ประธาน/สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อาสาสมัครสาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุขรุ่นเยาว์ ผู้นำกลุ่มต่างๆ ผู้อาวุโสของชุมชน สมาชิกกลุ่มออกกำลังกาย/ปั่นหัวสัตว์/ปลูกผักปลอดสารพิษด้วยน้ำหมักชีวภาพ จำนวน 25 คน

รายชื่อของผู้ให้ข้อมูลหลักตามภาคผนวก ก

3.1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นโดยมีแนวคำถามหลักเกี่ยวกับ

- ประวัติและข้อมูลชุมชน สิ่งแวดล้อม การปกครอง ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชุมชน สภาพปัญหาและการพัฒนาการของชุมชน การเกิดกลุ่มต่างๆในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา

- การให้ความหมายเกี่ยวกับสุขภาวะชุมชน
- ความรู้ที่สำคัญของชุมชน วิธีการเพิ่มพูนความรู้ของคนในชุมชน กระบวนการจัดการความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชน ผลของการจัดการความรู้ที่มีต่อสุขภาวะชุมชน (ภาคผนวก ข)

3.2 การสังเกต ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม/กิจกรรมในชุมชน ส่วนการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆ ในชุมชน กระบวนการจัดการความรู้/แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน การรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน/เจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับชาวบ้าน/ครูกับชาวบ้าน เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบบันทึกการสังเกตที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามแนวทางการสังเกต 6 ประการของสุภางศ์ จันทวานิช (2547: 50-52) ได้แก่

1) การกระทำ (Acts) คือ การใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำหรือพฤติกรรมต่างๆ ของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน กิจกรรมที่เป็นวิถีชีวิตหรือการประชุม การพบปะ/รวมกลุ่มในการทำกิจกรรม เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในแต่ละเรื่อง การรับประทานอาหาร สถานที่อยู่อาศัย การออกกำลังกาย การประชุมประจำเดือน การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการลงร่วมแรงร่วมใจกันทำอาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ที่ทางวัดห้วยน้ำขาวเป็นเจ้าภาพ การเข้าประชุมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อการปกป้องผืนป่าชายเลน การเข้าร่วมกิจกรรมเวทีวิชาการเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในโครงการชุมชนเป็นสุข ฯลฯ

2) แบบแผนการกระทำ (Activities) คือการกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผน เช่น พฤติกรรมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์/น้ำหมักชีวภาพในการเพาะปลูก กระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและการดูแลตนเองในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาวะ พฤติกรรมการออกกำลังกาย พฤติกรรมการดูแลอนามัยสิ่งแวดล้อม ฯลฯ การสังเกตเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมจะชี้ให้เห็นถึงสถานภาพ บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกของชุมชน

3) ความหมาย (Meaning) การให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรม คือ การที่มองตัวเองในสังคมและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในฐานะที่ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมนั้น การกระทำหลายอย่างผู้กระทำปฏิบัติตามหน้าที่ บรรทัดฐาน ค่านิยม การให้ความหมาย เช่น การมาออกกำลังกายของคนในชุมชนมาเพราะเพื่อเหตุผลใด การมาร่วมประชุม

หรือทำกิจกรรมต่างๆ เพราะเหตุผลใด การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ฯ กลุ่มสัจจะฯ กลุ่มออกกำลังกาย ฯลฯ

4) ความสัมพันธ์ (Relationship) คือความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลหลายๆ คนในสังคม ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจเป็นรูปแบบของการเข้ากันได้หรือขัดแย้งกันก็ได้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2547: 134) เช่น การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ

5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) คือการที่บุคคลยอมให้ความร่วมมือและยอมเป็นส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมนั้นๆ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในชุมชนจะช่วยให้เข้าใจโครงสร้างของความสัมพันธ์ที่ดีและความขัดแย้งได้อย่างชัดเจน เช่น ใครบ้างที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ ใครเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเป็นผู้นำในกิจกรรมต่างๆ ความร่วมมือของคนในชุมชนในการประชุมกลุ่มสัจจะฯ การดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ฯลฯ

6) สภาพสังคม (Setting) คือสถานการณ์หรือสภาพการณ์ ที่การกระทำกิจกรรมที่ทำการศึกษากำลังเกิดอยู่ เช่น การดำเนินการจัดการความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ทำกันที่ใด ทำกันเป็นประจำปกติวิสัย หรือเฉพาะเนื่องในโอกาสพิเศษ การออกกำลังกายทำเฉพาะช่วงที่กระทรวงสาธารณสุขรณรงค์ขอความร่วมมือหรือทำเป็นประจำด้วยความตระหนักของชุมชนเอง อนามัยสิ่งแวดล้อมของชุมชน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามโดยเข้าไปเข้าบ้านอาศัยในชุมชนที่ศึกษาทั้ง 2 ชุมชน แห่งละประมาณ 3 เดือน ดังนี้

1) ชุมชนเปรี๊น ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด ผู้วิจัยเข้าไปพักอาศัยและศึกษาข้อมูลในช่วงมิถุนายน 2549 ตุลาคม – พฤศจิกายน 2549 และสิงหาคม 2550

2) ชุมชนบ้านลาดบอน ตำบลลาดชิต อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยเข้าไปพักอาศัยและศึกษาข้อมูลในช่วงกันยายน 2549 ธันวาคม 2549 และพฤษภาคม 2550

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและตีความข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) เป็นการนำข้อมูลที่ได้อาจมาจากวิธีการต่างๆ ทั้งการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต มาตีความและสร้างข้อสรุปเพื่อวิเคราะห์การให้ความหมายสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของชุมชน วิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชน

3.5 การตรวจสอบข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า(Triangulation) ดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาว่าถูกต้องหรือไม่ โดยพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้มาในเวลา สถานที่และบุคคลที่ต่างกันจะต้องได้ข้อมูลตรงกัน ด้วยการสัมภาษณ์หรือสังเกตบุคคลผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายในประเด็นเดียวกัน หรือในเวลาที่แตกต่างกัน เช่น สัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้นำอย่างเป็นทางการ (ผู้ใหญ่บ้าน) และอดีตผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ฯลฯ

2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodological Triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธีในประเด็นเดียวกันต้องได้ข้อมูลตรงกัน เช่น การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกต

ขั้นตอนที่ 2 การนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการความรู้และปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้จากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 แล้วยกร่างแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนเพื่อนำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ (Expert judgement) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 แล้วนำมายกร่างแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

2. นำเสนอร่างแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่มีคุณสมบัติดังนี้

1) มีประสบการณ์ในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนและ/หรือด้านสาธารณสุขหรือด้านการศึกษาไม่น้อยกว่า 5 ปี จนเป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ และ/หรือ

2) มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการจัดการความรู้ และหรือมีผลงานวิจัยหรืองานเขียนจนเป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการ

ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนด ดังนี้

(1) รองศาสตราจารย์ ดร.เรณูมาศ มาอุ่น คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(2) ดร.วณี ปิ่นประทีป

ผู้จัดการโครงการ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

(3) ดร.แสงโสม ถนอมสิงห์

สถาบันพระบรมราชชนก

กระทรวงสาธารณสุข

- (4) อาจารย์ทรงพล เจตนาวณิชย์ ผู้อำนวยการสถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
- (5) นายแพทย์สมยศ ศรีจารนัย ผู้เชี่ยวชาญด้านเวชกรรมป้องกัน
สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกาฬสินธุ์

3. ปรับแก้แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสภาวะชุมชนที่ยกว้างตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์เบื้องต้นในการปรับแก้และพัฒนาตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเห็นพ้องต้องกันสามในห้าท่าน หลังการแก้ไขได้นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเดิมตรวจสอบและแก้ไขเพิ่มเติมอีกครั้ง

4. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนกรณีศึกษา

การนำเสนอในบทนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของชุมชน ซึ่งได้จากวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การนำเสนอแบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลของชุมชนเปรี๊ตโน และตอนที่ 2 เป็นข้อมูลของชุมชนบ้านลาดบอน โดยมีประเด็นการนำเสนอ ในแต่ละตอน ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน
2. ประวัติความเป็นมาของชุมชน
3. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การปกครอง วัฒนธรรม การศึกษา และสาธารณสุข
4. พัฒนาการสู่ชุมชนสุขภาวะ

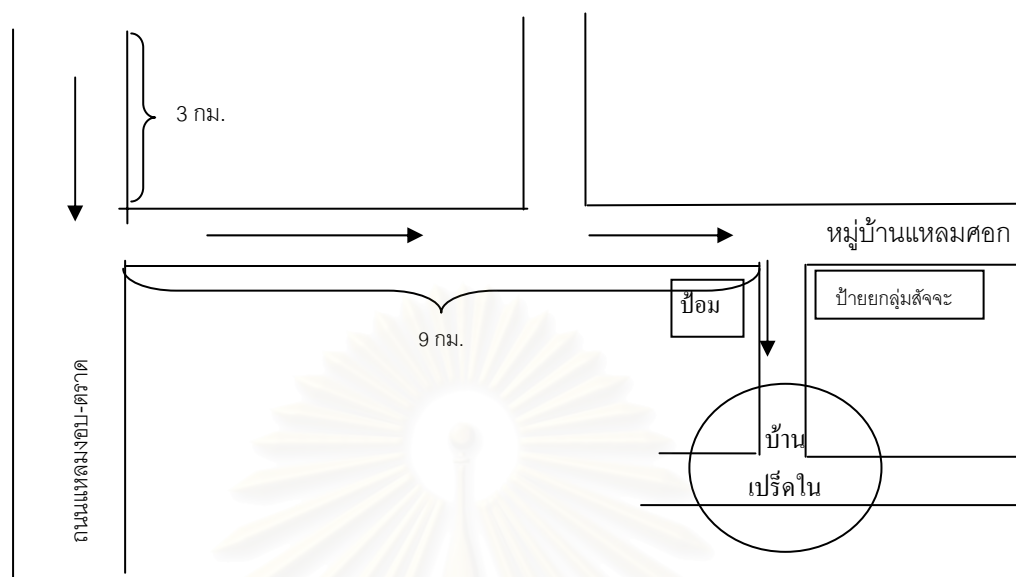
ตอนที่ 1 ข้อมูลของชุมชนเปรี๊ตโน

1.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

1.1.1 สภาพทั่วไป

หมู่บ้านเปรี๊ตโนเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดตราดตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมืองตราด (ตำบลห้วงน้ำขาว ประกอบด้วย 5 หมู่บ้านได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านแหลมโป๊ะ หมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตโน หมู่ที่ 3 บ้านอ่าวกูด หมู่ที่ 4 บ้านห้วงน้ำขาว และหมู่ที่ 5 บ้านคันทนา) หมู่บ้านเปรี๊ตโนอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมืองจังหวัดตราดไปทางทิศใต้ประมาณ 13 -14 กิโลเมตร โดยมีแนวเขตติดต่อกับอำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด การคมนาคมเข้าสู่บ้านเปรี๊ตโนสามารถเดินทางได้โดยรถยนต์ขับรถผ่านตัวจังหวัดตราดไปทางแหลมงอบประมาณ 3 กิโลเมตรและเลี้ยวซ้ายไปทางหมู่บ้านแหลมศอก ตำบลอ่าวใหญ่ อำเภอเมือง อีกประมาณ 9 กิโลเมตรจะพบป้ายกลุ่มสังจะสะสมทรัพย์บ้านเปรี๊ตโน ซึ่งอยู่ทางขวามือของถนน เป็นปากทางเข้าหมู่บ้านเปรี๊ตโน จากถนนเข้าไปอีกระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตรจะถึงตัวหมู่บ้านเปรี๊ตโน โดยถนนที่ผ่านเข้าหมู่บ้านจะเป็นถนนลาดยางตลอดสาย ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงเส้นทางการเดินทางจากตัวจังหวัดตราดมายังชุมชนและได้รับการตรวจสอบจากผู้นำชุมชน ดังแผนภาพที่ 5

อ.เมืองตราด

อ.แหลมงอบ

แผนภาพที่ 5 เส้นทางการเดินทางจากจังหวัดตราดมาชุมชนเปร็ดโน

หมู่บ้านเปร็ดโน มีเนื้อที่ประมาณ 2,367 ไร่ ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะจำนวน 990 ไร่ (42%) และพื้นที่เกษตรกรรมจำนวน 1,377 ไร่ (58%) โดยมีอาณาเขตของหมู่บ้านพื้นที่ตั้งติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	จรดตำบลหนองคันทอง
ทิศใต้	จรดบ้านอ่าวกูด หมู่ 3 ตำบลห้วงน้ำขาว
ทิศตะวันออก	จรดหมู่บ้านเปร็ดนอกหรือที่เรียกบ้านแหลมโป๊ะ หมู่ 1 และหมู่ 4 บ้านห้วงน้ำขาว
ทิศตะวันตก	จรดทะเลอ่าวไทย

1.1.2 ประชากร

หมู่บ้านเปร็ดโน มีจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร 619 คน จำแนกเป็นเพศชาย 308 คน เป็นหญิง 311 คนจำนวนหลังคาเรือน 158 หลังคาเรือน แต่จากการสำรวจ พบว่ามี ประชากรทั้งสิ้น 593 คน จำแนกเป็นเพศชาย 294 คน เป็นหญิง 299 คนประชากร จำนวน142 หลังคาเรือน จำแนกประชากรตามกลุ่มอายุได้ดังนี้ อายุ 0 – 4 ปี จำนวน 22 คน อายุ 5 – 14 ปี จำนวน 90 คน อายุ 15 -19 ปีจำนวน 32 คน อายุ 20 – 29 ปี จำนวน 100 คน อายุ 30 – 39ปีจำนวน 106 คน อายุ 40 – 49 ปี จำนวน 100 คน อายุ 50 – 59 ปี จำนวน 58 คน อายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 85 คน (ข้อมูลจากสถานีอนามัยห้วงน้ำขาว ณ เดือนตุลาคม 2549)

1.1.3 ลักษณะทางกายภาพ

พื้นที่ของชุมชนโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มบริเวณชายฝั่งทะเล เอียงลาดจากทิศตะวันออกไปยังทิศตะวันตกซึ่งเป็นป่าชายเลน บริเวณที่อยู่อาศัยของชุมชนตั้งอยู่บนที่ดอน ระดับความสูงประมาณ 200 เมตรจากระดับน้ำทะเล การสร้างบ้านส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณที่ทำกินคืออยู่ในบริเวณเดียวกับสวนผลไม้ คนในชุมชนบางส่วนตั้งบ้านเรือนเรียงรายไปตามชายฝั่งทะเล บริเวณด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเป็นสวนยางพารา ถัดมาเป็นสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน เงาะ สับปะรด และส้มโอ เป็นต้น ทิศตะวันตกเป็นพื้นที่นาทุ่ง นาปุ นาปลา นาหอย บริเวณด้านนอกถัดจากนาทุ่งเป็นพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งพื้นที่ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์ คือพื้นที่ป่าชายเลนทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตร เป็นป่าสงวนแห่งชาติมีเนื้อที่ประมาณ 12,000 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าท่าตะเภาและป่าเลนน้ำเขียว สภาพทั่วไปของป่าชายเลนประกอบด้วยคลองหลัก 12 คลอง และคลองย่อยจำนวน 6 คลอง สภาพเป็นป่าที่ผ่านการทำสัมปทานและถูกระงับการทำสัมปทานแล้ว ชนิดป่าจะพบการแบ่งบริเวณขึ้นพันธุ์ไม้หลายชั้น บริเวณที่เป็นที่ดอนจะพบไม้ตาตุ่ม ไม้ลำมะงา ต้นไทรทะเล เสม็ด ปอทะเล และต้นปรัง ลักษณะเป็นดินเหนียวปนดินร่วน มีเศษใบไม้ปกคลุมดินพอประมาณ ถัดเข้าไปจะพบต้นโปรง ทั้งโปรงแดง โปรงขาว ตะบูน ป่าสักแดง เบ้ง ฝาดแดง โกงกางใบเล็ก รุ่ย บริเวณที่ติดทะเลพบไม้เสม็ดดำ เสม็ดขาว บริเวณใกล้คลองพบไม้โกงกางใบใหญ่ ไม้พื้นล่างที่พบได้แก่ เถาคัน เหงือกปลาหมอ หวายลิง บริเวณด้านในลักษณะดินจะเป็นดินเลน บางบริเวณน้ำท่วมถึงลักษณะดินเป็นดินพรุ

1.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพทั่วไปของจังหวัดตราดมีลักษณะพื้นที่เป็นชายฝั่งทะเล ลักษณะของหมู่บ้านเบรีดในจึงมีภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน คือมีสองฤดูกาล ได้แก่ฤดูร้อนและฤดูฝน ส่วนใหญ่เป็นฤดูฝน ที่เรียกกันว่าฝนแปดแดดสี่ คือ ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเมษายน ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงธันวาคม

1.1.5 สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

มีถนนราดยางจากตัวเมืองจังหวัดตราดเข้ามายังหมู่บ้าน และได้รับงบประมาณราดยางถนนภายในหมู่บ้านเมื่อประมาณปี 2542

แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค มีบ่อบาดาลสาธารณะ 5 แห่ง ประปาผิวดินขนาดใหญ่หนึ่งแห่ง มีระบบประปาหมู่บ้าน

แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร มีสระน้ำ สองแห่ง คือสระน้ำหนองเป็ด และสระน้ำต้นหว่า

1.1.6 กลุ่มและองค์กรในชุมชน

ชุมชนเปรี๊ตในมีกลุ่ม/องค์กรต่างๆ ภายในหมู่บ้านมากมายทั้งการจัดตั้งตามนโยบายของรัฐหรือตั้งขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนเอง

1) กลุ่ม/องค์กรที่เกิดจากการจัดตั้งของหน่วยงานรัฐ เช่น

กลุ่มเยาวชนจัดตั้งตามนโยบายของกรมการพัฒนาชุมชนเป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างรายได้เสริมในการประกอบอาชีพโดยเน้นการประมง ร่วมกันแข่งขันกีฬา

กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข จัดตั้งตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขในการดูแลสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทำหน้าที่ในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยในเรื่องสุขภาพอนามัย ให้การตรวจสุขภาพเบื้องต้นของคนในชุมชน เช่นการวัดความดันโลหิต

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จัดตั้งขึ้นตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมอาชีพปัจจุบันมีการทำข้าวเกรียบสมุนไพรจำหน่ายตามร้านค้าและผู้มาศึกษาดูงานจากภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน

ศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ประจำหมู่บ้านเปรี๊ตใน หน่วยงานที่ดำเนินการจัดตั้ง คือ หน่วยงานประชาสัมพันธ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสหกรณ์ ผู้สูงอายุ คนยากไร้ คนพิการ และราษฎรที่ประสบภัยพิบัติจากธรรมชาติ โยมีชาวบ้านร่วมเป็นคณะกรรมการและที่ปรึกษา มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานโดยตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมประจำจังหวัดตราดเป็นผู้ประสานงาน

2) กลุ่ม/องค์กรที่เกิดจากความต้องการและจัดการโดยชาวบ้าน

2.1) กลุ่มกองทุนศูนย์สาธิตเอนกประสงค์บ้านเปรี๊ตใน เป็นองค์กรแรกของบ้านเปรี๊ตใน โดยเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยซึ่งมีความเป็นเครือญาติกับคนในชุมชนได้พาชาวบ้านไปดูงานและนำกลับมาปฏิบัติในหมู่บ้านเป็นความต้องการและจัดการโดยชาวบ้าน เริ่มกิจการครั้งแรกเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2529 รูปแบบในการจัดตั้งคล้ายกับสหกรณ์คือมีการซื้อขายหุ้น รับสมัครสมาชิก มีคณะกรรมการบริหารโดยชาวบ้านที่ได้รับการไว้วางใจ มีประธานคือผู้ใหญ่บ้านโดยตำแหน่ง วัตถุประสงค์คือให้สมาชิกมีโอกาสได้ซื้อสินค้าราคาถูกและยุติธรรม

ชุมชนริเริ่มกลุ่มกองทุนศูนย์สาธิตเอนกประสงค์บ้านเปรี๊ตใน เป็นองค์กรแรกที่เกิดในชุมชน โดยหม่อมอนามัย หม่อม่องศรี อินทสุวรรณ พาไปดูงานแล้วมาจัดตั้งแรกเป็นกองทุนยา และกองทุนโภชนาการ แล้วขยายขยายของมากขึ้น เป็นเหมือนสหกรณ์แต่ไม่ได้จดทะเบียน (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 24 ตุลาคม 2549)

2.2) กลุ่มประปาหมู่บ้าน เหตุผลในการจัดตั้งเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภคเนื่องจากเดิมชาวบ้านใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นในบ้านเมื่อขาดแคลนน้ำฝนก็นำมาใช้ดื่มเมื่อสูบขึ้นมาใช้จึงมักพบว่าน้ำเป็นสีเหลืองไม่สะอาด เกิดปัญหาขาดแคลนและน้ำไม่สะอาดต้องซื้อน้ำใช้ คณะกรรมการหมู่บ้านทราบว่าทางกรมอนามัยกระทรวงสาธารณสุขมีงบประมาณส่วนหนึ่งในการทำน้ำสะอาดเพื่ออนามัยชุมชน จึงเขียนโครงการเสนอขอของบประมาณดังกล่าวและได้รับการอนุมัติในปี 2542 ในโครงการจัดสรรทำน้ำประปาหมู่บ้าน เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 2,800,000 บาท ซึ่งได้นำมาจัดสร้างถังน้ำประปาและระบบกรองน้ำ แต่การดำเนินการเดินท่อประปาจัดซื้ออุปกรณ์วัสดุและค่าใช้จ่ายในเรื่องการดำเนินการปล่อยน้ำส่วนใหญ่เกิดจากการสมทบทุนของชาวบ้านในรูปของสมาชิกผู้ถือหุ้น

2.3) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต เหตุผลการจัดตั้งเกิดจากภาวะหนี้สินของคนในชุมชนที่เป็นผลมาจากการทำนาทุ่งล้มสลายเกิดภาวะขาดทุนทำให้ต้องกู้หนี้ยืมสินจากสถาบันการเงินต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง ถ้าเป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ความเป็นชุมชนจะล้มสลาย คณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มแกนนำได้รับแนวคิดการออมทรัพย์ที่ใช้ธรรมะเป็นหลักในการจัดการเพื่อให้ชุมชนมีการพัฒนาตนเอง จากพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด จึงได้เชิญชวนชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกและดำเนินการจัดตั้งเมื่อ 19 สิงหาคม 2538 โดยมีหลักการที่ว่าใช้ความจริงใจต่อตนเอง ชาวบ้านมีสัจจะต่อกัน เป็นการที่ชาวบ้านเอาเงินมาออมร่วมกันในหมู่บ้านและให้กู้ยืม ไม่มีนายทุนหรือรัฐเข้าไปเกี่ยวข้อง ชาวบ้านต้องบริหารจัดการกันเอง กู้โดยใช้สัจจะและกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากชุมชนโดยใช้ธรรมะสอดแทรกเข้าไป

2.4) กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน การจัดตั้งกลุ่มเริ่มจากชาวบ้านตระหนักและเห็นคุณค่าป่าชายเลนที่เคยประสบปัญหาทรัพยากรถูกทำลายในอดีตเนื่องจากป่าชายเลนบ้านเป็ดในเป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเกียบและป่าเลนน้ำเค็มซึ่งได้ประสบปัญหาป่าคลอง 7 ถูกบุกรุกทำลายจากนายทุนทำนาทุ่งมาตั้งแต่ปี 2529 – 2530 และมีการทำลายเรื่อยมาทั้งการลักลอบตัดไม้ การลักลอบตั้งเตาเผาถ่านในป่า ปัญหาน้ำเสียจากการทำนาทุ่งไหลเข้าทำลายป่าชายเลน ปัญหาที่เกิดขึ้นหากปล่อยไว้ไม่ได้รับการแก้ไขป่าก็จะถูกทำลายหมดส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน แกนนำชาวบ้านเมื่อทำการต่อสู้ไล่ นายทุนออกไปจากชุมชนแล้วจึงชักจูงคนในชุมชนให้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและร่วมมือกันอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม จากความต้องการของชาวบ้านผู้นำชุมชนจึงได้ขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดและได้รับคำแนะนำให้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่ม ในรูปของคณะกรรมการโดยให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการดำเนินการ ความตั้งใจจริงของชาวบ้านและการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้

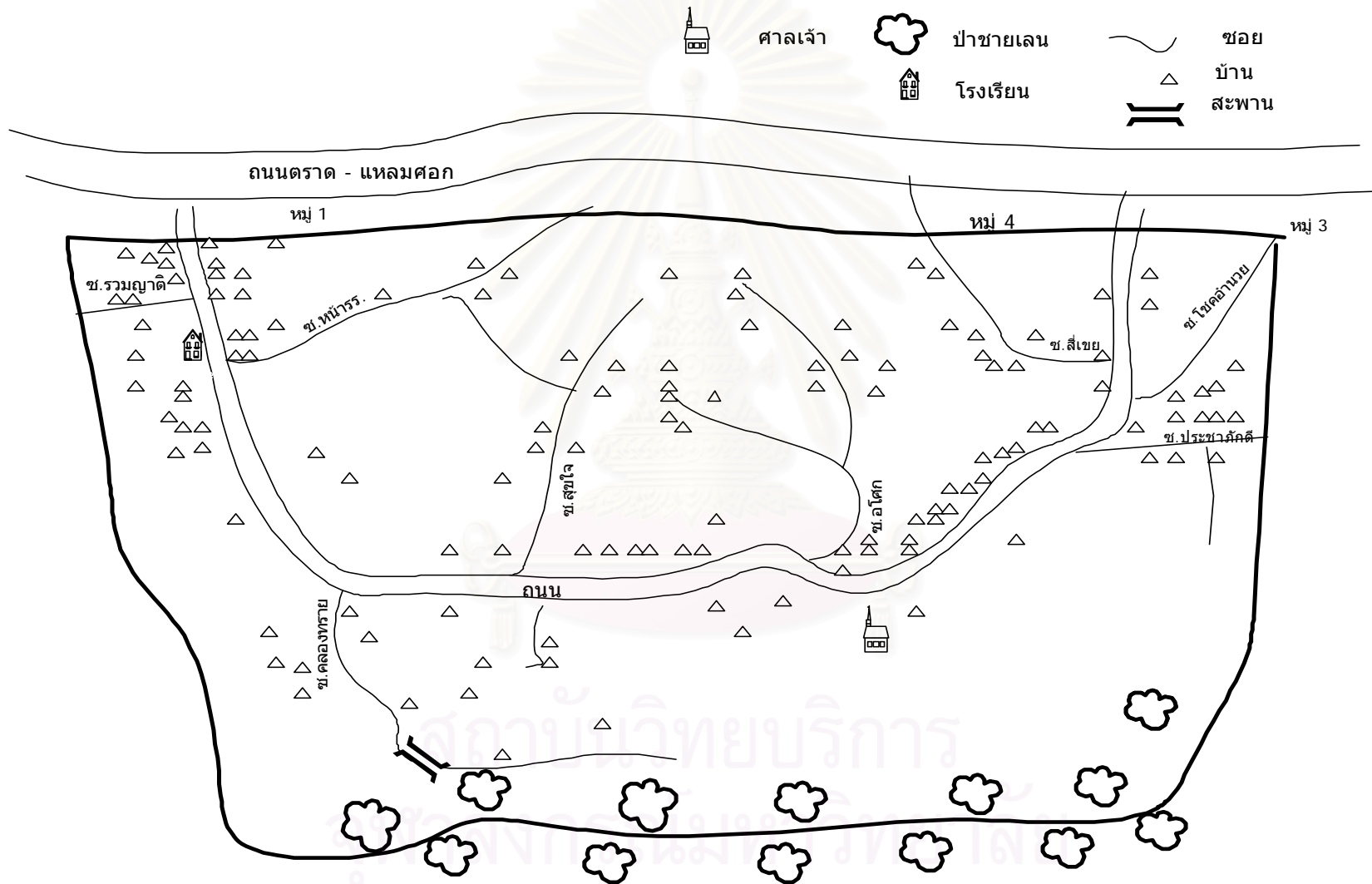
จึงได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาโดยให้ชื่อว่า "กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน" เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2541 โดยมีคณะกรรมการกลุ่มแบ่งเป็นประธานกรรมการที่ปรึกษากลุ่ม และกรรมการบริหารกลุ่ม มีชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้านร่วมเป็นสมาชิกโดยไม่เสียค่าสมาชิกและค่าใช้จ่ายใดๆ ในการสมัคร มีการแบ่งกลุ่มเฝ้าระวังและดูแลป่าชายเลน สับเปลี่ยนกัน

จากการเข้าสัมภาษณ์และสังเกตในชุมชน พบว่ากลุ่มที่มีบทบาทสำคัญและเป็นการก่อตั้งขึ้นมาจากแนวความคิดของชุมชนและเป็นตัวอย่างความสำเร็จที่ชุมชนอื่น ๆ เข้ามาศึกษาดูงานขอร่วมเรียนรู้กับชุมชน ได้แก่ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต และกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน โดยมีชาวบ้านทุกคนในชุมชนร่วมเป็นสมาชิก

สำหรับสภาพทั่วไปของชุมชน ผู้วิจัยได้เขียนแผนที่แสดงลักษณะการตั้งบ้านเรือน ถนนหนทาง และสถานที่สำคัญในชุมชน โดยได้รับการตรวจสอบจากผู้นำชุมชน ดังแผนภาพที่ 6

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 6 แสดงการตั้งบ้านเรือน ถนนและสถานที่สำคัญของชุมชนเป็ดใน

1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าว่า “คนรุ่นก่อนบอกว่าคำว่า เปร็ด มาจากคำว่า เปรต เป็นภาษาเขมร แปลว่า ทางผ่าน ทางลัด” พบว่า ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านเปร็ดใน จะมีพื้นที่ที่เป็นแหลมยื่นออกมา โดยจะมีลำคลองซึ่งในอดีตจะใช้เป็นเส้นทางเดินเรือเส้นทางลัดตัดไปอีกด้านหนึ่งของทะเลได้โดยปัจจุบันคลองสายนี้ยังคงมีอยู่

อีกความหมายหนึ่งของ คำว่า “เปร็ด” คนเฒ่าคนแก่ ได้เล่าว่าในอดีต บ้านเปร็ดในจะมีหนองน้ำที่กว้างใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง พอถึงฤดูหนึ่งจะมีฝูงนกเป็ดน้ำจำนวนมาก มาหากินในบริเวณหนองน้ำแห่งนี้ จึงทำให้คนในหมู่บ้านเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่า หนองเป็ด ข้อสันนิษฐานอีกอย่างหนึ่งคือ เดิมหนองเป็ดมักจะมีสิ่งมีชีวิตจรรยเกิดขึ้นเสมอๆ เช่น เคยมีคนเห็นนกเป็ดน้ำในหนองกลายเป็นนกเป็ดแก้ว นกเป็ดเงิน นกเป็ดทอง หรือมีสิ่งบอกเหตุต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเกิดการกลัวขึ้นมา จึงได้แผลงภาษามาจากคำว่า “เป็ด” เป็น “เปร็ด” เพื่อลี้ภัยอันตราย

หมู่บ้านเปร็ดในเริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2396 หรือประมาณ 154 ปีผ่านมาแล้ว โดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามาก่อตั้ง 2 ตระกูล คือ ตระกูล ชุมณี ต้นตระกูลคือ ทวดตุง มีภรรยาชื่อ ทวดเปรม สันนิษฐานว่าครั้งแรกอพยพมาจากประเทศจีนต่อมาย้ายมาที่บ้านโคก ตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดตราด สุดท้ายย้ายมาลงที่บ้านเปร็ดใน และอีกตระกูลหนึ่งคือ ตระกูลเสียงเคราะห์ ต้นตระกูลคือ ทวดตีว ภรรยาชื่อ ทวดจาบ โดยอพยพมาจาก บ้านโคก เช่นเดียวกัน ในช่วงแรกๆ ของการตั้งหมู่บ้านมีสมาชิกอยู่ทั้งสิ้น 10 ครอบครัว (เอกสารัดสำเนาข้อมูลชุมชนบ้านเปร็ดใน หมู่ 2 ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด, 2542, ัดสำเนา) ดังนี้

- 1) บ้านทวดตุง-ทวดเปรม ชุมณี
- 2) บ้านทวดตีว-ทวดจาบ เสียงเคราะห์
- 3) บ้านตานาค-ยายสิน สังข์นาค
- 4) บ้านตาเซียง-ยายซ้อง เกียงชนอม
- 5) บ้านกังขุ่ม-ยายเจ็ย ชุ่มวงษ์
- 6) บ้านกังเจียม-ยายเถา เสียมสุข
- 7) บ้านตานีก-ยายจอย ห่วงน้ำ
- 8) บ้านตาเตี๊ยว-ยายกล้วย สังข์ทิน
- 9) บ้านตากัน สังข์นาค
- 10) บ้านตายิ้ม เป็ดแก้ว

คนในชุมชนจะเป็นชุมชนเครือข่ายที่พี่น้องกัน มีนามสกุลใหญ่ๆ เจ็ดตระกูล ได้แก่ เสี่ยงเคราะห์ ห่วงน้ำ ถือสัตว์ สติดี เปร็ดแก้ว โต้ง ชุมณี สกุลอื่นๆ ที่เกิดขึ้นคือลูกหลานที่ย้ายไปทำมาหากินอยู่เขมรช่วงหนึ่งและกลับมาจึงตั้งสกุลใหม่ เช่น ศิลาลอย หรือเกิดจากการแต่งงานกับบุคคลภายนอกหมู่บ้านซึ่งเมื่อผู้หญิงในหมู่บ้านแต่งงานกับผู้ชายนอกหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการแต่งงานเข้าคือผู้ชายมาอยู่บ้านฝ่ายผู้หญิงทำให้มีการขยายนามสกุลต่างๆ มากขึ้น แต่ก็ยังคงมีความผูกพันและนับญาติกันเนื่องจากการสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ฉะนั้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงมีความผูกพันแน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออารีต่อกัน เมื่อสอบถามถึงเชื้อสายความเป็นเครือญาติคนในชุมชนมักนับญาติให้ฟังได้ตั้งแต่บรรพบุรุษ เด็กและวัยรุ่นสาวเมื่อเรียกเพื่อนบ้านที่เป็นเครือญาติกันก็สามารถใช้คำนำหน้าตามลักษณะความเป็นเครือญาติได้อย่างถูกต้อง เช่น กัง ยาย ป้า น้ำ อา ฯลฯ

ในอดีตเมื่อประมาณ 60 – 70 ปีที่ผ่านมาสภาพชุมชนเป็นป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์จึงเป็นแหล่งทรัพยากรอันมีค่าของระบบนิเวศนิเวศวิทยา รวมทั้งพืชสมุนไพรต่างๆ ความเจริญทางด้านสาธารณสุขยังไม่ถึงในชุมชน เมื่อคนในชุมชนเจ็บไข้ได้ป่วยต้องรักษาตนเอง โดยชาวบ้านในชุมชนที่มีความรู้ทางด้านสมุนไพรและการรักษาโรคต่างๆ ทำหน้าที่เป็นหมอพื้นบ้านในการรักษาผู้เจ็บป่วย และมีการสืบทอดความรู้ต่อไปยังรุ่นลูกรุ่น หลาน สมุนไพรก็ได้จากป่าในชุมชนมาปรุงเป็นยารักษาโรคทั้งโดยวิธีการต้ม หรือการฝน ยาสมุนไพรที่พบในป่าชายเลน เช่น ต้นปรองแก้โรคตาขโมยและปวดเมื่อยเกี่ยวกับเส้น ต้นเบญจมาศน้ำเค็ม ต้นขลุ่ยและต้นตาตุ่ม แก้วโรคริดสีดวง ในอดีตจะมีหมอพื้นบ้านที่ทำหน้าที่ในการรักษาผู้เจ็บป่วย มีดังนี้

- 1) หมอกลม เปร็ดแก้ว ถือว่าเป็นหมอประจำหมู่บ้านมีความรู้ทางการรักษาโรคต่างๆ ด้วยสมุนไพร (เสียชีวิตแล้ว)
- 2) หมอโย ชุมณี มีความรู้ทางการรักษาด้วยสมุนไพรเช่นเดียวกัน สามารถรักษาโรคต่างๆ ได้ ซึ่งเป็นหมอที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือและไว้วางใจในการรักษาเมื่อเจ็บป่วยเป็นอย่างมาก (เสียชีวิตแล้ว)
- 3) หมอลี้ รักษาโรคทั่วไปโดยใช้ยาสมุนไพร (เสียชีวิตแล้ว)
- 4) หมอเสริญ เสี่ยงเคราะห์ มีความสามารถในการรักษาโรคเกี่ยวกับเด็ก (ยังมีชีวิตอยู่)
- 5) หมอหล่อ มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคกระดูก การต่อกระดูกโดยการเข้าเฝือกกรณีประสบอุบัติเหตุ และยาต้มรักษาโรคไข้ทับระดู (เสียชีวิตแล้ว)
- 6) หมอเอื้อน มีความสามารถในการรักษาโรคประดงทุกชนิด (โรคที่มีตุ่มขึ้นตามผิวหนัง) (ยังมีชีวิตอยู่)

7) หมอเปรม เป็นหมอตําแยประจำหมู่บ้าน (เสียชีวิตแล้ว)

ปัจจุบันหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้เสียชีวิตลงและไม่มีการสืบทอดไปยังรุ่นหลังๆ ประกอบกับการแพทย์และการสาธารณสุขได้เจริญและเข้าถึงชุมชนมากขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นสถานเอนามัยที่สะดวกรวดเร็วและเจ้าหน้าที่ที่คุ้นเคยกับคนในชุมชนหรือโรงพยาบาลในเมือง ทำให้การแพทย์แผนโบราณหรือแพทย์พื้นบ้านลดความสำคัญลง ซึ่งขณะที่เข้าไปศึกษาชุมชนผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า “กำลังมีแนวคิดที่จะทำการฟื้นฟูการปลูกพืชสมุนไพรให้กลับมาเป็นที่นิยมและใช้ประโยชน์กับชาวบ้านอีกครั้ง”

1.3 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การปกครอง วัฒนธรรมประเพณี การศึกษา สาธารณสุข

1.3.1 เศรษฐกิจ

อาชีพส่วนใหญ่ของชุมชน คือการทำเกษตรกรรม เช่น การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ (เงาะ ทุเรียน มังคุด) รองลงมาได้แก่ การเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่นเลี้ยงปลากะพง ปลาเก๋า ทำนากุ้ง อาชีพประมงชายฝั่งและประมงในป่าชายเลน เช่นการจับปูดำ ปูแสมถือได้ว่าเป็นอาชีพเสริมหรือบางครั้งครอบครัวก็ทำเป็นอาชีพหลักที่สามารถทำกันได้ตลอดปี ยกเว้นช่วงฤดูปลู้งาไร่ และมีอาชีพรับจ้างทั่วไปบ้าง โดยสวนผลไม้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเดือนมีนาคมถึงมิถุนายน การทำสวนยางพาราสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤษภาคม จะเห็นว่าอาชีพของคนบ้านเบรีดในมีความหลากหลายตลอดทั้งปีทั้งทำสวน การประมง เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รับจ้างกรีดยาง และจับหาสัตว์น้ำจากป่าชายเลนและหน้าทะเล จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนหลายคนตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า “คนเบรีดในถ้าขยันทำกินไม่มีวันอด ส่วนใหญ่แต่ละครอบครัวมักทำอาชีพหลายอย่าง”

ในชุมชนมีร้านค้าประเภทขายของชำ เบ็ดเตล็ดและขายกับข้าว 4 ร้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองบริเวณรอบบ้าน มีร้านขายอาหารตามสั่ง เช่น ก๋วยเตี๋ยว ข้าวผัดในหมู่บ้าน 2 – 3 ร้าน ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่นิยมใช้รถมอเตอร์ไซด์ในการไปมาหาสู่กันเพราะบ้านเรือนจะอยู่ห่างๆกันเนื่องจากกการปลูกบ้านจะอยู่ในบริเวณเดียวกับสวน

1.3.2 การปกครอง

ชุมชนเบรีดในเป็นพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วงน้ำขาว มีผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำที่เป็นทางการได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

พร้อมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำในชุมชนที่ทำหน้าที่ปกครองชุมชนนับถึงปัจจุบันมี 8 คน จากการสอบถามผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและผู้สูงอายุในชุมชนรวม 3 คน พบว่า ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของเปรี๊ดใน ได้แก่ ผู้ใหญ่สัว ไม่ทราบนามสกุล คนที่ 2 คือ ผู้ใหญ่มี ถือสตัย คนที่ 3 คือกำนันเสรีรัฐ อุดราคม (เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ได้เลือกเป็นกำนัน) คนที่ 4 คือ ผู้ใหญ่สอน เสียงเคราะห์ คนที่ 5 คือ ผู้ใหญ่สง่า ผึ้งรัง คนที่ 6 คือผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ (ขอลาออกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านเนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพแต่ยังคงเป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในชุมชนตั้งแต่เป็นผู้ใหญ่บ้านจนถึงปัจจุบัน และเป็นผู้นำที่ริเริ่มให้มีการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต) คนที่ 7 คือผู้ใหญ่สำเนา เปรี๊ดแก้ว ซึ่งเป็นผู้หญิงและคนปัจจุบันที่เข้ามารับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม 2550 คือ นายมานิช ผึ้งรัง

นางแอ๊ด สติดี ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตแล้วได้บอกว่า ตั้งแต่จำความได้มีผู้ใหญ่บ้านชื่อผู้ใหญ่สัวไม่ทราบนามสกุลกำลังเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่ ฉะนั้นจึงสรุปว่าผู้ใหญ่สัวน่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านเปรี๊ดใน (บุญพิน ศิลาลอย, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2549)

สำหรับผู้นำที่ไม่เป็นทางการแต่เป็นผู้นำสำคัญในการพัฒนา ได้แก่ นายศุภกิจ ห่วงน้ำ นายอำนวยการ ชุมณี นายเสรีญ เสียงเคราะห์ นายมงคล เรศสุข นายกำธร ห่วงน้ำ ที่เป็นผู้ริเริ่มรวมกลุ่มต่อต้านการบุกรุกของพวกนายทุนที่เข้ามาทำลายทรัพยากรของป่าชายเลนและในปัจจุบันร่วมเป็นคณะกรรมการของกลุ่มอนุรักษ์ และกลุ่มสัจจะฯ

1.3.3 ศาสนา

ประชาชนในหมู่บ้านทุกคนนับถือศาสนาพุทธ โดยส่วนใหญ่จะไปทำบุญหรือประกอบศาสนพิธีที่วัดห้วงน้ำขาว ที่ตั้งอยู่ในหมู่ 4 ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนเปรี๊ดในประมาณ 4 กิโลเมตร พระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการประกอบศาสนพิธี ศาสนาอื่นที่มีการนับถือคืออิสลาม ผู้นับถือคือคนนอกหมู่บ้านที่เข้ามาทำงานในหมู่บ้าน แต่มีเป็นจำนวนน้อย

1.3.4 วัฒนธรรมประเพณี/ความเชื่อ

คนในชุมชนจะมีการทำบุญประกอบพิธีตามเทศกาลที่สำคัญ ๆ ของชาวไทย เช่นวันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา มีความเชื่อในเรื่องของศาลเจ้าซึ่งเป็นความเชื่อที่เกิดจากการบอกเล่าของบรรพบุรุษที่มีมาแต่เนิ่นนาน โดยมีศาลที่สำคัญในหมู่บ้านสามแห่ง ได้แก่ ศาลเจ้าปู่บ่อย ศาล

หนองเป็ด ศาลปู่คุ้ม ซึ่งจะมีการทำพิธีเช่นไหว้ในเทศกาลสำคัญ เช่นวันตรุษจีน จะมีการทำบุญที่ศาลปู่คุ้ม วันตรุษไทยจะทำบุญที่ศาลหนองเป็ด สำหรับศาลเจ้าปู่น้อยซึ่งเป็นศาลที่คนในชุมชนให้ความสำคัญมากที่สุดเพราะตั้งอยู่กลางหมู่บ้านและเป็นบริเวณที่ตั้งศาลาที่ใช้ประชุมหรือทำกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน จะมีการทำบุญในวันสงกรานต์ คือวันที่ 15 เมษายนและวันที่ก่อตั้งกลุ่มสัจจะเพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต ในวันที่ 18 สิงหาคมของทุกปี การทำบุญจะมีพิธีสงฆ์ในช่วงเช้าโดยชาวบ้านแต่ละบ้านก็นำข้าวปลาอาหารใส่ปิ่นโตมาถวายพระ ภายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์ก็นำอาหารที่เหลือมารับประทานร่วมกัน มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และในช่วงบ่ายก็จะเป็นการแบ่งเงินปันผล และประชุมร่วมกันกำหนดกติกาของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต

นอกจากนี้วันสำคัญทางศาสนา ต่างๆ เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วันอาพาหุชาก็จะไปทำบุญที่วัดห้วยน้ำขาว เมื่อมีงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน งานศพ ชาวบ้านจะไปช่วยงานกันโดยไม่ต้องว่าจ้าง โดยเฉพาะงานศพเพื่อนบ้านจะดูแลเรื่องกับข้าว เก็บกวาดบ้านเมื่อเสร็จพิธีให้เรียบร้อยโดยเจ้าภาพทำหน้าที่รับแขก

ขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในชุมชนสังเกตเห็นว่าเมื่อมีงานบุญหรืองานศพเพื่อนบ้านที่เป็นผู้หญิงจะไปช่วยงานครัวกันตั้งแต่เช้าประมาณ 5 - 6 นาฬิกาโดยถือมีดมาคนละเล่มเพื่อจะได้ช่วยกันทำครัวได้อย่างเต็มที่ไม่ต้องกังวลถึงอุปกรณ์ของเจ้าภาพว่าจะไม่พอ เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันช่วยกันทำครัว โดยไม่ต้องมีการว่าจ้าง ยังเป็นลักษณะของการเอาแรงอย่างเด่นชัดผู้ชายก็จะไปช่วยยกของ นิมนต์พระ เจ้าภาพมีหน้าที่รับแขกเท่านั้น และเมื่อเสร็จงานก็มีการแบ่งปันอาหารหรือขนมกลับมาคนละเล็กละน้อย ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของคนในชุมชนพร้อมทั้งยังสังเกตเห็นว่าถ้าไปบ้านใครมักมีเชี่ยนหมากตั้งไว้เมื่อมีแขกมาก็สามารถหยิบกินได้โดยที่เจ้าของบ้านไม่จำเป็นต้องเชื้อเชิญหรือนำมาต้อนรับ(คนในชุมชนที่อายุตั้งแต่ 40 ขึ้นไปยังนิยมกินหมากแต่ไม่ถึงกับติดที่ต้องกินตลอดเวลา) ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าเห็นก็จะกินไม่ได้กินตลอดเวลาหรอก แต่ส่วนใหญ่ก็ยังนิยมกินกันอยู่”

1.3.5 โรงเรียน

โรงเรียนระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาในหมู่บ้าน มี 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านเป็ดใน ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ได้รับรางวัลสถานศึกษาพระราชทานระดับประถมศึกษาขนาดเล็กและโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพระดับทองในปีการศึกษา 2547 ทำการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ถ้าเป็นระดับมัธยมก็จะเข้าไปเรียนในตัวจังหวัด

1.3.6 การสาธารณสุข

ชุมชนเปรี๊ตในส่วนใหญ่เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะพึ่งพาสถานพยาบาลในตำบล ได้แก่ สถานีอนามัยตำบลห้วยน้ำขาว สถานีอนามัยแห่งนี้ไม่ได้ตั้งอยู่ในหมู่บ้านโดยตรงแต่ก็สามารถเดินทางไปได้ไม่ไกลนักเนื่องจากตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลห้วยน้ำขาว ผลการสำรวจของเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยร่วมกับชาวบ้าน (ข้อมูล ณ วันที่ 22 สิงหาคม 2550) พบว่า

1) ด้านสุขภาพibalสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านมีการกำจัดขยะส่วนใหญ่โดยการขุดหลุมและเผา มีนำไปหมักเป็นปุ๋ยบ้าง ซึ่งมีการรองรับขยะมูลฝอยหลักสุขภาพibalและการจัดบ้านถูกหลักสุขภาพibalทุกครอบครัว

2) ด้านสุขภาพมีคนที่ป่วยเป็นโรคเบาหวาน จำนวน 3 คน ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง 8 คน โดยเป็นในกลุ่มผู้สูงอายุ แต่ส่วนใหญ่สามารถควบคุมระดับน้ำตาลและความดันโลหิตได้ดี สำหรับโรคติดต่อ เช่น ไข้เลือดออกไม่พบในชุมชนเพราะคนในชุมชนจะดูแลรักษาสุขภาพบ้านเรือนและบริเวณรอบบ้านไม่ให้มีที่เพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายและให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางด้านสุขภาพเป็นอย่างดี ตามที่หัวหน้าสถานีอนามัยกล่าวว่า “ชุมชนเปรี๊ตในชาวบ้านเขาจะดูแลชุมชนของตัวเองได้เป็นอย่างดี ไม่ต้องไปทำอะไรมากแค่แนะนำเขาจะจัดการและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โรคที่พบส่วนใหญ่ก็คือเป็นหวัด” (สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2550)

1.4 พัฒนาการสู่ชุมชนสุขภาพ

1.4.1 ยุคก่อเกิดสู่การขยายตัวของชุมชน

ชุมชนเปรี๊ตในเป็นชุมชนที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2396 จากการอพยพของคนสองตระกูลที่มาจากประเทศจีนคือชุนฉีและเสียงเคราะห์ โดยในขั้นแรกมาอยู่ที่ตำบลหนองเสม็ด อำเภอเมืองจังหวัดตราดแล้วจึงย้ายมาอยู่ที่เปรี๊ตใน การทำมาหากินของคนในชุมชนเป็นการทำนาปลูกข้าวจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนหรือตามนาที่เป็นแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์การทำมาหากินเพื่อยังชีพใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การอพยพเข้ามาของลูกหลาน และการแต่งงานซึ่งมักแต่งงานเข้าคือผู้ชายมาอยู่บ้านฝ่ายหญิง ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเปรี๊ตใน ซึ่งเป็นช่วงของคนรุ่นปัจจุบัน ที่มีอายุประมาณ 60 – 70 ปี อาชีพทำนาถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก คือ ข้าวขาวลำพันธุ์ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ทนต่อน้ำเค็มเป็นอย่างดี (ตอนนี้ไม่เหลือพันธุ์ข้าวชนิดนี้แล้ว)

ในการทำนานั้น สภาพพื้นที่เป็นดินค่อนข้างนึ่ม เป็นนาชายน้ำเค็ม พลิกหน้าดินง่าย จึงใช้คนไถนาแทนควายได้ เดิมเอาแรงช่วยเหลือกัน ลงแขก ไม่จ้างเหมือนสมัยนี้ (บุญพิน ศิลาลอย, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2549)

การทำนาข้าวในยุคนี้มักประสบปัญหาน้ำเค็มไหลเข้านา ชาวบ้านต้องทำคันดินกันไว้ แล้วรอน้ำฝนที่ตกลงมาเพื่อทำนา ชาวบ้านสามารถใช้ควายไถนาได้ในช่วงด้านบนของพื้นที่ป่าชายเลนเพราะเป็นดินแข็ง ส่วนนาที่ต่อเนื่องลงไปยังป่าชายเลนเข้าไปลึกมากชาวบ้านจะพบปัญหา คือควายมักตกพรุหรือหล่มลึกจุดลำบาก จึงมีการคิดค้นใช้คนไถนาแทนควายด้วยวิธีการสร้างเครื่องมือไถนาให้มีขนาดเล็กกว่าที่ใช้กับควาย (แผนภาพที่ 7) แล้วใช้คนเทียมอุปกรณ์ไถ โดย 2 คนเป็นผู้ลากคอยบังคับคันไถ อีก 1 คน เป็นคนบังคับหางยามที่อยู่ส่วนท้ายของคันไถ (อารมณ กันกล้า, สัมภาษณ์ 18 สิงหาคม 2550) หลังจากนั้นเมื่อความเจริญเริ่มเข้ามาในชุมชนใครที่มีฐานะดีก็เปลี่ยนเครื่องมือไถนาเป็นรถไถนา แทนควายซึ่งมีเพียงไม่กี่รายและมีเป้าหมายจากการทำนาเพื่อยังชีพเลี้ยงครอบครัวมาเป็นการผลิตเพื่อการขาย

แผนภาพที่ 7 ภาพแสดงเครื่องไถนาด้วยแรงคนของชุมชนเปรี๊ตใน ในอดีต

การอยู่อาศัยของคนในชุมชนต้องพึ่งพิงป่าเป็นที่อยู่อาศัย ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยของที่มีอยู่ในป่า ทั้งป่าบกหรือที่ดอน และป่าชายเลนที่เรียกปาล้าง เพราะไม่สามารถที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้สะดวก การติดต่อกับโลกภายนอกเป็นไปได้น้อย ชาวกร์ทำนาปลูกข้าวกันกินเอง ทำไร่ทำสวนพอยังชีพ อาหารก็สามารถหาได้ง่ายจากป่าชายเลน สภาพพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งบ้านเรือนเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย คือป่าบกหรือป่าบน การขยายตัวของประชากรก่อให้เกิดการขยายตัวของ

บ้านเรือน ความต้องการพื้นที่ในการทำมาหากิน เกิดการจับจองเป็นเจ้าของพื้นที่ ใครมีความสามารถในการถางป่ามากก็ได้เป็นเจ้าของพื้นที่หรือที่ดินจำนวนมากตามความสามารถ เมื่อมีการเพิ่มจำนวนประชากรทำให้พื้นที่ป่าบกเริ่มลดน้อยลงกลายเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนป่าชายเลนก็เป็นป่าที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของคนในชุมชน เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารทะเลจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา เป็นแหล่งยาสมุนไพรโดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ที่การแพทย์และสาธารณสุขยังเข้าไม่ถึง การใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้างในการสร้างบ้านเรือนโดยตัดไม้ที่มีขนาดใหญ่และเท่าที่มีความจำเป็นเท่านั้น นอกจากนี้ยังใช้เป็นแหล่งเชื้อเพลิงโดยเฉพาะไม้โกงกางมาทำฟืน

เดิมอาชีพทำนา แต่ก่อนลำบากสีข้าวกินเอง ปลูกข้าวกินเอง ถ้าทำได้มากก็ขาย ขายให้โรงสีเขามาซื้อถึงบ้าน บางทีทำได้ 5 – 6 เดือนต้องเอาแรงกันพืดเอาแรงกันนวด มีการสงฟาง...เมื่อก่อนผืนดินจะเอาตรงไหนก็ได้ไม่ต้องไปซื้อเขา (ละออง ศีลาลอย, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2549)

ฉันเกิดที่ปี 2496 จำความได้วิถีชีวิตดั้งเดิมทำนาเป็นอาชีพของคนเปรี๊ดในชาวบ้านที่มีพื้นที่ป่าบกจะทำเป็นไร่ ที่ลุ่มทำนา ที่ดอนที่อยู่อาศัย ป่าที่บอยู่ตอนบน คนที่มีบรรพบุรุษชนทำกินจะมีความสามารถมีที่ของตัวเองมีทั้งนาและสวนจากการจับจอง อาชีพดั้งเดิมช่วงต้นคือทำนา เริ่มสวนผลไม้ตั้งแต่จำความได้ซักปี 2500 มีการทำไร่ปลูกอ้อย ปลูกกล้วย ปลูกอ้อยทำน้ำตาลว่างจากงานนา ก็ไปถางหญ้าปลูกอ้อย ตอนหลังใช้ในเรื่องปลูกยางพาราในป่าที่เราทำน้ำตาล (สำเนา เปิดแก้ว, สัมภาษณ์, 26 ตุลาคม 2549)

อาหารการกินในอดีต เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา มีจำนวนมากเพราะพื้นที่ป่าชายเลนที่เป็นป่าสงวนอยู่ติดบริเวณบ้านเปรี๊ดในมีประมาณ 12,000 ไร่ เป็นแหล่งอาหารทะเลที่เพียงพอแก่ความต้องการของคนในชุมชน อาชีพที่สำคัญของคนรุ่นนั้นที่ถือเป็นรายได้เสริมก่อนที่มีการทำสวนยางและสวนผลไม้ คือรับจ้างตีเปลือกไม้โกงกางและไม้โปรง (ลอกเปลือกไม้) ตัดไม้ค้ำทำเสาพริกไทยขาย วิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงนั้นอยู่อย่างเครือญาติ เอื้ออาทรไม่มีการซื้อขาย มีวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน แบ่งปันซึ่งกันและกันเป็นส่วนใหญ่

เมื่อก่อนมีไม้ที่บ้าน อาหารการกินง่าย ไปเดี๋ยวดียวก็ได้ปูมากินเยอะแล้วพวกผักก็ปลูกกินเองไม่ต้องไปซื้อหา อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ใครมาก็ว่าเปรี๊ดในอุดมสมบูรณ์ (ละออง ศีลาลอย, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2549)

โรงเรียนเริ่มเข้ามาเมื่อปี พ.ศ. 2482 ในช่วงแรกอาศัยบ้านผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้รับเลือกให้เป็นกำนันคือกำนันประเสริฐ อุตระคม เป็นที่เรียนชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายมาตั้งในที่ที่ราษฎรอุทิศให้จำนวน 1 ไร่ 1 งาน 27 ตารางวาสร้างเป็นโรงเรียนชั่วคราว ภายหลังอาคารเรียนได้พังลงเนื่องจากภัยธรรมชาติ และได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นใหม่ในที่กว้าง 9 ไร่ 2 งาน 17 ตารางวาที่ชาวบ้านมอบให้ ซึ่งแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2495 เป็นที่ตั้งโรงเรียนบ้านเป็ดในในปัจจุบัน คนในชุมชนมีโอกาสได้เรียนหนังสือ นับเป็นก้าวแรกของการพัฒนาที่คนในชุมชนเริ่มอ่านออกเขียนได้ แต่การคมนาคมยังคงยากลำบากจะใช้เรือเป็นการเดินทางหลัก การสัญจรยังใช้วิถีธรรมชาติคือการเดินเท้า มาจนถึงปี พ.ศ. 2502 ถนนเริ่มเข้ามา แต่ยังคงเป็นถนนลูกรัง รถเริ่มเข้ามาถึงหมู่บ้าน การเข้าเมืองโดยรถโดยสารเหมือนเป็นชีวิตใหม่ของคนเป็ดใน แต่ในเรื่องแสงสว่างยังต้องใช้ได้จุดเป็นแสงสว่าง (ได้ ทำมาจากเปลือกเสม็ดชุบด้วยน้ำมันยาง แล้วห่อด้วยใบตองกระพ้อ) ต่อมารุ่นหลังเริ่มมีน้ำมันก๊าดเข้ามา การใช้แสงสว่างเริ่มสบายขึ้นเพราะใช้ตะเกียงแทนได้ และในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการสร้างถนนกันมากขึ้น ภายใต้คำขวัญที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” จึงมีการตัดถนนจากจังหวัดตราดเข้าไปยังหมู่บ้านอ่าวซ้อ ตำบลอ่าวใหญ่ ทำให้เกิดถนนผ่านหน้าหมู่บ้านเป็ดใน

จำได้โรงเรียนมีปี 2482 ตอนจำความได้ไม่มีถนนเดินกันมั่วลัดเลาะไปเรื่อย ถนนตัดมาตั้งแต่ 2502 ตอนนั้นป่าอายุประมาณ 20 กว่า ๆ ไฟมีประมาณปี 2525 ช่วงที่พวกผู้ใหญ่ตอนนี้อายุประมาณ 60 – 70 ปี ยุคกำนันเสริฐ (วิรัตน์ เสียงเคราะห์, สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2549)

ปี พ.ศ. 2525 ไฟฟ้าเข้าถึงหมู่บ้านในช่วงนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพหลายครอบครัวจากการทำนาข้าวหันมาทำนากุ้ง ตามกลุ่มนายทุน ประมงชายฝั่งที่เดิมหาเพื่อเป็นอาหารยังชีพเริ่มกลายมาเป็นอาชีพ ซึ่งในภายหลังการเลี้ยงกุ้งวิถีธรรมชาติได้เปลี่ยนเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนา เมื่อน้ำเสียก็ปล่อยลงทะเลไม่มีบ่อบำบัด ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน สภาพดินเค็มไม่สามารถทำนาข้าวได้อาชีพนาข้าวจึงหมดไปจากบ้านเป็ดในตั้งแต่ประมาณปี 2530 จนถึงทุกวันนี้

ความเจริญของเทคโนโลยีที่นำความสะดวกสบายมาสู่ชุมชนสังคมเกษตรกรรม ทำให้สุขภาพของคนในชุมชนดั้งเดิมที่มีความสุขจากสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชนในการเลี้ยงปากท้อง เริ่มแปรเปลี่ยนเน้นความสุขทางกาย และความสุขทางใจที่ให้ความสำคัญกับความต้องการมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มมากขึ้นเพื่อความสุขภาพสบายใจ การทำมาหากินที่เดิมทำพออยู่พอกินเพื่อเลี้ยงปากท้องมุ่งสู่การต้องการกำไร ทรัพย์สินเงินทองมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางวัตถุ เช่น รถมอเตอร์ไซด์ ทวีวี ฯลฯ

1.4.2 ยุควิกฤติเกิดทุกขภาวะ: ป่าชายเลนทรัพยากรอันมีค่าของชุมชนถูกทำลาย

ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ปี พ.ศ. 2484 ได้กำหนดให้ป่าชายเลนบ้านเปรี๊นเป็นป่าคุ้มครอง ต่อมาถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติท่าตระเกาและป่าเลนน้ำเคี้ยว ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 872 (ปี 2517) ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2517 ที่มีจำนวนป่ารวมทั้งสิ้น 24,687 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ต.หนองโสน ต.ห้วงน้ำขาว ต.หนองเสม็ด อ.เมือง และต.น้ำเคี้ยว อ.แหลมงอบ จ.ตราด พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในท้องที่ของหมู่ 2 บ้านเปรี๊น ต.ห้วงน้ำขาว ในปี 2529 พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติท่าตระเกาและป่าเลนน้ำเคี้ยว ได้เปิดประมูลให้มีการทำสัมปทานไม้ป่าชายเลน ด้วยวิธีการที่เรียกว่าการให้สัมปทานระยะยาวเต็มรอบตัดฟันตามโครงการ เป็นระยะเวลา 15 ปี โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิในการรับสัมปทานโดยวิธีการประมูลเฉพาะคนไทยในจังหวัดที่มีป่าชายเลนนั้นและหรือคนไทยที่มีภูมิลำเนาใกล้เคียงเป็นหลัก โดยมีผู้รับสัมปทาน จำนวน 2 ราย 1 กลุ่ม จำนวน 30 แปลง แบ่งเป็น 2 โครงการ ได้แก่ป่าชายเลนโครงการน้ำเคี้ยว – ท่าตระเกา (หมวดที่ 1) และป่าชายเลนโครงการน้ำเคี้ยว – ท่าตระเกา (หมวดที่ 2) ลงในสัญญาลงวันที่ 24 ตุลาคม 2529 โครงการละ 15 แปลง รวมเนื้อที่ทั้งสิ้น 10,700 ไร่ ป่าสงวนแห่งชาติท่าตระเกาและป่าเลนน้ำเคี้ยว ที่อยู่ในพื้นที่ของตำบลห้วงน้ำขาวมีเนื้อที่ประมาณ 12,000 ไร่ ระหว่างคลอง 1 ถึงคลอง 15 และเป็นพื้นที่ที่อยู่ในโครงการของสัมปทาน หมวดที่ 2 อายุสัมปทาน 15 ปี ซึ่งสิ้นสุดอายุสัมปทานในวันที่ 23 ตุลาคม 2544 แต่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้มีการยกเลิกสัมปทานทั้งหมดตามมติของคณะรัฐมนตรี เมื่อ 13 สิงหาคม 2539 โดยกรมป่าไม้ได้ให้จังหวัดสอบถามผู้รับสัมปทานทำไมในพื้นที่ว่าจะยกเลิกสัมปทานทำไมก่อนสิ้นอายุสัมปทานหรือไม่ ซึ่งกลุ่มเกษตรกรทำนาแหลมงอบได้พิจารณาแล้วเห็นว่าป่าโครงการทั้งสองหมวดตัดฟันมีกำลังการผลิตต่ำจึงมีความประสงค์ขอยกเลิกสัมปทานตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2539 ทำให้ป่าชายเลนบ้านเปรี๊นเป็นเพียงป่าสงวนแห่งชาติที่กรมป่าไม้ได้กำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ ยกเว้นพื้นที่บางส่วนของชาวบ้านดั้งเดิมได้เข้าไปจับจองจนมีเอกสารสิทธิ์กลายเป็นที่ทำกินของชาวบ้าน(พรทิพย์ หาผล : 2544,100 – 102)

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่าป่าชายเลนบ้านเปรี๊น ได้ถูกประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติท่าตระเกา – ป่าเลนน้ำเคี้ยวเมื่อปี พ.ศ. 2517 และได้มีการเปิดประมูลให้เข้าทำสัมปทานไม้จากรัฐบาลเมื่อปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา จากเดิมที่เคยเป็นเขตป่าคุ้มครองมาก่อนในอดีต

*ป่าเปรี๊นมีการทำสัมปทานแค่รายเดียว คือกลุ่มเกษตรกรทำนาแหลมงอบ
เริ่มทำสัญญาสัมปทานเมื่อปี พ.ศ.2529 โดยมีสัญญาสัมปทาน 15 ปี แต่*

ยกเลิกสัมปทานไปก่อนแล้วเมื่อปี 2535 ในอดีตป่าแห่งนี้ไม่มีการเปิดประมูลสัมปทานตามที่ชาวบ้านบอกว่ามีการทำสัมปทาน เข้าใจว่าน่าจะเป็นกลุ่มสัมปทานจากอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ที่ลักลอบเข้ามาจ้างชาวบ้านตัดไม้ในป่าชายเลนเพื่อนำไปเผาถ่านขาย โดยที่ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นพวกสัมปทานทำไม้ในป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน (ไพศาล คชศิลา, สัมภาษณ์ อ่างในพรทิพย์ haul: 2544, 102)

การที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติท่าตระเภาและป่าชายเลนน้ำเค็ม ได้เปิดประมูลให้นายทุนเข้ามาทำสัมปทานไม้ทำให้ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนประสบปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าของนายทุนที่มาในรูปของการได้สัมปทานที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนไม่ปฏิบัติตามกติกากฎหมายกำหนด มีการตัดไม้ทำลายป่าอย่างมากมายของนายทุนร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อมุ่งหวังให้เป็นป่าเสื่อมโทรมและทำการเลี้ยงกุ้งในป่าชายเลนโดยใช้กลอุบายให้ชาวบ้านร่วมลงชื่อเพื่อเป็นหลักฐานว่าชาวบ้านยินยอมให้ดำเนินการโดยอาศัยช่องทางผ่านทางผู้นำทางศาสนา และผู้นำในชุมชนที่เป็นที่เคารพของคนในชุมชน

ป่าเรามีสัมปทานมาหลายครั้งหลายหนแล้ว... พอปี 24 - 25 ก็เริ่มมีสัมปทานยุคหลังปรากฏว่ามันตัดทั่วไปหมด มีกระแสมาว่า สจ.(สภาจังหวัด) จะมาเอาป่า เพราะตัดแล้วถาง ตัดแล้วถาง กระแสหมู่บ้านก็เริ่มต่อต้านแล้ว ตอนนั้นมีการแตกแยกในหมู่บ้านเรื่องการแข่งขันการสมัครเป็นผู้นำ คนในหมู่บ้านบางคนก็ไปเข้ากับเค้า มาทางกำนันตำบลหนองคันธงเป็นที่นับหน้าถือตาที่นี่ เค้าคนมีบารมี กำนัน...ก็มาเข้าที่พระอาจารย์สององค์ คืออาจารย์ธานและอาจารย์อื่น ที่วัดห้วงน้ำขาว อาจารย์ก็เห็นดีด้วย หมู่บ้านเปร็ดโนปี 2525 มีการทำบุญที่ศาลปู่ชาวบ้านก็ไปทำบุญ อาจารย์ก็พูดว่าเรามีความประสงค์ให้อาชาลประทานมาให้ เราควรเอาเงินซื้อลงบัญชี... ชื่อเป็นโครงการกลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบ้านแหลมงอบ เค้าคนบ้านเราเป็นสมาชิก ชาวบ้านก็เห็นด้วย (ศุภกิจ ห้วงน้ำ และ อำนวย ชุมณี, สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2549)

สจ....เป็นประธานสภาจังหวัดเทียบเท่านายก อบจ.ปัจจุบัน ไม่ใช่เป็นผู้ทำสัมปทานป่า แต่คนที่ทำสัมปทานอยู่ในกลุ่มของสจ.... ตอนล่ำรายชื่อเขาบอกเขามีโครงการที่จะช่วยในเรื่องของการประกอบอาชีพช่วยทำคันกันน้ำเค็มให้ให้ชาวบ้านเห็นชื่อเป็นกลวิธีหลอกชาวบ้าน กระบวนการของเขามี

ทั้งผู้ใหญ่ทั้งกำนันเข้ามาเป็นมือเป็นแขนให้เขา (อำพร แพทย์ศาสตร์,
สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2549)

ภายหลังจากที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ร่วมเซ็นชื่อในโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตาม
คำแนะนำของผู้นำทางศาสนา และบุคคลที่เป็นที่เคารพของคนในชุมชนเพราะคิดว่านายทุนจะมา
ทำคั้นกันน้ำให้ได้ไม่นานก็เริ่มรู้ว่าพวกตนถูกหลอก ดังคำกล่าวของคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ
ศุภกิจ ห่วงน้ำ และ อำนวย ชุมณี (สัมภาษณ์, 28 ตุลาคม 2549) และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า พอได้
รายชื่อ หลังจากนั้นประมาณ สองวัน เราก็เริ่มรู้ คนในอำเภอบอกว่าเราโดนหลอกให้เอารายชื่อ
กลับ สง...บอกส่งรายชื่อไปแล้ว ยับยั้งไม่ได้เพราะในจังหวัดก็คนของเขาหมด

ป่าชายเลนที่เปรียบเสมือนแหล่งชุมทรัพย์ของชุมชนที่อุดมไปด้วยสิ่งทีตอบสนองความ
ต้องการของคนในชุมชนในการเข้าไปใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้ถูกบุคคลภายนอกมาจำกัดสิทธิมาใช้
ประโยชน์เหนือคนในชุมชนเพื่อมุ่งหวังผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียวมีการตัดไม้และเผาถ่านอย่าง
มากมายโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดในระยะยาว ชาวบ้านจึงได้ลุกขึ้นมาต่อสู้คัดค้านนายทุนที่เข้า
มาตัดไม้ทำลายป่าและทำนาทุ่งซึ่งใช้ทั้งวิธีลับและวิธีที่เปิดเผย ในเบื้องต้นมีการรวมตัวกันจาก
กลุ่มเล็กๆ เนื่องจากความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่แน่ใจว่าใครเป็นพวกของกลุ่มนายทุนหรือ
เป็นชาวบ้านที่หวงแหนผืนดินของชุมชน แล้วค่อยๆหาแนวร่วมขยายวงขึ้นเรื่อยๆ จนถึงระดับ
ตำบล มีการใช้กลยุทธ์ต่างๆ เช่น การทำให้ทหารแตกคอกับผู้มีอิทธิพล การเฝ้าชุมดูการลัก
ลอบตัดไม้และมีการยิงปืนขู่เป็นระยะ มีการยื่นหนังสือว่ามีผู้บุกรุกทำลายป่าไปยังหน่วยงานของ
รัฐที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับอำเภอ ป่าไม้จังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัด เมื่อไม่ได้รับการดำเนินการใดๆ
กลุ่มแกนนำจึงเดินทางเข้ากรุงเทพเพื่อยื่นหนังสือต่อพลเอกหาญ ลีลานนท์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยผู้ที่รับหนังสือได้แก่ พันเอกบุญศักดิ์ โพธิ์เจริญ ซึ่งเป็นเลขา
รัฐมนตรีฯและเป็นเพื่อนกับพันเอกสาคร กิจวิริยะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตราดใน
ขณะนั้น พร้อมทั้งได้ยื่นหนังสือไปยังสำนักนายกรัฐมนตรีด้วย หลังจากนั้นทางการจึงส่งเจ้าหน้าที่
มาพูดคุยกับชาวบ้านเพื่อหาข้อมูลความจริง มีกรรมวิธีการสิ่งแวดล้อมมาหาข้อมูลดูแลความ
เรียบร้อย ให้ผู้นำชุมชนนั่งเครื่องบินสำรวจป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ และในที่สุดได้รับความร่วมมือจาก
ทหารที่เข้ามาดูแลบริเวณชายแดนจังหวัดร่วมกันกับคนในชุมชนระเบิดประตุนาทุ่งของนายทุนทั้ง
ซึ่งถือเป็นชัยชนะช่วงแรกของคนในชุมชน

ตอนที่ทำหนังสือเราบอกสัมภาษณ์ทำผิดกติกา คือตัดแล้วไม่มีการปลูก ให้
ข้างบนรับรู้ว่ามีสัมภาษณ์ทำผิดกติกาไม่ใช่จับไล่สัมภาษณ์ ทางสง.ก็เอารก

แบบโหมมาซุดกั้นดินให้ป่าตาย เราก็ร้องเรียนว่าผิดวิธีสัมปทาน เราบอกว่า ป่าถูกทำลายให้ราชการมาสืบเอง จนตอนหลังเราฟ้องผู้ว่าฯฐานละเลยการปฏิบัติหน้าที่ เราต่อสู้เริ่มปี 2525 ปี2529 รุนแรงสุดซุดพื้นที่ป่ามาก เราต่อสู้สำเร็จปี 30 คำว่าสำเร็จคือกลุ่มทุนไม่มีคนงานในพื้นที่มารับจ้าง เพราะโดนเราก่อทวน ทางจังหวัดเริ่มถอยมีเจ้าหน้าที่มาจับกุมเมื่อมีการตัดไม้ มีอปปต่างพื้นที่เมื่อมาพูดคุยกับชาวบ้านแล้วรู้ว่าความตั้งใจจริงของชาวบ้าน ทำเพื่อประโยชน์ของลูกหลานก็ไม่รับจ้าง ทหารพันเอกสาคร กิจวิริยะเป็น ส.ส.และทหารเก่า เชื่อมทหารและมาระเบิดประตูน้ำและพังคันดิน ทำให้เขาไม่สามารถทำการเพาะเลี้ยงได้ ไม่สามารถกักน้ำได้ แต่สัมปทานป่า ยังคงมีอยู่ (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2549)

นอกเหนือจากการเข้ามาทำลายป่าชายเลนของนายทุนแล้ว ชาวบ้านก็เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้สภาพพื้นที่ของป่าชายเลนเสียหาย ทรัพยากรอันมีค่าที่สำคัญของชุมชนแทบหมดไปพร้อมกับภาวะหนี้สินของคนในชุมชนภายหลังนาทุ่งล่มสลาย จากเดิมที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนา มีอาชีพเสริม คือ การทำสวนพริกไทย สวนพลู การรับจ้างตัดไม้ในป่าชายเลนจากนายทุนภายนอก หมู่บ้าน การตัดไม้เผาถ่านเพื่อขาย และอาชีพประมงในป่าชายเลน โดยการจับปูแสม กุ้ง หอย ปู ปลา เพื่อขายเป็นรายได้เสริม การทำสวนผลไม้และการปลูกยางเริ่มเข้ามาในชุมชนเมื่อประมาณเจ็ดสิบกว่าปี ประมาณปี 2525 – 2526 เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำโดยได้รับอิทธิพลจากนายทุนภายนอกเข้ามาเผยแพร่ และชาวบ้านเห็นว่าได้กำไรดีกว่าการทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงหันมาเลี้ยงกุ้งและให้นายทุนเช่าที่นาเลี้ยงกุ้ง โดยในช่วงแรกเป็นการเลี้ยงกุ้งด้วยวิธีธรรมชาติ คือเอานาของตนตั้งคันดินแล้วดินน้ำเค็มเข้าไปขังไว้ลูกกุ้งที่สมบูรณ์ในปากก็จะตามน้ำเข้ามาเกิดและโตในนา ไม่กี่วันก็สามารถขายได้ แต่ต้องใช้พื้นที่ในการเลี้ยงมาก หลังจากนั้นก็ค่อย ๆ ขยายพื้นที่ในการเลี้ยงกุ้งไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดเมื่อพื้นที่ในการเลี้ยงเหลือน้อยลงจึงปรับมาเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนาเมื่อประมาณปี 2530 การเลี้ยงแบบกึ่งแบบพัฒนาใช้พื้นที่ไม่มาก เลี้ยงด้วยอาหารสำเร็จรูป ใช้สารเคมีเป็นส่วนประกอบในการเลี้ยง ซึ่งต้องลงทุนสูง แต่ก็ได้กำไรสูงเป็นแรงจูงใจที่กระตุ้นให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่หวังรวยอยากมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นจากเดิมหันมาใช้วิธีการแบบนี้กันเป็นส่วนใหญ่

บ้านเปรี๊ดป่าเสียหายในสองส่วน คือ มีการถางป่าจากสัมปทาน และ มี การทำนาทุ่งทำให้น้ำเสีย (วิรัตน์ เสียงเคราะห์, สัมภาษณ์, 28 กรกฎาคม 2549)

เดิมทำนาข้าว เริ่มเลี้ยงกุ้งประมาณปี 25 - 26 แบบธรรมชาติที่เรียก เพราะไม่ต้องลงทุนมากไม่ต้องใช้เครื่องจักรอะไร ลูกกุ้ง อาหารก็มาจากธรรมชาติ มีการชูดบ่อ แล้วทำประตูไม่พอน้ำมากก็เปิดประตูให้น้ำเข้า น้ำลงก็ปิดบ่อให้น้ำขังอยู่ข้างใน ขังประมาณ 15 วัน และมีอีกช่องเล็ก ๆ สำหรับระบายของเสียออก โดยมีวนดักลูกกุ้งไว้ ใช้อาหารจากธรรมชาติทุกวัน น้ำเสียก็มีการระบายออก สมัยนั้นคนเลี้ยงกุ้งรวย รายได้ดี จูงใจให้คนเปลี่ยนอาชีพ คนก็ค่อยๆเลี้ยงมาเรื่อยๆจนหมดพื้นที่ประมาณปี 30 ที่เลี้ยงแบบธรรมชาติพื้นที่มันเริ่มหมด ก็มาคิดกันว่าที่แปลงเล็กแปลงน้อยหัวไร่ท้ายไร่ทำไร่นามาเลี้ยงแบบวิธีพัฒนา มีที่ซักรั้วสองไร่มาเลี้ยงแบบพัฒนา ใช้ใบพัดตีน้ำให้ออกซิเจน เอาอาหารไปโยน ช่วงแรกก็ได้ รายได้ปีละสามถึงห้าหมื่นเขาได้กำไร จุดนี้เองไม่ได้คิดว่าจะมีลภาวะอะไรดันมาเลี้ยงริมถนน น้ำลงไปข้างล่างไปผ่านบ่อธรรมชาติ ผ่านป่าด้วยเลยพากันแข็ง น้ำมีสารฟอรัมาริน มียาอะไรเต็มไปหมด (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2549)

การทำนากุ้งแบบพัฒนาได้กำไรดีกว่าหลายเท่า จึงดึงดูดใจให้ชาวบ้านหันมาลงทุนมากขึ้น แต่กลับไม่เคยสนใจเรื่องสิ่งแวดล้อม การใช้สารเคมีก็เข้ามาในพื้นที่มากขึ้น เกิดโรคต่าง ๆ และชาวบ้านยังปล่อยน้ำเสียลงรางน้ำสาธารณะ ทำให้พื้นที่ใกล้เคียงประสบโชคราะห์ตาเดียวกัน เพราะกุ้งป่วยก็ถูกปล่อยทิ้ง พวกที่กักน้ำเข้านาเพื่อเลี้ยงแบบธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้ ที่สุดก็ล้มทิ้งบาง (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์, 29 ตุลาคม 2549)

การที่ชาวบ้านหันมาทำนากุ้งแบบวิธีพัฒนาส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของชาวบ้าน อาชีพดั้งเดิมโดยการทำนาลดน้อยลงเนื่องจากน้ำเค็มที่ปล่อยออกมาจากการทำนา กุ้งไหลเข้าสู่ที่นา ทำให้ผลผลิตข้าวได้รับความเสียหาย ชาวบ้านที่มีอาชีพทำนาจึงปรับตัวยอมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงหันมาเลี้ยงกุ้งด้วย และเมื่อเลี้ยงกุ้งได้ระยะหนึ่งปรากฏว่าผู้เลี้ยงกุ้งต้องประสบกับภาวะหนี้สินที่มาจากการลงทุนที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ภาวะขาดทุนจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงที่ส่งผลต่อสภาพดินและน้ำเสียหาย ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินตามมาด้วยการกู้เงินจากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การกู้เงินนอกระบบชาวบ้านต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง เป็นการเอาัดเอาเปรียบภายใต้ระบบหนี้สินที่ชาวบ้านจำต้องรับสภาพโดยเฉพาะในช่วงประมาณปี 2534 - 2535 ที่นากุ้งเกิดวิกฤติหนัก ตามที่รัชนก หวังน้ำ หนึ่งในคณะกรรมการและற்றுญิกกลุ่มสัจจะฯ กล่าวว่า "ถ้าเราไปกู้ข้างนอก เช่น

สหกรณ์ธกส.พอถึงเวลาครบงวดปีเราต้องหาเงินก่อนมาใช้เพราะเราไม่มีทุน ก็ส่งได้แต่ดอกเพราะ ทรัพยากรเราไม่มี ต้องส่งดอกร้อยละสี่สิบต่อเดือน จากนอกระบบ เมื่อเกิดปัญหาเราไม่มีเงินทุน เพราะเราติดหนี้เก่าอยู่เราไม่มีอะไรไปกู้ได้ไม่ เงินก็มีแต่รั่ว ระยะเวลาทำกลุ่มสัจจะเราไปสำรวจ ชุมชนมีหนี้อยู่ประมาณสามสิบล้านกว่าล้าน ตอนนี้นี้ในชุมชนลดลงเหลือประมาณเก้าถึงสิบล้านได้ ซึ่งเป็นหนี้ในชุมชน ของสัจจะฯแปดล้าน ของกองทุนเงินล้านอีกหนึ่งล้าน (สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2550)

ในยุคนี้สุขภาพะ หรือความสุขของคนในชุมชน เริ่มหดหายไปเกิดทุกภาวะอย่างใหญ่ หลวง พื้นฐานของการอยู่ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติดั้งเดิมถูกทำลาย ทรัพยากรอันมีค่าในชุมชนคือ ป่าชายเลนถูกทำลาย ระบบนิเวศวิทยาของสัตว์น้ำในป่าชายเลนถูกรบกวน ภาวะหนี้สินที่เกิดขึ้นมาอย่างท่วมท้น ส่งผลต่อสุขภาพะทางจิตใจเป็นอย่างมาก ซึ่งแน่นอนผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่าง ใหญ่หลวงก็คือคนในชุมชนนั่นเอง

1.4.3 ยุคพลิกฟื้นสู่สุขภาพะด้วยการพึ่งตนเอง

1.4.3.1 การก่อเกิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต

ภาวะหนี้สินที่มาพร้อมกับการประกอบอาชีพ การครอบงำของกระแสทุนนิยมที่ค่อยๆ คืบคลานมาพร้อมกับแนวคิดการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความทันสมัย การที่ชาวบ้านเคยทำนาทำไร่ได้ รายได้งามในช่วงแรก แต่เมื่อทำไปได้ซักระยะก็ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากชุมชนอื่นๆ จากสถาบัน การเงินของรัฐ หรือไม่ก็จากเงินกู้นอกระบบเนื่องจากต้องนำรายได้ส่วนหนึ่งไปใช้ดอกเบี้ยยที่สูงพอ กับเงินต้น คณะกรรมการหมู่บ้านในยุคนี้จึงเกิดความคิดที่จะแก้ปัญหาของชาวบ้าน เป็นจังหวัด ดีที่พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความ เคารพนับถือเป็นอย่างมาก ผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตของ จังหวัดตราด ได้ขยายแนวคิดกลุ่มสัจจะฯโดยกลุ่มแรกได้ตั้งเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2533 ที่บ้าน เกาะขวาง ต.ห้วยแร้ง อ.เมือง ก่อนเริ่มดำเนินการท่านได้สะสมแนวคิดและประสบการณ์ถึง 18 พรรษา (ปี 2516 – 2533) การที่ท่านหลุดเข้าไปตามที่ตั้งใจ และพบเห็นปัญหาความไม่มั่นคงและ เสื่อมทรุดของชุมชนในชนบท ท่านเห็นว่าแนวคิดการสะสมเงินทีละน้อยแล้วค่อยๆ ศึกษาเรียนรู้ การจัดการน่าจะเป็นวิธีที่ช่วยชาวบ้านได้ โดยท่านได้เดินทางไปศึกษา แลกเปลี่ยนแนวคิดกับครูชบ ยอดแก้ว ที่โรงเรียนวัดน้ำขาว อ.จะนะ จังหวัดสงขลา จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน พระสุบิน ปณีโต ก็มีความเห็นว่า “แนวคิดกลุ่มออมทรัพย์ของครูชบ เป็นรูปแบบการช่วยเหลือ

ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน สามารถแก้ปัญหาด้านการเงินได้ สร้างความเห็นอกเห็นใจ ต่อกันได้ แต่น่าจะนำเอาหลักธรรมะเข้าไปสอดแทรกด้วย เช่น หลักมงคลสูตร หลักฆราวาสธรรม หลักสัตตบุรุษ ฯลฯ ซึ่งการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ เราไม่จำเป็นต้องสอนให้ชัดเจนแต่ค่อยๆ สอดแทรกไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติ”

การริเริ่มจากคณะกรรมการหมู่บ้านเราคิดแก้ปัญหาความยากจน ผมกับอำพรและมีคนคิดไม่กี่คน ...อาจารย์สุบินเข้ามาเผยแพร่เรื่องกลุ่มสัจจะ เรามองน่าจะเป็นตัวแก้ปัญหาความยากจน เราไม่ชัดเจนแต่ก็เดินหน้า การตั้งกลุ่มครั้งแรกได้ ยี่สิบกว่าคน (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์ 27 ตุลาคม 2549)

เราคุยกับอำนาจ(คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ,ผู้วิจัย)ว่าเราจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจอย่างไรคนแจ่งกุ่ม หมดหนทางแก้ไขเงินกองกลางในหมู่บ้านก็ไม่มี ทุกคนเป็นหนี้สินหมดเดือนหนึ่ง ๆ ที่ต้องส่งดอกเบี้ยให้สถาบันการเงินเป็นหมื่น ๆ ทุกคนต้องทำใช้หนี้ ปี 38 ผมไปทำบุญที่วัดห้วยน้ำขาว พระอาจารย์สุบินมาพูดเรื่องกลุ่มสัจจะ เรามีทางออกแล้ว ฟังนโยบาย แล้วขอเวลาหนึ่งเดือน แล้วมาพูดในหมู่บ้านเดินทุกบ้านแบบหาประกัน พอได้เดือนก็ไปจัดตั้ง...ครั้งแรกเงินเก่าพันกว่าบาทใครมีความจำเป็นประกอบอาชีพบ้าง ทุกคนก็เฮโล บางคนก็มองว่ามันน้อยไปก็สละเราก็จะให้คนที่เสียสละในครั้งแรกก็ต่อไปในครั้งหน้า หุ้นละ 10 บาท คนละไม่เกิน 10 หุ้น (อำพร แพทย์ ศาสตร, สัมภาษณ์ 27 ตุลาคม 2549)

การพูดคุยระหว่างกรรมการหมู่บ้านท่านหนึ่งกับพระอาจารย์สุบิน ปณิโต ทำให้มองเห็นทางออกในการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชน แนวคิดเรื่องกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ได้ถูกนำมาถ่ายทอดสู่คณะกรรมการหมู่บ้านคนอื่น ๆ คณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นแกนนำของชุมชนเห็นพ้องต้องกันจึงได้นำแนวคิดเข้ามาในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาภาวะหนี้สินและให้ชาวบ้านมีการออม เกิดความพึ่งพาซึ่งกันและกัน และได้มีการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณภาพชีวิตครบวงจรขึ้น เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม 2538 มีสมาชิกในช่วงก่อตั้ง 200 คน มีเงินทุนหมุนเวียน 9,810 บาท เริ่มแรกชาวบ้านบางคนก็ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าวไม่คิดว่าเงินออมเพียงเล็กน้อยจะสามารถแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนได้แต่ทำไปเพราะตัดรำคาญ แต่ด้วยความมุ่งมั่นของแกนนำในการตั้งใจจริงในการแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยการพึ่งพาซึ่งกันและกันในรูปของการออมเงินและปล่อยให้กู้ด้วยการใช้เพื่อนบ้านเป็นคู่ค้าประกัน ทำให้ชาวบ้านมีวินัยในการออม และดอกเบี้ยที่ได้จากเงินกู้ก็กลับคืนสู่ชุมชนในรูปของเงินสวัสดิการต่างๆ เช่น เงินปันผลตามจำนวนหุ้น ค่า

รักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ค่าทำศพ จนปัจจุบันสมาชิกก็คือคนในหมู่บ้านเกือบทุกคน มีกองทุนที่โตขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนถือเป็นสายเลือดใหญ่ที่ไปจุนเจือกลุ่มอื่น ในหมู่บ้าน เช่นโรงเรียนในการจัดกิจกรรมวันพ่อ เงินรางวัลในการเขียนเรียงความของเด็ก การจัดงานวันเด็ก ฯลฯ

1.4.3.1.1 แนวคิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต

จากการศึกษาจากเอกสารเกี่ยวกับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตถึงแนวคิดในการตั้งชื่อ และการก่อเกิดของกลุ่มจนปัจจุบันเป็นที่แพร่หลายในทุกชุมชนของจังหวัดตราดรวมทั้งชุมชนใกล้เคียง พบว่า

สัจจะ คือความจริง เป็นความจริง “ใจ” ที่มีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นับว่าเป็นธรรมพื้นฐานของการเป็นมนุษย์

"สะสมทรัพย์" ไม่ได้มีความหมายเพียงการสะสมเงินเท่านั้น แต่เป็นการสะสมความภาคภูมิใจ สะสมบุญ สะสมความดีงาม เพราะในการตั้งกลุ่ม "สัจจะสะสมทรัพย์" ขึ้นมานั้น นอกจากการเอาเงินคนละเล็กคนละน้อย มารวมกันแล้วเงินเหล่านี้จะถูกนำไปให้คนที่มีความจำเป็นได้กู้ยืม แก้ปัญหาความเดือดร้อน ช่วยทำให้คนที่กู้เงินไปมีความสุข ซึ่งจะส่งผลให้คนที่ร่วมกันสะสมเงินทุกคน มีความสุข มีความปลื้มใจไปด้วย

"เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต" มีเจตนามุ่งให้เห็นเป้าหมาย ของกลุ่มว่า กลุ่มที่ตั้งขึ้นมานั้นมุ่งการพัฒนาคุณธรรมเป็นหลัก โดยมีเงินเป็นเครื่องมือ เป็นคุณธรรมที่กินได้ไม่แยกส่วนจนทำให้เกิดช่องว่างของคนในชุมชนด้วยตนเอง หรือแม้แต่ระหว่างคนในสังคม ซึ่งปกติจะมีช่องว่างความไม่เท่าเทียมกันเป็นอย่างมาก เช่นคนที่รับราชการ จะได้รับการเลี้ยงดูจากหน่วยงานรัฐเป็นอย่างดี ทั้งในรูปของเงินเดือนและสวัสดิการต่างๆ แต่ชาวบ้านธรรมดากลับไม่ได้รับการจากใครเลย ทั้งๆ ที่ชาวบ้านคือเจ้าของเงิน หรือผู้เสียภาษีให้รัฐ ดังนั้นการตั้งกลุ่ม เพื่อนำเงินมาจัดการให้เกิดสวัสดิการต่างๆ เงินเหล่านี้ก็จะไปสร้างคุณธรรมสร้างความทัดเทียมกันในสังคม

การก่อเกิดของกลุ่มสัจจะฯ จุดมุ่งหมายเพื่อการแก้ภาวะหนี้สินเนื่องจากคนเรามักให้ค่าและความสำคัญกับเงิน แต่ภายใต้จุดมุ่งหมายดังกล่าวสิ่งสำคัญคือการจุดประกายทางปัญญา และคุณธรรมให้กับคนในชุมชน เป็นภูมิคุ้มกันของกระแสการบริโภคนิยมภายใต้ปรัชญาของกลุ่มคือ **ต้องเอาสัจจะนำกลุ่มสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นเป็นคุณธรรมที่สัมผัสได้ตั้งแต่ทารกในครรภ์จนถึงเชิงตะกอนจนครบวงจรชีวิต...** เงินออมเป็นเครื่องมือสร้างคุณธรรม สร้างความ

ตัดเทียมกันของคนในชุมชน โดยการให้โอกาสแก่คนทุกคน ได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม และเมื่อเป็นสมาชิกแล้ว ถ้าปฏิบัติตามคุณธรรม และกฎระเบียบของกลุ่มก็จะได้รับผลเสมอกัน ประการสำคัญคุณธรรมที่นำมาใช้นั้น เป็นคุณธรรมที่กินได้สัมผัสได้ตั้งแต่เป็นทารกในครรภ์มารดา จนถึงเชิงตะกอนนั่นคือครบวงจรชีวิต ด้วยการจัดสวัสดิการของกลุ่ม โดยพระสุบิน ปณีโต ซึ่งให้เห็นว่า เมื่อมีการสะสมกันมาจนถึงระดับหนึ่งแล้วเงินปันผลของกลุ่ม จะสามารถนำไปชำระเป็นเงินหุ้นของสมาชิกได้โดยไม่ต้องจ่ายเงินเป็นค่าหุ้นอีกต่อไป ทำให้คนแก่ที่ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้แล้วก็สามารถอยู่ในกลุ่มได้ โดยอาศัยเงินปันผลที่ได้ตอนสิ้นปี สะสมกลับเข้าไปในกลุ่มอีกได้ อีกทั้งยังได้รับการดูแลจากกลุ่ม เช่น เมื่อเจ็บป่วยก็มีค่ารักษาพยาบาล จนถึงวันตายก็มีคนที่คอยช่วยเหลือและได้รับเงินค่าฌาปนกิจจากกลุ่มเงินสะสมทั้งหมดก็เป็นมรดกแก่ลูกหลาน

จากแนวคิดของกลุ่มนี้จะสะสมทรัพย์ดังกล่าวเมื่อพิจารณาจะเห็นว่าเป็นการใช้หลัก เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมาประยุกต์ใช้ โดยหลักธรรมที่ว่าหลักการจัดการทรัพย์สำหรับผู้ครองเรือน โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนที่ 1 ทรัพย์ที่ได้มาแบ่งมาใช้เลี้ยงตัวเอง และครอบครัว ส่วนที่ 2 เอาไปลงทุนเพื่อหากำไร ส่วนที่ 3 นำไปเสียภาษี บำเพ็ญกุศล ส่วนที่ 4 การเก็บออมไว้เป็นหลักชีวิตในคราวจำเป็น เพื่อความไม่ประมาท และยังชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบไทย ๆ ที่มีการเอื้ออาทรกันมีการลงแขก มีอะไรก็แบ่งปันกัน ดังนั้นการสงเคราะห์เพื่อนบ้านด้วยกัน เชื้อถือเพื่อนบ้านกันเองจึงเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ต้องทำให้เกิดขึ้นในชุมชน ใช้ธรรมะนำเงิน เป็นการทำบุญร่วมกันจากการนำเงินมาฝากรวมกันแล้วให้เพื่อนบ้านในชุมชนคนที่ตกทุกข์ได้ยากกู้ยืม เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชน การเกิดกลุ่มเป็นการแก้ปัญหาภาวะหนี้สินได้ระดับหนึ่ง เป็นวิธีการที่เกิดทุนหมุนเวียนในชุมชน การเกิดกลุ่มทำให้ชาวบ้านมารวมตัวกันทำกิจกรรม มีส่วนร่วมในการทำงาน รู้จักใช้ธรรมะมาบริหารการเงินเป็นการใช้ธรรมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ภายใต้คุณธรรมแห่งการพึ่งตนเองและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

1.4.3.2 การก่อเกิดของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน

การเปิดสัมปทานป่า การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านต่อการทำนาทุ่ง ที่ปล่อยน้ำเสียจากนาทุ่งไหลเข้าทำลายป่าชายเลนคือสาเหตุหลักที่ทำให้ป่าไม้ชายเลนของบ้านเปร็ดโนลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว แม้สามารถขบไล่ นายทุนจนได้ผืนป่าคืนมาในปี 2530 แต่กลุ่มนายทุนก็ยังคงมีสิทธิในการทำสัมปทานป่าอยู่แต่เริ่มทำตามกติกาของสัมปทานมากขึ้นเนื่องจากรู้ว่ามีการเฝ้าระวังของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านยังคงต้องต่อสู้ต่อมาอีกกับกลุ่มนายทุนกลุ่มเล็กๆ จนในที่สุดก็มีการขอยกเลิกสัมปทานก่อนกำหนด แม้สามารถรวมตัวกันต่อต้านจนสามารถยุติกลุ่มนายทุนไปได้และมีการฟื้นฟูสภาพป่า

บ้าง แต่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชายเลน ส่งผลต่อการลดลงของสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน การจับสัตว์น้ำอย่างไม่บันยะบันยัง ประกอบกับปัญหาเรืออวนรุนอวนลากหน้าทะเลที่รุกล้ำเข้ามาถึงชายฝั่งหากปล่อยทิ้งไว้ป่าชายเลนในชุมชนก็คงเหลือเพียงซากป่าเสื่อมโทรมให้คนรุ่นหลังๆ ได้เห็นเท่านั้น ผิดจากในอดีตที่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นเสมือนเลือดเนื้อของคนในชุมชนที่ต้องพึ่งพิงป่าตลอดเวลาทั้งการทำที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน การเป็นที่หลบภัยธรรมชาติ ฯลฯ

แต่ก่อนคนเปร็ดใน หาอาหารและตัดไม้ป่าชายเลน ไม้โปรงแดง ไม้โกงกาง มาทำร้านไว้มัดฟ่อนข้าว นอกจากนั้นนำมาทำฟืนและที่อยู่อาศัย ชาวบ้านใช้ประโยชน์กับป่ามาตลอด รวมทั้งเป็นแหล่งกันมรสุม เป็นแหล่งอาหาร ปูดำ ปูแสม หอยขี้ฉ้อน หอยพอก ที่คนเปร็ดในนิยมกินกัน จึงทำให้รักและหวงแหนผืนป่านี้ (บุญพิน ศิลาลอย สัมภาษณ์ 20 มิถุนายน 2549)

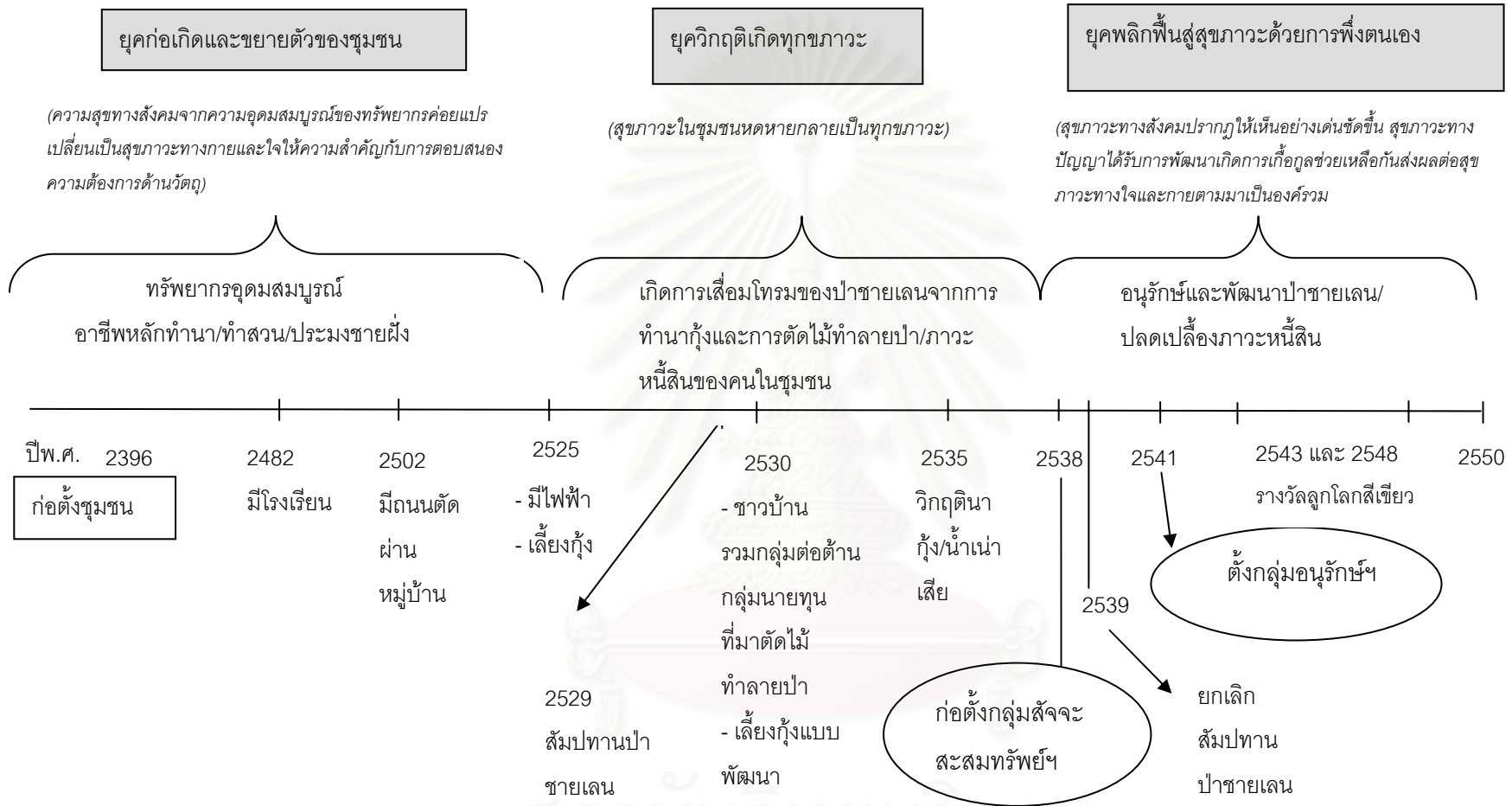
ชาวบ้านในชุมชนเริ่มตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และได้มีการรวมตัว มีการพูดคุยกันเล็ก เลี้ยงกุ่มแบบวิถีพัฒนาหันกลับมาเลี้ยงด้วยวิถีธรรมชาติดั้งเดิม เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่พบว่าผลเสียของการเลี้ยงกุ่มแบบพัฒนานอกจากส่งผลต่อภาวะหนี้สินแล้วยังส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม น้ำเสียจากนาถูกปล่อยไหลเข้าสู่ป่าชายเลนโดยไม่มีการบำบัดเป็นการทำลายแหล่งอาหารของสัตว์น้ำและป่าไม้ให้เกิดความเสียหาย และเห็นควรที่จะต้องมีการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟู จึงได้ร่วมกันปลูกป่าเป็นครั้งแรกเมื่อสถานการณ์ต่างๆ บรรเทาลงประมาณปี 2531 โดยดำเนินการปลูกป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ขอรับการสนับสนุนความรู้ทางวิชาการและพันธุ์ไม้กล้าบางส่วนจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บางส่วนก็เก็บหาเอาในป่า การร่วมปลูกป่าเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของทุกคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ร่วมลงแรงและลงทุนด้วยการบริจาคเงินคนละเล็กน้อยตามศรัทธาเพื่อนำมาจัดทำอาหารเลี้ยงโดยมีกลุ่มผู้หญิงร่วมมือในการจัดทำข้าวห่อเพื่อนำไปเลี้ยงผู้มาร่วมกันปลูกป่า มีการออกกติกาห้ามเผาถ่าน ห้ามตัดไม้เด็ดขาดในปี 2537 มีการออกลาดตระเวนดูแลไม่ให้มีผู้บุกรุกทำลายป่าโดยอาศัยความร่วมมือของชาวบ้านในการให้ยืมเรือหาปลาในการออกลาดตระเวน ซึ่งทำกันด้วยความสมัครใจของคนในชุมชน

การรวมกลุ่มที่คิดเองและทำกันเองร่วมมือกันดูแลป่า ในที่สุดผู้นำชุมชนในยุคนั้นคือผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ (ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ.2539) ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้านและเป็นแกนนำสำคัญที่นำแนวคิดเรื่องสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เข้ามาในชุมชนได้นำปัญหาปรึกษาพระสงฆ์และได้แง่คิดว่าต้องมีการริเริ่มกันอย่างเป็นกิจลักษณะ และนำแนวคิด

มาพูดคุยกับแกนนำชาวบ้านว่าควรจะหันมาอนุรักษ์ป่าชายเลนให้จริงจัง พร้อมทั้งนำความเข้าปรึกษากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัด และได้รับคำแนะนำให้มีการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในในรูปของคณะกรรมการโดยให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการดำเนินการ แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ จากความตั้งใจจริงของคนในชุมชนที่มีเป้าหมายร่วมกันที่จะดูแลและอนุรักษ์ผืนป่าของชุมชน “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดใน” จึงก่อเกิดขึ้นในวันที่ 6 สิงหาคม 2541 โดยชาวบ้านในเป็ดในทั้งหมดเป็นสมาชิก มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานโดยตำแหน่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาป่า แหล่งอาชีพ แหล่งอาหาร ไว้ให้ลูกหลานในท้องถิ่นและไม่ต้องการให้ผู้ใดมาทำลายได้เหมือนกับในอดีตที่ผ่านมา แม้ว่าปัจจุบันผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ได้หมดวาระการเป็นผู้ใหญ่บ้านลงจากการลาออกเพราะปัญหาทางด้านสุขภาพ แต่ก็ยังคงได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนในการทำหน้าที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ตามเดิม

การจัดตั้งองค์กรชุมชนด้วยการรวมกลุ่มคนในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหรือทุกขภาวะที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ภาวะหนี้สินที่มีอยู่อย่างท่วมท้นค่อยๆ ลดน้อยลง ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการพลิกฟื้นดูแลให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งทำมาหากินอย่างเช่นในอดีต สุขภาวะทางสังคมของคนในชุมชนเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดขึ้น สุขภาวะทางปัญญาได้รับการพัฒนาเกิดการเกื้อกูลช่วยเหลือกัน พึ่งพาตนเองให้ชุมชนเกิดสุขภาวะเป็นการพึ่งพาตนเองโดยอาศัยการหนุนเสริมจากหน่วยงานภายนอก เช่น RECOFCT สถานีอนามัย สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว - ตราด) ฯลฯ ส่งผลต่อมายังความสุขทางใจหรือสุขภาวะทางใจที่สามารถปลดปล่อยหนี้สิน มีแหล่งทำกินในชุมชน และการพลิกฟื้นของธรรมชาติป่าชายเลนทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น ความร่มรื่นของต้นไม้และอากาศที่บริสุทธิ์เป็นปัจจัยหนึ่งของสุขภาวะทางกายตามมาเกิดสุขภาวะองค์กรรวมทั้งผู้คนในชุมชนจวบจนปัจจุบัน

จากการประมวลประวัติและเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็ดในสามารถสรุปเป็นแผนผังเส้นทางเวลา (Timeline) เพื่อแสดงเหตุการณ์สำคัญได้ดังแผนภาพที่ 8

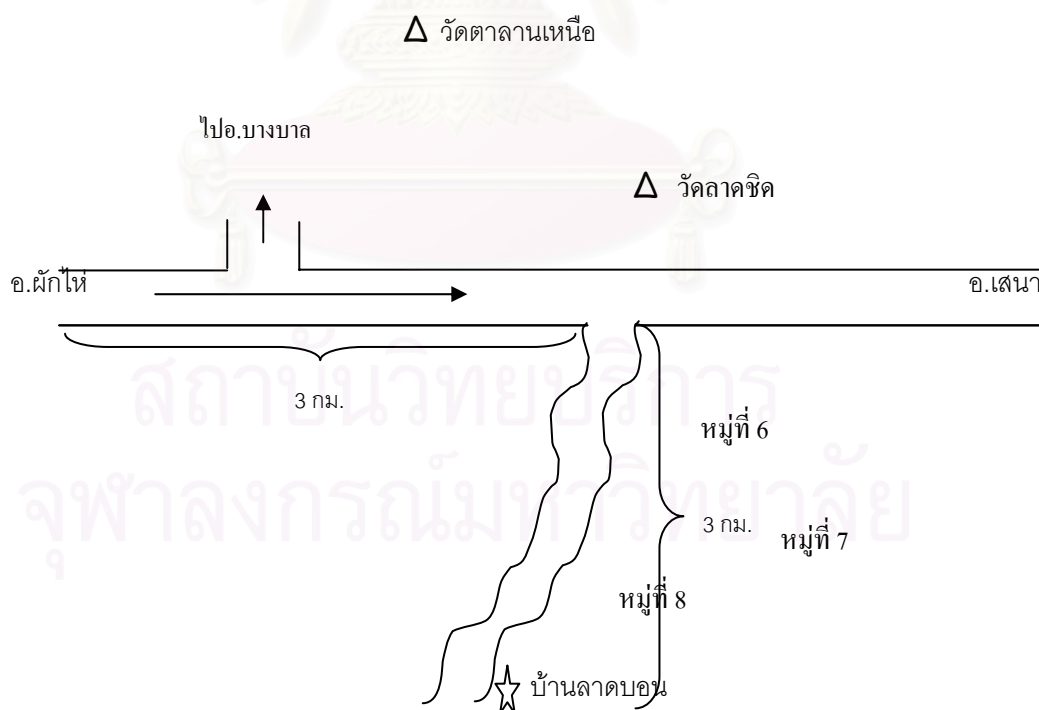
แผนภาพที่ 8 เหตุการณ์ที่สำคัญของชุมชนเปรี๊ตในในอดีตถึงปัจจุบัน

ตอนที่ 2 ข้อมูลของชุมชนลาดบอน

2.1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

2.1.1 สภาพทั่วไป

ชุมชนลาดบอน คือชุมชนหมู่ที่ 9 ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 32 กิโลเมตร การเดินทางเพื่อมาชุมชนลาดบอนสามารถเดินทางได้สองทาง คือมาจากอำเภอผักไห่ ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร หรือถ้ามาจากอำเภอเสนาเป็นระยะทางประมาณ 17 กิโลเมตร ปากทางเข้าหมู่บ้านจะอยู่ตรงข้ามกับวัดลาดชิด ถนนเข้าหมู่บ้านมีลักษณะเป็นดินลูกรังขรุขระเข้ามาตามถนนจะเห็นหมู่บ้านหมู่ที่ 6 ตามด้วยหมู่ที่ 7 และเมื่อผ่านหมู่ที่ 8 เลยเข้าไปจะเป็นหมู่ที่ 9 คือชุมชนลาดบอน จากปากทางถนนใหญ่ถึงชุมชนลาดบอนเป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร สำหรับถนนที่ตัดเข้าหมู่บ้านมีลักษณะเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งสามารถแสดงเส้นทางการเดินทางได้ตามแผนภาพที่ 9

แผนภาพที่ 9 แสดงเส้นทางการเดินทางจากตัวอ.ผักไห่ หรืออ.เสนา มาชุมชนลาดบอน

ชุมชนลาดบอน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,039 ไร่ เป็นพื้นที่ทางการเกษตร 1,854 ไร่ พื้นที่ว่างสาธารณะและพื้นที่อยู่อาศัยประมาณ ประมาณ 185 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลลาดชิต, 7 ธันวาคม 2549) โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลจักรราชและตำบลตาลาน อำเภอผักไห่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลลาดชิต

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลท่าดินแดง อำเภอผักไห่

ทิศตะวันตกติดต่อกับ หมู่ที่ 10 ตำบลลาดชิต

2.1.2 ประชากร

ชุมชนลาดบอน มีจำนวน 98 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 363 คน แยกเป็นเพศชาย 174 คน เพศหญิง 189 คน โดยแบ่งเป็นอายุ 0 – 5 ปี จำนวน 21 คน อายุ 6 – 14 ปี จำนวน 42 คน อายุ 15 – 17 ปี จำนวน 13 คน อายุ 18 – 49 ปี จำนวน 168 คน อายุ 50 – 60 ปี จำนวน 55 คน อายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 64 คน (ข้อมูลพื้นฐานฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2 ค ปี 2548)

2.1.3 ลักษณะทางกายภาพ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นที่ราบลุ่มและพื้นที่นา ไม่มีภูเขาและป่าไม้ มีลำคลองลาดชิต ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำน้อยไหลผ่าน แต่เดิมไม่มีถนนตัดผ่านการคมนาคมของคนในชุมชนต้องใช้การคมนาคมทางน้ำ ฉะนั้นลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะปลูกบ้านอยู่อาศัยติดกันและอาศัยอยู่บริเวณริมคลองทั้งสองฝั่ง เป็นเรือนใต้ถุนสูง (เป็นระยะทางประมาณ 1.5 กิโลเมตร) ในฤดูน้ำหลากมีน้ำท่วมปีละ 3 – 4 เดือน เกือบทุกปี ในปัจจุบันได้มีการตัดถนนผ่านกลางหมู่บ้านเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงมีการปลูกบ้านใหม่ติดชิดริมถนนที่ผ่านกลางเข้ามาในหมู่บ้านบ้าง ประปราย การตั้งบ้านเรือนสามารถแยกออกได้เป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวางลาดชิตซึ่งมีบ้านเรือนตั้งอยู่ประปรายติดกับหมู่ที่ 8 ตำบลลาดชิต กลุ่มที่สองเรียกว่าหมู่ใหญ่อยู่ระหว่างกลางหมู่บ้านจะมีคนตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นและเป็นที่ตั้งของศาลาประชาคมหมู่บ้าน กลุ่มที่สามที่เรียกว่าหมู่กลางจะเป็นกลุ่มที่มีผู้อยู่อาศัยจำนวนปานกลางเมื่อเทียบกับสองกลุ่มที่กล่าวมา และอยู่ห่างจากปากทางถนนเข้าหมู่บ้านมากที่สุด

2.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่ในภาคกลางและอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไม่มากนัก จึงมีภูมิอากาศเช่นเดียวกับกรุงเทพมหานคร คือมี 3 ฤดู คือฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาวซึ่งเป็นเพียงอากาศเย็น ๆ เท่านั้น

2.1.5 สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

การเดินทางภายในหมู่บ้านใช้ถนนคอนกรีตเสริมเหล็กซึ่งในบางช่วงจะตัดผ่านในลักษณะวงแหวนเนื่องจากการสละพื้นที่ส่วนตัวของคนในชุมชนเพื่อใช้สำหรับการคมนาคมในชุมชน และสามารถเดินทางติดต่อจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ 2 ทาง คือ

ผ่านทางอำเภอบางบาล ระยะทางประมาณ 33 กิโลเมตร

ผ่านทางอำเภอเสนา ระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร

การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคได้แก่น้ำประปาหมู่บ้าน ซึ่งกรมทรัพยากรธรณีมาเจาะบ่อนบาดาลให้ และหลังจากนั้นดำเนินการบริหารจัดการโดยชุมชนเองซึ่งทำให้น้ำใช้เพียงพอตลอดปี

มีศาลาเอนกประสงค์ ที่เรียกว่าศูนย์สุขภาพชุมชน หรือศาลาประชาคมเป็นศาลาโล่งหลังคามุงแฝกที่ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลในโครงการเมืองน่าอยู่ และในปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นหลังคามุงจากเนื่องจากหลังคาเดิมชำรุดชาวบ้านจึงช่วยกันซ่อมแซมและเปลี่ยนเป็นมุงจากด้วยคิดว่าถ้าเป็นสังกะสีจะทำให้ร้อน ศาลาตั้งอยู่บนพื้นที่ตรงข้ามบ้านผู้ใหญ่คนปัจจุบัน (นางจินตนา พึ่งประยูร) ซึ่งเป็นที่ดินของผู้ใหญ่บ้านอุทิศพื้นที่ให้ใช้ก่อสร้างสถานที่สำหรับทำสาธารณประโยชน์เพื่อใช้ในการประชุมหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

มีหอกระจายข่าว 1 แห่ง

สถานที่บริการโทรศัพท์สาธารณะ 2 แห่ง

ร้านค้าของชำในชุมชน 4 แห่ง ไม่มีร้านขายอาหารในชุมชน และจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าจะมีรถเร่ขายของเข้ามาในหมู่บ้านนานๆครั้ง และถ้าต้องการซื้อกับข้าวมาทำอาหารนอกเหนือจากผักที่ปลูกกันเองชาวบ้านจะรอรถเร่ขายอาหารของคนในหมู่บ้านกลับมาตอนเย็นและมีผักสด อาหารสดเหลือกลับมา หรือไม่จะไปซื้อของอุปโภคบริโภคที่ตัวอำเภอผักไห่ซึ่งมีตลาดนัดทุกวันจันทร์

2.1.6 กลุ่มและองค์กรในชุมชน

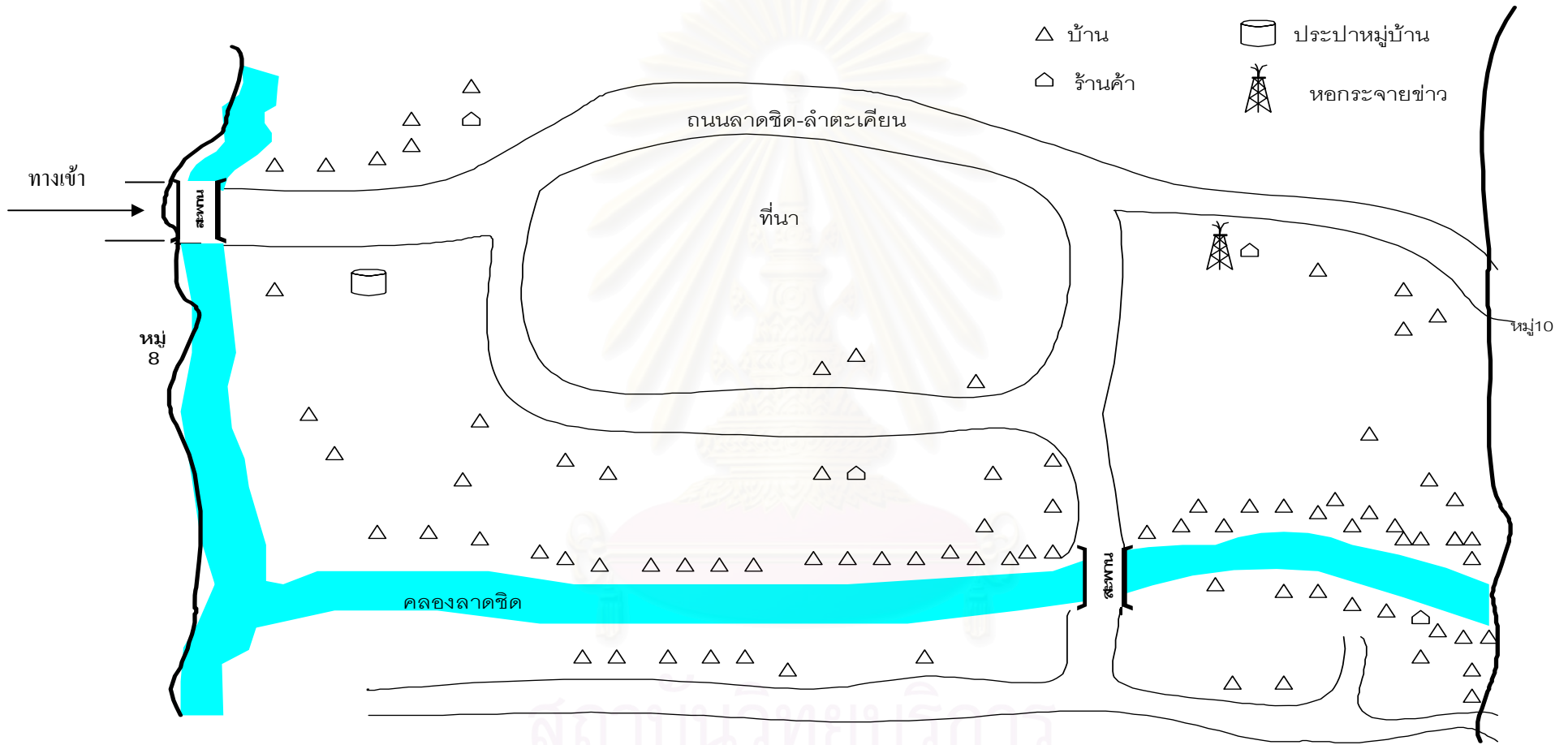
ชุมชนลาดบอนมีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ต่างคนต่างทำมาหากินไปมาหาสู่กันบ้างเมื่อมีงานบุญ งานพิธีของคนในชุมชน เช่น งานแต่ง งานศพ สภาพแวดล้อมที่อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขไม่เคยเกิดวิกฤติร้ายแรงขึ้นในชุมชน จึงไม่มีการรวมกลุ่มในการดำเนินการหรือทำกิจกรรมใดๆ จนมาสู่ยุคของรัฐบาลชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรีในปลายปี 2542 ได้มีโครงการบกระตุ้นเศรษฐกิจลงสู่ชุมชนหมู่บ้านละแสนบาทจึงมีการรวมกลุ่มของชุมชนขึ้นเป็นครั้งแรกภายใต้กลุ่มเกษตรกรทำนา มีการจัดตั้งประธาน เภรัญญิกทำหน้าที่บริหารเงินกองทุนเป็นการรวมกลุ่มผู้ที่ทำนา

ประมาณ 30 กว่าคน นำเงินที่ได้รับมาจัดซื้อปุ๋ย ยาฉีดฆ่าหญ้าและขายให้กับสมาชิกกลุ่มในราคาต้นทุน เป็นการช่วยเหลือเกษตรกรไม่ต้องไปกู้เงินจากที่อื่น การให้สิทธิซื้อจะแบ่งสัดส่วนตามจำนวนที่นาที่มีมากน้อย ขายราคาทุนและให้ติดได้ 1 ปี (จนกว่าผลผลิตจะออก)

กองทุนหมู่บ้าน ได้เข้ามาเมื่อมิถุนายนปี 2544 ยุครัฐบาลทักษิณ ชินวัตรหมู่บ้านละ 1 ล้านบาทจึงทำให้มีการรวมกลุ่มของชุมชนนอกเหนือไปจากกลุ่มเกษตรกรทำนา โดยเงินที่ได้มานำมาให้ชาวบ้านกู้โดยผู้มีสิทธิกู้ต้องสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เสียค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 5 บาท เก็บเงินออมรายละอย่างต่ำ 20 บาทต่อเดือน จ่ายทุกเดือน สิทธิการกู้ก็ขึ้นอยู่กับรายได้ต่อปี ตามที่กำหนด ผู้สมัครสมาชิกกลุ่มสัจจะจะได้เงินปันผลจากดอกเบี้ยที่นำเงินไปฝากธนาคาร ซึ่งมีจำนวนไม่มากแต่ก็เป็นการฝึกวินัยการออมให้กับคนในชุมชน เงินกองทุนหมู่บ้านแยกบัญชีต่างหากจากเงินสัจจะออมทรัพย์ การกู้ก็เพื่อเอาไปลงทุนผู้กู้ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 4 ต่อปีจากสมาชิกในชุมชนร่วมกำหนดกันเอง จนปี 2549 ได้มีการปรับขึ้นเป็นร้อยละ 6 ต่อปีเพื่อรองรับการเป็นนิติบุคคลซึ่งต้องมีค่าบริหารจัดการเพิ่มขึ้น จะเห็นว่าการเกิดกลุ่มดังกล่าวในชุมชนเบื้องต้นเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดจากข้อกำหนดของทางราชการที่มุ่งหวังจะพัฒนาชุมชนระดับรากหญ้าด้วยการใช้เงินเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความเข้มแข็งซึ่งไม่ได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีการรวมตัวกันอย่างจริงจังแต่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ในการกู้ยืมของแต่ละบุคคลเท่านั้น

การเกิดกลุ่มที่เริ่มจากความต้องการของชาวบ้านเองเริ่มมีขึ้นในยุคผู้ใหญ่อัจฉริยะ ฟุ้งปรดเพื่อดึงความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้กลับมาแน่นแฟ้นเหมือนในอดีต ด้วยการพูดคุยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนที่เข้ามาสำรวจและชักจูงให้คนในชุมชนเรียนหนังสือต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนอกกระบวนโรงเรียน เจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่เดิมมาในฐานะวิทยากรของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน และหัวหน้าสถานีอนามัยจึงทำให้เกิดกลุ่มต่างๆ ตามมา เช่น กลุ่มปั่นหัวสัตว์ กลุ่มเย็บผ้าโหล กลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และอสม.จิ๋ว ชมรมผู้สูงอายุ (เป็นการรวมกลุ่มระดับตำบล) กลุ่มผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ร่วมกันสอดส่องดูแลเพื่อป้องกันยาเสพติด) กลุ่มเลี้ยงปลากระชัง (ทำเฉพาะในช่วงที่มีปลาชุม) กลุ่มประปาหมู่บ้าน

สำหรับสภาพทั่วไปของชุมชน ผู้วิจัยได้เขียนแผนที่แสดงลักษณะการตั้งบ้านเรือน ถนนหนทาง และสถานที่สำคัญในชุมชน โดยได้รับการตรวจสอบจากผู้นำชุมชน ดังแผนภาพที่ 10

แผนภาพที่ 10 แสดงอาณาเขตลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนลาดบอน

2.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนลาดบอน เป็นชุมชนหมู่ที่ 9 ของตำบลลาดชิดแต่เดิมเรียกกันว่าชุมชนหมู่ใหญ่ เป็นหมู่บ้านที่มีมาเนิ่นนานโดยแยกออกมาจากตำบลตาลานเมื่อประมาณ 80 กว่าปีมาแล้ว ซึ่งลักษณะการอยู่อาศัยของคนในชุมชนจะแบ่งเป็นสามกลุ่มกลุ่มที่มีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นมากกว่าบริเวณอื่นเป็นกลุ่มหรือหมู่ใหญ่ ประชาชนจึงเรียกลักษณะของการอยู่รวมกันว่าบ้านหมู่ใหญ่ กลุ่มที่สองเรียกหมู่กลาง และกลุ่มที่สามซึ่งมีบ้านเรือนห่างกันอยู่ติดกับหมู่แปดที่เป็นทางเข้าหมู่บ้านเรียกรวงลาดชิด คนในชุมชนจึงเรียกหมู่บ้านของตนว่าบ้านหมู่ใหญ่โดยมีกำนันคนแรกคือขุนลาดชิดชำนาญ แต่มาในปัจจุบันชุมชนหมู่ใหญ่ได้ถูกเรียกขานอย่างเป็นทางการว่าชุมชนลาดบอนตามที่อำเภอกำหนดซึ่งคนในหมู่บ้านมารู้ทีหลังว่าชื่อหมู่บ้านได้ถูกเปลี่ยนไปตั้งแต่ในยุคผู้ใหญ่บ้านคนก่อน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) โดยไม่รู้สาเหตุของการเปลี่ยนชื่อและเมื่อไปติดต่อกับทางอำเภอเจ้าหน้าที่บอกว่าไม่สามารถแก้ไขได้เพราะได้บันทึกรายชื่อหมู่บ้านเข้าไปในระดับกระทรวงมหาดไทยแล้ว ถ้าต้องการแก้ไขต้องไปแก้ในกระทรวง ชาวบ้านจึงใช้ชื่อทางการว่าเป็นชุมชนลาดบอน

คนที่อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่มักเป็นคนดั้งเดิมในชุมชน ตระกูลดั้งเดิมคือชนะโชติซึ่งเป็นตระกูลที่ใหญ่ที่สุดและค่อนข้างมีฐานะในชุมชนมีลูกถึงสิบสองคนจึงสร้างบ้านเรือนติดๆ กันอยู่ในชุมชน แล้วมีการแยกไปอยู่ยังตำบลอื่นบ้าง มีการแต่งงานของเขย และสะใภ้จากชุมชนอื่นเข้ามาอยู่บ้างประปราย จึงมีการแตกออกเป็นตระกูลอื่นๆ ตามมา ปัจจุบันมีตระกูลใหญ่ๆ และมีฐานะ ได้แก่ ชนะโชติ เป็ลื่องทุกข์ ประมุขมาก พวงชะบา ชัยทร คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นเครือญาติเป็นลูกหลานกันแล้วค่อยแตกแขนงออกมา รู้จักคุ้นเคยกันตั้งแต่ยุคปู่ย่า ตายาย ตลอดมาจนถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน

2.3 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี การศึกษา สาธารณสุข

2.3.1 เศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าว โดยเป็นการทำนาปี ประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ มีการทำนาปรังบ้างประปราย รองลงมาคืออาชีพรับจ้างซึ่งได้แก่การรับจ้างทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพมหานครหรือรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตัวอำเภอผักไห่หรืออำเภอเสนาและค้าขายซึ่งมักเป็นการค้าขายแบบบรรทุกสิ่งของ เช่น อาหาร ผักสดใส่รถกระบะและเร่ไปขายยังหมู่บ้านต่าง ๆ หรือเป็นการรับจ้างทำงานต่างๆ ตามแต่จะมีผู้ว่าจ้างในชุมชนหรือชุมชนข้างเคียง

คนในชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 80,000 บาท/ปี

2.3.2 การปกครอง

บุคคลที่ทำหน้าที่ในการปกครองคนในชุมชน คือผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้มาจากการคัดเลือกของคนในชุมชนโดยการเลือกจะทำการเลือกแบบเปิดเผยยื่นเข้าแถวแสดงให้เห็นชัดเจนว่าใครเลือกฝ่ายไหนหรือผู้ใหญ่คนใดและเมื่อได้รับการคัดเลือกเข้ามาแล้วก็จะอยู่เป็นผู้ใหญ่บ้านจนเกษียณอายุ จนมาในยุคหลัง (ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ แก้ไขฉบับที่ 9 พ.ศ.2535) จึงได้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านโดยการให้บัตรลงคะแนนเลือกตั้งและให้อยู่ในวาระคราวละ 5 ปี จากการสอบถามผู้อาวุโสในหมู่บ้าน (สวัสดิ์ ชนะโชติ) ปัจจุบันมีอายุ 88 ปีที่เป็นคนในชุมชนโดยกำเนิด ได้เล่าให้ฟังว่า “ตำบลลาดชิดแยกมาจากตำบลตาลาน พอเป็นลาดชิดมีกำนันคนแรกคือขุนลาดชิดชำนาญ สมัยก่อนเขามียศ อยู่ที่นี่ตั้งแต่เริ่มก็ตั้งชุมชน ... ผู้ใหญ่คนแรกของหมู่เก้าคือผู้ใหญ่พู จำนวนสกุลไม่ได้ ต่อมาเป็นผู้ใหญ่ตี ผู้ใหญ่ถวิล ...” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าผู้ใหญ่ในหมู่ 9 ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเรียงตามลำดับได้แก่

ผู้ใหญ่พู ไม่ทราบนามสกุล

ผู้ใหญ่ตี มุลิกา

ผู้ใหญ่ถวิล พิมลพรรณ

ผู้ใหญ่สำราญ ชนะโชติ

ผู้ใหญ่อนันต์ อ้อพงษ์

ผู้ใหญ่จินตนา พึ่งประยูร

สำหรับผู้ใหญ่จินตนา พึ่งประยูรถือเป็นผู้ปกครองผู้หญิงคนแรกของชุมชนหมู่ 9 ลาดชิดและได้รับการคัดเลือกให้อยู่ในตำแหน่งสองวาระติดต่อกัน เป็นผู้นำที่คนในชุมชนบอกเป็นเสียงเดียวกันว่าเป็นผู้ริเริ่มการรวมกลุ่มเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้กลับมาแน่นแฟ้นดังเดิมด้วยการรวมคนในชุมชนให้ทำกิจกรรมต่างๆ นำการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนในรูปของกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนนอกเหนือไปจากความเจริญทางด้านวัตถุหรือสาธารณูปโภคต่างๆ

2.3.3 ศาสนา

ประชาชนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดที่เป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนได้แก่ วัดลาดชิดซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลลาดชิด การที่คนในชุมชนนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ดังนั้น คนในชุมชนจึงมีความผูกพันกับวัดมีการใส่บาตรเป็นประจำโดยมีพระเดินบิณฑบาตรเข้ามาในชุมชนผ่านหน้าบ้าน หรืออาศัยเรือเป็นพาหนะเพื่อมาบิณฑบาตรทางลำคลอง โดยเฉพาะ

ถ้าเป็นวันพระจะมีการทำบุญที่วัดซึ่งชาวบ้านก็จะนำภัตตาหารไปถวายพระที่วัดและร่วมฟังเทศน์ ฟังธรรม สำหรับผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปมักจะไปถือศีล นั่งสมาธิอยู่ที่วัดจนเย็นจึงกลับบ้าน

2.3.4 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ

ชุมชนลาดบอนเป็นชุมชนคนไทยดั้งเดิมและอยู่ในภาคกลางที่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร ฉะนั้นวัฒนธรรมประเพณีจึงไม่แตกต่างจากวัฒนธรรมภาคกลางทั่วไป มีการทำบุญในเทศกาลสำคัญๆ เช่น วันตรุษสงกรานต์ซึ่งถือเป็นงานใหญ่ที่มีการแข่งการ เล่นลูกช่วง มอญซ่อนผ้า โดยมีการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับตำบล งานปีใหม่ วันเข้าพรรษา วันสารทไทย เทศกาลออกพรรษา คนในชุมชนจะไปทำบุญและใส่บาตรที่วัดลาดชิด สำหรับประเพณีที่ทำกันในหมู่บ้านเป็นประจำทุกปีได้แก่ การทำบุญศาลพ่อใหญ่ซึ่งเป็นที่นับถือของคนในชุมชนถือเป็นการทำบุญหมู่บ้านด้วย โดยที่ชาวบ้านจะร่วมกันออกค่าใช้จ่ายในการทำบุญตามกำลังทรัพย์ที่มีทำกันในช่วงเทศกาล สงกรานต์ ศาลพ่อใหญ่เป็นศาลที่ตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางหมู่บ้านซึ่งทุกคนให้ความเคารพและนับถือกันมาแต่ดั้งเดิม แต่เดิมเป็นศาลขนาดเล็กที่มีคนมาบนบานศาลกล่าวและประสบความสำเร็จในสิ่งที่ขอหรือได้ตามที่ต้องการเป็นที่เลื่องลือและเคารพนับถือของคนในหมู่บ้านสืบต่อมา ผู้คนในหมู่บ้านจึงสร้างศาลให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิม และให้มีการทำบุญกันเป็นประจำทุกปี

2.3.5 การศึกษา

จากการสำรวจในเอกสารกชช. 2 ค พบว่ามีผู้ที่จบเฉพาะการศึกษาภาคบังคับ (ทุกระบบ ทั้งระบบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ,ปีที่ 7,ปีที่ 6 และการศึกษาภาคบังคับ 9 ปีในปัจจุบัน) จำนวน 236 คน ผู้ที่จบมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า จำนวน 36 คน ผู้ที่จบอนุปริญญาหรือเทียบเท่า จำนวน 13 คน และผู้ที่จบปริญญาตรีหรือสูงกว่า จำนวน 4 คน หรืออาจจะกล่าวได้ว่าผู้ที่มีอายุระหว่าง 15 – 60 ปีที่ไม่รู้หนังสือไม่มี

หมู่บ้านแห่งนี้ไม่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมส่งลูกหลานไปเรียนที่โรงเรียนลาดชิดวิทยาคาร (โรงเรียนวัดลาดชิดเดิม) ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลลาดชิด ใช้ระยะเวลาเดินทางไปไม่ไกลมากนักเป็นโรงเรียนที่สอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 และหลังจากนั้นถ้าต้องการเรียนสายอาชีพก็จะไปเรียนต่อที่ตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา หากต้องการเรียนต่อสายสามัญในระดับมัศึกษาก็มักจะส่งบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนสุทธาประมุข (โรงเรียนวัดตึกเดิม)หรือโรงเรียนวัดโพธิ์เวชภัณฑ์ ซึ่งอยู่ในตัวอำเภอผักไห่

2.3.6 การสาธารณสุข

ชาวบ้านในชุมชนเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยเล็กๆ น้อยๆ ก็จะดูแลรักษาตัวเอง ถ้าเป็นมากขึ้นก็จะมารับการรักษาที่สถานีอนามัย ได้แก่สถานีอนามัยวัดลาดชิด ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลลาดชิดใกล้ๆ กับโรงเรียนลาดชิดวิทยาจารย์ และองค์การบริหารส่วนตำบลลาดชิด ระยะทางจากหมู่บ้านมาสถานีอนามัยระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นสถานีอนามัยที่ได้รับรางวัลสถานีอนามัยดีเด่นระดับจังหวัด ประจำปี 2544 รองชนะเลิศอันดับสอง การประกวดสถานีอนามัยดีเด่นระดับเขต ปี 2544 จากการสอบถามหัวหน้าสถานีอนามัยวัดลาดชิด (สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 2550) กล่าวว่าชุมชนลาดบอนตั้งแต่มีผู้นำคนปัจจุบันจะให้ความร่วมมือกับสถานีอนามัยเป็นอย่างมาก เมื่อมีโครงการต่างๆ เข้ามาก็จะมาร่วมคิดและรับไปดำเนินการและทำอย่างจริงจัง จนทำให้หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านปลอดไข้เลือดออกมาตั้งแต่ปี 2547 การเจ็บป่วยของคนในชุมชนพบว่าในผู้สูงอายุจะเป็นโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง แต่ก็สามารถควบคุมดูแลสุขภาพระดับน้ำตาลและความดันโลหิตได้ดี เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลองป่าบุญมีประยุกต์ การดูแลบ้านเรือนให้ถูกหลักสุขาภิบาล การจำกัดขยะด้วยการเผา สำหรับขยะเปียกก็จะนำไปทำน้ำหมักชีวภาพใช้รดพืชและผักสวนครัว

2.4 พัฒนาการสู่ชุมชนสุขภาวะ

2.4.1 ย้อนรอยสู่อดีต : สังคมเกษตรกรรมดั้งเดิม

ชุมชนลาดบอน เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีมาเนิ่นนาน เดิมลักษณะการสร้างบ้านเรือนเป็นบ้านทรงไทยยกพื้นสูงหลังคามุงจาก มีเพิงสังกะสีปิดรอบ มีนอกชานสำหรับตากผ้า บ้านจะอยู่เรียงรายติดริมคลองเพราะต้องอาศัยการคมนาคมและการใช้น้ำอุปโภคและบริโภคจากลำคลองลาดชิดชีวิตจึงผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง มีวิถีชีวิตแบบสังคมไทยชนบทภาคกลางที่มีความเป็นอยู่กันอย่างเรียบง่ายพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก อาหารการกินข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ดังคำกล่าวที่ว่าในน้ำมีปลาในนามีข้าว อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน มีการเลี้ยงหมู เลี้ยงควาย ซึ่งถือเป็นสัตว์เลี้ยงคู่ทุกข์คู่ยากของคนในชนบทไทยดั้งเดิม การทำนาของคนในชุมชนจะเป็นการทำนาปีเนื่องจากการทำนาปรัง (เป็นการทำนาปีละ 2 ครั้ง) ต้องอาศัยความพร้อมของระบบชลประทานมากกว่าการทำนาปี ซึ่งการทำนาปีเป็นการทำนาปีละครั้งอาศัยดินฟ้าอากาศคือน้ำฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล การทำนาที่ในชุมชนเรียกว่าข้าวฟางลอย ควายเป็นเสมือนเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากที่สำคัญในการทำนา การทำนาปีเริ่มจากการไถตะ เป็นการเตรียมดินซึ่งจะทำกันช่วงปลายเดือนเมษายน (เดือนห้าไทย) เพื่อให้หญ้าตายและดินร่วนซุย แล้วจะทิ้งช่วงให้อากาศดีคืออรอุณฝน แล้วจะไถแปรหรือไถหว่านในประมาณเดือนพฤษภาคมเป็นการเอาเมล็ดข้าวลงดินแล้วไถกลับทำช่วง

เดียวกับไถหวาน พอไถหวานได้ประมาณหนึ่งถึงสองอาทิตย์ข้าวก็จะขึ้นมาประมาณหนึ่งคืบ เมื่อข้าวเริ่มโตได้ประมาณคืบกว่าๆ ก็จะทำกราดยาคือใช้เสียมถอน (แคะ) ต้นหญ้า วัชพืช หญ้าที่ได้ก็นำไปเป็นประโยชน์นำไปเป็นอาหารสำหรับไถ่ทุยต่อไป ไม่มีกราดใช้ยาฆ่าหญ้า (ยาฆ่าหญ้าเริ่มเข้ามาสมัยมีรถไฟไถนา) พอตายเสร็จประมาณเดือนเจ็ดเดือนแปดก็รอให้น้ำเข้านา น้ำขึ้นประมาณเดือนกรกฎาคม หรือเกือบเทศกาลเข้าพรรษา จากนั้นจะปล่อยให้ข้าวออกรวงจนสามารถเก็บเกี่ยวได้ในปลายเดือนธันวาคมเป็นต้นไปจนถึงเดือนมีนาคมหรือเมษายนของปีต่อไป การปลูกข้าวในยุคนี้จะเป็นการปลูกข้าวพันธุ์ข้าวพวงเมล็ดสั้นที่มีความทนทานต่อโรคและได้ผลผลิตดีสำหรับขายให้กับโรงสีและปลูกข้าวเมล็ดยาวคือข้าวมะลิทอง ข้าวปั้นแก้วสำหรับไว้สีกินเองซึ่งเป็นข้าวที่ไม่ทนต่อโรคใช้สีมัดแล้วหมุนด้วยมือ จากการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำนาเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ต้องอาศัยแรงงานของเพื่อนบ้านในชุมชนที่เรียกว่าการลงแขกเอาแรงกัน คนในชุมชนจะมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้เป็นเจ้าของนาก็จะหุงข้าวเลี้ยงผู้ที่มาช่วยเหลือ พอถึงนาของเพื่อนบ้านก็จะผลัดกันไปเอาแรงแลกเปลี่ยนซึ่งกันแลกเปลี่ยนเป็นระบบการพึ่งพาในสังคมเกษตรกรรม การพึ่งพาไถ่ทุยในการไถนาวนวดข้าวรวมทั้งภาระหน้าที่ที่ต้องดูแลเลี้ยงดูให้หญ้า อาบน้ำล้างเรือนไถ่ทุยผู้มีพระคุณอยู่อย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนในชุมชน มีการแบ่งปันข้าวปลาอาหารซึ่งกันและกันเป็นระบบพึ่งพาแลกเปลี่ยนที่ไม่ต้องใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง การโอบอ้อมอารีถือเป็นเรื่องปกติของคนในชุมชน เมื่อมีงานบุญของคนในชุมชนเพื่อนบ้านใกล้เคียงก็จะไปช่วยกันเอาแรงให้งานสำเร็จลุล่วงโดยไม่คิดสินจ้างรางวัลเป็นการตอบแทน แต่ความอึดอ้อมใจของคนในชุมชน การได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนคือผลตอบแทนที่ยิ่งใหญ่ภายใต้วิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายที่ไม่สามารถซื้อได้ด้วยเงิน

เดิมการทำนาใช้ควายนวดข้าว ไถนา ใช้มือเคียวเกี่ยวข้าวมีการเอาแรงกัน
อดีตบ้านแต่ละหลังทำนากันจำนวนมากประมาณคนละ 100 ไร่ (เพทาย
พวงชะบา, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2549)

สมัยก่อนทำนาใช้ควาย เราก็ต้องเลี้ยงควาย เอาควายขึ้นร้านเหมือนบ้าน
เลี้ยงกันคนละสี่ห้าตัว เขาก็ต้องเอาหญ้าให้ควาย ล้างร้าน ก่อนไปโรงเรียนทุก
คนมีหน้าที่ บางคนต้องไปหาปลา หากินตามอัธยาศัย พอกินพอใช้และมีเหลือ
บ้าง ไม่รวยจัดแต่พอมีพอกิน ไม่มีหนี้สิน สมัยก่อนปีหนึ่งทำนาหักรายจ่าย
แล้วเหลือสองพันก็ไว้เลี้ยงลูกเก็บไว้ใช้ทั้งปี ก็อยู่ได้ (สุจินดา ชนะโชติ,
สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2549)

ยุคสังคมนเกษตรกรรมดั้งเดิมเป็นยุคแห่งความแบ่งปันช่วยเหลือเอาแรงซึ่งกันและกัน น้ำเงินไม่ใช่สิ่งสำคัญมากไปกว่าน้ำใจที่คนในชุมชนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สุขภาวะชุมชนมาจากความสุขทางสังคมในการพึ่งพิงช่วยเหลือกัน การพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นประสบการณ์ในเรื่องต่างๆ ได้ผ่อนคลายหยอกล้อเล่นกันเป็นความสุขทางใจที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน

2.4.2 ยุคพัฒนาสู่ความทันสมัย:ความห่างเหินของสุขภาวะทางสังคม

การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจเป็นกระแสหลัก ส่งผลให้ประมาณปี 2519 ควายเหล็กหรือรถแทรกเตอร์เทคโนโลยีอันล้ำยุคเครื่องมือที่สำคัญของชาวนาเริ่มเข้ามาแทนที่ควายเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากดั้งเดิม สำหรับบ้านที่มีฐานะการเงินดีที่จะซื้อหามาช่วยผ่อนแรง แต่บางบ้านก็ยังคงต้องพึ่งพาควายตามเดิม การลงแขกเอาแรงกันเริ่มเปลี่ยนเป็นการว่าจ้างแรงงานอาจเป็นรายวันหรือจ้างเป็นหน้าๆ ปี 2524 ทุกบ้านมีรถแทรกเตอร์ที่เป็นแบบรถเล็ก มีการใช้รถไถนา ขนลากข้าวมาวนวดในบ้าน เจ้าทุยถูกขายจนสูญพันธุ์ไปจากชุมชน ต่อมามีการใช้รถรถเมล์ดข้าว จนถึงปี 2538 รถเกี่ยวข้าวเข้ามาในชุมชน ความห่างของคนที่ชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ผันแปรตามความเจริญของเครื่องจักรที่ใช้ทุนแรงในการประกอบอาชีพ “โดยปกติแต่เดิมก็มีการจุนเจือช่วยเหลือกัน พอรถไถมา มีรถเกี่ยวก็ต่างคนต่างอยู่ เจอกันก็ทักทายกันแต่ไม่ค่อยได้เจอกัน” (พนอม ชนะโชติ , สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2549)

ในยุคของแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 – 2524) ที่ยังคงเน้นในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานชุมชนจึงเริ่มมีไฟฟ้าใช้ ในปี 2524 แต่ความเจริญด้านการคมนาคมยังไม่ถึงเนื่องจากคนในชุมชนตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง การเดินทางไปไหนมาไหนของคนในชุมชนจึงอาศัยการเดินทางด้วยเรือเป็นหลักหรือไม่ก็เดินด้วยเท้า การใช้น้ำคลองเพื่อการอุปโภคบริโภคจึงเป็นเรื่องปกติวิสัยของคนในชุมชน การบริโภคอย่างมากก็เพียงผ่านกระบวนการทำให้สะอาดโดยการแกว่งสารส้มเท่านั้น ทำให้มีปัญหาโรคทางระบบทางเดินอาหาร เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจึงได้มีการแนะนำให้ต้มน้ำก่อนนำมาดื่มกิน หลังจากนั้นก็มี การใช้น้ำจากบ่อบาดาลของหมู่บ้านที่เรียกบ่อหลวง (เดี๋ยวนี้กลบแล้ว) และต่อมาได้มีการพัฒนานำเอาระบบประปาหมู่บ้านมาใช้ในปี 2535 นอกเหนือจากโทรศัพท์เพื่อใช้ในการสื่อสารทางไกลที่มีเข้ามาในชุมชนเมื่อปี พ.ศ.2527 เริ่มมีหอกระจายข่าวหมู่บ้านสำหรับการสื่อสารในชุมชนในปี 2544

เริ่มมีการตัดถนนดินเข้ามาในหมู่บ้านในปี 2530 โดยได้รับการบริจาคทางเดินเท้าจากที่ดินของชาวบ้านในชุมชนลักษณะถนนจึงคดเคี้ยวไปมาและในบางช่วงจะเป็นทางที่ไค้งมาก เพราะติดที่นาของชาวบ้าน ในปี 2537 ได้รับงบประมาณจากรัฐถนนคอนกรีตจึงเกิดขึ้นการ

เดินทางไปไหนมาไหนก็สะดวกขึ้น นำความเจริญต่างๆ เข้ามาในชุมชนมากมายรวมทั้งกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมที่มาพร้อมกับการโฆษณาชวนเชื่อผ่านทางสื่อต่างๆ ทำให้ชาวบ้านหลงใหลอยากมียากได้ คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น เมื่อความเจริญเข้ามาหนี้สินก็เริ่มเข้ามา จากที่อยู่กันแบบในน้ำมีปลาในนามีข้าวเริ่มไม่เพียงพอกับชีวิตความเป็นอยู่ ชาวสวนหนึ่งเริ่มขายที่ดินให้กับนายทุนมีการไปทำงานข้างนอกชุมชนมากขึ้น แต่การทำนาก็ยังคงเป็นอาชีพหลักของคนที่เหลืออยู่โดยพันธุ์ข้าวที่ปลูกในยุคปัจจุบันจะเป็นพันธุ์ข้าวหลงซึ่งมีน้ำหนักดีเนื่องจากเวลาขายใช้การชั่งน้ำหนักซึ่งต่างกับสมัยก่อนที่ใช้การตวงถึง ผลผลิตที่ได้หลังฤดูการเก็บเกี่ยวจะนำส่งโรงสีในเมืองทั้งหมดไม่มีการเก็บไว้สีกินเองเหมือนสมัยก่อนแต่จะซื้อข้าวกินจากร้านค้าในตลาดเพราะชาวบ้านปัจจุบันไม่นิยมสีข้าวกินเองที่ต้องใช้แรงงานมือและพันธุ์ข้าวที่ปลูกก็ไม่เหมาะสำหรับใช้หุงกินแต่เหมาะที่จะนำไปสีเป็นแป้ง มีการทำอาชีพเสริมบ้างเล็กๆ น้อยๆ เช่นรับจ้างทั่วไป สำหรับหนุ่มสาวยุคใหม่ส่วนหนึ่งก็หันไปประกอบอาชีพรับจ้างตามชุมชนใกล้เคียง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมที่อำเภอเสนาหรือเข้ามาทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ

เมื่อก่อนอาชีพหลัก จะมีเฉพาะทำนา ปลูกผักผลไม้อะไรไม่ได้เพราะน้ำจะท่วมเมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำท่วมได้ท่วมหมด ไปไหนก็ใช้เรือ พอมีถนนตัดเข้ามาความเจริญต่างๆ ก็เริ่มเข้ามา ไปไหนมาไหนก็สะดวกชาวบ้านก็เริ่มมีการถมที่ และปลูกผัก ผลไม้บ้างแต่ไว้กินเอง ถ้าเหลือจึงขาย ความเจริญเข้ามาหนี้สินก็เริ่มเข้ามา แต่ก็มีช่องทางทำมาหากินเพิ่มขึ้น ไปทำงานในเมืองเดี๋ยวนี้สื่อต่างๆ มันมามากมีอิทธิพล คนเริ่มใช้เงินมาก อยากได้มือถือใครมีอะไรก็อยากมีตาม(ปรีชา กระจับทอง, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2549)

สุขภาพะชุมชนยุคนี้คนในชุมชนมุ่งเน้นที่ความสุขกาย สบายใจจากการมีเครื่องทุ่นแรง อากาศปลอดเมื่อร่างกายจากการใช้แรงงานเดิมที่เป็นทุกขภาวะทางกายลดน้อยลง แต่ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกันของคนในชุมชนกับเพิ่มมากขึ้น สุขภาวะทางสังคมของคนในชุมชนลดน้อยลงเริ่มเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันมากขึ้นในชุมชน

2.4.3 ยุคสร้างสัมพันธ์สู่ชุมชนเป็นสุข

การพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญทางด้านวัตถุ การเติบโตของเทคโนโลยีที่แทรกซึมเข้ามาในทุกภาคส่วนโดยเฉพาะทางด้านการเกษตรที่นำพาารถแทรกเตอร์ รถไถนา รถเกี่ยวข้าว รถรดข้าวเข้ามาในชุมชนส่งผลต่อระบบสังคม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เปลี่ยนไป การอยู่กันอย่างพึ่งพิง อาศัยเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มลดน้อยถอยลงทุกที่จนคนในชุมชนแทบไม่มี

ปฏิสัมพันธ์กันอยู่กันอย่างลักษณะตัวใครตัวมัน หนุ่มสาวรุ่นหลัง ไปทำงานในเมือง เด็กเล็กอยู่บ้านคูทีวี วิดีโอแทบไม่รู้จักซึ่งกันและกัน วิถีชีวิตของคนชุมชนเมืองค่อยๆ รุกคืบเข้ามาในหมู่บ้าน ปัญหายาเสพติดเริ่มเข้ามาสู่ลูกหลานในชุมชน ผู้ปกครองในยุคเดิมเมื่อได้รับการคัดเลือกเข้ามาทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้านก็จะทำหน้าที่ในการปกครองลูกบ้านเพียงอย่างเดียวหรือพัฒนาสาธารณูปโภคบ้างแต่ลืมมองสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป จนในที่สุดการอาสาเข้ามาเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของผู้ใหญ่จินตนา พึ่งประยูร หลังจากผู้ใหญ่บ้านคนเดิมเสียชีวิตอย่างกะทันหัน ด้วยแรงสนับสนุนของคนในชุมชนให้สมัครเข้ารับเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านจากการที่เคยเห็นความตั้งใจในการทำงานเมื่อครั้งเป็นผู้ร่วมในการทำงานกองทุนหมู่บ้านและโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนที่ทำให้ชาวบ้านมีเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพมากขึ้น รวมทั้งการทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขในยุคผู้ใหญ่บ้านคนเดิมทำให้นางจินตนา พึ่งประยูร ได้รับการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์จากคนในชุมชนให้เข้ามาบริหารและปกครองลูกบ้านส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้กุศโลบายด้วยการนำกิจกรรมต่างๆ จากภาคส่วนต่างๆ เข้ามาเชื่อมโยงสร้างสายใยดึงดูดใจคนในชุมชนกลับมา มีความสัมพันธ์ดังเดิม มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม/โครงการต่างๆ การกระตุ้นเตือนให้ชาวบ้านรู้จักการพึ่งตนเอง การพึ่งพาตนเองของชาวบ้านจึงต้องหันมาอยู่กันแบบเศรษฐกิจพอเพียงและพยายามลดรายจ่ายในชีวิตประจำวันรวมทั้งการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การปั้นหัวสัตว์เพื่อให้มีรายได้เสริม การปลูกผักปลอดสารพิษเพื่อให้ได้อาหารที่มีคุณภาพ ปลอดภัยไม่เสี่ยงต่อการรับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายและเป็นการลดค่าใช้จ่าย การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพใช้ในการทำนาเพื่อลดต้นทุนการทำนา นอกเหนือจากความรู้ที่ค่อยๆ พอกพูนขึ้นมาพร้อมกับการจัดการความรู้ของคนในชุมชน

*คนในชุมชนรายได้ก็พอกินพออยู่ ปลูกผักกินเองถ้าเหลือก็ขายบ้าง เช่นแพง
ขายให้กักรถเร่ หาปลาในคลองกินอยู่แบบง่ายๆ ก็อยู่ได้ เพราะเราอยู่กัน
อย่างพอเพียง (แพทย พวงชะบา, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2549)*

ผู้ใหญ่จินตนา พึ่งประยูร ที่เดิมไม่เคยนึกฝันว่าตนเองจะมาทำหน้าที่อันสำคัญนี้ ด้วยนิสัยที่ชอบอยู่กับบ้านไม่ค่อยอยากไปยุ่งบ้านอื่นแต่อาศัยแรงสนับสนุนของชาวบ้านในชุมชนให้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและเห็นว่าสมัยผู้ใหญ่ยุคก่อนๆ ไม่เห็นต้องทำอะไร แต่เมื่อได้รับเลือกมาเป็นผู้ใหญ่บ้านด้วยคะแนนท่วมท้นในปี 2545 ผู้ใหญ่จินตนาจึงเปลี่ยนแนวความคิดดังกล่าวและมีความมุ่งมั่นในการทำงาน เพื่อนำความเจริญมาสู่หมู่บ้านโดยคิดว่า “ถ้าชาวบ้านเลือกเข้ามาด้วยใจเราก็จะทำงานด้วยใจ และจะทำให้ดีที่สุด...เริ่มเป็นผู้ใหญ่ 22 กรกฎาคม 2545 เพราะเขาเลือกเราเข้ามาจากใจไม่ได้ใช้เงินซื้อ พอได้เราก็บอกเขาว่าเมื่อทุกคนเลือกเราเข้ามาสนับสนุนเรา

เราก็จะทำงานให้เต็มร้อย ทำทุกอย่างเท่าที่ทำได้ ยังสัญญาว่าถ้าทำไม่ได้จะลาออกไม่เป็นผู้ใหญ่ จะทำหมู่บ้านให้ดีที่สุด” (สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2549 และ 9 พฤษภาคม 2550) ซึ่งในช่วงแรกๆ ก็ประสบปัญหาบ้างในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้วยความไม่แน่ใจของชาวบ้านในตัวผู้นำว่าจะทำงานด้วยความตั้งใจและมีความจริงใจในการพัฒนาชุมชน พัฒนาสัมพันธภาพของคนในชุมชน ให้กับมาแน่นแฟ้น ดังที่ลูกบ้านท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “ช่วงแรกมีคนไม่เห็นด้วยเพราะไม่แน่ใจว่าทำจริง หรือมีการตามผลงานหรือเปล่าหรือแค่มาเสนอเฉยๆ แต่ผู้ใหญ่เขาตามงานคนก็เห็นเลยมีคนเข้ามาช่วยเรื่อยๆ การที่คนเข้ามาช่วยมือเพราะให้ความนับถือ เห็นความตั้งใจจริงในการทำงาน ทำงานจริงจัง ผู้คนก็เคารพให้ความร่วมมือ เป็นคนสปอร์ต” (สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม 2549) ด้วยความเป็นคนตรงไม่เล่นพรรคเล่นพวกหรือใช้ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) ทำงานอย่างจริงจังและจริงจัง ประกอบกับคณะกรรมการหมู่บ้านที่มาร่วมกันทำงานก็เป็นการเข้ามาทำงานด้วยใจไม่ได้หวังผลตอบแทนในรูปของเงินทอง เงินรางวัลที่ได้มาจากทำกิจกรรมต่างๆ เช่นรางวัลกองทุนหมู่บ้านดีเด่นระดับอำเภอ (จาก 128 หมู่บ้าน) ไม่มีการนำเข้ากระเป๋าผู้ใดผู้หนึ่งแต่นำมาซื้อวัสดุสิ่งของที่เป็นสาธารณประโยชน์เพื่อใช้ในหมู่บ้าน เช่น ซื้อโต๊ะ เก้าอี้ ใช้สำหรับการประชุมหมู่บ้าน เปลี่ยนได้กรองน้ำประปาหมู่บ้าน ฯลฯ

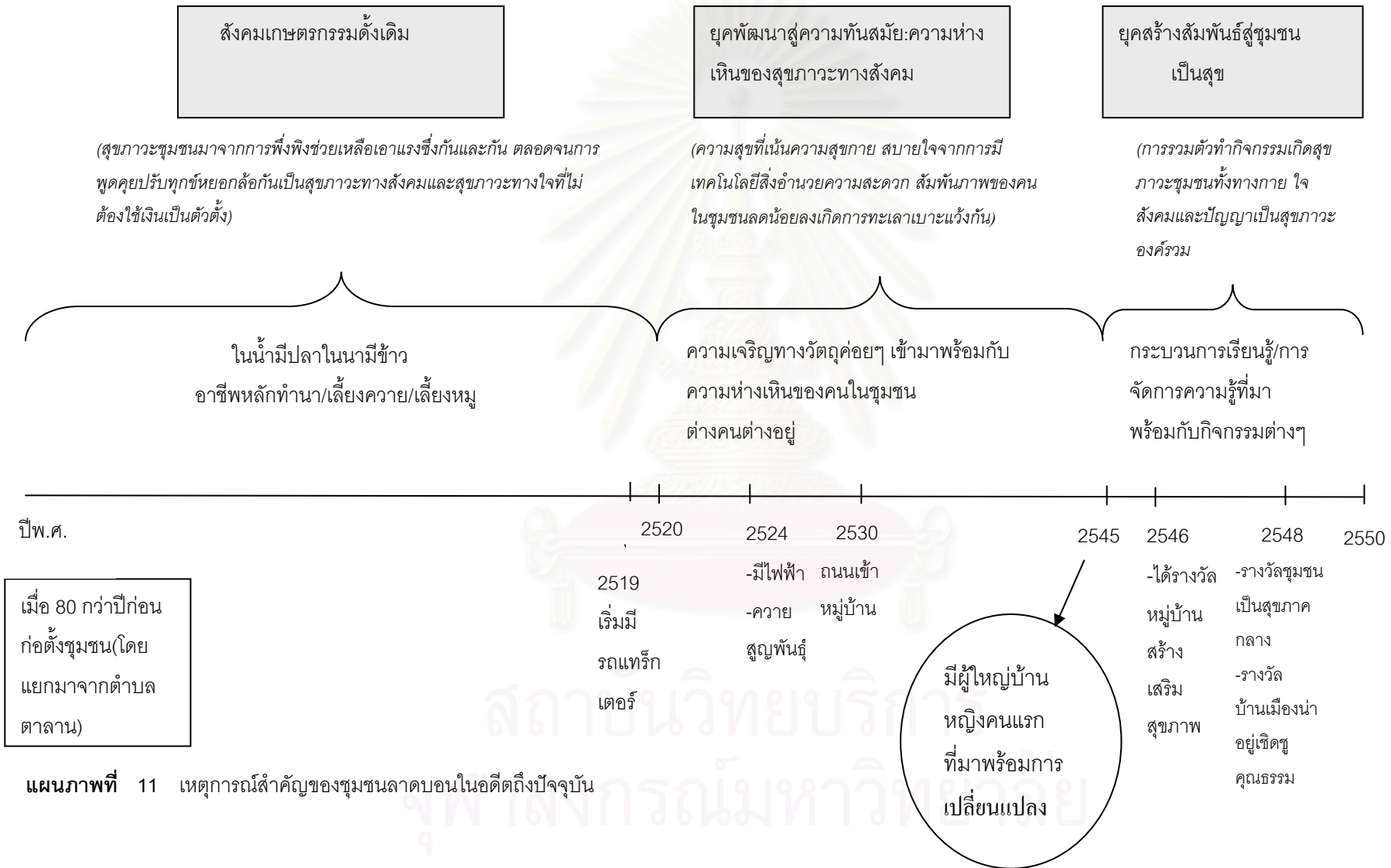
ได้รางวัลกองทุนหมู่บ้านดีเด่นระดับอำเภอ ในเดือนกรกฎาคม 2546 เพราะมีการทำบัญชีเรียบร้อย คนในหมู่บ้านไม่มีหนี้ค้ำชำระ เป็นเงินที่รัฐบาลให้มา โดยผ่านทางพัฒนาชุมชนให้ชาวบ้านมาบริหารจัดการกันเองมีรัฐเป็นพี่เลี้ยง ดอกที่เราได้จากเงินกู้ (การยืมเงินแล้วพอครบปีต้องนำเงินต้นมาคืนพร้อมดอกเบี้ย)ก็นำมาซื้อของเข้าหมู่บ้าน เช่น เต็นท์ โต๊ะ เก้าอี้ เปลี่ยนได้กรองน้ำประปาหมู่บ้าน ฯลฯ เพื่อใช้เวลามีงานในหมู่บ้าน หรือให้ชาวบ้านยืมไปใช้เมื่อมีงานบุญ เช่น งานแต่ง งานศพ งานพิธีต่างๆ ได้ การได้เงินกองทุนดีเด่น ทำให้ได้รับเงินพิเศษเพิ่มหนึ่งแสนบาทเข้าสมทบกองทุน และได้เงินรางวัลสำหรับคณะกรรมการอีกหนึ่งหมื่นบาท แทนที่พวกกรรมการจะนำเงินมาหารแบ่งกันเพื่อเป็นค่าเหนื่อยเข้ากระเป๋า พวกเรากลับไม่เอาแล้วคิดกันว่าจะนำมาซื้อโต๊ะกลมเพื่อเป็นสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน เราคิดว่าเราทำงานด้วยใจไม่ได้ต้องการเงินทอง (วันชัย ลาภานิกรณ์, สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 2550)

นอกจากนั้น ยังมีการสร้างศาลาประชาคมในที่ดินของผู้ใหญ่จินตนาซึ่งเป็นที่ว่างเปล่าเพื่อใช้ในการประชุม พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน จึงทำให้ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและค่อยๆ เข้ามารวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่างๆ เกิดเป็นความร่วมมือจาก

ชาวบ้านทุกคนในการช่วยกันพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขหรือชุมชนสุขภาวะ เริ่มมีการทำประชาคมเพื่อสำรวจทุกข์สุขของชาวบ้าน มีการนัดประชุมประจำเดือนหมู่บ้านจากที่ไม่เคยมีมาก่อนในผู้ใหญ่บ้านยุคก่อน เพื่อเป็นการแจ้งข่าวสารหรือความรู้ที่รับมาจากที่ประชุมระดับอำเภอ จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าหมออนามัย หรือจากการเข้ามาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในโครงการชุมชนเป็นสุข รวมทั้งศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ที่ผู้ใหญ่พยายามนำมาเชื่อมกับความต้องการของชุมชนที่ร่วมกันกำหนดเป้าหมายเพื่อการสร้างเสริมสุขภาวะชุมชนที่ชาวบ้านเรียกง่ายๆ ว่าความสุขของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการร่วมมือกันดูแลและป้องกันไข้เลือดออก การช่วยกันแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน การร่วมมือกันในการดูแลและสร้างเสริมสุขภาพของคนในชุมชน ฯลฯ จนเกิดเป็นโครงการต่างๆ ตามมาและได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ มากมาย เช่น รางวัลหมู่บ้านสร้างเสริมสุขภาพดีเด่นปี 2546 จากกระทรวงสาธารณสุข รางวัลหมู่บ้านปลอดดลูกน้ำยุงลายตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบัน รางวัลกองทุนหมู่บ้านดีเด่นระดับอำเภอ ชุมชนต้นแบบเรื่องชุมชนเป็นสุขภาคกลาง อำเภอฝักเห่ พระนครศรีอยุธยาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพปี 2548 รางวัลดีเด่นนำร่องระดับอำเภอ “บ้านเมืองน่าอยู่ เชิดชูคุณธรรม”

สุขภาวะชุมชนกลับสู่ชุมชนลาดบอนอีกครั้งเริ่มจากสุขภาวะทางสังคมด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของคนในชุมชน การมีกิจกรรมการออกกำลังกายที่นำมาสู่สุขภาวะทางกายช่วยควบคุมเบาหวานและความดันโลหิตสูงในผู้สูงอายุพร้อมกับความแข็งแรงของคนที่มีกิจกรรม มีความสุขทางใจในการพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันเกิดความเห็นอกเห็นใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมมือกันหาวิธีเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายของคนในชุมชนยกระดับสุขภาวะทางปัญญาในการพึ่งพาตนเอง

จากการประมวลประวัติและเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนลาดบอนสามารถสรุปเป็นแผนผังเส้นทางเวลา (Timeline) เพื่อแสดงเหตุการณ์สำคัญได้ดังแผนภาพที่ 11 ในหน้าถัดไป

จากข้อมูลที่ค้นพบตามที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นของชุมชนเปรี๊ตโน และชุมชนลาดบอน พบว่าทั้งสองชุมชนแม้จะมีบริบทที่แตกต่างกัน เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศที่แตกต่างกัน แต่จุดร่วมที่สอดคล้องกัน ได้แก่ 1) ภาวะวิกฤติ/ปัญหาของชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการสร้างโอกาสและกดดันให้เกิดการหาแนวทางแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ชุมชนลาดบอนแม้ไม่ได้เกิดวิกฤติรุนแรงเหมือนชุมชนเปรี๊ตโนแต่ก็ประสบปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ลดน้อยถอยลงจนเหมือนสังคมเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ 2) ผู้นำในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนา ตื่นตัวพร้อมที่จะเรียนรู้ รับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้จากแหล่งต่างๆ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

การนำเสนอในบทนี้เป็นารรายงานผลการวิจัยกรณีศึกษาที่ได้จากการวิจัยภาคสนาม เกี่ยวกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ ที่เป็นกรณีศึกษา 2 ชุมชน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชน การนำเสนอแบ่งออกเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ความหมายสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของชุมชนที่ศึกษา ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน และตอนที่ 3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชน

ตอนที่ 1 ความหมายสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของชุมชนที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยภาคสนามโดยการสัมภาษณ์คนในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับการให้คำนิยามหรือความหมายของสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ เนื่องจากฐานคิดที่ว่า การประเมิน “สุขภาวะชุมชน” หรือ “ชุมชนเป็นสุข” (Healthy Communities) นั้นจำเป็นต้องเป็นเรื่องของคนในพื้นที่เท่านั้นที่สามารถบอกได้ว่า อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดสำหรับชุมชนของพวกเขาตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2549: 9) ผลการวิจัยมีดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 ชุมชนเปรีดไน

สมาชิกในชุมชนเปรีดไน มองคำว่าสุขภาวะชุมชนมีความหมายเป็นองค์รวมมากกว่าการมองแยกส่วนในมิติใดมิติหนึ่ง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในชุมชนที่มีอายุระหว่าง 15 – 67 ปี จำนวน 18 คน ในมุมมองของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (15 คน) ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนซึ่งได้แก่ทรัพยากรป่าชายเลนต้องมีความสมบูรณ์เป็นแหล่งทำกินของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนมองว่าสุขภาวะชุมชนหมายถึง ความสุขของคนในชุมชน ดูได้จาก

1) การดำเนินชีวิตมีรายได้จากการประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวโดยเป็นอาชีพที่ไม่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนหรือต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ของชุมชน 2) สภาพแวดล้อมของชุมชนต้องมีความสมบูรณ์ ทั้งในเรื่องป่า มีทรัพยากรในท้องถิ่นที่สามารถเลี้ยงคนในชุมชนได้โดยไม่ต้องไปประกอบอาชีพที่อื่น ไม่มีขยะ ไม่มีมลพิษ ซึ่งจะส่งผลให้ร่างกายไม่เจ็บป่วย 3) สุขภาพจิตดี เพราะมีความสมดุลในการดำรงชีวิตที่มีการประกอบอาชีพมีรายได้ที่ดี 4) ไม่มีอบายมุข ไม่มียาเสพติด ไม่มีขโมยและไม่มีโรคเอดส์ในชุมชน

อย่างไรก็ตาม สุขภาวะชุมชนในทัศนะของชาวเปรีดีในหมายรวมทั้ง สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางใจ สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางจิตวิญญาณ(ปัญญา) ที่มีความเชื่อมโยงไม่แยกขาดจากกัน ซึ่งสามารถอธิบายความหมายสุขภาวะในมิติต่างๆ ได้ ดังนี้

1.1 สุขภาวะทางกาย

ความสุขทางกายเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของความสุขในระดับปัจเจก ที่ส่งผลต่อชุมชนเป็นความสุขที่เกิดจากการมีร่างกายที่แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ กินดีอยู่ดี ส่งผลให้มีกำลังวังชาในการประกอบอาชีพทำมาหากิน ซึ่งสุขภาวะทางกายเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องใส่ใจดูแลและรักษาไว้ ถ้าร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย ทำให้ไม่ต้องเสียเงินค่ารักษาพยาบาล แต่ถ้าร่างกายเจ็บป่วยนอกจากเงินค่ารักษาแล้วยังต้องเสียแรงงานที่สามารถไปประกอบอาชีพเพื่อไปดูแลรักษา ผู้เจ็บป่วยทำให้ขาดรายได้ทั้งตัวผู้เจ็บป่วยและผู้ดูแล และมองว่าถ้าคนในชุมชนไม่มีการเจ็บป่วยก็ถือว่าชุมชนไม่อ่อนแอ (เสริญ เสียงเคราะห์ ,สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2549)

สุขภาวะชุมชนฉันมองว่ามันต้องเริ่มที่ระดับบุคคล ในครอบครัวก่อน คือไม่มีโรค (สำเนา เปิดแก้ว,สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 49)

สุขภาพเราต้องรู้จักรักษา ถ้าเราไม่เจ็บป่วยภาระเงินเราก็ไม่ต้องไปเสียตรงนี้ สุขภาพกายดี ไม่เจ็บป่วย แสวงหาความรู้ใส่ตัว เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ (บุญพิน ศิลาลอย, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2549)

1.2 สุขภาวะทางใจ

สุขภาวะทางใจเป็นความสุขที่เชื่อมโยงกับสุขภาวะทางกาย เพราะการมีร่างกายที่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วยก็จะทำให้จิตใจดี ไม่วิตกกังวลกับปัญหาการเจ็บป่วย และเป็นความสุขที่เกิดจากการเป็นคนไม่เครียด ไม่วิตกกังวล มีจิตใจร่าเริง เข้มแข็ง ไม่ท้อแท้ มีกำลังใจในการต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

ความสุขของชุมชน คนในชุมชนต้องมีสุขภาพดี คือ ดีทั้งร่างกาย และจิตใจ ร่างกายไม่เจ็บป่วย ไม่มีโรคภัย จิตใจเป็นคนไม่เครียด ไม่วิตกกังวล ... (นิรันดร์ อินทสุวรรณ, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

จิตใจเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร ไม่ท้อแท้ มีกำลังใจ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ... (วรรณา พลพัฒน์, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 49)

1.3 สุขภาวะทางสังคม

ชาวเปรดีนให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมากโดยมองว่า ความสุขของคนในชุมชน หมายถึงถึงสภาวะการที่คนในชุมชนมีงานทำ มีทรัพยากรที่เป็นแหล่งทำกิน มีรายได้ที่หาได้ในชุมชนไม่ต้องออกไปหางานทำที่อื่นซึ่งทำให้ครอบครัวห่างไกล มีความสามัคคีกันของคนในชุมชนเป็นตัวบ่งชี้ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่เห็นแก่ตัว บริโภคหรือพูดคุยเป็นกำลังใจให้กันและกัน เป็นสังคมที่ดีปลอดอบายมุข (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2549) ใช้ชีวิตท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่มีมลภาวะ มีอากาศที่บริสุทธิ์ มีทรัพยากรพอเพียงต่อการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นผลมาจากป่าชายเลน สิ่งเหล่านี้เป็นสุขภาวะทางสังคมที่หนุนเสริมให้มีสุขภาพร่างกายและจิตใจดี พร้อมทั้งกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดมลภาวะสิ่งแวดล้อมเสีย ก็คือมนุษย์ ฉะนั้นจึงต้องช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชน สุขภาวะทางสังคม ทางกายและทางใจจึงเป็นสิ่ง

ที่เชื่อมโยงกัน เป็นห่วงโซ่

สุขภาวะชุมชนมันต้องเริ่มที่ระดับบุคคล ในครอบครัวก่อน คือไม่มีโรค สภาพจิตดี...สิ่งแวดล้อมก็สำคัญ ถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดีมีมลภาวะก็ทำให้เราไม่มีความสุขต้องไปสู้กับปัญหา (สำเนา เปิดแก้ว, สัมภาษณ์ 26 ตุลาคม 2549)

สังคมต้องเอื้ออาทรกัน เป็นสิ่งสำคัญ อยู่กันแบบญาติพี่น้อง ต้องเกื้อกูลช่วยเหลือให้คำแนะนำซึ่งกันและกัน ทั้งทางธรรมและทางสังคม มีเพื่อนบ้านเป็นกำลังใจกัน (บุญพิน ศิลาลอย, สัมภาษณ์ 24 ตุลาคม 2549)

1.4 สุขภาวะทางจิตวิญญาณ (ปัญญา)

สุขภาวะทางปัญญาเป็นความสุขที่เกิดเนื่องจากคนในชุมชนมีปัญญาในการคิด รู้คุณค่าในความหมายของชีวิต แสดงออกโดยลดความเห็นแก่ตัว จากการสัมภาษณ์พบว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญที่สื่อถึงการรู้จักคิด และรู้คุณค่าของชีวิตว่าความสุขของคนในชุมชนนอกจากความสุขทางกาย ใจ ทางสังคมแล้วยังต้องรู้จักใช้ปัญญาในการอยู่ร่วมกัน รู้จัก “พอเพียง” โดยใช้ทรัพยากรพอเพียง อยู่อย่างพอเพียง ประหยัดตามกำลังทรัพย์ที่มีอยู่ไม่วิ่งตามกิเลสที่มักจะเพิ่มพูนขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่มีวันสิ้นสุดซึ่งจะก่อให้เกิดภาวะหนี้สินตามมา ยึดถือศาสนา/ธรรมะเป็นหลักในการปฏิบัติ มีคุณงามความดีและเป็นคนไม่เกียจคร้าน คนในชุมชนต้องมีการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญา รู้จักคิด

มีอาชีพทำมาหากิน...คนคิดแต่สิ่งที่ดีๆ รู้จักศาสนา ให้อภัย เมตตา กัน สังคม
อยู่ด้วยคุณงามความดี (กำธร หวังน้ำ, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

อยู่แบบพอมีพอกิน มีรายได้ไม่กั๊หนักนี้เยี่ยมสินหรือมีกั๊น้อย ต้องดูรายรับรายจ่าย
ตัวเองประหยัด ลดอบายมุขเหล้า บุหรี่ ไม่เกียจคร้าน (บุญพิน ศิลาลอย
, สัมภาษณ์ 3 พฤศจิกายน 2549)

คนในชุมชนต้องมีความสามัคคี...คนในชุมชนต้องมีการศึกษาเพราะจะด้อย
เรื่องปัญญา ความคิด (อำนาจ ชุมณี, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

จากการให้ความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่าสุขภาวะชุมชนในทัศนะชาวเปรี๊ตใน
หมายถึงความสุขที่ครอบคลุมความสุขทั้งในมิติของทางกาย ทางจิตใจ ทางปัญญา และทาง
สังคมรวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเป็นองค์รวม แต่อย่างไรก็ตาม
ชุมชนเปรี๊ตจะเน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมและสุขภาวะทางสังคมเพราะถือว่าป่าชายเลนเป็นทรัพยากร
อันมีค่าที่ต้องดูแลรักษาซึ่งส่งผลต่ออากาศที่ดี ไม่มีมลภาวะ เป็นแหล่งทรัพยากรสัตว์น้ำที่หล่อ
เลี้ยงชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีร่างกายที่แข็งแรงไม่เจ็บป่วย สามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยง
ครอบครัวได้ เกิดความมั่นคงในชีวิต เชื่อมโยงไปสู่การมีความสุขทางใจที่ไม่เครียด ไม่ต้องวิตก
กังวล คนไม่ต้องไปประกอบอาชีพต่างถิ่น ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้า มีการเกื้อหนุนจุนเจือ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังเชื่อมโยงไปสู่สุขภาวะทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) ที่คนในชุมชนรู้จัก
การพึ่งพาตนเอง มีหลักคิดในการดำรงชีวิตลดความเห็นแก่ตัว มีจิตใจที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น
ช่วยเหลือสังคม นำไปสู่สุขภาวะหรือความสุขร่วมกันของคนในชุมชน

ความสุขของชุมชน คือคนในชุมชน อยู่ดี กินดี โดยไม่เป็นหนี้ สุขภาพดี มี
จิตใจร่าเริง เบิกบาน ชีวิตมีค่าอากาศดี มีสังคมที่พูดคุยกันกับคนรู้ใจ ไม่
เครียด พอกินพอใช้ (มงคล เรศสุข, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549)

กรณีศึกษาที่ 2 ชุมชนลาดบอน

การเข้ามาของหน่วยงานสาธารณสุขโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย โครงการชุมชน เป็นสุขของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์ศึกษาชานอกโรงเรียนที่มาในรูปแบบของการสนับสนุนงบประมาณในรูปแบบวัตถุประสงค์ สิ่งของการให้ความรู้ตามความต้องการของคนในชุมชนส่งผลกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและทำให้ชุมชนมีมุมมองหรือให้ความหมายต่อสุขภาพชุมชนในระดับที่กว้างขึ้นจากที่มองแค่การมีอาชีพ รายได้ที่สามารถเลี้ยงปากท้อง โดยให้นิยามคำว่าสุขภาพชุมชน คือชุมชนเป็นสุขต้องเริ่มตั้งแต่ระดับปัจเจกของแต่ละบุคคลขยายวงออกไปในระดับชุมชน จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนที่มีอายุระหว่าง 14 – 68 ปีจำนวน 20 คน พบว่าคนในชุมชนลาดบอนส่วนใหญ่ (17 คน) ให้ความสำคัญกับสุขภาพทางสังคมเป็นอันดับแรก เช่นเดียวกับชุมชนเปรี๊ตในแต่ให้น้ำหนักไปที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสามัคคีของคนในชุมชน การเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมองว่าสุขภาพชุมชนหมายถึง 1) ความสุขของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กัน ไม่ทะเลาะกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 2) ชุมชนปลอดภัยสะอาด เด็กๆ มีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ทำให้ผู้ปกครองก็พลอยสุขใจในบุตรหลานที่ไม่เหลวไหลออกนอกกลุ่มนอกลู่นอกทาง ห่างไกลอบายมุข 3) การมีสุขภาพทางกายที่สมบูรณ์ แข็งแรงไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งร่างกายที่แข็งแรงมาจากการที่คนในชุมชนจะต้องมีการออกกำลังกาย รับประทานอาหารที่ปลอดภัยโดยเฉพาะการปลูกผักปลอดสารพิษเอาไว้กินเอง และ 4) สุขภาพทางจิตที่ดีไม่เครียดเนื่องจากได้มีการพูดคุยซักถามสารทุกข์สุกดิบกันแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำมาหากิน ไม่หมกมุ่นอยู่แต่ในบ้านซึ่งจะทำให้คิดมาก ดังรายละเอียดดังนี้

2.1 สุขภาพทางกาย

สมาชิกในชุมชนลาดบอนเห็นว่า การเป็นชุมชนเป็นสุขนั้นคนในชุมชนต้องมีร่างกายที่แข็งแรง โรคภัยไม่มี ถึงแม้จะมีเงินแต่ถ้าร่างกายไม่แข็งแรงก็ไม่มีความสุข ร่างกายแข็งแรงมาจากการได้ออกกำลังกาย กินที่ถูกสุขลักษณะปลอดสารพิษไม่มีสารเคมี การมีสภาพแวดล้อมที่ดีไม่มีขยะในแม่น้ำลำคลอง และตามที่สาธารณะ

ในครอบครัวไม่มีการเจ็บไข้... มีการออกกำลังกาย ถ้ามีการออกกำลังกาย เราก็มีความสุขก็เหมือนสุขภาพกำลังกายดี... ดูแลในครอบครัวให้มีสุขภาพดีจิตใจดี แล้วขยายมายังชุมชน ออกกำลังกายสุขภาพร่างกายก็ดี การกินการอยู่ปลูกผักปลอดสาร เราไม่ต้องไปซื้อที่เขามาขายมีสารเคมี (สุจินดา ชนะโชติและจำลอง ชัยพร, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม

สุขภาพก็เกี่ยวกับชุมชนส่วนรวม สุขภาพ คือการที่เราอยู่ดี กินดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีการออกกำลังกาย มีการสันทนาการ ถ้าส่วนรวมก็ของชุมชน คนในชุมชนต้องมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง (สมศักดิ์ ชนะโชติ, สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม 2549)

2.2 สุขภาวะทางใจ

ความสุขทางใจเป็นความสุขที่เกิดจากความไม่เครียด ทำให้สบาย จิตใจร่าเริง ไม่ฟุ้งซ่าน มีความสบายใจไม่มีเรื่องทุกข์ร้อน มีอาชีพการงานทำ จิตใจสบาย สุขภาวะทางใจเป็นผลมาจากการที่มีร่างกายที่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย การได้ออกกำลังกายนอกจากส่งผลต่อการมีร่างกายที่แข็งแรงแล้วยังส่งผลต่อความสุขทางใจเพราะการรวมกลุ่มกันทำให้ได้มีการพบปะพูดคุยในวัยต่างๆ ทั้งในกลุ่มเด็กวัยรุ่น และผู้สูงอายุทำให้ไม่เครียด โดยเฉพาะในการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 2 ท่านได้กล่าวถึงความสุขทางใจเพิ่มเติมจากคนส่วนใหญ่ว่าเกี่ยวเนื่องไปถึงการใช้ธรรมชาติในการดำรงชีวิตประจำวัน รวมถึงการไม่หมกมุ่นในสิ่งที่ไม่ดี ไม่อิจฉา ริษยาอยากได้ของผู้อื่นที่ไม่ใช่ของเรา

เริ่มจากตัวบุคคลไม่มีโรคภัยก็ส่งผลให้จิตใจมีความสุข บางคนมีเงินแต่มีโรคภัยก็ไม่มีความสุข (ปรีชา กระจับทอง, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2549)

คนเราถ้ามีการรวมตัวกันมาคุยกันก็ไม่มีปัญหา ไม่เครียด ถ้าอยู่บ้านก็นั่งหงอยหัวสมองก็คิดไปเรื่อย แต่ถ้าได้คุยกันก็เฮฮาหัวสมองก็เอามาใช้อย่างอื่น (ประยูร พูลพร, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2549)

ไม่ริษยาไม่อยากได้ของใครที่เขาไม่ได้ให้ จิตใจสบาย ไม่มั่งง่าย ถ้านอนนึกคิดอยากได้โน่นนี่ของคนอื่นใจก็ไม่สบาย (จำรัส ชัยทร, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

2.3 สุขภาวะทางสังคม

ชาวชุมชนลาดบอนเห็นว่าชุมชนเป็นสุขนอกจากการมีความสุขทางกายและมีความสุขทางใจแล้วสิ่งสำคัญที่จะขาดไม่ได้คือเป็นความสุขที่เกิดจากการที่คนในชุมชนมีความรัก สามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันมีความสนิทสนมเอื้ออาทรแบ่งปันช่วยเหลือ อุปถัมภ์ค้ำจุนดูแลกัน อยู่กันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันไม่เห็นแก่ตัว พุดคุยกันด้วยความเข้าใจ ใช้เหตุผล ให้คำแนะนำช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่โลภมาก ให้ความเคารพนับถือและกตัญญูผู้ใหญ่

และผู้สูงอายุ คนในชุมชนมีอาชีพที่มั่นคง สังคมอยู่กันด้วยความมีระเบียบทางสังคมที่ดี เช่น ร่วมมือช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่ทิ้งขยะเกลื่อนกลาดถนน หรือแม่น้ำลำคลอง ดูแลชุมชนให้ปลอดภัยสงบดี ไม่มีขโมย “อยู่ดีกินดี สิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ ไม่มีกลิ่นเหม็น น้ำไม่เน่าเสีย เพราะเราอยู่ใกล้น้ำ มีอาชีพที่มั่นคง ตั้งแต่ครอบครัวในชุมชนก็มีสุข” (วิชัย พิมพ์เงิน, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2549)

ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชน ถ้าทะเลาะกันก็ไม่เกิดการช่วยเหลือกัน ถ้าเรามีเรื่องทุกข์ร้อนทำให้เครียด มีความสามัคคีกัน ทำงานรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน ช่วยงานในชุมชน เช่นการช่วยกันทำความสะอาดสิ่งแวดล้อม กวาดถนน มีอะไรค่อยๆคุยกัน มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน (บุญยืน พิมพ์เงิน, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

คิดว่าสุขภาพกับสุขภาวะเหมือนกัน เหมือนกับชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มียาเสพติด คนในหมู่บ้านไม่ทะเลาะกัน รักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สภาพแวดล้อมน่าอยู่ คนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ บ้านมีต้นไม้เยอะๆ ร่มรื่น ช่วยกันปลูกผักกินเองเป็นผักปลอดสารพิษไม่มียาฆ่าแมลง ตอนนี้อันเราส่วนใหญ่ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง มีแต่ใส่ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพทำให้งามซึ่งแมลงก็ไม่เจาะ สารเคมีเมื่อเรากินเข้าไปมันจะสะสมในร่างกายและก่อให้เกิดเป็นสารก่อมะเร็งได้ (กนกพร พิมพ์เงิน, สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 2550)

2.4 สุขภาวะทางปัญญา

นอกเหนือสุขภาพะทั้งสามมิติที่กล่าวมาแล้วชุมชนลาดบอนยังมองว่าสุขภาพะชุมชนหรือชุมชนเป็นสุขเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมกับสุขภาพะทางปัญญา โดยสะท้อนออกมาในเรื่องของการอยากเห็นเพื่อนบ้านในชุมชนทุกคนมีความสุข ให้คำแนะนำสิ่งดีๆแก่เพื่อนบ้าน มีสติปัญญาคิดและทำในสิ่งที่ดี รวมทั้งการที่คนในชุมชนต้องดูแลช่วยเหลือจนเจือกัน และอยู่กันอย่าง “พอเพียง” ด้วยการพยายามลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น และเพิ่มรายได้จากการรวมกลุ่มทำอาชีพเสริม ดังที่สุจินดา ชนะโชติ (สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549) ให้มุมมองว่า “ไม่ทะเลาะเบาะแว้งเราก็มีความสุข เพื่อนบ้านมีความสุข ไม่มีขโมย สิ่งที่ไม่ดีเราก็แนะนำเพื่อนบ้าน เช่นยาเสพติด ลูกหลานไม่เล่นการพนัน “

ดูแลกัน ที่เขายากจนเราเหนือกว่าก็ต้องมองดู อย่างผู้ใหญ่ถ้าคนมีอะไรมา
เราก็ต้องหางานให้กับผู้มีรายได้น้อยให้ทำเสริมให้เราอยู่ได้พอเพียง
สิ่งแวดล้อมเราต้องรักษาเกี่ยวโยงกัน ดูแลในครอบครัวให้มีสุขภาพดี จิตใจ
ดี แล้วขยายมายังชุมชน แนะนำกันในเรื่องที่ดีก็มีความสุขด้วยกัน เช่นการ
อยู่วัด ถือศีล การทำความดี ทำบุญที่วัด คนในชุมชน อยากให้คนใน
หมู่บ้านมีกินมีใช้พอเพียง ไม่มียาเสพติด ไม่มีขโมย” (จำลอง ชัยพร
, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

สรุป ชุมชนลาดบอนได้ให้ความหมายสุขภาพะชุมชนหมายถึงการมีสุขภาพะทางกาย
ดี ร่างกายไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขภาพะทางจิตดีด้วยการเป็นคนไม่เครียด ไม่วิตกกังวล มีสติปัญญาที่
รู้จักคิดในสิ่งที่ดี แนะนำสิ่งดีๆ ให้กับเพื่อนบ้าน อยู่อย่างพอเพียง และให้ความสำคัญกับความสุ
จากมีสังคมที่เป็นสุขคือเอื้ออาทร สัมพันธ์กันแน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูล สามัคคีร่วมมือกันทำ
ประโยชน์เพื่อชุมชน ไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่สุขภาพะชุมชนหรือความสุขร่วมกันของคน
ในชุมชน และมองว่าสุขภาพะทั้งสี่มิติมีความสัมพันธ์และเชื่อมกันอย่างเป็นองค์รวม

“สุขภาพก็คือสุขภาพะและเป็นองค์รวมสัมพันธ์กัน เริ่มตั้งแต่กาย จิตใจสังคม
สุขภาพ อาหาร สิ่งแวดล้อมทุกอย่าง กายดี จิตใจดี มีเงินใช้ มีสังคมที่ดี มี
สติปัญญาที่ดีในการคิดจะทำอะไร” (จินตนา พึ่งประยูร สัมภาษณ์ 4
ธันวาคม 2549)

ภาพสรุป:สุขภาพะชุมชน

จากที่กล่าวถึงนิยามสุขภาพะชุมชนของชุมชนเปรี๊ตในและชุมชนลาดบอนพบว่ามี การให้
ความหมายสุขภาพะชุมชนใกล้เคียงกัน คือมองในสองส่วนได้แก่ 1) ตัวบุคคลที่มีสุขภาพดีทั้งทาง
กายและทางจิตใจ และ 2) สิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยสมาชิกชุมชนให้ความสำคัญกับสุขภาพะ
ทางสังคมหรือความสุขทางสังคมเป็นอันดับแรก แต่จุดเน้นของแต่ละชุมชนแตกต่างกันโดยชุมชน
เปรี๊ตในจะให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและการดูแลทรัพยากรในชุมชน คือป่าชายเลน และการ
อยู่ร่วมกันอย่างมีความเอื้ออาทร มีความพอเพียง ไม่เป็นหนี้ (ไม่จน ไม่เจ็บ ไม่เครียด) การสำนึก
ใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพราะเคยประสบกับวิกฤติในการที่ทรัพยากรป่าชายเลนถูกทำลายมา
ก่อน ขณะที่จุดเน้นของชุมชนลาดบอนให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความ
สามัคคี ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพราะชุมชนลาดบอนมีลักษณะวิถีชีวิตใกล้เคียง

กับสังคมเมืองที่ต่างคนต่างอยู่ ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดการห่างเหินกันมากขึ้น และสุขภาพะชุมชนยังเป็นผลสะท้อนมาจากสภาพแวดล้อมที่ดีและการดูแลร่วมกันของชุมชน ช่วยกันสอดส่องดูแลชุมชนให้มีความสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ไม่มียาเสพติด ไม่มีขยะ ไม่มีการดื่มเหล้า ไม่มีขโมย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีความสุข

นอกจากความหมายสุขภาพะชุมชนแล้ว ทั้งสองชุมชนยังให้ความสำคัญกับ “ความรู้ที่เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อสุขภาพะชุมชน” ซึ่งภาพสะท้อนเกี่ยวกับความรู้ดังกล่าวจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

ตอนที่ 2 ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยภาคสนามในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อวิเคราะห์การจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชนของชุมชนเปรี๊ตโน และชุมชนลาดบอน โดยนำเสนอเป็น 2 ส่วนตามกรณีศึกษา โดยมีประเด็นในการนำเสนอในแต่ละส่วน ดังนี้

1. ความรู้ของชุมชน
2. การจัดการความรู้เพื่อสุขภาพะชุมชน
3. ผลของการจัดการความรู้ต่อสุขภาพะชุมชน

กรณีศึกษาที่ 1 ชุมชนเปรี๊ตโน

1.1 ความรู้ของชุมชน

ความรู้ดั้งเดิมของชุมชนเปรี๊ตโนเป็นความรู้ที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่นการทำนาข้าว ทำสวนผลไม้ การใช้สมุนไพร เชื่อมโยงต่อมายังการทำนาทุ้งแบบวิถีพัฒนาที่เข้ามาในชุมชน จนทำให้เกิดทุกขภาวะจากวิกฤติที่เกิดจากการที่ทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนถูกทำลายจากการตัดไม้ทำลายป่าและน้ำเน่าเสียจากการเลี้ยงกุ้งเนื่องจากความไม่รู้ของชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าชายเลน การเลี้ยงกุ้งที่คำนึงถึงแต่กำไรอันมหาศาลจนลืมนึกถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจนสภาพป่าเสื่อมโทรมและภาวะหนี้สินของคนในชุมชนจำนวนมาก ก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชน ในการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินในชุมชน และกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อการฟื้นฟู บำรุงรักษาและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของคนในชุมชนโดยอาศัยบทเรียนจากความผิดพลาดที่ผ่านมารวมทั้งแสวงหา

ความรู้เพิ่มเติมจากชุมชนและหน่วยงานต่างๆ พร้อมกับการค่อยๆ ขยายแนวคิดและประสบการณ์ต่างๆ ไปสู่การสร้างความรู้เพื่อการดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชนสู่สภาวะชุมชน

เราคุยกับอำนวยการ(กรรมการกลุ่มอนุรักษ์,ผู้วิจัย)ว่าเราจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจอย่างไรคนแจ้กั้ง หมดหนทางแก้ไขเงินกองกลางในหมู่บ้านก็ไม่มี ทุกคนเป็นหนี้สินหมด เดือนหนึ่ง ๆ ที่ต้องส่งดอกเบี้ยให้สถาบันการเงินเป็นหมื่น ๆ (อำพร แพทย์ศาสตร์,สัมภาษณ์ 27 กรกฎาคม 49)

พอดีได้แนวทางจากอาจารย์สุบิน(พระภิกษุแห่งวัดไผ่ล้อม,ผู้วิจัย) มาเผยแพร่เรื่องกลุ่มสัจจะ เรามีทางออกแล้ว เรามองน่าจะเป็นตัวแก้ปัญหาความยากจน เราไม่ชัดเจนแต่ก็เดินหน้า (อำนวยการ ชุมชน,สัมภาษณ์ 27 กรกฎาคม 49) .

มาเป็นผู้ใหญ่ปี 39 ชุมชนเราวิกฤติประสบปัญหาการทำนาถ้าง เรามองว่าทำไปป่าถึงจะฟื้นได้... เราคิดว่าถ้าสภาพป่ามันดี ไร่ถ้าง หอย ปลูกาก็คงจะคืนเหมือนเดิม เราเคยเห็นความสมบูรณ์เมื่อก่อนเราเป็นเด็กกว่าเป็นอย่างไร (อำพร แพทย์ศาสตร์,สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 49)

ทั้งนี้ ความรู้ของชุมชนที่ถูกลำมาจัดการเพื่อการแก้ปัญหาชุมชน พบว่า มี 2 เรื่องใหญ่ๆ ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออมและกู้ยืม 2) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน

1.1.1 ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออมและกู้ยืม

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ของบ้านเป็ดเกิดจากแกนนำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านในยุควิกฤติของชุมชนที่มีแนวคิดริเริ่มและพัฒนาเนื่องจากเห็นชุมชนกำลังตกอยู่ในทุกขภาวะคือมองเห็นปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนจากการเป็นหนี้ จึงร่วมกันคิดหาทางออกที่จะทำให้เกิดเป็นสภาวะ โดยได้พยายามคิดหาทางแก้ไขปัญหาหนี้สินและนำเงินมาใช้ในแบบใดเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนในชุมชน โดยให้คนที่พอกินพอใช้ช่วยคนที่ไม่มีโอกาสทำมาหากินเนื่องจากเป็นหนี้ และให้เงินหมุนเวียนอยู่ในหมู่บ้าน เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ค้ำประกันกันเองโดยใช้สัจจะเป็นตัวนำ ให้คนในชุมชนรู้จักการช่วยเหลือจนเจือซึ่งกันและกัน เมื่อรวมกลุ่มชาวบ้านที่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าวจึงได้จัดตั้งเป็น "กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครอบครัวชีวิต" ในปี พ.ศ. 2538 โดยค่อยๆ

เรียนรู้และพัฒนาระบบการบริหารเงินกองทุน ทำให้กองทุนเข้มแข็งและคนในชุมชนเกือบทั้งหมด
ร่วมเป็นสมาชิก

นิรันดร์ อินทสุวรรณ (สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549) หนึ่งในสมาชิกกลุ่มสัจจะฯ ได้
เล่าให้ฟังถึงจุดเริ่มต้นของการคิดตั้งกลุ่มสัจจะฯ สะสมทรัพย์ให้ฟังว่า

ตอนที่กรรมการหมู่บ้านมาพูดครั้งแรก รู้สึกไม่มั่นใจ เรามองจุดหมายที่เขาพูด
ไม่เห็น วันละสิบบาทเดือนละร้อย สวัสดิการจะมาอย่างไร พอทำมา 2-3 ปี
เริ่มส่อแววว่ามันจะไปได้ดีมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น มีความสามัคคี มีการออกมกัน
ออกกฎระเบียบ เรื่องทุกอย่างต้องผ่านที่ประชุมสมาชิกเป็นผู้ร่างทั้งหมด
ชาวบ้านมีความสามัคคี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเองพัฒนาอาชีพ
ตัวเอง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีคนในหมู่บ้านดีขึ้นเยอะ มีเงินทุนประกอบ
อาชีพให้กับหลายๆครอบครัวที่ขาดโอกาส ที่จะเลี้ยงชีวิตเขาให้อยู่รอด...

การเกิดกลุ่มเป็นการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนทำให้ไม่ต้องไปกู้เงินจากสถาบันการเงิน
หรือหนี้นอกระบบที่เสียดอกเบี้ยแพงและยังส่งผลให้คนในหมู่บ้านรักนิสัยการออม ตลอดจนได้ใช้
การศึกษาสอดแทรกไปในกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะการนำเสนอแนวคิดการออมทรัพย์กับคนใน
ชุมชน เมื่อคนปรับแนวคิดเห็นความสำคัญในการออมทรัพย์แล้วก็เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง
สมาชิก ให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มได้เรียนรู้วิธีคิด และการทดลองปฏิบัติ การให้สัจจะในการออม
การส่งเงินกู้พร้อมค่าบำรุง เป็นการฝึกวินัยในตนเอง วินัยทางการเงินส่งผลต่อวินัยในการจัดการ
ชีวิตของตนเอง สอนในเรื่องการมีสัจจะ ความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คิดถึงสวัสดิการ
ของส่วนรวม การจัดการเรื่องระบบบัญชี การบริหารจัดการกองทุน

การเรียนรู้เรื่องการจัดการการเงินเป็นการเรียนรู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ของครอบครัว ของ
ชุมชน และก็เกิดการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรอื่นๆ ตามมา ตลอดจนการทำงานร่วมกับผู้อื่น
ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาในสำนักคิดปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่เน้นความรู้เกิดจากการ
ปฏิบัติ นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ในกิจกรรมของกลุ่มสัจจะฯ สะสมทรัพย์ เป็นในลักษณะ
ตรงตามพุทธศาสนาที่ว่า สอนแบบปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เป็นการแก้ไขปัญหาหนี้สินโดย
กองทุนสัจจะฯ สะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต

1.1.2 ความรู้เรื่องการบริหารจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่า

ชายเลน

ปัญหาน้ำเสียจากนาทุ่งไหลเข้าทำลายป่าชายเลน การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าชายเลน คือสาเหตุหลักที่ทำให้ป่าไม้ชายเลนของบ้านเปร็ดในลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว จากอดีตที่ผ่านมาถือเป็นบทเรียนที่สำคัญของคนเปร็ดในเป็นการเรียนรู้จากความผิดพลาด และมองหาวิธีแก้ไขและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนจึงมีการรวมกลุ่มคนในชุมชนทั้งหมดตั้งเป็น “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน” เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2541

ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2549) เล่าว่า “หลังจากตั้งกลุ่มเสร็จแล้ว นำความปรึกษาท่านอาจารย์สุบิน ท่านอาจารย์บอกเราต้องดูแลป่าด้วยเพราะป่าเป็นแหล่งอาหารแหล่งรายได้ของเรา ท่าน สส.ธีระก็บอกเรามีเพชรอยู่ในมือ นำมีการเจียรนัย เราก็มาคิดว่าเพชรของเราคือป่าชายเลนนำมีการอนุรักษ์และจัดการให้เป็นระบบเราก็จะมีอาหารกินทั้งปีทั้งชาติ...” เมื่อก่อเกิดกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนขึ้นมาแล้ว ทำอย่างไรจึงทำให้กลุ่มสามารถดำเนินและคงอยู่ได้เพื่อจัดการป่าชายเลนให้คงอยู่โดยการดูแลของชาวบ้านเองจึงได้มีการกำหนดการดำเนินการ กฎกติกาเพื่อให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติโดยต้องเป็นข้อตกลงร่วมกันเป็นกติกาสังคมของคนในชุมชนเพราะถ้าคนในชุมชนไม่เห็นด้วยก็จะไม่ยอมปฏิบัติตามเนื่องจากกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นไม่ใช่เป็นกฎหมายที่สามารถใช้บังคับให้คนยึดถือปฏิบัติตามได้โดยถ้าใครฝ่าฝืนหรือละเมิดก็จะถูกลงโทษ จึงได้มีการร่างกฎระเบียบและทำประชาพิจารณ์ให้คนในชุมชนร่วมกันแสดงความคิดเห็น จนในที่สุดคนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นดีด้วยจึงกำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติ (รายละเอียดในภาคผนวก ค) ดังที่ อำนวย ชุมณี (สัมภาษณ์ 27 กรกฎาคม 2549) คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ เล่าว่า

ตอนที่เราร่างกฎระเบียบ เราทำเป็นตุ๊กตาแล้วทำประชาพิจารณ์ประชุมเป็นร้อยๆ คน ทำข้อตกลง ตัวแทนร่าง 19 คน นั่งทำงานกันกว่าจะได้แต่ละข้อแต่ละมาตรานั่งเถียงกันเป็นคืนๆ เพราะเราก็ความรู้น้อย อิงกฎหมายเป็นหลักพยายามให้เป็นธรรมกับทุกฝ่าย ทำประชาพิจารณ์ถึงสองหน ค่อยๆ พูดยกันตั้งกลุ่มปี 41 กว่าจะออกกฎปี 44 - 45 ทุกอย่างไม่มีอะไรสายสำหรับการเริ่มต้น

การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในเบื้องต้นแบ่งเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาและคณะกรรมการบริหารจัดการโดยชาวบ้านทั้งหมดหมู่บ้านร่วมกันเป็นสมาชิก ไม่เสียค่าสมาชิกและค่าใช้จ่ายใดๆ หลังจากที่ตั้งกลุ่มแล้วก็มีมีการปลูกป่าเสริม ในวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2541 การมีกิจกรรมต่างๆ

ส่งผลให้หน่วยงานภายนอกให้ความสนใจ ช่วยกันประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ชุมชนออกสู่สายตาบุคคลภายนอก มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือสนับสนุน โดยเฉพาะศูนย์ฝึกอบรมวศศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFCT) ได้เข้ามาให้ความร่วมมือในการสำรวจป่าใช้เครื่องมือ GPS (Global Position System เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำแผนที่เพื่อหาตำแหน่งบริเวณพื้นที่ว่าอยู่ที่เส้นรุ้ง เส้นแวงที่เท่าไร) เพื่อวัดพิกัดของป่าว่าเป็นแบบใด เช่น ป่าสมบูรณ์แล้ว ป่าที่ควรฟื้นฟู ป่าที่ต้องอนุรักษ์และป่าที่จัดการเพื่อการศึกษาวงจรชีวิตของธรรมชาติ และเข้ามาสนับสนุนให้ความรู้ความช่วยเหลือด้านวิชาการจัดการป่าชายเลน ในเดือนตุลาคม 2545 ได้มีการตั้งสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเข้ามารับผิดชอบพื้นที่และสนับสนุนองค์กรชาวบ้านฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งหน่วยงานทั้งสองแห่งได้เป็นที่ปรึกษาทางวิชาการให้กับกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนในปัจจุบัน

ในปัจจุบันชุมชนเปร็ดโนได้จัดทำแผนจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งบ้านเปร็ดโนเป็นแผนจัดการ 3 ปี (พ.ศ.2549 – 2551) ซึ่งทางกลุ่มได้มีการกำหนดการจัดตั้งคณะกรรมการ ไว้อย่างชัดเจน แบ่งเป็น 1) คณะกรรมการที่ปรึกษากลุ่มซึ่งได้แก่พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม พระครูวิจิตร วรวิมล เจ้าคณะตำบลหนองคันทอง องค์การบริหารส่วนตำบลห้วงน้ำขาว สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทย ภาคตะวันออก (ระยอง) แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์อบรมวศศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก 2) คณะกรรมการบริหารจัดการ มาจากกรรมการโดยตำแหน่ง ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วงน้ำขาว ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเปร็ดโน และกรรมการโดยการคัดเลือก หลังจากได้คณะกรรมการบริหารจัดการแล้วจะมาทำการคัดเลือกประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เหนียวญิก และเลขานุการอีกครั้งโดยมีวาระการดำรงตำแหน่ง 2 ปี

นอกเหนือจากการปลูกป่าแล้วการพัฒนาชุดความรู้หรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อตอบสนองกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโน จะขาดไม่ได้จึงก่อให้เกิดนวัตกรรมต่าง ๆ เช่น **หยุดจับรั้วคอยจับล้าน ธนาคารปูเต๋ายาง**

การที่ป่าชายเลนถูกทำลาย ส่งผลกระทบไปถึงสัตว์น้ำพวกกุ้งหอยปูปลา ปูแสมที่มีอยู่อย่างมากมายบริเวณป่าชายเลนก็ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด หลังจากมีการห้ามตัดไม้และมีการปลูกป่าในแต่ละปีทรัพยากรบางส่วนก็เริ่มฟื้น แต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนที่ต้องทำมา

หากินเลี้ยงปากท้อง ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมต้องใช้เวลาในการจับปูนานขึ้น ผู้นำชุมชนที่เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ต้องพยายามตอบใจอยู่ที่ว่า “ทำอย่างไรจึงทำให้ระบบนิเวศน์ของป่าชายเลนที่เป็นแหล่งอาหารและแหล่งประกอบอาชีพคงอยู่อย่างยาวนาน” เกิดการร่วมกันแก้ปัญหาด้วยการขอความร่วมมือจากคนในชุมชนในการช่วยกันปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรจับปูแสม งดการจับปูในช่วงฤดูวางไข่และปูที่มีขนาดเล็กเกินไปเพื่อที่จะช่วยกันดูแลและรักษาจำนวนประชากรของปูแสมให้สมดุล ตามที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ (สัมภาษณ์ 4 พฤศจิกายน 2549) กล่าวว่า “การดูแลทรัพยากรธรรมชาติไม่มีสาย เราก็คูยกับคนจับปูแสมว่าช่วงเดือนตุลาคมเป็นช่วงที่ปูวางไข่ขอรับรองให้เขางดจับสัก 3 วันเพื่อให้ปูแสมได้แพร่พันธุ์เป็นการอดเปรี้ยวไว้กินหวาน เขาก็ตกลงตอนหลังเพิ่มเป็น 6 วัน จนเป็นที่มาของคำขวัญ **หยุดจับร้อยคอยจับล้าน** ที่วินัยคิดขึ้นมา และกำหนดเป็นกฎระเบียบให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติ ตอนหลังทางจังหวัดมาขอคำขวัญนี้ไปเป็นของจังหวัด”

ทุกวันนี้ชาวบ้านจับปูได้มากขึ้นโดยใช้เวลาเพียงแค่วันเดียว จึงหันมาช่วยกันทั้งครอบครัว ซึ่งแต่ก่อนมีเฉพาะพ่อบ้านเท่านั้นที่ต้องจับปูทั้งคืนทำให้ต้องหันไปพึ่งยาเสพติดจำพวกกระตุ่น ประสาทเพราะร่างกายอ่อนเพลียพักผ่อนน้อย การพักผ่อนของทรัพยากรจึงมีส่วนทำให้ยาเสพติดหมดไปจากหมู่บ้านปรกติในอีกทางหนึ่งด้วย

การลดลงของปริมาณปูดำก็เป็นโจทย์ใหญ่ที่คนในชุมชนร่วมกันแก้ไขว่าทำอย่างไรให้ปูดำมีปริมาณเพิ่มขึ้น ประมาณปี 2543 – 2544 จึงได้เกิดแนวคิด “ธนาครปู” มีการคิดเพาะพันธุ์ขยายพันธุ์ปูดำโดยมีการปรึกษากับหน่วยงานวิชาการภาครัฐที่เกี่ยวข้องเมื่อเห็นว่าหน่วยงานดังกล่าวก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้ จึงมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิดกันจนเกิดการทดลองขยายพันธุ์ในกระชัง โดยนำแม่ปูที่มีไข่ในกระดองมาเลี้ยงในกระชังบริเวณที่มีน้ำสะอาดและมีค่าความเค็มเหมาะสมกับการแพร่พันธุ์ (เครื่องมือวัดความเค็มของน้ำได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก) และได้มีการติดตามประเมินผลการเพิ่มปริมาณปูดำโดยการสอบถามพูดคุยกับผู้ประกอบอาชีพนี้หรือพ่อค้าแม่ค้าที่รับซื้อปู เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยโดยชุมชน เมื่อประสบความสำเร็จยังได้มีการขยายแนวคิดไปยังชุมชนข้างเคียงอีกด้วย

จากอดีตปูดำมันเคยชุมพอช่วงระยะหลังปูลดน้อยถอยลง เราก็มาสังเกตว่าเรืออวนรุนหลักโพงพางค่อนข้างเยอะสงสัยจะตัดวงจรพวกปู ขณะเดียวกันก็มีคนเลี้ยงกันเยอะ การเลี้ยงปูก็ทำให้ประชากรปูลดลงเพราะพอเอามาเลี้ยงมันไม่ได้ขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ บางที่มันมีไข่มันยังไม่ทันออกนอกกระดองก็

ชาย บางตัวก็ตาย ปูไข่นอกกระดองถ้าไม่ไหลความสะอาดไม่พอมันก็จะตาย เราก็มาศึกษาว่าปูจะต้องไปล้างไข่ในทะเลก็ปรึกษาทาง RECOFCT ว่าให้ประมงมาให้คำปรึกษาหน่อยเขาก็มาให้ความรู้เราก็ถามว่าปูดำเพาะพันธุ์ ขยายพันธุ์ประสบความสำเร็จหรือยังเขาก็บอกยัง เราก็ปรึกษาว่าเป็นไปได้หรือไม่ถ้าเราเอาแม่ปูที่ไข่ในบ่อเลี้ยงปูเอาไปใส่กระชังในแม่น้ำที่มีน้ำสะอาดความเค็มพอเหมาะ เขาก็บอกเป็นไปได้ (อำพร แพทย์ศาสตร์ ,สัมภาษณ์,27 ตุลาคม 2549)

กลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังได้มีแนวคิดการจัดทำ “เต้ายาง” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าปะการังเทียม คือการใช้ยางรถยนต์เก่ามาอัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมหย่อนลงไปใต้น้ำและตามแนวชายฝั่งเพื่อเป็นบ้านปลาให้ปลาใช้เป็นที่หลบซ่อนจากการถูกรบกวนและเข้ามาอาศัยหากินสัตว์น้ำเล็กๆ ตามระบบห่วงโซ่อาหาร และได้ดัดแปลงรูปแบบการวางเต้ายางให้สลับกันเป็นพื้นปลาวางห่างจากชายฝั่งสามร้อยเมตรเพื่อจุดประสงค์ไม่ให้เรือรุน เรือคราดหอยเข้ามาทำลายชายฝั่งทะเล ทดแทนการใช้ไม้ไผ่ปักบริเวณชายฝั่งเนื่องจากไม้ไผ่ไม่สามารถคงสภาพอยู่ได้นาน

เราศึกษามานานว่าชายฝั่งทะเลหน้าทะเลเราพังเพราะธรรมชาติ และเครื่องมือทำลายเวลาคราดหอยแครงมันจะมีตะแกรงเหล็กกวนเลนให้เลวตลอด เวลาน้ำซัดทำให้ชายฝั่งพัง เรือรุนจะมีใช้กวาดสาหร่ายทะเลและกวาดทั้งหน้าทะเลและเลนทำให้เลนเหลวตัว เครื่องเรือมีใบจักร เวลาน้ำขึ้นจะปั่นเลนให้อ่อนตัวและเป็นร่อง เราจะแก้ไขอย่างไร เราศึกษามาหลายปีเราไปดูงานที่ระยองเขาทำบ้านปลาเราน่าจะเอาเต้ายางมาป้องกันหน้าทะเลได้ การทำบ้านปลาเขาวางยางเป็นกลุ่มๆ แต่เราเอามาวางสลับพื้นปลาออกจากชายฝั่งสามร้อยเมตรทั้งไว้ที่หน้าทะเล เพื่อไม่ให้เรือเข้ามาทำลายชายฝั่งและกันคลื่น (มงคล เรศสุข สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

โดยสรุปจะพบว่าความรู้ของชุมชนเปรี๊ตในจะเป็นความรู้ที่คนในชุมชนค่อยๆ เรียนรู้และพัฒนาจัดการแสวงหาความรู้ใหม่มาผสมผสานกับความรู้ดั้งเดิมโดยมีจุดประสงค์เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เกิดสุขภาวะและพัฒนาทรัพยากรป่าในชุมชนให้คงอยู่เป็นแหล่งทำมาหากินและมรดกสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง โดยมีการจัดการความรู้เพื่อให้เกิดสุขภาวะชุมชนดังกล่าวต่อไป

1.2. การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

ชุมชนเปรี๊ตในเมื่อประสบปัญหาจากการที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย และภาวะหนี้สินท่วมท้นจากการทำนาทุ่งแบบใหม่ที่มุ่งหวังกำไรมากๆ แต่ยังไม่ถึงกับสายจนเกินไปที่คนในชุมชนเริ่มเรียนรู้และตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น เกิดความร่วมมือร่วมใจที่จะปลดปล่อยปัญหาดังกล่าว มีการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต และรวมตัวกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ที่ส่งผลต่อมายังการพัฒนาความรู้ต่างๆ มากมาย เช่น ธนาคารปู เต่า ยาง โดยมีการจัดการความรู้ควบคู่ไปพร้อมกับการดำเนินการดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนเกิดสุขภาวะในมิติต่างๆ ตามมาไม่ว่าจะเป็นความสุขทางกายที่มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์จากทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน สามารถประกอบอาชีพได้หลากหลายทั้งการทำสวน การประมง การทำสวนยาง เพื่อมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ส่งผลต่อเนื่องมายังสุขภาวะทางจิตที่ไม่เครียดจากภาวะหนี้สินที่สามารถค่อยๆ ปลดปล่อยให้ลดน้อยถอยลง สุขภาวะทางจิตวิญญาณ(ปัญญา) ในการสามารถแก้ปัญหาในชุมชน คิดพิจารณา อยู่อย่างพอเพียง มีความคิดเกื้อกูลสังคมส่วนรวม ร่วมกันช่วยเหลือชุมชนเพื่อทรัพยากรให้คนรุ่นลูกหลานได้มีกินมีใช้ใภายใต้สภาพหน้า ความสุขทางสังคมจากการได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี คนในชุมชนมีการเอื้ออารี เอื้อเฟื้อเพื่อแบ่งปันซึ่งกันและกัน ร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาาร่วมกัน

ความสำเร็จของชุมชนเปรี๊ตในสามารถวิเคราะห์ให้เห็นวิธีการจัดการความรู้และองค์ประกอบของการจัดการความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออมและกู้ยืม และการบริหารจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อสุขภาวะชุมชน ดังนี้

1.2.1 วิธีการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

1) รวมกลุ่มผู้มีแนวคิดเดียวกันแล้วค่อยๆ ขยายแทรกซึมแนวคิด

การประสบปัญหาป่าถูกทำลายจากการทำสัมปทานของผู้บุกรุก การตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้าน และการทำนาทุ่งด้วยการทำแบบวิธีพัฒนาก่อให้เกิดการเน่าเสียของแม่น้ำลำคลอง ทุ่งที่เคยทำรายได้อย่างงามก็เป็นโรคทำให้ประสบภาวะขาดทุนชาวบ้านส่วนใหญ่มีหนี้สินล้นตัว คณะกรรมการประมาณ 4-5 คนในยุคนั้นซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มไฟแรงและเป็นส่วนหนึ่งในการเฝ้าดูการทำลายป่าของกลุ่มนายทุนรวมตัวกันปรึกษาพูดคุยถึงการแก้ปัญหาหนี้สินซึ่งเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องช่วยกันแก้ไข ประกอบกับความคุ้นเคยกับพระอาจารย์ทั้งจากวัดห้วยน้ำขาวและวัดไผ่ล้อมที่เป็นความผูกพันของคนไทยที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ที่เรียก บวร กรรมการหมู่บ้านได้นำเรื่องปรึกษาท่านอยู่เป็นประจำจนในที่สุดได้รับฟัง

แนวคิดการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จากพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไร่ล่อม เป็นการตั้งองค์กรชุมชนในรูปแบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ระดมเงินกองทุนจากคนในชุมชนและให้ผู้ออมสามารถกู้เงินได้โดยไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกันเหมือนการกู้จากสถาบันการเงินแต่อาศัยเพื่อนบ้านช่วยกันค้ำประกัน จึงคิดว่าน่าจะเป็นทางออกที่ดีในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน

ทั้งนี้เมื่อนำแนวคิดดังกล่าวเข้ามาเสนอในชุมชนในช่วงแรก มีผู้เห็นด้วยอยู่ไม่กี่คน แต่คณะกรรมการกลุ่มนี้ก็ไม่ย่อท้อใช้วิถีเดินเคาะประตูบ้านทุกบ้านแบบขายตรงเสมือนการขายประกันเพื่อชี้แจงเสนอแนวคิดให้ลูกบ้านเห็นคล้อยและร่วมมือ แรกๆ บางบ้านก็เข้าร่วมด้วยเพราะตัดรำคาญไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ จนผลที่ได้ค่อยๆ เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านเริ่มเข้ามาสมัครเป็นสมาชิก “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต” เกือบทุกบ้านก่อให้เกิดการเรียนรู้ถึงการบริหารจัดการกองทุน การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การรักษาสัจจะที่ร่วมกันลงนามในการกู้ยืม การมีหลักประกันในชีวิตในรูปของสวัสดิการที่มาจากคนในชุมชนร่วมด้วยช่วยกันในรูปแบบของค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ ฯลฯ

ดังที่หลาน สิทธิประเสริฐ สมาชิกกลุ่มสัจจะฯ (สัมภาษณ์ 17 สิงหาคม 2550) ได้ให้ทัศนะว่า “ผลที่ได้จากการเป็นสมาชิก 1) ได้รู้จักการเก็บออมเงิน 2) เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนก็สามารถกู้ยืมได้โดยดอกเบี้ยต่ำ ไม่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เงินที่กู้นำมาประกอบอาชีพ ให้โอกาสคนที่ไม่มีเงินทุน 3) เป็นการฝึกวินัยในตัวเองในการเก็บออม การมาส่งเงินออมให้กรรมการต้องทำทุกเดือนส่งวันที่ 18 ยกเว้นเดือนสิงหาคมส่งวันที่ 17 ปันผล 18 และมีการทำบุญเลี้ยงพระ เลือกรกรรมการกลุ่มสัจจะ 4) ฝึกความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์เพราะถ้าเราไม่ส่งคนค้ำประกันเราก็จะเดือดร้อน 5) ฝึกการทำบัญชีเบื้องต้น ในการลงข้อมูลเงินฝากและเงินปันผลของแต่ละคน เจ้าตัวต้องเป็นคนลงรายละเอียดเองแล้วไปตรวจสอบกับคณะกรรมการ ถ้าไม่ถูกรวมกรรมการจะสอนและให้คำแนะนำ

2) ประชุมหมู่บ้านเพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกัน

เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ แล้วอีกหนึ่งปัญหาที่ยังเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนอย่างมากก็ได้แก่การที่ทรัพยากรป่าถูกทำลายลง ป่าชายเลนที่เป็นแหล่งเอื้ออำนวยให้เกิดห่วงโซ่อาหาร (Food chain) ของมนุษย์ และคุณประโยชน์ที่มีต่อมนุษย์หลากหลายรูปแบบทั้งการใช้ประโยชน์จากไม้เป็นฟืน เป็นเสาเข็ม ไม้ค้ำยัน พืชหลายชนิดใช้เป็นยารักษาโรค เช่น เหงือกปลาหมอ ตาตุ่ม นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวบ้านในการทำประมงชายฝั่ง รวมทั้งการจับปูแสมซึ่งเป็นอาชีพหลักและหรืออาชีพเสริมของคนในชุมชน กลุ่มแกนนำจึงได้มีการอุทิศคิดว่าควรมีการตั้งกลุ่มขึ้นมาอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนเพื่อฟื้นฟูทรัพยากร

ให้คงอยู่เป็นมรดกอันมีค่าที่เก็บไว้ให้รุ่นลูกรุ่นหลาน โดยประชุมชาวบ้านทั้งหมดเพื่อเสนอแนวคิด และเมื่อทุกคนเห็นพ้องต้องกันจึงได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่า

3) แสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม

ภายหลังจากการประชุมเพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกันในการตั้งกลุ่มทั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกลุ่มสัจจะจะได้มีการเชิญเจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน หรือผู้นำทางศาสนาที่ชุมชนให้ความเคารพมาเป็นที่ปรึกษาเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรบุคคลที่เข้ามาช่วยเสริมให้ความรู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ให้การสนับสนุนงบประมาณ แนะนำหรือเชื่อมประสานแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ให้ เช่น การเชิญนายอำเภอเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำการจัดตั้งกลุ่มจนเกิดเป็น “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดไฉน” ในปี พ.ศ.2541 โดยทุกคนในชุมชนร่วมกันเป็นสมาชิกและเชิญเจ้าหน้าที่จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก และสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) เป็นที่ปรึกษาเชิญพระอาจารย์สุบิน ปณีโตเป็นที่ปรึกษากลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน และกฎกติกาในการยึดถือปฏิบัติร่วมของคนในชุมชนอย่างชัดเจน

4) การทำวิจัยโดยชุมชน

การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันของกลุ่มประมงสังเกตเห็นว่าการที่นำปูมาเลี้ยงในบ่อทำให้ปูไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ตามธรรมชาติทำให้ปริมาณปูลดน้อยลง และได้นำสิ่งที่พบเข้าพูดคุยปรึกษากับประธานและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ถึงวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว เกิดแนวคิดในการเพาะพันธุ์ปูดำขึ้นมา การพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันของคนในชุมชนทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ฝังลึกจากคนบางคนที่เคยเลี้ยงปลาในกระชัง เกิดการสร้างความรู้ด้วยการอุกคิดว่าน่าจะนำปูไข่มดแดงมาลองเลี้ยงในกระชังและการแสวงหาความรู้เพิ่มจากหน่วยงานภาครัฐถึงการเพาะพันธุ์ปูทำให้ได้รู้ถึงความเค็มที่เหมาะสมสำหรับปูในการแพร่พันธุ์ เกิดเป็น “ธนาคารปู” ด้วยการนำปูเลี้ยงของชาวบ้านเมื่อมันไข่นอกกระดองก็ให้นำมาให้กลุ่มอนุรักษ์เพื่อนำไปปล่อยในกระชังที่ทางกลุ่มเอาไปวางไว้บริเวณปากแม่น้ำที่มีน้ำสะอาดและความเค็มเหมาะสมเพื่อให้ปูสามารถล้างไข่และไข่ที่ล้างก็จะลอยลงไปสู่ทะเลแพร่พันธุ์ตามธรรมชาติต่อไป ภายหลังจากทำไปได้หนึ่งปีก็มีการเก็บข้อมูลจากชาวประมงและพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดถึงปริมาณลูกปูที่เพิ่มขึ้น เป็นการวิจัยโดยชุมชน ที่เรียก “ประชาพิจัย” เป็นการวิจัยตนเองของประชาชน โดยประชาชนเพื่อประชาชนซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ชุมชนค้นพบ “ทุน” อันหลากหลาย อันเป็นศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง รวมทั้งพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง (เสรีวงศ์พิศ, 2547:96)

เราคิดว่าแม่พันธุ์ที่เราเลี้ยงในบ่อถ้าเราปล่อยไปตามธรรมชาติก็โดนเครื่องมือทำลายล้างแน่นอน เราก็เลยมาคิดว่าทำเป็นกระชัง คือ มีคนเขาเลี้ยงปลาเก่าเอาไปลอยอยู่แม่น้ำเราเคยเห็นรูปแบบ เราก็นึกขึ้นมาว่าเราน่าจะเอารูปแบบนี้มาประยุกต์ใช้กับปู เป็นกระชังปู แล้วเราให้ชื่อว่าธนาคารปูก็คือว่าเอาปูไปปล่อยทำเครื่องหมาย ไปปล่อยในกระชังเวลามันล้างไข่แล้วเจ้าของจะเอาแม่ปูกลับก็ได้...เราก็ทดลองทำปีแรกเราปล่อยไปหลายแม่เราก็มีการเก็บข้อมูลหลังจากที่เราปล่อยแม่พันธุ์แล้วมันล้างไข่ ปีนั้นเราเก็บข้อมูลอยู่แฉ่งหนึ่งปรากฏว่าลูกปูเพิ่มขึ้น เราเก็บข้อมูลจากคนหากินและพ่อค้าในหมู่บ้านและข้างๆ หมู่บ้าน เขาบอกปีนี้ลูกปูขึ้นมาเยอะมาก (หนึ่งในคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์, สัมภาษณ์ 1 พฤศจิกายน 2549)

5) การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา

การที่มีผู้มาศึกษาดูงานเรื่องป่าชายเลนบ้านเป็ดในบ่อยครั้ง ชุมชนจึงมีแนวคิดในการพัฒนาป่าชายเลนให้เป็นศูนย์ศึกษาที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้สนใจทั่วไป จึงทำโครงการเสนอของบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ของธนาคารออมสิน ทำสะพานทางเดินเท้าเพื่อความสะดวกในการดูงาน พร้อมทั้งทำบอร์ดความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน ชื่อต้นไม้ต่างๆ ไว้ตามทางเดินเป็นระยะๆ นอกจากนี้ยังร่วมมือกับโรงเรียนและสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัยบูรพา) จัดทำห้องศูนย์ศึกษาป่าชายเลนในโรงเรียนบ้านเป็ดในเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับป่าชายเลนให้กับนักเรียนหรือผู้มาขอศึกษาเรียนรู้ โดยมองว่าครู อาจารย์ นักศึกษาหรือผู้สนใจที่เข้ามาศึกษาเรื่องป่าชายเลนก็คือผู้ที่ทางชุมชนจะได้ร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน และส่งผลให้ชาวบ้านมีการตื่นตัวในการพัฒนาตนเอง สนใจข่าวสารบ้านเมืองเรื่องราวต่างๆ ในชุมชนมากยิ่งขึ้น

6) การขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การเกิดกลุ่มอนุรักษ์ ของชุมชนเป็ดในทำให้หน่วยงาน/องค์กรต่างๆ เริ่มรู้จักชุมชนมากขึ้นมีผู้เข้ามาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง การมีวิสัยทัศน์ของประธานและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ที่มองว่าถ้าเราอยู่อย่างโดดเดี่ยวคงเหมือนฟันเฟืองเล็กๆ ที่ไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนในภาพกว้างและยั่งยืนได้ จึงพยายามหาแนวร่วมในชุมชนที่มีปัญหาคล้ายๆ กันในเรื่องของสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการผนึกกำลัง รวมทั้งการเข้ามาของศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFCT) ที่ให้การสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ งบประมาณในการศึกษาดูงาน การสัมมนา

แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นประสบการณ์ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจนเกิดมีการสร้างเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์ในระดับภาคขึ้น เริ่มจากเครือข่ายระดับตำบล แล้วขยายไปต่างอำเภอหรือตำบลอื่น เป็นระดับจังหวัด จนเป็นแกนระดับจังหวัด และขยายต่อเป็นระดับภาค 8 จังหวัด ได้แก่ นครนายก ระยอง จันทบุรี ตราด สระแก้ว ชลบุรี ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ซึ่งประธานกลุ่มอนุรักษ์ (สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2549) ได้กล่าวว่า “เรารู้ว่าเราต่อสู้กับกลุ่มนายทุนที่ผิดกฎหมายมันหนักมาก เรารู้ว่าถ้าเราสู้แบบโดดเดี่ยววันหนึ่งเราก็สู้ไม่ไหว เพราะสังคมภายนอกเขาไม่ได้รับรู้เลยว่าเราทำอะไรกัน วิธีการเกิดจากการไปเยี่ยมเยียนเพื่อน เครือญาติในตำบลต่างๆ ในจังหวัด และพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบกันทั่วไป ถามการทำกิน และเริ่มพูดคุยเรื่องสิ่งแวดล้อมถ้ามีแนวคิดเดียวกันก็สานต่อ... ไปดูว่าเขามีปัญหาอย่างไรในเรื่องการแย่งชิงทรัพยากร ที่ไหนมีเรื่องเดือดร้อนเราก็พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน และถ้าต้องการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ทางเรายินดีเป็นที่เลี้ยงให้คำปรึกษาแนะนำ...ตอนหลังเราได้งบประมาณหนึ่งจาก พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน,ผู้วิจัย) จาก RECOFCT คือสามารถให้เครือข่ายในจังหวัดตราดมาพูดคุยกันแต่มันเป็นครั้งคราว ตรงนี้ทำให้เรารู้จักกลุ่มที่ทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น เปิดตัวมากยิ่งขึ้น จนเราเป็นแกนของจังหวัด การขยายไปต่างจังหวัดเพราะได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก พอช. เป็นตัวเชื่อมออกค่าใช้จ่ายให้เราเดินทาง เวลาหาเครือข่ายต่างจังหวัดทุกจังหวัดจะมีแกนของจังหวัดอยู่ พอช.จะเป็นผู้ประสานเชิญทำให้เราได้เพื่อนใหม่ได้เรียนรู้จากกันมากขึ้น”

7) นำความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน

การที่คนในหมู่บ้านร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและการแต่งตั้งให้ผู้บริหารของโรงเรียนบ้านเปร็ดในเป็นหนึ่งในกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ ทำให้ความสัมพันธ์ ความร่วมมือระหว่างชุมชนและโรงเรียนแน่นแฟ้นกลมเกลียวกันเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ดังคำกล่าวของครูอัมชาวดี อ่อนอินทร์ (สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2550) แห่งโรงเรียนบ้านเปร็ดใน ที่ว่า “เวลาชาวบ้านมีการประชุมหรือทำอะไรก็จะเชิญโรงเรียนเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง เราก็สามารถทำงานร่วมกันได้โดยไม่มีช่องว่าง เราอยู่กันเหมือนผ้าผืนเดียว (ชุมชนกับโรงเรียน) คือเราจดทะเบียนกันไว้ชุมชนทำอะไรโรงเรียนรับรู้ โรงเรียนทำอะไรชุมชนรับรู้ผิดเราก็ผิดด้วยกัน ก้าวก็ก้าวด้วยกันเหมือนผ้าไปทำอะไรผืนก็ต้องรับรู้” การมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่จัดการความรู้ในชุมชนจึงเอื้อซึ่งกันและกัน มีการกำหนดให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน วิธีการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยเชิญคนในชุมชนที่มีความรู้ในเรื่องของป่าชายเลนหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือสิ่งที่นักเรียนสนใจ เช่น การทำอาหารพื้นบ้าน มาเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ให้กับครูและเด็กนักเรียนในโรงเรียนทั้งในชั้นเรียน

มีการไปศึกษาสภาพป่าที่เป็นจริง มีการถ่ายโอนความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของชาวบ้านและครูในโรงเรียนที่เรียนรู้จากตำรามาหลอมรวมกันจนเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งมากขึ้นของทั้งชาวบ้านและครู จนในระยะหลังครูสามารถพานักเรียนลงป่าชายเลนเพื่อมาเรียนรู้ของจริงได้โดยผลัดเปลี่ยนกับปราชญ์ในชุมชน คนในชุมชนและครูยังร่วมด้วยช่วยกันทำหน้าที่เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ในกับผู้ที่มาศึกษาดูงาน

8) การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน

การร่วมมือระหว่างโรงเรียนบ้านเปร็ดโนและชุมชนในการจัดค่ายเยาวชนเป็นประจำทุกปี (การเข้าค่ายใช้เวลาสองคืนสามวัน) ด้วยการประชาสัมพันธ์ให้เด็กนักเรียนของโรงเรียนระดับประถมต่างๆ ในตำบลห้วงน้ำขาว หรืออำเภอเมืองมาเข้าค่ายศึกษาเรื่องป่าชายเลนเพื่อปลูกฝังให้เด็กนักเรียนซึ่งก็คือลูกหลานในชุมชนหรือชุมชนข้างเคียงให้มีจิตสำนึกในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ความรู้ซึมซับเข้าสู่เด็ก และให้เยาวชนรุ่นโตเป็นพี่เลี้ยงของกลุ่มเด็กที่เข้าค่าย เพื่อคอยแนะนำในสิ่งที่ถูกต้อง เพราะเคยผ่านการเป็นมัคคุเทศน์น้อยในโรงเรียนตอนเรียนชั้นประถมมาแล้ว

นอกจากนี้ยังมีการฝึกฝนเด็กนักเรียนในโรงเรียนบ้านเปร็ดโนให้เป็นมัคคุเทศน์น้อยในการให้คำแนะนำ/ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับป่าชายเลนเมื่อมีผู้สนใจมาขอศึกษาร่วมเรียนรู้กับคนในชุมชนและเพื่อต้องการปลูกจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชนในการรัก ห่วงแหน และช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อจะได้ทำหน้าที่สืบสานมรดกอันล้ำค่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้และที่ทำกินของชุมชนตลอดไป ซึ่งมีทั้งชาวบ้านจากชุมชนต่างๆ นักเรียน นิสิต นักศึกษา จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ตลอดจนนักวิชาการ ที่สนใจ ทั่วประเทศเข้ามาศึกษาระบบนิเวศวิทยาของป่าชายเลน เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

9) การสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อ

การกำหนดให้มีการทำบุญร่วมกันในวันสำคัญๆ ที่ชาวบ้านถือปฏิบัติ เช่น การทำบุญศาลปู่ควม ศาลเจ้าปู่บ่อย ศาลหนองเบ็ด การส่งเงินออมและกุ้เงินทุกวันที่ 18 ของเดือนและในเดือนสิงหาคมของทุกปีจะมีการทำบุญกลุ่มสัจจะฯ การทำบุญในวันสำคัญดังกล่าวเป็นการสร้างเวทีให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้มีโอกาสพบปะกันมากขึ้น ซึ่งการพบปะกันก็จะทำให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในเรื่องต่างๆ เช่น การทำมาหากิน เรื่องครอบครัว ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในชุมชน ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในแต่ละคนจากประสบการณ์การทำมาหากินต่างๆ ก็จะถูกถ่ายทอด

ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งให้กับผู้ที่พูดคุยด้วย และหลอมรวมกับเข้าไปเป็นความรู้ใหม่ฝังลึกลงไป
ในตัวคนเป็นพลวัตไม่รู้จบ

10) การใช้โฮมสเตย์เป็นหนึ่งในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ภายหลังจากที่ชุมชนเป็นที่รู้จักของหน่วยงาน สถานที่ ชุมชนต่างๆ มากขึ้นทำให้มีผู้มา
ศึกษาดูงานในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จนมีนายทุนต้องการจะมาซื้อที่และทำรีสอร์ทในบริเวณหมู่บ้าน
เพื่อเป็นที่พักรับแขกของคนต่างถิ่นที่มาเยือนและต้องการชื่นชมธรรมชาติ คณะกรรมการกลุ่ม
อนุรักษ์ฯ ซึ่งในยุคนั้นมีผู้ใหญ่บ้านอัมพร แพทย์ศาสตร์เป็นประธานจึงร่วมปรึกษากันว่าน่าจะนำ
บ้านชาวบ้านที่สมัครใจและพร้อมมาทำเป็นโฮมสเตย์เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่มาดูงานได้พักอาศัย ด้วย
ความคิดที่ว่าถ้าทำเป็นรีสอร์ทคนในหมู่บ้านมีงานทำเพิ่มขึ้นแต่ก็คงเป็นแค่ลูกจ้างกินเงินเดือนแล้ว
ผลเสียก็จะเกิดกับหมู่บ้านในเรื่องของการปล่อยน้ำเสียการทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมตามมา ผู้มา
พักอาศัยก็คือแขก การพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ กับชาวบ้านคงไม่เกิดขึ้น แต่ถ้า
ทำเป็นโฮมสเตย์ เมื่อผู้ดูงานจากสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศหรืออาจจะแก่นักวิชาการมาอยู่อาศัยกับ
ชาวบ้านสิ่งหนึ่งที่เขาไม่ได้คือการพูดคุย การมาพักอยู่อาศัยร่วมกันทำให้ทั้งชาวบ้านและผู้มาพัก
สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งในเรื่องวิถีชีวิต วัฒนธรรม การประกอบอาชีพและอื่นๆ
อีกมากมาย ความรู้ในตัวบุคคลแต่ละคนที่เป็นความรู้ฝังลึก (Tacit knowledge) ก็จะถูกถ่ายทอด
ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) เจ้าของบ้านก็จะร่วมเรียนรู้นำความรู้ที่ได้รับหลอม
รวมกับความรู้ที่มีอยู่เดิมเกิดเป็นความรู้ใหม่เป็นเกลียวความรู้ที่หมุนอยู่ตลอดเวลาไม่มีที่สิ้นสุด ทั้ง
ยังได้เป็นการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงออก กล้าคิด กล้าพูดรวมทั้ง
พัฒนาอนามัยสิ่งแวดล้อมในบ้านและบริเวณบ้านให้สะอาดเพื่อไม่ให้หายแขกที่มาพักอาศัยส่งผล
กับมายังสุขภาพของชุมชนด้วย

*คิดว่าการทำโฮมสเตย์ ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องห่างไกลจากวิถีชีวิตเดิม
เพียงแต่ต้องคอยดูแลทำความสะอาดบ้านเรือนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยมาก
ขึ้น ส่งผลดีกับคนในบ้าน ทำให้คนที่มาพักส่วนใหญ่ที่มาดูงานจากสถานที่
ต่างๆ ทั่วประเทศ และเจ้าของบ้านได้พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
เช่นชุมชนอื่นเคยมีปัญหาและแก้ไขได้ผลก็มาคุยแลกเปลี่ยนกับคนเบร็ดในได้
เรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน (อัมพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 20 มิถุนายน 2549)*

*การมีโฮมสเตย์ เป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในหมู่บ้าน การ
แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพูด เป็นผู้นำรู้จักพูด กิริยามารยาทก็ได้ (สำเนา
เปิดแก้ว, สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2549)*

การใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการทำให้บ้านให้เป็นโฮมสเตย์ เพื่อใช้เป็นช่องทางที่สำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือนโดยกลมกลืนเข้าไปกับวิถีชีวิต และเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนเปิดโลกทัศน์ของคนในชุมชน มีความเชื่อมั่นภาคภูมิใจในตนเอง กล้าคิด กล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น เรียนรู้การปรับตัวในการเข้าสังคม กิริยามารยาทโดยไม่ทิ้งอัตลักษณ์ของชุมชน พร้อมทั้งเป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในและบริเวณรอบๆ บ้านให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีความสะอาด ถูกสุขลักษณะเพื่อไม่ให้เป็นที่อับอายแก่ผู้มาร่วมอาศัยและเห็นว่าส่งผลดีกับอนามัยสิ่งแวดล้อมในชุมชน

11) การจัดการความเสี่ยงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน มองเห็นว่ากิจกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการทำมาหากินการให้มารวมกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างเป็นกิจลักษณะด้วยความยากลำบาก หรือการรับรู้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ของคนในชุมชนในการเรียกมาประชุมชี้แจงอยู่บ่อยๆ คงไม่เป็นการดีนัก จึงได้มีแนวคิดในการชักชวนเยาวชนในชุมชนให้รวมตัวกันจัดทำการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่างๆ โดยผ่านเสียงตามสายของชุมชน การดำเนินการเสียงตามสายกลุ่มเยาวชนจะกำหนดแผนตารางการออกอากาศทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ในช่วงเย็นวันละประมาณหนึ่งชั่วโมง มีการนำเสนอข่าวความเคลื่อนไหวของชุมชน การดำเนินการของกลุ่มอนุรักษ์ และกลุ่มสังคมฯ ความรู้เรื่องสุขภาพ เกร็ดความรู้ต่างๆ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นนอกจากเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังเยาวชนให้มีส่วนนี้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชน และเกิดการจัดการความรู้ขึ้นในกลุ่มเยาวชนด้วย เพราะต้องกำหนดเรื่องที่จะดำเนินการเสียงตามสาย มีการแสวงหาความรู้ในเรื่องที่วางเป้าหมายไว้ทั้งจากหนังสือตำรา หรือจากผู้รู้ในชุมชน มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในกลุ่มก่อนออกอากาศ ทำให้ความรู้ค่อยๆ พอกพูนขึ้นเกิดความรู้ใหม่ๆ จากการแสวงหาและพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ และรู้จักวิธีการนำเสนอเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้กับชุมชน

ในขณะที่ผู้วิจัยพักอาศัยในชุมชนได้ฟังรายการออกเสียงตามสายของกลุ่มเยาวชนในช่วงเวลาประมาณ 17.00 – 18.00 น. รายละเอียดของรายการประกอบด้วย การแจ้งข่าวสารของชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ได้ไปศึกษาดูงานและร่วมประชุมที่จังหวัดนครศรีธรรมราชในเรื่องของสิ่งแวดล้อม การที่จะมีผู้มาศึกษาดูงานและร่วมปลูกป่าในชุมชน การนำเสนอเกร็ดความรู้เรื่องสมุนไพร การให้ความรู้เรื่องโรคอ้วนและการดูแลตนเอง โดยมีการเปิดเพลงสลับเป็นช่วงๆ เพื่อไม่ให้เรื่องหนักจนเกินไป ซึ่งเมื่อสอบถามกลุ่มเยาวชนพบว่าทางกลุ่มจะทำการจัดผังรายการถึงประเด็นในการนำเสนอไว้ล่วงหน้าโดยมีคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ เป็นพี่เลี้ยง เช่น ประเด็นเรื่อง

การเมือง สุขภาพ ช่างเล่าข่าว เกร็ดความรู้ ในแต่ละสัปดาห์ก็มีการพูดคุยกำหนดรายละเอียดของเรื่องที่จะนำเสนอ

จากที่กล่าวถึงการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตในจะเห็นได้ว่ามีวิธีการดำเนินการ 11 ขั้น โดยเริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มผู้มีความคิดเดียวกันแล้วค่อยๆ ขยายแทรกซึมแนวคิดโดยใช้วิธีเดินเคาะประตูบ้านทุกบ้านแบบขายตรงเสมือนการขายประกัน การประชุมหมู่บ้านเพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกัน การแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม การทำวิจัยโดยชุมชน การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา การขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน การสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อ การใช้โฮมสเตย์เป็นหนึ่งในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน ทั้งนี้ในภาพรวมจะเห็นว่า ชุมชนเปรี๊ตให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ รวมถึงการสื่อสาร การถ่ายทอดและสร้างความรู้ในหลากหลายรูปแบบ ที่สำคัญชุมชนยังเน้นการมีเครือข่ายเรียนรู้ และการมีเวทีเพื่อการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ เช่น เวทีชาวบ้าน การมีโฮมสเตย์เป็นพื้นที่การเรียนรู้ นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจจะเห็นได้ว่าการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตในนอกจากจะให้ความสำคัญกับผู้ใหญ่ที่เกี่ยวข้องในชุมชนแล้ว ยังเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในกระบวนการจัดการความรู้ รวมถึงเน้นความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียน บ้าน และชุมชนในการจัดการความรู้และสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็กและเยาวชนที่สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

1.2.2 องค์ประกอบของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการที่สำคัญมาหนุนเสริมวิธีการดังกล่าวให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ ได้แก่ คน กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้

1) คน

ผู้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาในชุมชนจนส่งผลให้เกิดการจัดการความรู้ที่ผสมผสานไปกับวิถีชีวิตของของชุมชนเปรี๊ตใน ได้แก่

(1) แกนนำ/ผู้นำในชุมชนที่มีวิสัยทัศน์

ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโน เริ่มจาก แกนนำ/ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการของชุมชน มีการรวมกลุ่มคนหนุ่มที่อยู่ในวัยอายุประมาณสามสิบถึงสี่สิบปี 5 – 6 คน ฝ้าดูการถูกทำลายของป่าชายเลนในชุมชนจากนายทุนที่มาตัดไม้ทำลายป่าในรูปของสัมปทานภาครัฐแต่มีได้เคารพกติกาหรือกฎหมาย และเห็นพ้องต้องกันว่าถ้าขึ้นปล่อยให้ป่าถูกทำลายในที่สุดจะไม่มีเหลือไปถึงรุ่นลูกรุ่นหลานแน่นอนจึงรวมตัวกันทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐในระดับอำเภอ จังหวัด จนถึงระดับกระทรวง (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์) พร้อมทั้งการให้กุศโลบายต่างๆ เพื่อปกป้องป่าจนได้ฟื้นป่ากลับคืนมาในปี 2530 และในภายหลังกลุ่มแกนนำดังกล่าวได้ปรึกษากันถึงการแก้ปัญหาหนี้สินในชุมชนร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ท่านหนึ่งจนได้แนวคิดเรื่องกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ และนำมาดำเนินการขยายแนวคิดให้กับคนในชุมชน จนเกิดการตั้งกลุ่มขึ้นส่งผลให้มีการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน

ในปี 2539 ได้มีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใหม่แทนคนเดิมที่หมดวาระลง หนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้านที่เป็นผู้ริเริ่มการตั้งกลุ่มสัจจะจะได้สมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านและได้รับการคัดเลือกอย่างเป็นทางการพร้อมทั้งได้มีการคัดเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านโดยผู้ที่ได้รับการคัดเลือกส่วนใหญ่ก็มาจากกลุ่มแกนนำที่ร่วมกันต่อสู้เรื่องป่า ที่มาร่วมกันคิด ร่วมทำ ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยได้ดำเนินการเรื่องกลุ่มสัจจะฯ อย่างจริงจัง และเห็นสภาพของป่าที่ถูกทำลาย ลงไปมากมายต้องมีการฟื้นฟูและร่วมกันอนุรักษ์ป่าชายเลนกลุ่มแกนนำจึงปรึกษาเจ้าหน้าที่ของรัฐ (เจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัด) ในการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโนอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นจุดสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ที่มาพร้อมกับการจัดการความรู้ของชุมชน

ผู้นำ/แกนนำอย่างไม่เป็นทางการจนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ใหญ่อย่างเป็นทางการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และผู้ปฏิบัติการเรียนรู้พร้อมๆ กัน ด้วยความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาของชุมชน การที่เป็นผู้มีความคิดกว้างไกล มีวิสัยทัศน์เน้นการพึ่งพาตนเอง พยายามหาวิธีการต่างๆ ในการเพิ่มพูนความรู้ให้กับคนชุมชน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการพยายามปรึกษาหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ ถึงแหล่งความรู้ การไปเรียนรู้จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จ(Best Practice)ในสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนหรือนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาชุมชน

(2) พระ: ที่ปรึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม

ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนในการเรียนรู้/การจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ ผู้นำทางศาสนาทั้งพระครูวิจิตรวราวุฒิ (ประธาน สติดี) แห่งวัดห้วยน้ำขาวและพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม ที่เป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน ความผูกพันความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนในชุมชนที่มีกับวัดมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อมีปัญหาต่างๆ วัดและพระจึงเป็นที่พึ่งทางกายและใจที่สำคัญของคนในชุมชนอันดับแรก ที่นำความมาปรึกษาขอคำแนะนำและเยี่ยมสถานที่ที่เป็นเวทีในการรวมกลุ่มพูดคุยเพื่อแก้ปัญหาในเบื้องต้น

(3) เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชนในฐานะพี่เลี้ยง

นอกเหนือจากพระที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำในเรื่องต่างๆแล้ว ความรู้ในบางเรื่องที่เป็นเรื่องทางวิชาการ เทคนิควิธี ก็ต้องอาศัยความสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ทั้งของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ไม่ว่าจะเป็นสถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว ในการเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ในรูปของการสนับสนุนงบประมาณเพื่อการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงานเพื่อเพิ่มพูน แสวงหาความรู้ของชุมชน และทำหน้าที่เป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ร่วมเรียนรู้กับคนในชุมชน

2) กระบวนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นวิธีหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการต่อยอด เพิ่มพูนความรู้อย่างต่อเนื่องเป็นวงจรไม่รู้จบ ซึ่งการจัดการความรู้ต้องอาศัยกระบวนการจัดการความรู้ โดยคนในชุมชนเปรี๊ตในมีกระบวนการจัดการความรู้ ที่เกิดจากการร่วมเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(1) การแสวงหาความรู้

เมื่อมีการกำหนดเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน ชาวเปรี๊ตในก็จะพยายามแสวงหาความรู้ในเรื่องนั้นๆ ซึ่งมีการแสวงหาความรู้หลายวิธีทั้งจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ดังนี้

(1.1) การแสวงหาความรู้จากแหล่งภายในชุมชน ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหาปากท้องที่เกี่ยวกับป่าชายเลนหรือวิถีชีวิตในเบื้องต้นก็จะ**พูดแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนเองที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว หรือมีประสบการณ์ตรง** เช่น การกำหนดกติกาหยุดจับร้อยละ คอยจับล่า น กลุ่มอนุรักษ์ก็จะแสวงหาความรู้จากกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงที่คุ้นเคยอยู่กับปามาเนิ่นนาน

ว่าช่วงใดที่ปูแสมมีการวางไข่และทำอะไรในการรักษาประชากรปูแสมไม่ให้ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว การสอบถามผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ผ่านประสบการณ์ร้อนหนาวมาตั้งแต่เล็กจนโตในการปลูกป่า หรือชนิดของไม้ต่างๆ ในป่า การแสวงหาความรู้จากการซักถามหมอพื้นบ้านที่รักษาด้วยสมุนไพร

(1.2) การแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน ก็เป็นสิ่งสำคัญที่เห็นได้ชัดเจนในการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ได้มีการ**ปรึกษาผู้นำทางศาสนา** คือพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.ตราด เมื่อตั้งกลุ่มก็ค่อยๆ เรียนรู้การบริหารจัดการทางการเงินจากการ**ไปศึกษาดูงาน**กลุ่มสัจจะฯของครูชบ ยอดแก้ว จังหวัดสงขลา การจัดตั้งและการดำเนินการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนเพื่อให้เป็นองค์กรชาวบ้านก็มีการตั้งแกนนำหรือตัวแทนในการ**แสวงหาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน** โดยมีผู้นำทางศาสนาคือพระครูวิจิตรวรวิมล (ประธาน สติดี) แห่งวัดห้วงน้ำขาว เป็นผู้ให้คำปรึกษาในเบื้องต้นและชี้แนะแนวทางให้ ใช้ยุทธวิธีตั้งหน่วยงานหรือบุคคลของรัฐที่เกี่ยวข้องมาร่วมเป็นที่ปรึกษาเพื่อให้ได้ระบบบริหารจัดการที่ถูกต้องไม่ขัดกับข้อกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับของทางการ ตลอดจนได้ความรู้หรือสิ่งที่ต้องการมาขับเคลื่อน ดำเนินการประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา พัฒนา สร้างงาน พันฟูสิ่งแวดล้อมให้อุดมสมบูรณ์เพื่อความสุขของคนในชุมชน ตลอดจนเพื่อรุ่นลูกหลานและประเทศชาติต่อไป

การสอบถามจากอาจารย์ที่พานักศึกษามาดูงานเรื่องป่าชายเลนเป็นสิ่งที่แกนนำชุมชนใช้เป็นช่องทางหนึ่งในการแสวงหาความรู้เมื่อมีปัญหาหรือขอคำแนะนำในเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือทรัพยากรสัตว์น้ำ **การได้รับความรู้มาจากภายนอกชุมชนโดยผ่านทางองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน**ก็เป็นสิ่งที่ชุมชนได้รับอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเป็นองค์กรชุมชนที่มีการกำหนดแผนปฏิบัติการชัดเจนและกำหนดให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษากลุ่ม มีหน่วยงานศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFCT) ทำหน้าที่ผู้สนับสนุนในการจัดการความรู้ของชุมชนเป็นที่ปรึกษาและช่วยในการแสวงหาแหล่งเรียนรู้ แหล่งวิชาการต่างๆ ที่ชุมชนต้องการ ทั้งในเรื่องของการแนะนำแหล่งวิชาการ การพาไปศึกษาดูงาน การสนับสนุนเงินทุนในการดำเนินการโครงการตามที่ชุมชนร้องขอเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน การดำเนินการสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยการจัดสัมมนา และยังมีหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำปรึกษาเมื่อชุมชนต้องการ เช่น

สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาวเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณบางส่วน ทั้งในเรื่องธนาคารปู การสร้างบ้านปลา หรือเต่าวาง

ถ้าเป็นเรื่องวิชาการต่างๆ ส่วนใหญ่ประสาน RECOFCT เขาจะเป็นคนประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เราอีกที มีการพาไปศึกษา หรือดูงานถึงความรู้ส่วนใหญ่เราจะได้จากการศึกษาดูงาน ประชุมสัมมนา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน เวทีระดับชาติจะมีมาจากหลายๆ ที่ ปัญหาต่างๆ และวิธีแก้ปัญหาก็ถูกนำเสนอในที่ประชุม แต่เป็นปัญหาที่ตรงกับเราเราก็เก็บกลับมาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนเรา... (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 4 พฤศจิกายน 2549)

การพูดคุยกับปราชญ์ที่อื่นเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในเรื่องของการดูแลสิ่งแวดล้อมก็เป็นวิธีการแสวงหาความรู้ที่สำคัญของคนในชุมชน การอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวจากการได้รู้จักปราชญ์ชาวบ้านในการสัมมนา หรือประชุมของเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ฯ นำไปสู่การขอไปศึกษาดูงานในชุมชนนั้นๆ เช่น การไปดูวนเกษตรของครูเลี่ยมแห่งนาอิสาน ฉะเชิงเทรา พ่อคำเดื่อง บุรีรัมย์ และนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนต่อไป

(2) การสร้างความรู้

ชาวเป็ริดในส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนตั้งแต่เกิด คู่เคียงกับสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอยู่ ติดตามบรรพบุรุษไปหาอาหารในป่าชายเลน หรือประกอบอาชีพทำมาหากินในชุมชนตั้งแต่เด็ก ได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เรียนรู้จากการพูดคุยเล่าสู่กันฟังของคนในชุมชน หรือการพูดคุยเรียนรู้ซึ่งกันและกันทำให้ความรู้ที่ฝังลึก (tacit knowledge) ในแต่ละคนถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการที่โนนาจะเรียกว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ซึ่งจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง เพราะประสบการณ์จะนำมาซึ่งความรู้ที่เป็นนัยแฝงอยู่ในแต่ละบุคคล ประสบการณ์อาจเกิดจากเมื่อเป็นเด็กได้ติดตามพ่อแม่ไปป่าชายเลน มีการสังเกต เห็นในสิ่งที่บรรพบุรุษกระทำเกิดการลอกเลียนแบบ และการลงมือปฏิบัติ มีการถ่ายทอดความรู้หรือแนวคิดไปยังผู้อื่น เริ่มตั้งแต่แนวคิดในการอนุรักษ์ของแต่ละคน ถ่ายทอดออกสู่บุคคลอื่นในชุมชน จนเกิดการสร้างเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์เพื่อขยายแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนไปยังชุมชนข้างเคียง ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด จนถึงระดับภาค เป็นการสร้างความรู้โดยส่งผ่านจากความรู้ที่

เป็นนัยของแต่ละคนในชุมชนเปรี๊ตโนให้ออกมาเป็นความรู้สู่ภายนอกที่เรียก Externalization (From Tacit to Explicit)

ชาวบ้านพูด ๆ กัน เราเป็นเด็กพอเราเห็นเราก็ถามผู้ใหญ่ ว่านี่ต้นอะไรคืออะไร ถามพ่อแม่ คนที่เราไปด้วย เด็กก็จำ แล้วคุยกับเพื่อน...เรามีความรู้จากบรรพบุรุษถ่ายทอด เวลาทำงานด้วยกันเช่นออกตรวจปากก็พูดคุยซักถามกัน ถามผู้รู้ต่อ ๆ กัน ไม่ไปล่า่งประกอบด้วยต้นผาด ต้นโปรง ถ้าป่าไม้บอกเป็นวัชพืช แต่แท้ที่จริงไม่ใช่ ต้นโปรงสำคัญ เป็นที่อยู่ของปู หอย ที่หลบภัยอย่างดี ที่โล่ง ๆ ปูไม่อยู่ หอยจับแฉง หอยฉลองต้องอยู่ในที่มีปกคลุม ลงไปอีกชั้นมีไม้ลุ่มป่าไม้เรียกถั่ว ไม้โปรงขาว โปรงแดง ลงไปอีกเป็นไม้โกงกางอยู่ชั้นเลน ลงไปชั้นสุดเป็นแสมเป็นไม้หน้าด่านเป็นตัวกักตะกอน เช่นขยะ (มงคล เรศสุข, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

การนำความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกมาเสริมเพิ่มเติมกับความรู้เดิมเกิดการผนึกหลอมรวมเป็นความรู้ใหม่ที่เรียกการรวมเข้าด้วยกัน (Combination : Explicit to Explicit) จนมาสู่การลองผิดลองถูกโดยการลงมือทดลอง ปฏิบัติ เรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติทำให้มีการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่เปิดเผยที่ได้จากการทดลองปฏิบัติกลับคืนสู่บุคคลเป็นความรู้ฝังลึกต่อไป ที่เรียกกระบวนการรวมเข้าสู่ภายใน (Internalization: Explicit to Tacit) ซึ่งสามารถเห็นได้จากการที่คนในชุมชนที่เคยประกอบอาชีพด้วยการทำนาทุ่งแบบพัฒนา จนเกิดภาวะวิกฤติการล่มสลายของนาทุ่งเกิดภาวะหนี้สิน กลับมาทบทวนความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเกิดปัญหาในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯและการเรียกร้องผืนป่าชายเลนที่อุทยานทุนบุญภูมิการใช้ยุทธวิธีที่หลากหลายทั้งการต่อสู้ในที่ลับและที่แจ้ง อาศัยทั้งการเมือง และพลังมวลชนจนการต่อสู้สำเร็จได้ทรัพยากรที่มีค่าของชุมชนคืนมา มีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพื่อฟื้นฟูและทำการอนุรักษ์จนเกิดมีการตั้งกฎกติกา ข้อบังคับต่างๆ มีการปลูกป่าทดแทน ทดลองเพาะพันธุ์ปูดำจนเกิดเป็นธนาคารปู การใช้ยางรถยนต์เก่ามาทำเป็นปะการังเทียมหรือเต่ายางเพื่อเป็นที่อยู่ของสัตว์ตัวอ่อนและป้องกันแนวชายฝั่งทะเลถูกทำลาย ตามที่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ (สัมภาษณ์ 4 พฤศจิกายน 2549) เล่าว่า “เวลาได้ความรู้ใหม่ๆ กลับมามีการคุยกันต่อ... เรามีการพูดคุยกันมักเป็นการพูดคุยนอกรอบกับคนที่เข้าใจในเรื่องเดียวกัน หรือบางโครงการที่สำคัญก็จะมีพูดคุยในระดับหมู่บ้านให้ทุกคนรับรู้ การทำธนาคารปูก็เป็นความคิดของคนในชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ คนที่เพาะเลี้ยงก็มาพูดคุยแลกเปลี่ยนหาวิธีแก้ปัญหาการศึกษากันดู แล้วไปดูงานที่บ้านดอน สุราษฎร์ซึ่งเขายังทำไม่

สำเร็จ เราก็ต้องกลับมาคิดต่อ มาพูดคุยกัน หาทหลาย ๆ วิธี พุดคุยกับคนที่เพาะเลี้ยง ผสมผสาน นักวิชาการที่ได้คือความเค็มของน้ำว่าน้ำตรงไหนเหมาะสมที่เราจะมาเอาแม่ปูไปไว้แพร่พันธุ์ ได้ ผสมผสานภูมิปัญญาชาวบ้าน คือใช้กระชังที่เขาเอาไว้ขังปู แต่เราทำให้มันใหญ่ขึ้น ให้มันล้างไข"

การทดลองโดยการวิจัยก็เป็นส่วนหนึ่งที่คนเบียดในให้ความสำคัญเพื่อสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นเพื่อให้ประจักษ์ต่อสายตา ไม่ใช่การอาศัยเพียงฟังการถ่ายทอดความรู้จากนักวิชาการ แล้วก็หลงเชื่อ แต่ต้องให้สามารถเห็นผลเชิงประจักษ์ด้วยการวิจัยเชิงทดลองตรงตามหลักกาลามสูตรที่ว่า จงอย่าเชื่อในสิ่งที่ผู้เชี่ยวชาญบอก เป็นการเรียนรู้จากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลาน จากการสังเกตและการสะสมประสบการณ์ แต่ก็ไม่ปฏิเสธนักวิชาการเสียทีเดียวถ้าไม่แน่ใจก็ต้องมีการทดลองให้เห็นเชิงประจักษ์

บางครั้งเราก็มีการวิจัย มันเป็นความคิดของคนในหมู่บ้านบางครั้งยังไม่ตรงกันเลย ไม้ที่เราปล่อยให้โตเองกับเราไปช่วยตัดแต่งบางคนก็บอกสางดี สางมันสองต้นไม้โตเร็ว บางคนก็บอกป่าเป็นอย่างนี้เดี่ยวธรรมชาติก็จัดการเอง ก็คิดกันมีการถกเถียงเลยมีการทำแปลงเปรียบเทียบและสรุปผลที่ได้... ผลที่ได้ไม่แตกต่างกันเสียงประมาณมากมาย ในส่วนที่เราเห็นความชัดเจนคือเรื่องของสัตว์ ถ้าสางป่าจะโปร่งเตียนเห็นสะดวกคนหาเก็บได้ง่าย ใช้ทรัพยากรมาก เพราะมันสะดวก เราเลยเชื่อว่าการดูแลป่าตามวิธีของชาวบ้านดีกว่าที่นักวิชาการมาแนะนำ เราใช้แบบมีจิตสำนึก รัก แต่ทำอย่างไรให้คนพออยู่พอกิน ใช้แบบประหยัด เราก็เลยไม่เชื่อเขา (สำเนา เปิดแก้ว, สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2549)

มีการทำวิจัยร่วมกับสกว. เพื่อเป็นการหาข้อพิสูจน์ในข้อพิพาทระหว่างชุมชนเรื่องตลิงชายฝั่งป่าชายเลนฟังว่าแท้จริงเกิดจากอะไรระหว่างธรรมชาติกับคน ..เมื่อโครงการวิจัยเริ่มก็มีการทำแปลงทดลองโดยเรากำหนดเราเอง ใช้ไม้ไผ่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมของชาวประมงที่เรียกว่ากรำ (การนำไม้ไผ่มาปักห่าง ๆ กัน เป็นลักษณะวงกลมหรือสี่เหลี่ยมในทะเล เพื่อให้สัตว์น้ำได้อาศัยเป็นที่หลบภัย)ไปปักบริเวณที่มีการกัดเซาะบริเวณชายฝั่ง ดูการเปลี่ยนแปลงของดินและสัตว์น้ำ (สำเนา เปิดแก้ว, 2549 : 72)

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนเปรี๊ตใน มักเป็นลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การแลกเปลี่ยนกันเมื่อมีการพบปะในงานประเพณีต่างๆ หรือการพูดคุยของคนที่มีอาชีพเดียวกัน พวกจับปูเสฉม ทำนาปู นอกจากนี้ยังมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการที่ชุมชนกำหนดให้มี **การประชุมประจำเดือน**ทุกเดือน ณ ศาลาศาลเจ้าปูน้อยซึ่งเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และยังเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าปูน้อยที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือและมีการทำบุญประจำปี ขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาได้กำหนดวันประชุมทุกวันที่ 4 ของเดือนเป็นการประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้านและประธานหรือสมาชิกกลุ่มต่างๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านทุกคนที่ไม่ติดภาระกิจได้เข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการประชุมรวมกลุ่มเฉพาะกลุ่ม เช่น มีการประชุมกลุ่มสัจจะทุกวันที่ 17 ของเดือน การทำบุญตามประเพณีในวันสำคัญต่างๆ กลุ่มอนุรักษ์ก็มีการเรียกประชุมพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอยู่บ่อยๆ ทั้งในลักษณะทางการและไม่เป็นทางการโดยกลุ่มแกนนำหรือคณะกรรมการจะรวมตัวกันพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้ที่ได้รับมาจากแหล่งต่างๆ หรือจากการไปประชุมสัมมนาอยู่เป็นประจำ ที่เรียกว่าชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice – CoP) ถือว่าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิดความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้การสร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เนื่องจากส่วนใหญ่เราเป็นคนพื้นบ้านเราก็จะรู้จากวิถีชีวิต ประสบการณ์ที่ได้จากพ่อ แม่ ผู้หลัก ผู้ใหญ่ การเลี้ยงกุ้งเลี้ยงปลา ถ้าใครมาถามความรู้อะไรผมก็จะบอกหมด มีเวทีประชุมเป็นเวทีหลัก เช่น ผมทำจุลินทรีย์เลี้ยงกุ้งผมก็จะบอกหมด ความรู้ต่าง ๆ เราไม่มีการปิดกั้น การเลี้ยงกุ้งด้วยจุลินทรีย์มาจากพระอาจารย์สุบินมีการจัดอบรมเรื่องสิ่งแวดล้อมและนำวิทยากรมาอธิบาย ผมฟังกลับมาก็มาลองปฏิบัติเลย และแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคนอื่น (บุญพิน ศิลาलय, สัมภาษณ์ 3 สิงหาคม 2549)

การรวมกลุ่มผู้มีอาชีพเดียวกัน หรือสนใจในสิ่งเดียวกันเพื่อผู้เงินกลุ่ม สัจจะก็เป็นวิธีการหนึ่ง ที่ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในกลุ่ม เพราะการกู้เงินเป็นกลุ่ม หัวหน้ากลุ่มต้องได้รับความไว้วางใจ และมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ พอสมควรมีความรู้มากกว่าคนอื่น ถ้ามีปัญหาหัวหน้ากลุ่มจะเป็นผู้ดูแลก็จะมีการปรึกษาหารือกัน...เมื่อดูงานกลับมาเรามีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

คือเวลาที่มีการประชุมเราก็ขยายแนวคิดนี้ไปยังกลุ่มคนที่มีแนวคิดเดียวกัน แล้วค่อย ๆ พุดคุยขยายไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชน เช่น การปลูกป่าบ้านาญ ปลูกเพื่อไว้ตอนแก่ (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 4 พฤศจิกายน 2549)

นอกเหนือจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของคนในชุมชนแล้วยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ขยายวงกว้างต่อไปยังบุคคลต่าง ๆ เป็นการพอกพูนหรือเสริมสร้างความรู้อย่างเป็นพลวัตร เช่นเครือข่ายที่ทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมด้วยกันไม่ว่าจะเป็นระดับ ตำบล อำเภอหรือจังหวัด รวมทั้งระดับเขตอีกด้วย ซึ่งมักใช้ในรูปแบบของการมาศึกษาดูงาน การร่วมประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้ ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มแกนนำได้เดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ประสบปัญหาในเรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้วยกัน เข้าไปพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันจับมือเป็นพันธมิตรเรียนรู้ร่วมกัน จนเมื่อได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนหรือภาคประชาชนก็พยายามของบประมาณสนับสนุนหรือให้จัดเวที สถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เกิดมีการขยายเครือข่ายขึ้น

วิธีการเกิดจากการไปเยี่ยมเยียนเพื่อนในตำบลต่างๆ ในจังหวัด และ พุดคุยถามสารทุกข์สุกดิบกันทั่วไป และเริ่มพุดคุยเรื่องสิ่งแวดล้อมถ้ามีแนวคิดเดียวกันก็สานต่อ ที่ไหนมีเรื่องเดือดร้อนเราก็พุดคุยแลกเปลี่ยนกัน และถ้าต้องการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ทางเรายินดีเป็นที่เลี้ยงให้คำแนะนำ... ตอนหลังเราได้งบประมาณหนึ่งจากพอช.(สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) จาก RECOFCT สามารถให้เครือข่ายในจังหวัดตราดมาพุดคุยกันเป็นครั้งคราว ตรงนี้ทำให้เรารู้จักกลุ่มที่ทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น เปิดตัวมากยิ่งขึ้น จนเราเป็นแกนของจังหวัด การขยายไปต่างจังหวัดเพราะได้รับงบสนับสนุนจากพอช.เป็นตัวเชื่อมออกค่าใช้จ่ายให้เราเดินทาง พอช.จะเป็นผู้ประสานเชิญทำให้เราได้เพื่อนใหม่ได้เรียนรู้จากกันมากขึ้น... มีการประชุมระดับชาติ ทำให้เรารู้กว้างมากขึ้น... พอช.เป็นหน่วยงานที่สำคัญในการจัดการให้มีการประชุมเครือข่ายให้การสนับสนุนเรื่องงบประมาณ (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 25 ตุลาคม 2549)

(4) การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล

ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนในเรื่องของการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออม และกั๊ยืมและการจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนยังไม่มีมีการจัดทำให้เป็นระบบ จนมหาวิทยาลัยบูรพาได้เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชนเกิดเป็นสัมพันธภาพที่ดีใน

การริเริ่มทำการจัดเก็บข้อมูลเรื่องปาชายเลน ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน โรงเรียนและมหาวิทยาลัยบูรพาที่ช่วยผลิตสื่อ จัดรูปแบบการนำเสนอ ก่อให้เกิดห้องนิทรรศการที่ใช้ในการศึกษาระบบนิเวศวิทยาของปาชายเลนในโรงเรียนเปรตโน ที่เรียกว่าห้องศูนย์ศึกษาปาชายเลนเป็นแหล่งเรียนรู้จำลองนอกเหนือจากแหล่งเรียนรู้สภาพปาชายเลนจริงในหมู่บ้าน ภายในห้องจะมีสื่อ สิ่งพิมพ์ ความรู้เกี่ยวกับปาชายเลนเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการเรียนการสอนนักเรียน หรือเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้มาศึกษาดูงานที่มีเวลาไม่มากไม่สามารถไปศึกษาได้จากสถานที่จริงในป่า ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของฐานความรู้ที่มีในชุมชนเท่านั้น ซึ่งขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาในชุมชนได้มีการพูดคุยถึงแนวคิดว่าจะทำการรวบรวมความรู้ทั้งหมดที่เกี่ยวกับชุมชน เช่น ประวัติชุมชน ความรู้เรื่องสมุนไพร เอกสารเรื่องเกี่ยวกับปาชายเลนทั้งหมดมาไว้เป็นแหล่งเดียวกันที่ห้องศูนย์ศึกษาในโรงเรียน

(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์

การถ่ายโอนความรู้ของชุมชนเปรตโนจะทำทั้งในระดับหมู่บ้าน และขยายความรู้ต่อไปยังคนภายนอกชุมชนที่สนใจ ในระดับหมู่บ้านหรือในชุมชนเมื่อจะเริ่มทำการทดลองสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในชุมชนก็จะมีการประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านได้เข้าใจ ทุกคนมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นว่าเห็นด้วยหรือไม่ แต่เมื่อสิ่งนั้นเกิดผลดีต่อส่วนรวมทุกคนก็ยอมจำนนและให้ความร่วมมือ ร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การถ่ายโอนความรู้อาศัยการพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการหรือบางครั้งถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญก็มีการเรียกทุกคนมาร่วมรับฟังร่วมกัน จากการทำผู้วิจัยได้ลงชุมชนได้เห็นการประกาศแจ้งให้คนในชุมชนรับรู้ถึงเรื่องที่จะพูดคุยกันล่วงหน้าก่อนหนึ่งวันที่จะมีการประชุม เมื่อถึงวันประชุมจะมีผู้ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือคนในชุมชนที่ได้ไปร่วมประชุมในเรื่องนั้นๆ หรือมีเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนั้นมาให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ใหม่ๆ เช่น เรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การให้ความรู้เรื่องไข้หวัดนก เป็นการเล่าสู่กันฟัง และคิดหาวิธีในการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น

การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน เป็นวิธีการถ่ายโอนความรู้ของชุมชนที่ดึงเยาวชนในชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูล ความรู้ต่างๆ ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพ เกร็ดความรู้ต่างๆ

การที่ชุมชนเปรตโนเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในการต่อสู้เรียกร้องผืนปาชายเลน และได้มีการอนุรักษ์ ปันฟูป่าจนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จึงทำให้หน่วยงานต่างๆ ให้ความสนใจมีการเชิญแกนนำไปเป็นวิทยากรอยู่เป็นประจำ ทำให้ความรู้ที่ได้สะสมมาได้มีการถ่ายทอดออกสู่สายตาของคนต่างชุมชนมากยิ่งขึ้น และได้รับให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องปาชายเลนจนได้รับรางวัลมากมาย

เช่น รางวัลลูกโลกสีเขียว จากททท.ในปี 2543 และ 2548 รางวัลราชพฤกษ์ของกรมการปกครอง รางวัลปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ทำให้มีการถ่ายทอดสิ่งที่ได้ทดลองทำแล้วประสบความสำเร็จ ไปยังเครือข่ายเพื่อให้นำไปปรับใช้อยู่เสมอๆ

เรามีการถ่ายทอดความรู้ไปยังเครือข่ายพูดคุยให้ฟังว่าบ้านเราทำอะไรกับปู
ดำ เวลาเรามีประชุมเราก็จะพูดว่าบ้านเราทำอย่างนี้ เครือข่ายนำไปดัดแปลง
เลี้ยงปูม้า (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2549)

3) เทคโนโลยี/ ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ถ้าได้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาช่วยในการจัดเก็บ เผยแพร่ความรู้ ก็ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเข้าถึง ค้นหา ถ่ายโอนความรู้ได้มากยิ่งขึ้น สำหรับชุมชนเปรี๊ตในการใช้เทคโนโลยีในการจัดการความรู้ เพื่อการถ่ายโอนความรู้เป็นการใช้สิ่งที่มีอยู่ดั้งเดิมในชุมชนคือเดิมใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ต่อมาได้งบประมาณจัดทำเสียงตามสาย จึงมีการใช้เสียงตามสายเป็นสื่อในการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ และมีการจัดทำแผ่นพับเกี่ยวกับเรื่องของป่าชายเลน โดยได้รับความร่วมมือจากศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกสนับสนุนงบประมาณ

องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตในสามารถสรุปภาพรวมได้
ดังนี้

1) คน ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ได้แก่แกนนำ/ผู้นำในชุมชนที่มีวิสัยทัศน์จากผู้นำ/แกนนำที่ไม่เป็นทางการจนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ พระ ที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชนในฐานะพี่เลี้ยงที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้และงบประมาณ

2) มีกระบวนการในการจัดการความรู้ ได้แก่

(1) การแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ภายในและภายนอกชุมชนโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนเองที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว หรือมีประสบการณ์ตรง การปรึกษาผู้นำทางศาสนา การไปศึกษาดูงาน การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน การสอบถามจากอาจารย์ที่พานักศึกษามาดูงาน การพูดคุยกับปราชญ์ที่อื่นเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

(2) การสร้างความรู้ ด้วยวิธีพูดคุยเล่าสู่กันฟัง/การพูดคุยเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การลองผิดลองถูกโดยการลงมือทดลอง ปฏิบัติ เรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้น การทดลองโดยการวิจัย

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่นการแลกเปลี่ยนกันเมื่อมีการพบปะในงานประเพณีต่างๆ หรือการพูดคุยของคนที่มีอาชีพเดียวกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นทางการ ได้แก่ การประชุมประจำเดือน การประชุมรวมกลุ่มเฉพาะกลุ่ม เช่น มีการประชุมกลุ่มสัจจะทุกวันๆ 17 ของเดือน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ขยายวงกว้างต่อไปยังบุคคลต่างๆ ในรูปแบบของการมาศึกษาดูงาน การร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้

(4) การจัดเก็บข้อมูล ด้วยการทำห้องนิทรรศการที่ใช้ในการศึกษาระบบนิเวศนวิทยาของป่าชายเลนในโรงเรียนเบร็ดไน ที่เรียกว่าห้องศูนย์ศึกษาป่าชายเลน และมีการเก็บข้อมูลในรูปแบบของเอกสารแผ่นพับเรื่องป่าชายเลนบ้านเบร็ดไน โดยมีแหล่งเผยแพร่คือบ้านประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ

(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์ อาศัยการพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการหรือบางครั้งถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญก็มีการเรียกทุกคนมาร่วมรับฟังร่วมกัน การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน

3) เทคโนโลยี/ทรัพยากรในการจัดการความรู้ การใช้เสียงตามสายเป็นสื่อในการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ และมีการจัดทำแผ่นพับเกี่ยวกับเรื่องของป่าชายเลนโดยได้รับความร่วมมือจากศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกสนับสนุนงบประมาณ

1.3 ผลของการจัดการความรู้ต่อสุขภาวะชุมชนเบร็ดไน

ความรู้ที่โดดเด่นของชุมชนเบร็ดไนที่พัฒนาขึ้นมาจากการจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ การบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออมและกู้ยืม การบริหารจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน เป็นการปลูกจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองเรียนรู้การบริหารจัดการเงินกองทุนของชุมชนในการรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณภาพครอบครัวชีวิต ด้วยการตั้งเป้าหมายร่วมกันในการช่วยเหลือชุมชน แสวงหาความรู้จากพระอาจารย์สุบิน ปณิโตและกลุ่มสัจจะของครูชบ ยอดแก้วที่จังหวัดสงขลาและนำมาปรับใช้ในชุมชนของตนเอง คนในชุมชนร่วมเรียนรู้และร่วมกันในการกำหนดกติกาข้อบังคับต่างๆ ตามความเห็นพ้องร่วมกันเกิดเป็นเงินกองทุนเพื่อเป็นสวัสดิการในชุมชนที่ในปัจจุบันมีเงินกองทุนมากมาย การตั้งกลุ่มอนุรักษ์และ

พัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในเพื่อการฟื้นฟูป่า มีการปลูกป่า และร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนถึงการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและสัตว์น้ำเกิดเป็นการตั้งแนวทางการจัดการป่า ออกกฎกติกาในการลงโทษผู้กระทำผิด มีการสร้างความรู้ในการดูแลรักษาพันธุ์สัตว์ เช่นธนาคารปู การไม่จับปูแสมในฤดูวางไข่ เต่าวาง และเก็อกูลต่อไปยังการรวมกลุ่มย่อยๆ ในการประกอบอาชีพ เช่นกลุ่มเพาะเลี้ยง การจัดการความรู้ที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในชุมชนในเรื่องดังกล่าวได้ส่งผลให้ทุกภาวะของคนในชุมชนที่เกี่ยวกับภาวะหนี้สิน ทรัพยากรป่าชายเลนที่ถูกทำลายลงค่อยๆ ลดน้อยลงไปจนเกิดเป็นสุขภาวะอย่างเป็นองค์รวมทั้งสุขภาวะทางกาย ทางใจ ทางปัญญา และทางสังคม ที่คนในชุมชนได้ร่วมกันประเมินผลการจัดการความรู้ที่มีขึ้นในชุมชนที่ก่อให้เกิดความรู้ขึ้นมาจนเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งต่อสุขภาวะชุมชน ดังนี้

1.3.1 ผลต่อสุขภาวะทางกาย

การรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ และร่วมกันดูแลป่าจนจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่เรียกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนดีขึ้นป่าอุดมสมบูรณ์เป็นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ปริมาณสัตว์น้ำในป่าเริ่มกลับมาอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เช่น ปูแสม ปูดำ คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวได้อย่างไม่ลำบาก จากที่เมื่อก่อนคนจับปูแสมต้องอาศัยยาบ้าช่วยเพื่อให้มีกำลังวังชาในการเดินหาปูด้วยต้องใช้เวลานาน แต่ปัจจุบันเมื่อปริมาณปูมากขึ้นประกอบกับคนเริ่มเห็นโทษของยาบ้า ทำให้ยาเสพติดหมดไปจากชุมชน สุขภาพร่างกายของคนในชุมชนก็ดีขึ้น แข็งแรงมากขึ้น ดังเช่นผู้จับปูแสมที่เคยติดยาบ้า(สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2550) เล่าให้ฟังว่า “กินยาบ้าเพราะจับปูมันมีน้อยลง การไปแต่ละครั้งก็ต้องเพิ่มเวลาในการจับมากขึ้นเรื่อยๆ ก็ต้องกินยาเพื่อให้มีแรงอยู่ได้นาน ระยะจับยาวขึ้น... ตอนกินยาบ้ามีอาการ จิตใจเราไม่สบายพูดอะไรก็หงุดหงิดขัดหู กินยาบ้าส่งผลให้ร่างกายเราไม่แข็งแรงพอมดฤทธิ์กินนอนอย่างเดียว กลางวันใครมาจ้ำอะไรก็ไม่อยากทำเห็นแดดไม่ได้อยากหลับอย่างเดียว ส่งผลให้ที่บ้านก็ทะเลาะกัน...เห็นชัดมาก เมื่อก่อนหน้าแล้งจับปูได้วันละประมาณห้ากิโล ใช้เวลาตั้งแต่เย็นถึงเกือบสว่าง พอหลังจากเขาประกาศมีกติกาหยุดจับร้อยละห้าล้านได้ประมาณปีกว่าๆ ก็เริ่มเห็นผลชัดเจน วันหนึ่งไม่ถึงครึ่งคืนก็ได้ประมาณแปดเก้าโล”

การมีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้ร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย เมื่อร่างกายแข็งแรงสามารถประกอบอาชีพได้ ภาวะหนี้สินที่เคยมีก็ลดน้อยถอยลง และกลุ่มสัจจะที่เปิดโอกาสให้ผู้มีเงินออมสามารถกู้เงินได้ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้คนที่ขาดโอกาสสามารถลืมตาอ้าปากได้ สามารถกู้เงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพ กู้เงินเพื่อการศึกษาของบุตรธิดาเพื่อสร้างปัญญาให้กับอนาคตของชาติ มีสวัสดิการเมื่อยามเจ็บป่วยหรือตาย

ส่งผลให้คนมีเงินออม ทำให้คนไม่มีโอกาสสามารถกู้เงินไปลงทุนได้ ไม่เสียโอกาส หรือถ้าลูกจะเข้ามหาวิทยาลัยก็กู้ได้ง่ายหน่อย ถ้าเขามีเงินลงทุนทำมาหากิน ก็มีเงินซื้ออาหารกินร่างกายก็แข็งแรง (มงคล เวศสุข, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2549)

ถ้าสิ่งแวดล้อมดีเราก็มีความสุขดี ถ้ามีกลิ่นเหม็นก็ไม่มีความสุข...ป่าเป็นแหล่งผลิตออกซิเจนให้เรา มีส่วนสำคัญสำหรับชีวิต ถ้าอากาศไม่ดีสุขภาพเราก็ไม่ดีต้องเจ็บป่วย... ถ้าสิ่งแวดล้อมดีสุขภาพกายดี จิตใจก็ดี มีกำลังต่อสู้กับงานรายได้ครอบครัวก็ดี (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2549)

1.3.2 ผลต่อสุขภาวะทางใจ/ความสุขทางใจ

“สุขภาพจิตดีขึ้น เมื่อก่อนถึงเวลาใช้หนี้เขาไม่รู้จะไปหาที่ไหนพี่น้องก็ยากจน ไปกู้ก็ดอกเบี้ยละเยี่ยต่อเดือน จะกู้เงินที่ไหนก็ต้องหาอะไรค้ำประกัน แต่มีกลุ่มสัจจะเราสามารถกู้ได้ไม่ต้องไปเครียดเดียวกู้เงินไม่ได้ ส่งผลต่อครอบครัวก็ไม่มีปัญหา มีทางออกให้เขา เด็กไม่มีเงินค่าเล่าเรียนก็สามารถกู้ได้ เด็กก็ไม่เครียดเพราะได้เรียนหนังสือ พ่อแม่พี่น้องเห็นคนในครอบครัวเดือดร้อนแต่เราเองก็ไม่มีไม่สามารถช่วยเหลือได้เราก็เป็นทุกข์ พอมีเงินกองทุนเราก็ไม่ทุกข์”(รัชนก ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2550) คำกล่าวของสมาชิกกลุ่มสัจจะฯ ที่สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อคนในชุมชน มีความมั่นคงในชีวิตจากการมีรายได้ในการประกอบอาชีพ มีแหล่งที่พึ่งพิงยามเดือดร้อนไม่ต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากการเงินนอกระบบหรือสถาบันการเงินที่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน มีสวัสดิการครบวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายจากกลุ่มสัจจะฯ จะสะสมทรัพย์ฯ ก็ทำให้สุขภาพจิตดี ไม่เครียด ไม่วิตกกังวล มีความสุข และจากการที่ชุมชนได้รับยอมรับว่าเป็นสถานที่ที่ป่าชายเลนสมบูรณ์ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจยินดีกับความสำเร็จในการร่วมเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์

ผลทางอ้อมถ้าเราป่วยก็มีเงินสวัสดิการ ไปนอนโรงพยาบาลยังมีเงินค่าตอบแทน เสียชีวิตก็ยังมีเงินช่วย เหมือนเป็นการเอาแรงกัน เก็บจากสมาชิกคนละสิบบาท ทำให้คนที่ไม่มีเงินก็มีเงินไปทำศพ ทำให้สังคมดีขึ้น มีการช่วยเหลือกันเป็นเงินช่วยเหลือ (บุญพิน ศิลาลอย, สัมภาษณ์ 3 พฤศจิกายน 2549)

เกิดความภูมิใจเป็นแหล่งดูงาน จิตใจสดใส สิ่งแวดล้อม...มีที่บังลมบังแดด ป้องกันคลื่นลม ทำให้เราไม่หวาดกลัว ทำให้เรามั่นใจว่าในป่าต้องมี ปู

มีปลา มีหอย สร้างความเบิกบานให้กับจิตใจ (กำธร ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549)

1.3.3 ผลต่อสุขภาวะทางจิตวิญญาณ(ปัญญา)

การที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการแก้ปัญหาทั้งเรื่องภาวะหนี้สิน การรวมกลุ่มเล็กๆ ในการทำกิน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน การเพาะพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อให้มีแหล่งทำกินที่สมบูรณ์เป็นความสุขที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ในการแก้ปัญหาเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การทำกิจกรรมต่างๆส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น ธรรมชาติที่ได้รับการสอดแทรกมาพร้อมกับการจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ทั้งในเรื่องการรู้จักออม การรู้จักแบ่งปันลดความเห็นแก่ตัว การเคารพกติกา สร้างกฎเกณฑ์ให้คนมีวินัย การซื้อสัตย์ยึดถือสัจจะก็เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาปัญญาของคน

เมื่อก่อนมีคนเล่นไฟ เล่นหอย พอมีกลุ่มสัจจะเราใช้กติกากลุ่มมาบังคับให้เขาเป็นคนดี เมื่อคนไม่ติดการพนันก็ไม่มีหนี้ ผลภาวะที่เกิดจากคนก็ไม่มี เราเรียนรู้ว่าถ้ามีโรงงานเข้ามาอากาศก็จะไม่ดี ทำให้เราคิดได้ว่าอย่าให้มีโรงงานเกิดขึ้น คนเราเริ่มคิด เริ่มมาปลูกต้นไม้ (รัชนก ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2550)

สร้างปัญญาให้เด็ก สะสมความคิดให้เด็กคิดถึงธรรมชาติ มองว่าอนาคตเราจะรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างไร ทั้งเด็กในชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนใกล้เคียง สร้างเยาวชนที่รู้จักรักสิ่งแวดล้อม โลกเราก็จะดีในอนาคต (กำธร ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2549)

1.3.4 ผลต่อสุขภาวะทางสังคม

ความสุขทางสังคม เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่กระชับแน่นแฟ้นจากการร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ก่อให้เกิดความสามัคคี มีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันตลอดเวลา มีแหล่งทำกินในชุมชนไม่ต้องไปประกอบอาชีพต่างถิ่น ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้า เมื่อคนมีอาชีพสุจริตมีรายได้ การลักเล็กขโมยน้อยในชุมชนไม่มีส่งผลให้สังคมมีความสุข คนในชุมชนมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล รู้รักสามัคคี และมีการจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมให้ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกัน

สร้างความเป็นธรรมให้คนในชุมชนสร้างความเท่าเทียมในทรัพยากร ทุกคนมีสิทธิดูแล ใช้เหมือนกัน แต่ไม่มีสิทธิขาย ไม่ใช่ใครคิดจะสาวได้ก็สาวเอา (กำธร ห่วงน้ำ, สัมภาษณ์ 29 ตุลาคม 2549)

เป็นการออมอย่างหนึ่ง เป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ถ้าผมกู้แล้วไม่มีคนฝากคนกู้จะไปเอาเงินที่ไหนกู้ ถ้าคนมีเงินไปฝากธนาคาร ไปซื้อพันธบัตร เขาก็ได้มากกว่าตรงนี้ ได้เงินปันผล แต่เราเอามาช่วยกัน ช่วยคนที่ขาดเติมให้เต็ม ได้ผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คนกู้ก็ได้ผลประโยชน์ด้วยคือเงินปันผล...สังคมบ้านเรามีการเอื้ออาทร ทำให้คนในสังคมมีความผูกพัน รักกันมากขึ้น... (มงคล เวศสุข, สัมภาษณ์ 27 พฤศจิกายน 2549)

เมื่อคนในชุมชนปรารถนาให้มีการจัดการความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดสุขภาวะของชุมชน เป็นความสุขที่ชุมชนสัมผัสได้ด้วยตนเอง ความสุขทางกาย ใจสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ เมื่อกายใจ พร้อมสามารถประกอบอาชีพได้ภาระหนี้สินก็ลดน้อยถอยลง ครอบครัวก็มีความสุข ก็เกิดความสุขทางปัญญาในการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ลดความเห็นแก่ตัวลง มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดความสุขทางสังคมตามมา สังคมอยู่อย่างสงบไม่ขัดแย้งชิงทรัพย์ากกรกัน ช่วยกันดูแลทรัพยากรมีการปลูกป่า สภาพแวดล้อมดีไม่มีมลภาวะ อยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน ปัญหาการลักขโมยไม่มี สังคมก็เป็นสุข

กรณีศึกษาที่ 2 ชุมชนลาดบอน

2.1 ความรู้ของชุมชน

ความรู้ดั้งเดิมหรือความรู้ของชุมชนโดยตรงไม่มีให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดนัก นอกจากในเรื่องของการทำอาชีพเกษตรคือการทำนาข้าว ซึ่งความรู้ลักษณะนี้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่มองไม่เห็นความสำคัญ เนื่องจากมีช่องทางเลือกด้านอาชีพอื่นมากขึ้น ฉะนั้นความรู้ใหม่ๆ ของชุมชนลาดบอน ตำบลลาดชิดค่อยๆ สะสมและเพิ่มพูนขึ้นด้วยเป้าหมายที่ทุกคนในชุมชนร่วมกันกำหนดในการทำประชาคมหมู่บ้านว่า “ทำอย่างไรให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข” ผลจากการทำประชาคมได้ร่วมกันกำหนดวิธีว่าคนในชุมชนต้องลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ เพื่อให้ไม่เกิดหนี้สิน ถ้าคนในชุมชนไม่มีหนี้ชุมชนก็เป็นสุข จึงเกิดเป็นชุดความรู้เล็กๆ หลายๆ ชุดที่เป็นผลมาจากการจัดการความรู้ด้วยการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาที่เข้ามาด้วยการทำโครงการต่าง ๆ เพื่อสุขภาวะของชุมชน ทั้งความรู้ในการแก้ปัญหาสุขภาพเสพติด การสร้างเสริม

สุขภาพด้วยการออกกำลังกาย การเกษตรปลอดสารพิษด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพ ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ความรู้ของชุมชนได้ 2 เรื่องใหญ่ คือ 1) ความรู้ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งประกอบด้วยความรู้ในการแก้ไขปัญหาเสตติด และความรู้เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย 2) ความรู้เกี่ยวกับการอยู่อย่างเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยความรู้ในการปลูกผักปลอดสารพิษในครัวเรือนที่ใช้เรื่องส้มมาซีฟ อาซีฟสุจริตที่ไม่เปื้อนดินเป็นสิ่งแวดล้อม และการปั้นหัวสัตว์ (หัวกวาง หัวละมั่ง) เพื่อเป็นอาชีพเสริมโดยใช้วัสดุในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 ความรู้ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ความรู้ของชุมชนลาดบอนเป็นสิ่งที่ค่อยๆ เข้ามาพร้อมกับการมีภาวะผู้นำและวิสัยทัศน์ของผู้ใหญ่บ้านจินตนา ฟิงประยูรที่เป็นผู้หญิงคนแรกของชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามาด้วยคะแนนท่วมท้น โดยผู้ใหญ่มองว่าการที่คนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ในลักษณะเดิมนานๆไป ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคงไม่มีเหลือชุมชนคงต้องอ่อนแอ น่าจะมีการรวมตัวกันของคนในชุมชนโดยใช้กิจกรรมต่างๆ เป็นเครื่องมือดึงดูดคนเพื่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีของคนในชุมชนและการมีกิจกรรม/โครงการต่างๆ ก็ส่งผลโดยตรงให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนอีกด้วย ประกอบกับได้สังเกตเห็นว่าในขณะที่ตนเข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้านเยาวชนในชุมชนส่วนหนึ่งติดยาเสตติดประเภทยาบ้า ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพะทางกายและทางจิตของผู้ติดยารวมทั้งครอบครัว และต่อเนื่องมายังชุมชนที่ทำให้เกิดการลักเล็กขโมย จึงริเริ่มโครงการแก้ไขปัญหายาเสตติด และการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกายซึ่งเป็นกิจกรรมง่ายๆ ที่สามารถดึงคนให้มามีกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันในชุมชนเพื่อให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

1) การแก้ไขปัญหายาเสตติด

การพัฒนาที่มาในรูปของโครงสร้างพื้นฐาน เช่นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กที่เข้ามาอำนวยความสะดวกให้กับการเดินทางของคนในชุมชนก็เป็นช่องทางอันสะดวกสำหรับการเดินทางของสิ่งเสตติดโดยเฉพาะยาบ้าและกาวที่แฝงตัวเข้ามา วัยรุ่นในชุมชนเริ่มลองและตกเป็นทาสของสิ่งนี้ ในช่วงประมาณปี 2545 เยาวชนในชุมชน ที่เป็นทาสยาเสตติดเริ่มเผยออกมาให้เห็นชัดเจน คนในชุมชนจึงปรึกษาหารือกันในการแก้ไขปัญหายาของชุมชนด้วยการประชุมหมู่บ้านให้คนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนตระหนักถึงพิษภัยของยาเสตติด ขอความร่วมมือกับพ่อแม่ผู้ปกครองของผู้ติดยาหรือผู้ที่ถูกส่งสัยจากทางการและการเฝ้าดูของคนในชุมชนให้ช่วยนำบุตรหลานมารับการตรวจปัสสาวะถ้าพบสารเสตติดจะได้ช่วยกันดูแลรักษาให้หาย เน้นให้หมู่บ้าน

ช่วยกันสอดส่องดูแลพฤติกรรมผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด มีการรวมตัวกันของพวกผู้ชายในการเดินเวรยามในยามวิกาลเพื่อช่วยกันดูแลชุมชน เฝ้าระวังบุตรหลานและเยาวชนไม่ให้ไปยุ่งกับยาเสพติดด้วยการออกกำลังกายและการเล่นกีฬา และนำไปปรึกษากับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและอำเภอ ดำเนินโครงการหมู่บ้านเฉลิมพระเกียรติปลอดยาเสพติด นำผู้ที่ติดยาไปบำบัดรักษาด้วยการเข้าค่ายบำบัดยาเสพติด ณ วัดโคกทอง อำเภอผักไห่ และให้ทำการสาบานตนว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด จนหายกลับเข้าไปอยู่ในชุมชนได้ดังเดิม ถึงแม้ในปัจจุบันหมู่บ้านนี้จะปลอดจากปัญหาเสพติดแล้วแต่ถนนที่ตัดเข้ามาในหมู่บ้านสามารถเชื่อมต่อไปยังชุมชนอื่นได้ประกอบกับมีศาลาที่พักริมทางที่ทำให้วัยรุ่นจากชุมชนอื่นสามารถใช้เป็นแหล่งมั่วสุมได้คนในชุมชนจึงยังคงรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งในการเดินเวรยามรอบหมู่บ้านทุกวันเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ยาเสพติดกลับเข้ามาในชุมชนอีก

เริ่มจากการทำเอกซ์เรย์ยาเสพติดซึ่งเราทำก่อนยุคทักษิณเราทำร่วมกับสถานีอนามัยทำโครงการเยาวชนผู้สังคมนิยมและทำต่อเนื่องมาตอนได้เป็นผู้ใหญ่ทำการบำบัดรักษาคนที่ติดยาโดยนำไปรักษาที่วัดโคกทอง เราก็มานั่งคิดกันว่าจะทำอย่างไรที่จะบอกผู้ปกครองที่เราได้รายชื่อมาจากอำเภอและสถานีตำรวจว่ามีใครบ้าง และให้เราช่วยสืบเสาะอีกที การบอกพ่อแม่เราจะทำอย่างไรมันยากเขาไม่ยอมมารับกันหรือสมัยก่อน ก็พูดคุยกันกับลุงชา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ก็ตัดสินใจแนะนำอธิบายให้พ่อแม่ฟัง... จากที่ทำโครงการของอนามัยก็มาเชื่อมต่อกับของที่ทักษิณนโยบายแก้ไขปัญหายาเสพติดพอดีก็ทำต่อเนื่อง ทำตรงนี้อยู่สองปี ปี 45 - 46 มีการตรวจเช็คเป็นระยะติดตามผลทุกเดือน ตอนนี้อยู่หมู่บ้านเราปลอดยาเสพติดแล้วปลอดตั้งแต่ปี 47 และเราก็ยังทำหน้าที่ช่วยกันสอดส่องดูแล เราคิดให้มีการเดินเวรยามก่อนที่จะมีการส่งการมาจากอำเภอ เราเอาคนที่เต็มใจอยากทำไม่มีการบังคับเพราะไม่ได้ค่าตอบแทน (จินตนา พึ่งประยูร, สัมภาษณ์ 9 พฤษภาคม 2550)

2) การสร้างเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย

การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุตำบลลาดชิดของผู้สูงอายุในชุมชนหมู่ 9 นำมาสู่การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับหมออนามัยถึงการดูแลสุขภาพในแต่ละบุคคลและเพื่อนบ้าน ซึ่งวิธีหนึ่งในการสร้างเสริมสุขภาพให้มีร่างกายที่แข็งแรงป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บที่จะก่อให้เกิดขึ้นได้ก็คือการออกกำลังกายโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานอยู่บ้านเฉยๆ การเผาผลาญพลังงานที่บริโภค

เข้าไปในแต่ละวันจะลดน้อยถอยลงทำให้โรคต่างๆ เริ่มเข้ามาเยี่ยมเยียนโดยเฉพาะโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ จึงได้ริเริ่มให้มีการออกกำลังกายในผู้สูงอายุที่ลานหน้าสถานีอนามัย ด้วยการใช้น้ำพลองป่าบุญมีซึ่งคิดว่าเป็นการออกกำลังกายที่ไม่หักโหมไม่ต้องใช้อุปกรณ์อะไรมากมายนอกจากไม้ไผ่คนละอันที่สามารถหาได้ไม่ยากนักในสังคมชนบทและเหมาะสมกับผู้สูงอายุ กลุ่มแกนนำของชุมชนเมื่อได้ไปออกกำลังกายกันเป็นประจำที่บริเวณหน้าสถานีอนามัยร่วมกับ ผู้สูงอายุหมู่บ้านอื่นๆในตำบลจึงมีแนวคิดที่น่าจะมีการรวมกลุ่มกันออกกำลังกายกันเองภายใน หมู่บ้านซึ่งจะทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไม่สามารถเดินทางไปออกกำลังกายที่สถานีอนามัยหรือบุคคลวัย แรงงานที่ไม่สะดวกไปออกกำลังกายที่สถานีอนามัยได้มีโอกาสในการออกกำลังกายเพื่อให้มี สุขภาพร่างกายแข็งแรง สุขภาพจิตดีจากการได้พบปะสังสรรค์พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่ง กันและกัน โรคภัยไข้เจ็บที่เป็นอยู่ เช่นโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูงจะได้ทุเลาเบาบางลง เกิด เป็นการรวมกลุ่มกันออกกำลังกายในหมู่บ้านซึ่งไม่จำกัดเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น และเพื่อให้เด็ก หรือวัยรุ่นได้มีการออกกำลังกายร่วมด้วยได้จึงปรึกษาหารือกันและมีการประยุกต์ใช้ดนตรี ประกอบกับการรำไม้พลองป่าบุญมีซึ่งมี 11 ท่าและในตอนท้ายของการรำไม้พลองได้ใส่จังหวะ ลีลาศเข้าไปประกอบตอนท้าย

2.1.2 ความรู้เกี่ยวกับการอยู่อย่างเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นความรู้ที่เกิดจากการที่คนในชุมชนร่วมกันทำประชาคม และตั้งเป้าหมายร่วมกันใน การสร้างชุมชนเป็นสุข ด้วยการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายใช้ชีวิตแบบพอเพียง จึงได้เกิดการ จัดการความรู้ในเรื่องการอยู่อย่างเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยชุดความรู้เล็กๆ ในเรื่อง การปั้นหัวสัตว์ (หัวกวาง หัวละมั่ง) เพื่อเป็นอาชีพเสริมโดยใช้วัสดุภายในชุมชน และการปลูกผักปลอดสารพิษใน ครัวเรือนที่ใช้เรื่องส้มมาชีพ อาชีพสุจริตที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมเพื่อลดรายจ่าย

1) การปั้นหัวสัตว์ (หัวกวาง, หัวละมั่ง) ด้วยวัสดุในชุมชน

แนวคิดที่จะหารายได้หรืออาชีพให้กับผู้ที่ว่างงานหรือผู้ที่มีเวลาว่างจากการประกอบ อาชีพประจำ เช่นช่วงว่างก่อนฤดูเก็บเกี่ยวข้าว การพยายามดึงวัยรุ่นที่เลิกยาหรือที่เถเรเข้ามาทำ อาชีพในชุมชนโดยให้คนในหมู่บ้านช่วยกันเสนอความเห็นพ้องต้องกันเป็นการดึงความมีส่วนร่วม ของชุมชนให้ทุกคนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน มีส่วนร่วมในการร่วมคิด เพื่อส่งผลให้เกิด ความตั้งใจและมุ่งมั่นในการเป็นผู้ร่วมทำร่วมประเมิณผลตามมา เมื่อได้แนวความคิดที่เป็นอันตหา มติร่วมของคนในชุมชนแล้วก็นำสิ่งนั้นมาปรึกษาขอคำแนะนำกับครูจากศูนย์การศึกษา นอก โรงเรียนที่เข้ามาสอนสายสามัญให้กับคนในหมู่บ้านที่เฝ้าและอยากเรียนรู้ต่อเนื่องหลังจากที่ไม่มี

โอกาสในศึกษาในระดับที่สูงกว่าการศึกษาภาคบังคับในยุคสมัยที่ยังเป็นหนุ่มเป็นสาว เมื่อปรึกษาถึงวิชาชีพที่ทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเปิดสอนที่ตำบลซึ่งได้แก่ การตัดผม การปั้นหัวสัตว์ กลุ่มแกนนำจึงนำมาปรึกษาลูกบ้านว่าใครอยากจะเรียนอะไรเกิดการรวมกลุ่มและตัดสินใจที่จะเรียนการปั้นหัวสัตว์ซึ่งได้แก่การปั้นหัวกวางและหัวละมั่งโดยใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสิ่งเหลือใช้และเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในชุมชนผสมกับแป้งเปียก มีผู้สนใจร่วมลงทะเบียนเรียนโดยเสียค่าลงทะเบียนเรียนชั่วโมงละหนึ่งบาทใช้เวลาเรียน 100 ชั่วโมง เกิดเป็นอาชีพใหม่ของชุมชนสำหรับคนที่ไม่มีอาชีพประจำหรือคนที่ว่างงานก็จะมารวมกลุ่มกันปั้นหัวสัตว์เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านหรือสถานที่ต่างๆ ซึ่งหัวกวางหรือหัวละมั่งที่ทำขึ้นมาจะมีลักษณะคล้ายหัวสัตว์จริงแต่เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ทำขึ้นโดยโครงข้างในทำจากโฟมตัดเป็นรูปร่างที่ต้องการปั้นทับด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์ที่แช่น้ำให้ยุ่ยแล้วนำไปตำผสมกับแป้งเปียกให้เป็นเนื้อเดียวกัน ตกแต่งทำเขา ลงสีและทาแล็กเกอร์ให้สวยเสมือนของจริงเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการเครื่องตกแต่งบ้านที่ขอบความเป็นธรรมชาติแต่ไม่เป็นการทำลายสัตว์ป่าหรือสิ่งแวดล้อม และเมื่อผลิตสินค้าได้ในช่วงแรกๆก็มีการนำสินค้าที่ได้ไปวางขายหรือนำเสนอในการสัมมนา/การประชุมของกลุ่มชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือในการแสดงสินค้าระดับจังหวัดหรือตามงานฟื้นฟูวัฒนธรรมต่างๆ และในสินค้าที่ผลิตก็มีการติดป้ายประชาสัมพันธ์แหล่งผลิตให้ผู้สนใจสามารถติดต่อได้

2) การปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพ

การทำประชาคมหมู่บ้าน นอกจากการปั้นหัวสัตว์แล้ว ชาวบ้านยังช่วยกันระดมความคิดเห็นว่าเรามีทุนอะไรในชุมชนที่สามารถนำมาแปลงหรือต่อยอดให้เกิดรายได้ เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาจึงร่วมกันคิดว่าฟางข้าวที่เหลือสามารถนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้ เกิดแนวคิดในการทำเห็ดฟางและนำแนวคิดนี้ไปปรึกษากับครู จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งได้ให้การสนับสนุนพาคนในชุมชนไปดูงานที่สถาบันราชภัฏวชิรเวศน์วิทยาเขตหัตถรา ในจังหวัดอยุธยาพร้อมทั้งสนับสนุนเชื้อเห็ดในการมาเพาะเลี้ยงเห็ดฟางซึ่งทำอยู่ได้ไม่นานก็ประสบปัญหาในการซื้อเชื้อเห็ดฟางและต้นทุนในการซื้อหม้ออบเชื้อซึ่งมีราคาแพงการเพาะเห็ดฟางจึงเป็นอันล้มเลิกไป

หลังจากประสบปัญหาในการเพาะเห็ดฟางชาวชุมชนลาดบอนก็ไม่ได้อยู่นิ่ง พยายามหาความรู้ต่างๆ ในรูปของการทำมาหากินเข้ามาเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนและเป็นกุศโลบายของผู้นำในการเอากิจกรรรมต่างๆ เข้ามาเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้น เพราะถ้าไม่มีกิจกรรมชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในลักษณะต่างคนต่างอยู่ การทำประชาคมในครั้งต่อๆมาชุมชนก็ช่วยกันคิดว่าเราควรต้องอยู่กันอย่างพอเพียงนอกจากการเพิ่มรายได้ด้วยการ

ทำอาชีพเสริมเช่นการปั้นหัวสัตว์แล้ว การพยายามลดรายจ่ายต่างๆ ที่สามารถทำได้ก็เป็นอีกวิธีหนึ่ง จึงเกิดการปลูกพืชผักสวนครัวขึ้นมาในแต่ละครอบครัวแล้วมาแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันกิน บางบ้านปลูกแพง ถั่วฝักยาว บางบ้านปลูกผักกาด มะเขือ บวบ ตะไคร้ โหระพา ข้าวโพด ก็จะมาแลกเปลี่ยนกันถ้ามีเหลือมากๆ ก็จะขายให้กับพ่อค้าหรือแม่ค้ารถเร่ในหมู่บ้านที่ไปขายกับชาวยังชุมชนอื่น

การได้รับข้อมูลความรู้เรื่องพิษภัยของสารเคมีที่แฝงมากับยาฆ่าแมลงและปุ๋ยอยู่บ่อยๆ ทั้งจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่เข้ามาสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ จากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ทำให้ชาวบ้านมาถูกคิดได้ว่าในเมื่อพืชผักต่างๆที่เราปลูกก็เป็นสิ่งที่คนในครอบครัว ชุมชนกินหรือนำไปขายให้กับผู้อื่นทำไมเราจึงไม่ปลูกผักปลอดสารพิษที่ใช้น้ำหมักชีวภาพที่ดัดแปลงมาจากน้ำหมักที่เรียกขยะหมามาใช้เป็นปุ๋ยรดต้นไม้ รดผัก ฆ่าแมลงแทนปุ๋ยและสารเคมี การทำขยะหมากเป็นการนำเศษผักเศษอาหารที่เหลือจากการรับประทานมาใส่รวมกันไว้ในถังพลาสติกและใส่กากน้ำตาลลงไปด้วยอัตราส่วนเศษพืชผักสามกิโลกรัมต่อกากน้ำตาลหรือน้ำตาลทรายแดงหนึ่งกิโลกรัมหมักนานสิบห้าวันถึงหนึ่งเดือนและหัวน้ำเชื้อจุลินทรีย์ ทำให้ผักย่อยสลายหมดกลายเป็นน้ำหมักชีวภาพที่เรียกขยะหมากเป็นอีกความรู้หนึ่งที่คนในชุมชนได้รับความรู้มาจากหมออนามัยและนำมาดัดแปลงปรับปรุงนำมาใช้ดับกลิ่นราดน้ำครำที่มีกลิ่นเหม็นในชุมชนหรือใช้ราดห้องน้ำเพื่อให้สิ่งแวดล้อมในบ้านและในชุมชนสะอาดปราศจากกลิ่นเหม็นรบกวนอีกทั้งเป็นการป้องกันแมลง และหนูที่เป็นพาหะของการเกิดโรค จากแนวคิดดังกล่าวประกอบกับการที่ได้ไปศึกษาดูงานยังสถานที่ต่างๆ ด้วยการสนับสนุนของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สถานีอนามัย จึงเกิดการรวมตัวกันทำน้ำหมักหรือปุ๋ยน้ำชีวภาพขึ้นมาลดพืชผักสวนครัวที่ปลูกและได้มีการดัดแปลงสูตรต่างๆ ขึ้นมา ปัจจุบันมีน้ำหมักชีวภาพสามสูตร ได้แก่ สูตรหนึ่ง คือสูตรปรับปรุงบำรุงดิน ช่วยให้ดิน ภูเขาพังที่เนาอยู่ในนาย่อยสลายได้เร็วขึ้น ใช้ลาดโคนต้นไม้ ทำจากเศษอาหาร เศษผักต่างๆผสมกากน้ำตาล ใส่กรด.2 (ได้มาจากกรมพัฒนาที่ดิน) ที่เรียกน้ำอีเอ็ม สูตรสองคือสูตรบำรุงก็คือใช้แทนปุ๋ย ทำจากพวกผลไม้ เช่น ฝรั่ง ขนุน ผลไม้ต่างๆ ผสมกากน้ำตาลและน้ำอีเอ็ม สูตรที่สามคือสูตรไล่แมลง ทำจากพืชสมุนไพร เช่น ข่า ตะไคร้ หอม ยาสูบ หนอนแดง ผสมกากน้ำตาลและน้ำอีเอ็ม ดังที่ผู้นำชุมชนได้ให้รายละเอียดว่า “เริ่มมาจากการทำน้ำหมักขยะหมาก ที่ได้มาจากอนามัย ใช้สำหรับนำมาราดตามรางน้ำ บ่อน้ำเนาเสีย ห้องน้ำที่มีกลิ่นใช้เพื่อดับกลิ่น มีส่วนผสม คือเศษอาหาร เศษผัก ใส่กากน้ำตาล หมักไว้ก็ได้สิ่งที่เรียกว่าหัวเชื้ออีเอ็มหรือขยะหมากที่ทำหน้าที่ย่อยสลายมีจุลินทรีย์หมักไว้สามลิวัน (หัวเชื้ออีเอ็ม คือใช้กากน้ำตาลหมักกับเศษผัก ผลไม้ แต่ถ้าเราใส่

น้ำลงไปด้วยก็เรียกน้ำหมัก) เราก็สามารถนำมาต่อยอดได้ด้วยการใส่เศษผักลงไปหมักต่อ ๆ กันไปเรื่อย ๆ”(สัมภาษณ์ 9 พฤษภาคม 2550)

นอกจากนี้การที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาจะอย่างไรในการลดต้นทุนการผลิตเพื่อให้รายได้มากกว่ารายจ่ายที่ต้องหมดไปกับปุ๋ยหรือสารเคมีในการฆ่าแมลง ทำให้หันกลับมาถึงน้ำหมักชีวภาพที่คนในชุมชนสามารถทำกันเองจึงได้เริ่มมีการนำน้ำหมักชีวภาพมาผสมกับปุ๋ยที่หาซื้อตามท้องตลาดมาใช้ในการทำนาแต่ยังไม่เป็นที่นิยมเท่าไรนักเพราะต้องใช้ในปริมาณมากซึ่งชุมชนยังไม่สามารถทำได้มากเพียงพอกับความต้องการ

ความรู้ของชุมชนลาดบอนที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการจัดการความรู้ที่ค่อยๆ เกิดขึ้นด้วยความมุ่งมั่นของผู้นำอย่างเป็นทางการในชุมชนคือผู้ใหญ่บ้านที่อยากเห็นลูกบ้านมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น มีความรักความผูกพัน สร้างรายได้และลดรายจ่ายเพื่อชุมชนเป็นสุข จึงเกิดเป็นแนวทางการจัดการความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการอยู่อย่างเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมีชุดความรู้เล็กๆ อันได้แก่ การแก้ไขปัญหายาเสพติด การออกกำลังกายเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ การปั้นหัวสัตว์ การปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพ ดังที่จะกล่าวต่อไป

2.2 การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

การจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอนที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากสภาพชุมชนเป็นชุมชนคนไทยดั้งเดิมที่ทำอาชีพเกษตรกรรม ทำนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวิถีชีวิตความเป็นอยู่จึงอยู่กันอย่างเรียบง่ายมีวัฒนธรรมประเพณีที่ไม่ได้แตกต่างจากคนไทยภาคกลางส่วนใหญ่ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีตรุษไทย สารทไทย และจากลักษณะภูมิประเทศที่อยู่ไม่ห่างจากกรุงเทพมหานครเท่าไรนัก การคมนาคมสะดวกสบายวิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงมีลักษณะของสังคมเมืองกึ่งสังคมชนบทคือต่างคนต่างอยู่ ความสัมพันธ์ในชุมชนค่อยๆ ลดน้อยลงไป จบลงปี 2545 ที่นางจินตนา พึ่งประยูรมาเป็นผู้ใหญ่บ้านที่มุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชน ลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชนและดึงความสัมพันธ์ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนกลับคืนมาโดยขอความร่วมมือจากผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนเดิมให้มาช่วยกันทำงานเพื่อชุมชนและช่วยเป็นที่เลี้ยง และหาแนวร่วมคนทำงานที่เต็มใจและยอมเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อชุมชนมาเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ด้วยความศรัทธาในตัวผู้นำและผู้ร่วมทีมคณะกรรมการหมู่บ้านยุคนี้จึงร่วมมือร่วมใจกันอย่างเต็มกำลังความสามารถในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อชุมชนดังเช่น สุณี สุภอรรถกุล หนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549) กล่าวว่

“ตอนน้ำจิ้นเป็นผู้ใหญ่เขาเลือกเราเป็นกรรมการหมู่บ้านสิบห้าคนเราก็รู้สึกเหมือนเขาให้เกียรติเรา เราก็อยากเข้ามาช่วย น้ำจิ้นเป็นหัวแรงอยากทำตามแบบน้ำจิ้น อยากให้คนรัก เมื่อเขาเห็นเราเป็นคนสำคัญเราก็อยากทำหน้าที่ให้ดีให้สมกับที่เขาเลือกเรา เรา รู้สึกว่าเราสำคัญ มีค่าก็พยายามทำให้ดียิ่งขึ้น มันเป็นจิตใต้สำนึกอยากเป็นคนดีอยากให้หมู่บ้านดีขึ้นไปเรื่อยๆ...เราเชื่อมั่นทีมงานทั้งอบต.ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พวกที่อยู่รอบข้างก็เป็นคนดี ไม่คดโกงใคร”

การทำงานนอกจากการเริ่มต้นด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีต่อคนในชุมชนแล้วยังอาศัยความสัมพันธ์ที่มีกับบุคคลภายนอกชุมชนด้วยการดึงเข้ามาช่วยพัฒนา เกื้อกูลประโยชน์ให้กับชุมชน เช่น ครูและเจ้าหน้าที่จากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จากการเข้าไปศึกษาต่อในสายสามัญเพื่อพัฒนาตนเองของผู้นำชุมชนนำไปสู่การเข้ามาช่วยเหลือในการเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ให้ความรู้ ให้ความสนับสนุนความรู้ต่างๆ ตามที่ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวว่า “เข้ามาเป็นผู้ใหญ่จบแค่ป.เจ็ด เข้ามาก็เรียนต่อมัธยมต้นเรียน กศน. ตอนนั้นเรียนที่โรงเรียนวัดลาดชิด พอเรียนก็รู้จักอาจารย์ถ้าเราสามารถรวมกลุ่มได้เขาก็จะให้การสนับสนุน ทุกอย่างก็มาจากเราคิดกันขึ้นมาก่อน” ด้วยความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนโครงการต่างๆ จึงเกิดขึ้นมาในชุมชนจากการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชนพร้อมๆ กับการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน โดยมีวิธีการจัดการความรู้ และองค์ประกอบของการจัดการความรู้ ดังนี้

2.2.1 วิธีการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

1) การรวมกลุ่มด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกายถักทอสายใย ความสัมพันธ์

การที่ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้านมาตั้งแต่ก่อนที่จะได้รับการคัดเลือกเข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และการเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุของตำบลลาดชิดรวมทั้งกรรมการอีก 5- 6 คนที่เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุเมื่อไปออกกำลังกายที่สถานีนอนามัยได้เรียนรู้ทำที่ใช้ในการออกกำลังกายคือการรำไม้พลองบ้านบุญมี และมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันของชาวบ้านกับหมอนอนามัยว่าน่าจะมีอะไรที่แปลกใหม่เพื่อให้การออกกำลังกายไม่น่าเบื่อ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกันจึงทำให้ความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละคน (ความรู้ฝังลึก) ถูกแลกเปลี่ยนกันจนกลายเป็นความรู้ชัดแจ้ง เกิดการคิดค้นทำเพิ่มเติมในการออกกำลังกายด้วยการใส่จังหวะต่างๆ เข้าไปผสมผสานให้สนุกสนาน เช่น ตะลุง ออบบิท ชะชะซ่า เพื่อดึงดูดให้กลุ่มอายุอื่นเข้ามาร่วมในกิจกรรมด้วยและนำมาฝึกเด็กในชุมชนจัดให้มีการออกกำลังกายที่ในหมู่บ้านบริเวณพื้นที่ใกล้ศาลาประชาคม โดยมุ่งหวังให้ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถไปออกกำลังกายที่สถานีนอนามัยได้มีโอกาสในการ

ออกกำลังกายฟื้นฟูสภาพร่างกาย บำบัดรักษาโรคเรื้อรังต่างๆ รวมทั้งให้คนที่กลับจากการทำงาน และเด็กในหมู่บ้านได้ร่วมกันออกกำลังกายมีกิจกรรมร่วมกัน ลดช่องว่างระหว่างกลุ่มเด็กกับผู้ใหญ่ถึงความสัมพันธ์ที่ท้อสลายใจของคนในชุมชนให้กลับมาแน่นแฟ้นดังเดิม การมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันของคนในชุมชนส่งผลต่อการเปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน ความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ การเปิดใจกว้างในการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และภายหลังจากการออกกำลังกายก็จะมีกรจับกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกัน เป็นการใช้แรงสนับสนุนทางสังคม (Social support) ในการช่วยกันดูแลสุขภาพของคนในชุมชนซึ่งถ้าไม่มีกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมของทั้งหมู่บ้านการมีโอกาสรวมกลุ่มกันทุกเย็นหลังกลับจากทำงานของแต่ละบุคคลก็คงไม่สามารถเกิดขึ้นได้

2) การกำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนในชุมชน

เดิมในหมู่บ้านไม่มีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น อย่างเป็นทางการเนื่องจากผู้ใหญ่บ้านยุคก่อนไม่มีการเรียกประชุมลูกบ้านหรือรวมกลุ่มทำกิจกรรมใดๆ จนมาในยุคผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเกิดแนวคิดที่ภายหลังจากการร่วมประชุมที่อำเภอควรที่จะถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสารความรู้ที่ได้รับมาจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าร่วมประชุมให้กับลูกบ้านฟัง เพื่อทุกคนจะได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้ใหม่ๆ และร่วมกันแก้ไขปัญหา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงกำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนขึ้นทุกเดือนในวันรุ่งขึ้นภายหลังจากที่ได้ไปประชุมที่อำเภอมาแล้วหนึ่งวัน โดยจะมีการประชาสัมพันธ์ล่วงหน้าให้คนในชุมชนรับรู้ก่อนวันประชุมทุกครั้ง

การเรียกประชุมหมู่บ้านในครั้งแรกเกิดขึ้นจากการที่คณะกรรมการหมู่บ้านช่วยกันทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงชักจูงลูกบ้านที่อยู่ใกล้เคียงในละแวกของตนเข้าร่วมประชุมนอกเหนือจากการประกาศผ่านทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน การประชุมครั้งแรกมีผู้มาร่วมประชุมจำนวนไม่มากนักแต่การที่ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านใช้กิจกรรมการออกกำลังกายมาสร้าง ความสัมพันธ์ของชุมชนเบื้องต้น ทำให้คนในชุมชนเริ่มเห็นความตั้งใจในการทำงานและผู้ที่มาประชุมในช่วงแรกก็นำไปเล่าต่อๆ กันให้ลูกบ้านคนอื่นได้รับรู้ จึงเกิดการขยายวงผู้เข้าร่วมประชุมหมู่บ้านในครั้งต่อไปให้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ

3) การทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อกำหนดเป้าหมายร่วม

การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการของผู้ใหญ่บ้านกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่แต่เดิมมาในฐานะวิทยากรของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนในการนำโครงการ/กิจกรรมต่างๆ เข้ามาในชุมชนเพื่อให้หมู่บ้านเกิดการพัฒนาและคิดว่าการมี

กิจกรรมต่างๆนอกจากส่งผลให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ได้เกิดการพัฒนาแล้วยังเป็นการดึงความสัมพันธ์สานสายใยของคนในชุมชนให้กลับคืนมา ทำให้ชาวบ้านมีหูตากว้างขึ้น กิจกรรม/โครงการต่างๆ ก็ต้องมาจากความต้องการของคนในชุมชน เมื่อชาวบ้านเริ่มกลับมามีความสัมพันธ์ มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นจึงเกิดการทำประชาคมเพื่อพบปะพูดคุยและถามหาทุกข์สุขของชาวบ้าน มีผู้มาร่วมประชุมประมาณ 70 เปอร์เซนต์เนื่องจากส่วนหนึ่งต้องไปทำงานในเมืองไม่สามารถมาร่วมประชาคมได้ การทำประชาคมทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสรวมตัวแลกเปลี่ยนพูดคุยแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาในชุมชนเกิดการกำหนดเป้าหมายร่วมกันว่า “ทำอย่างไรที่จะช่วยกันในการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายของคนในชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นสุข” เพราะบางคนเมื่อหมดฤดูทำนา ก็ว่างงานไม่มีอาชีพเสริมซึ่งถ้าเป็นในยุคก่อนสามารถพออยู่พอกินได้แต่ในปัจจุบันรายได้จากการทำนาลดน้อยลงเนื่องจากภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงฝนไม่ตกตามฤดูกาล ภาวะน้ำท่วมมา ผลผลิตลดน้อยลงก่อให้เกิดภาวะหนี้สินตามมา เมื่อได้เป้าหมายดังกล่าวคนในชุมชนจึงระดมความคิดเห็นและก่อให้เกิดการหากลวิธีในการแก้ปัญหาดังกล่าวเกิดเป็นโครงการรวมกลุ่มทำอาชีพเสริมจากสิ่งที่มีในชุมชน การปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ

4) การทำโครงการ/ดึงกิจกรรมเข้ามาในชุมชน

ผลจากการทำประชาคมเมื่อชาวบ้านทุกคนเห็นพ้องต้องกันจึงมีการเสนอให้มีการทำอาชีพเสริมโดยเริ่มจากการหาต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชนเกิดแนวความคิดที่จะเพาะเลี้ยงเห็ดฟาง เพราะฟางข้าวก็เป็นทรัพยากรที่สามารถหาได้ในชุมชนหลังฤดูเก็บเกี่ยวแต่วิธีในการเพาะเลี้ยงยังไม่มีผู้รู้หรือชำนาญ จึงได้นำเรื่องไปปรึกษาขอความรู้จากครูที่มาจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน และขอความร่วมมือในการจัดหาวิทยากรหรือผู้รู้ในเรื่องดังกล่าวมาชี้แนะถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน เมื่อทำไปไม่นานก็ประสบปัญหาไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เกิดการรวมกลุ่มทำน้ำปลา แต่ก็ต้องยกเลิกไปดังเช่นคณะกรรมการหมู่บ้านคนหนึ่ง (สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2550) ได้ให้ข้อมูลว่า “คือมีการรวมกลุ่มเล็กๆ ที่เราทำกันเอง เช่น เห็ดฟาง การทำวิสาหกิจชุมชนในการทำน้ำปลาของหมู่บ้านลงหุ้นไปแล้วแต่ทำยาก เพราะคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีงานทำ เราไม่สามารถทำได้ต่อเนื่องจนเป็นอาชีพได้ พอตกลงทำน้ำปลาจากสมาชิก 30 คน ก็ต้องล้มเพราะสถานที่ไม่ได้ต้องผ่าน อย. โรงเรือนต้องสะอาด เลย์ต้องยกเลิก”

การหยุดหรือล้มเลิกกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้ทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านเกิดการย่อท้อหรือคิดว่าเป็นความล้มเหลวแต่ถือว่าเป็นประสบการณ์และได้เรียนรู้มากขึ้น จึงพยายามคิดและสานต่อโครงการต่างๆ และขอความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพที่เป็นหัวเรือใหญ่ในการสนับสนุนงบประมาณการศึกษาเรียนรู้ องค์การบริหารส่วนตำบล

ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนที่สนับสนุนวิทยากรหรือความรู้ที่ชุมชนต้องการ ซึ่งเป็นเรื่องการประกอบอาชีพ รวมทั้งสถานีอนามัยที่พยายามสอดแทรกในเรื่องที่เกี่ยวกับสุขภาพ จนในปัจจุบันเกิดกลุ่มทั้งที่ทางราชการจัดตั้งและกลุ่มที่เกิดจากการรวมกลุ่มตามความต้องการของชุมชนเอง เช่น กองทุนเงินล้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (รพม.อสม.ใจ) กลุ่มปั่นหัวสัตว์ (หัวกวาง หัวละมั่ง) กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มเย็บเสื้อผ้า กลุ่มออกกำลังกาย กลุ่มประสานพลังแผ่นดิน

การเกิดกลุ่มต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเกิดความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในกลุ่ม เกิดปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทำให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ แพร่กระจายไหลเวียนในชุมชน

5) การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การไม่มีสถานที่ประชุม หรือทำกิจกรรมอย่างเป็นทางการเป็นลักษณะทำให้ลูกบ้านไม่สะดวกและไม่สนใจเท่าที่ควรจึงเกิดแนวคิดว่าจะสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น อย่างน้อยการมีศาลาประชุมหรือศาลาเอนกประสงค์ที่มีหลังคากันแดดกันฝน มีเก้าอี้ให้นั่งในการประชุมก็น่าเป็นปัจจัยเสริมให้ลูกบ้านอยากมาเข้าร่วมประชุม คณะกรรมการหมู่บ้านจึงขอขออนุญาตจากองค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการจัดสร้างศาลาประชาคมหมู่บ้านขึ้นในพื้นที่ของผู้ใหญ่บ้านบริเวณตรงข้ามบ้านผู้ใหญ่ด้วยเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมเพราะอยู่กึ่งกลางหมู่บ้านการเดินทางของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นไปได้ด้วยความสะดวกและผู้ใหญ่บ้านเองก็ยินดีให้ที่ดินในการปลูกสร้างศาลาประชาคมเพื่อสาธารณะประโยชน์ ศาลาประชาคมจึงเป็นเสมือนเวทีที่คนในชุมชนมานั่งรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่างๆ หรือมานั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นกันเป็นประจำ เช่น ใช้เป็นสถานที่สำหรับการประชุม การรวมกลุ่มปั่นหัวสัตว์ การทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ มีบอร์ดความรู้ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่ได้มาจากสถานีอนามัย นอกจากนั้นเมื่อได้เงินรางวัลจากหน่วยงานต่าง ๆ หรือเงินที่เหลือจากการทำโครงการต่าง ๆ เช่น กองทุนหมู่บ้านดีเด่นหนึ่งหมื่นบาท การประชุมร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ คณะกรรมการหมู่บ้านก็ยินดีเสียสละเบี้ยประชุมมีความคิดเห็นร่วมกันที่จะนำมาซื้อโต๊ะเก้าอี้ หรือของใช้เพื่อนำมาสู่การสร้างความรู้/กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ค่าอาหารที่เราเหลือจากการประชุมในการทำประชุมประจำเดือนที่เราของบ สสส.ในการทำประชาคมเราก็นำมาข้างบกลางไว้เลี้ยงน้ำ ชื้อขนมให้เด็ก ๆ เวลาออกตรวจลูกน้ำยุ่งลาย ปี 46 เราก็กำหนดให้มีการประชุมประจำเดือน เพื่อให้มีการพูดคุยกันและมีกคน. สสส.เริ่มเข้ามา... การรวมกลุ่มก็ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ จากจุดเล็ก ๆ แล้วค่อยขยายไปที่ทำเรื่องการเรียนรู้ต่างๆ...

ค่าตอบแทนแทนงาน สสส. ส่วนของน้ำจืดก็ไม่เอาเอามาลงตรงนี้ น้ำช้ำ อบต.
เป็นที่ปรึกษาเวลาที่มีประชุมรายเดือนก็ได้ครั้งละ 300 บาทก็ไม่เอา เอามาเป็น
กองทุนเวลามีกิจกรรมต่างๆ (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 9 พฤษภาคม 2550)

6) การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม

ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาและการเงินทำให้คนบางคนไม่สามารถเข้าไปรับการอบรม
เรียนรู้จากหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชนได้ จึงมีการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ระหว่างผู้ที่ได้
ไปเข้ารับการอบรมและมาฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญผู้สูงอายุหรือผู้สนใจในหมู่บ้านที่ไม่ได้ไป
ร่วมเรียนรู้ในหลักสูตรแต่สนใจอยากหางานทำเวลาว่าง เช่น การปั้นหัวสัตว์ที่คนในชุมชนไปเรียนรู้
มาจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนนากลับมาปฏิบัติและถ่ายทอดต่อในชุมชนเป็นการสอนใน
ลักษณะค่อยๆ ทำค่อยๆ เรียนรู้กันไปแบบพี่สอนน้องที่เรียกว่า Coaching ร่วมกันวิเคราะห์
ตรวจสอบและดัดแปลงงานต่อยอดและยกระดับความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด
ทางกลุ่มได้มีการศึกษาเรียนรู้และสร้างความรู้ใหม่ด้วยการทดลองปั้นหัวกวางที่มีขนาดเล็กลงเพื่อ
เป็นของที่ระลึกในลักษณะอื่นนอกเหนือจากการเป็นเครื่องประดับฝาบ้าน การทำเป็นกระปุกออม
สิน และมีความคิดในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการคิดทำบรรจุภัณฑ์ที่เป็นกล่อง
กระจกเหมือนกับกล่องที่บรรจุเครื่องเบญจรงค์ ซึ่งขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลอยู่ในช่วงของการ
ทดลองทำบรรจุภัณฑ์อยู่ ปัจจุบันมีผู้สนใจและให้การสั่งซื้อสินค้าเพื่อไปวางขาย เช่น แม่ค้าจาก
จังหวัดนครนายก และสมุทรปราการ

นอกจากกลุ่มปั้นหัวสัตว์แล้ว กลุ่มเย็บเสื้อโหลก็เป็นตัวอย่างสำคัญของการสกัดความรู้ใน
ตัวคน/กลุ่มผู้คนในชุมชน โดยคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนที่มีทุนทางปัญญาคือสามารถเย็บผ้าได้เกิด
แนวคิดที่จะทำการรวมกลุ่มกันเย็บเสื้อโหลซึ่งสามารถรับงานและมาเย็บกันได้ที่บ้านโดยไม่ต้องไป
รับจ้างทำงานที่โรงงานทั้งยังสามารถดูแลลูกหลานที่บ้านได้ด้วย แต่หลายบ้านยังขาดจักรเย็บผ้า
ผู้ใหญ่บ้านให้คำแนะนำให้รวมกลุ่มกันอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าสิบคนเนื่องจากเกิดการเรียนรู้ว่าถ้า
ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันในการทำกิจกรรมมีแนวโน้มที่จะขอการสนับสนุนงบประมาณจาก
หน่วยงานของภาครัฐได้ง่ายขึ้น เมื่อรวมกลุ่มเย็บผ้าได้แล้วผู้นำในชุมชนได้ทำโครงการและเสนอ
ขอยืมจักรเย็บผ้าจากองค์การบริหารส่วนตำบล คนที่เย็บผ้าเป็นก็สอนงานให้กับผู้ที่ไม่เป็นเป็นการ
เรียนรู้ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน (peer to peer) ในช่วงแรกๆ ได้ร่วมเรียนรู้และเย็บผ้าร่วมกัน ณ
ศาลาประชาคมของหมู่บ้านโดยเป็นการแบ่งงานกันทำ เมื่อทำไปได้ซักระยะหนึ่งคนในกลุ่ม
สามารถเย็บผ้าเป็นทุกคนจึงเกิดแนวความคิดว่าการมารวมกันเย็บผ้าที่ศาลาประชาคมไม่สะดวก

เพราะไม่สามารถเย็บในเวลากลางคืนได้นำจะไปเย็บที่บ้านแต่ละคน ซึ่งเป็นการทำงานแบบไม่จำกัดเวลาโดยรับผิดชอบเย็บเบ็ดเสร็จในแต่ละคน และสามารถให้คำแนะนำปรึกษาได้ตลอดเวลา ถ้าใครมีปัญหาในการเย็บผ้า ใครรู้ช่องทางตลาดที่ไหนก็ชวนกันไปรับงานมาแบ่งกันทำ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งผูกมัดความสัมพันธ์ของกลุ่มให้ยืนยาว จากการเรียนรู้แบบพี่สอนน้อง เพื่อนสอนเพื่อนแล้วยังมีการไปดูงานเพิ่มเติมที่ลพบุรีด้วยการประสานงานกับศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนในการพาไปศึกษาดูงาน เมื่อกลุ่มเย็บผ้าสามารถเรียนรู้การเย็บผ้าไหลร่วมกันได้ช่วยกันในการหาตลาดจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งส่วนหนึ่งจากการที่ทีวีช่อง 11 เคยมาถ่ายทำสารคดีรายการชุมชนเป็นสุขที่ผ่านมาจากสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพและนำเสนอข้อมูลชุมชนให้ประจักษ์แก่สายตาผู้ชมรายการจึงทำให้มีผู้สนใจโทรมาและเอางานมาให้กับชุมชนซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

7) การทำตัวเป็นตัวอย่าง (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำชุมชน

การทำตัวเป็นตัวอย่างในการเรียนรู้ต่างๆ ของผู้นำส่งผลให้คนในชุมชนค่อยๆ ขยับเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ด้วยเห็นว่าผู้นำของชุมชนใส่ใจและเข้าร่วมในทุกเรื่อง เช่น การพัฒนาตนเองของผู้นำในการเรียนต่อการศึกษาออกโรงเรียนและกระตุ้นให้ชาวบ้านที่ว่างจากภาระกิจร่วมเรียนรู้เพื่อเปิดโลกทัศน์ มุมมองของตัวเองให้กว้างขึ้น การได้รับความรู้ใหม่ๆ ก็ก็นำมาถ่ายทอดพูดคุยแลกเปลี่ยนในชุมชน ช่วงแรกเมื่อนำมาถ่ายทอดให้ลูกบ้านฟังลูกบ้านก็ไม่ค่อยเชื่อ เช่นการใช้น้ำหมักชีวภาพ แต่ผู้นำชุมชนก็นำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาทดลองทำเมื่อเห็นผลเป็นที่ประจักษ์คนในชุมชนก็เปลี่ยนแนวความคิดมาทดลองใช้ดูตามผู้นำและขยายผลต่อๆ กันเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ ดังเช่นลูกบ้านคนหนึ่ง (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2550) ได้กล่าวว่า “ตอนแรกผู้ใหญ่มาพูดก็ไม่เชื่อเราก็ใช้ของเราทำอยู่สองสามปีเราก็ไม่ถาม จนเราเห็นผักเขางามก็ถามถึงรู้ว่าใช้น้ำหมักชีวภาพเราก็เอามาลองดูก็พบว่ามันดี ตอนให้ปลูกผักแรกๆ ไม่เชื่อเขาใช้สารเคมีแล้วไม่งามเราก็เลิกไปพัก แล้วลองใหม่อีกที ใช้สารเคมีต้นไม้ ผักงามสู้ปุ๋ยชีวภาพไม่ได้และพวกนี้จะอยู่ทนกว่า ตอนนี้ก็มาทำปุ๋ยคอกด้วย” ผู้นำชุมชนมักเสนอแนวคิดใหม่ ๆ ให้คณะกรรมการในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาเพื่อมาพัฒนาหมู่บ้านและสร้างความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติให้เห็นกับตา เช่น การทดลองนำทรายอะเบทมาใส่ภาชนะเล็กๆ ก่อนที่จะนำไปวางในโถงหรือภาชนะใส่น้ำเพื่อไม่ให้ทรายอะเบทกระจายไปทั่วโถงและเมื่อต้องการเปลี่ยนถายน้ำก็สามารถนำทรายอะเบทกลับมาใช้ได้อีกทำให้สามารถใช้ทรายอะเบทได้นานกว่าปกติ การใช้น้ำหมักชีวภาพ ฮอร์โมนไข่ในการทำนา โดยมีการใช้น้ำส่วนหนึ่งเป็นแปลงสาธิตใช้สารเคมีเป็นส่วนน้อยส่วนใหญ่ว่าจะใช้น้ำหมักชีวภาพ ปรับปรุงบำรุงดิน ฮอร์โมนไข่แทนฮอร์โมนอะโมเรที่ซื้อจาก

ท้องตลาด และในขณะที่ผู้วิจัยได้ลงไปศึกษาได้มีการทำน้ำส้มควันไม้มาช่วยในการไล่แมลง และ แก่เชื้อรา (น้ำส้มควันไม้ คือน้ำที่ได้มาจากการเผาถ่านที่เป็นเตาเฉพาะที่เรียกเตาเผาถ่านน้ำส้ม ควันไม้ ทำโดยเอาเศษไม้ทุกชนิดนำไปเผาในเตาซึ่งจะมีปล่องที่ต่อท่อ เวลาเผาถ่านก็จะมีส่วนของ น้ำที่ระเหยออกมาจากไม้ที่เผาแทนที่จะระเหยไปในอากาศก็มีท่อและใช้ถังรองรับไอน้ำพวกนี้ ก็จะควบแน่นกลายเป็นหยดน้ำกลับมาที่เรียกน้ำส้มควันไม้) ดังที่ผู้ใหญ่บ้านจินตนา พึ่งประยูร (สัมภาษณ์ 8-9 พฤษภาคม 2550) ให้สัมภาษณ์ว่า “การใส่ทรายอะเบทเราก็ลองพยายามใส่ ทรายไว้ในภาชนะเล็กๆ เช่นขวดยาพารา ใส่ทรายลงไปข้างในแล้วรดน้ำเข้าไปตั้งไว้ในตุ่มน้ำ ทำ ให้ทรายมันไม่กระจายเวลาเราล้างตุ่มทรายมันก็ไม่หนีไปไหนเราก็สามารถใช้ได้ถึงหกเดือน... ฮอริโมนไข่ใช้ในการบำรุงต้นบำรุงดอกในผลไม้ใช้ตอนไหนก็ได้ แต่ถ้าเป็นนาใช้ช่วงระยะเริ่มต้นกับ ระยะสุดท้าย ใช้แทนฮอริโมนอะไมเร่ที่ช่วยบำรุงดอก ช่วยให้เมล็ดใหญ่ เมล็ดดก เป็นการลด ต้นทุน เราต้องทดลองผู้นำต้องทำก่อน ถ้าเรายังไม่ปฏิบัติเราจะรู้จริงได้อย่างไรว่ามันดีจริง หรือไม่ดี เช่น น้ำส้มควันไม้พอเราได้มาปุ๊บ เราก็มาทดลองทำว่ามันได้ผลจริงหรือเปล่า น้ำส้ม ควันไม้กว่าจะใช้ได้ต้องทิ้งไว้ร้อยวัน พอได้มาเราต้องเอามากรองเอาเฉพาะที่ใส ๆ”

8) การนำเด็กและเยาวชนร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ

ตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมสุขภาพและการ ป้องกันมากกว่าการรักษาโดยมุ่งหวังให้คนในชุมชนมีการดูแลตนเอง ครอบครัวและชุมชนมากกว่า การพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อให้เกิดอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้านขึ้นซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะมี จำนวนอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรในชุมชน สำหรับ ในหมู่บ้านลาดบอนมีจำนวนอาสาสมัคร 10 คนเป็นการทำด้วยจิตอาสาไม่มีเงินเดือนให้จะได้แต่ ค่าเบี้ยเลี้ยงในการประชุมประจำเดือน 50 บาทต่อครั้งซึ่งเป็นค่ารถในการเดินทางไปประชุมที่ สถานีอนามัย อาสาสมัครจะทำหน้าที่ในการช่วยกันดูแลเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของ คนในชุมชน เช่น การช่วยกันดูแลภาวะที่ใส่น้ำโดยการใส่ทรายอะเบทป้องกันไม่ให้ยุงลายไป วางไข่ซึ่งจะเป็นบ่อเกิดของไข้เลือดออก การช่วยกันดูแลสิ่งแวดล้อมด้วยการทำลายภาชนะที่ไม่ใช้ แล้วไม่ให้มีน้ำขัง เป็นแกนนำของชาวบ้านในการทำมาสะอาดถนน ชะยะในแม่น้ำลำคลอง แจ่ง ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับด้านสาธารณสุขให้กับคนในชุมชนได้รับความรู้เพิ่มเติมเกิดความตระหนัก และช่วยกันปฏิบัติเพื่อคนในชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขเป็นการชวนอาสาเข้ามาทำหน้าที่ด้วย ความตระหนักถึงปัญหาด้านสาธารณสุขทำให้ได้รับความรู้ในสิ่งที่ไม่รู้จากเจ้าหน้าที่อนามัยจาก การประชุมแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความรู้ซึ่งกันและกันของตำบล ส่งผลให้เกิดความร่วมมือกัน

ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารและความรู้เพื่อเป็นการป้องกัน แก้ไขปัญหาด้าน สาธารณสุขที่อาจมาถึงลูกหลานและคนในชุมชน

การที่ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านส่วนหนึ่งทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขก็เกิดแนวความคิด ร่วมกับหมออนามัยในการดึงเด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชนด้วยมองว่าผู้ใหญ่ที่ ทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมักเป็นผู้สูงวัยซึ่งตาก็ไม่ค่อยดีในในการสังเกต ลูกน้ำยุงลาย เวลาที่มองคว่ำภาชนะที่มีน้ำขังในชุมชนที่อยู่ในบริเวณชอกเล็กชอกน้อยก็ทำด้วยความยากลำบาก ในขณะที่เด็กๆ สามารถทำกิจกรรมเหล่านี้ได้ดีกว่าโดยมีผู้ใหญ่เป็นพี่เลี้ยง และ ถ้าปล่อยให้เด็กอยู่ว้างๆ โดยเฉพาะถ้าเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นก็อาจจะชวนกันเที่ยวเตร่หรือหันเข้าหายาเสพติดได้ การมาช่วยกันทำกิจกรรมจะทำให้เด็กรู้จักการมีจิตอาสาในการช่วยเหลือชุมชน รักบ้านเกิด ปลุกจิตสำนึกให้รู้จักดูแลและห่วงแหนสิ่งแวดลอม ให้เด็กเป็นกระบอกเสียงในการถ่ายทอดความรู้ ด้านสุขภาพอนามัยให้กับผู้ปกครองและคนในครอบครัว ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับ ผู้ใหญ่ให้กระชับมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้เด็กได้รับความรู้เพิ่มเติมในการป้องกันดูแล สิ่งแวดลอม ดูแลตนเองเพื่อสุขภาพอนามัยที่ดี จึงมีการก่อตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำ หมู่บ้านรุ่นเยาว์หรือที่เรียกว่า อสม.จิ๋ว ขึ้นมาในชุมชนด้วยความเต็มใจและสมัครใจของผู้ทำหน้าที่ อาสาสมัครเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ดังเช่น พรทิพา เรือนแป้น หนึ่งในอาสาสมัครสาธารณสุขรุ่น เยาว์ (สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 50) กล่าวว่า *“ทั้งๆ ที่รู้ว่าอาสาสมัครคือการทำงานฟรีแต่ก็คิดว่า เป็นการทำงานด้วยความสนุก ทำเพื่อหมู่บ้าน อยากให้หมู่บ้านสะอาด ดีขึ้น ช่วยกันทำความสะอาด หมู่บ้าน เมื่อก่อนหมู่บ้านสกปรก อยากให้ทุกคนมีการช่วยกันมากขึ้น ช่วยกันทำให้ หมู่บ้านดีขึ้น ไม่ทิ้งขยะ ช่วยเก็บขยะ”*

เราทำกิจกรรมกันด้วยความสนุกไม่เครียด... ได้ความรู้ การเป็นอสม.จิ๋วทำ ให้ได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น ได้เพื่อนโดยเฉพาะเมื่อไปประชุมกับจังหวัดอื่นๆ ได้ ความรู้เกี่ยวกับการทำลายลูกน้ำยุงลาย หนูสามารถดูลูกน้ำยุงลายเป็น ได้ ความรู้เรื่องไข้เลือดออกเป็นอย่างไรเกิดจากอะไร มีอาการอย่างไร มีการ ป้องกันอย่างไร ” (ศศิพร เรือนแป้น อสม.จิ๋ว,สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 50)

มีการขอความร่วมมือไปยังโรงเรียนที่เด็กในชุมชนส่วนใหญ่เข้าไปศึกษาหาความรู้อยู่ซึ่งก็ คือโรงเรียนลาดชิดวิทยาการในการนำเด็กมาอบรม สาธิต เพื่อเพิ่มพูนความรู้ก็ได้รับความร่วมมือ เป็นอย่างดีและยังมีการประกาศคุณงามความดีและให้รางวัลกับเด็กที่ทำหน้าที่ อสม.จิ๋ว ยังความ ภาคภูมิใจให้กับเด็กในการมุ่งทำความดีเพื่อสังคมนอกเหนือไปจากความรู้ที่เด็กได้รับเพิ่มพูน

ขึ้นมามากมายค่อยๆ แทรกซึมมากขึ้นจากการปฏิบัติ การเห็นของจริงไม่ใช่แค่การท่องจำตามตำราที่บอกต่อกันมา และยังส่งผลให้เป็นเหตุจูงใจให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดกลุ่ม อสม.จิตตามมา

กล่าวโดยสรุปชุมชนลาดบอนมีวิธีการจัดการความรู้ 8 วิธี ได้แก่ 1) การรวมกลุ่มด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกายชักชวนสายใยความสัมพันธ์ 2) การกำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนในชุมชน 3) การทำประชาคมหมู่บ้าน 4) การทำโครงการ/ตั้งกิจกรรมเข้ามาในชุมชน 5) การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 6) การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม 7) การทำตัวเป็นตัวอย่าง (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำชุมชน และ 8) การนำเด็กและเยาวชนร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ ซึ่งจุดเด่นที่สำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชน คือ การมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาด้วยการพยายามสร้างเวทีพบปะอย่างเป็นทางการเพื่อให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันตลอดเวลาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการความรู้

2.2.2 องค์ประกอบของการจัดการความรู้

วิธีการจัดการความรู้ที่กล่าวมาต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดการความรู้ คือ คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีที่เป็นตัวช่วยให้การจัดการความรู้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยชุมชนลาดบอน มีองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ ดังนี้

1) คน

สิ่งที่สำคัญของการจัดการความรู้คือ คน ซึ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอน คือ

(1) ผู้นำที่มุ่งมั่น

บุคคลที่ทำหน้าที่สำคัญหรือเป็นผู้จุดชนวนให้เกิดการจัดการความรู้ของชุมชนคือ ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานและเป็นผู้มีภาวะผู้นำอย่างเห็นได้ชัด จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนและการสังเกตพบว่าผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนที่มีแนวคิดกว้างไกล ซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ ทำงานด้วยความตั้งใจและมีความมุ่งมั่น ยุติธรรมไม่เห็นแก่พวกพ้อง ดังเช่นคำกล่าวของลูกบ้าน (สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549) ที่ว่า “น้ำเงินเขากล้า ทำกล้าแสดงออกออกความคิดเป็นผู้นำ... ตอนที่คิดว่าจะหาอาชีพให้คนในหมู่บ้านผู้ริเริ่มก็คือผู้ใหญ่ก็พูดคุยกับกรรมการว่าพวกที่ว่างเดินเที่ยวเตร่ ตอนนั้นมีการปราบปรามยาเสพติด พวก

วัยรุ่นที่ติดยา ก็เป็นน้องเราหลานเรา เราก็เลยมาคิดกันว่า จะทำอย่างไรกับพวกที่ติดยา ว่างงานก็เลยคิดหางานให้เขาทำ เราก็พยายามดึงวัยรุ่นที่เกที่เราคิดว่าพอจะดึงได้ก็ค่อยๆ ดึงเขา มา จับกลุ่มทำอาชีพ โดยให้คนในหมู่บ้านช่วยกันเสนอความเห็นจากการประชุมหมู่บ้านว่า กคน.จะมาสอนเราจะเรียนกันไหม ตกลงมีทั้งตัดผมและปั้นหัวสัตว์...เมื่อก่อนหมู่บ้านทะเลาะกันบ่อยแตกแยกแต่น้ำเงินเป็นคนดีใจเย็นและช่วยแก้ตัวให้กันและกันตลอดเพื่อไกล่เกลี่ยด้วยการพูดให้อ่อนลงพูดในทางที่ดี... จนตอนนี้ไม่มีทะเลาะกันเลย” สอดคล้องกับที่ลูกบ้านอีกคนหนึ่งที่ว่า “เวลามีการแจกของหรือได้รับความช่วยเหลือจากทางการ ผู้ใหญ่ก็จะพิจารณาให้คนที่สมควรได้จริงๆ เช่นไม่ค่อยมีรายได้ หรือเป็นผู้สูงอายุ แม้ขนาดญาติแกล่งถ้าไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้แก่งไม่ให้เลย” นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้การยอมรับในการนำความจริงหรือการพัฒนาต่างๆ มาสู่ชุมชนด้วยการใช้กิจกรรมมากมายผ่านโครงการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ หรือภาคเอกชน หรือภาคประชาชนกับชาวบ้านในชุมชนดึงดูดลูกบ้านให้มาร่วมกันทำกิจกรรมโดยหวังผลในเบื้องต้นเพื่อดึงความสัมพันธ์หรือสัมพันธ์ภาพระหว่างคนในชุมชนให้กลับคืนมาเหมือนในอดีต เนื่องจากความเห็นต่างกันของคนในชุมชนที่ถูกรุกรานด้วยวัฒนธรรมเมือง วัฒนธรรมบริโภคนิยม อยู่กันอย่างตัวใครตัวมัน จนบางครั้งลูกบ้านในละแวกใกล้เคียงกันเริ่มมีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันมากขึ้น เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปด้วยดี ความร่วมมือร่วมใจก็เกิดมากขึ้น ตามมา รวมทั้งการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีซึ่งกันและกันก็มีมากขึ้น คำว่า “รูระไม่ไซ่” ในชุมชนก็เลือนหายไป ทุกคนช่วยกันร่วมมือกันกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเกิดการจัดการความรู้ขึ้นมาในชุมชนอย่างไม่รู้ตัวกลมกลืนเข้ามาในวิถีชุมชน

ผู้นำชุมชนในฐานะผู้สวมบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขอีกบทบาทหนึ่งจนได้รับยกย่องให้เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขดีเด่น ยังรวมกลุ่มสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุขและอาสาสมัครสาธารณสุขจิตในการช่วยกันดูแล พื้นที่รักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ในการกำจัดขยะทั้งตามลำคลองและถนนหนทางในหมู่บ้านส่งผลให้คนในชุมชนทุกบ้านเริ่มให้ความสำคัญและร่วมมือกันกำจัดขยะของแต่ละบ้านด้วยการขุดหลุมและเผาขยะแทนที่จะทิ้งให้เกลื่อนกลาดตามท้องถนนหรือทิ้งลงในลำคลอง การทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ยุง ตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดโรคไข้เลือดออกในชุมชนซึ่งเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญที่คร่าชีวิตผู้ป่วยไปอย่างน่าเสียดาย มีการแลกเปลี่ยนพูดคุย เผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ ให้แก่กันอย่างผสมผสานกลมกลืนเข้าไปกับวิถีชีวิตประจำวันทั้งในเรื่องการดูแลสุขภาพหรือสุขภาวะ ทั้งทางกาย ทางใจ การร่วมมือร่วมใจในการปลูกพืชผักสวนครัวด้วยการใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีเพื่อลดความเสี่ยงของสุขภาวะทางกายจากการได้รับสารเคมีแล้วยังเป็นการลดรายจ่ายของคนในชุมชนให้อยู่กันอย่างพอเพียง ส่งเสริมให้เกิดความ

เกือบจะ แบ่งปันซึ่งกันและกันด้วยการแลกเปลี่ยนพืชผักซึ่งกันและกัน ความสุขทางสังคมและทางปัญญาที่ได้รับการพัฒนาเชื่อมโยงกับความสุขทางกายและทางใจ

(2) คณะกรรมการหมู่บ้านเข้มแข็ง

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้านจำนวน 2 คน รวมเป็นทั้งหมด 13 คน และหรือสมาชิกของกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มบ้านหัวสัตว์ กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มประสานพลังแผ่นดิน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีจำนวนสมาชิกไม่ต่ำกว่า 20 คน และบางคนก็เป็นสมาชิกในหลายกลุ่มก็เป็นหนึ่งในตัวจักรสำคัญของการจัดการความรู้ โดยเฉพาะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลที่เป็นตัวแทนของหมู่บ้านและได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลด้วยกันให้เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ซึ่งทำงานประสานกันได้เป็นอย่างดีกับผู้ใหญ่บ้านและเป็นแนวร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ มีความสามารถในการทำระบบบัญชีด้วยการเป็นเหรียญให้กับกองทุนเงินล้านจนได้รับรางวัลกองทุนหมู่บ้านดีเด่นระดับอำเภอ (128 หมู่บ้าน) ในเดือนกรกฎาคม 2546 และยังเป็นผู้มีแนวคิดสอดคล้องกับผู้ใหญ่บ้านในการพัฒนาชุมชน ตามที่วันชัย ลาภานิกธน์ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 2550) สะท้อนแนวคิดที่ “เราคิดว่าเราทำงานด้วยใจไม่ได้ต้องการเงินทอง ตอนนี้มีเต็นท์ โต๊ะ เก้าอี้ ซึ่งเก้าอี้ได้มาจากงานศพของคนในหมู่บ้าน เมื่อคนในหมู่บ้านใครมีฐานะดีเสียชีวิตลงเราก็ไปคุยกับเจ้าของงานขอให้บอกผู้ที่มาช่วยงานแทนที่จะเป็นพวงหรีดซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรมาเป็นชื่อเก้าอี้พลาสติกแทน โดยผมได้แนวคิดมาจากการดูทีวี ตัวอย่างจากจังหวัดอุทัยธานี พอหมู่บ้านได้กองทุนหมู่บ้านดีเด่นก็มีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาดูงานการบริหารเงินกองทุน ซึ่งเป็นยุคที่น้ำเงินได้เข้ามาเป็นผู้ใหญ่แล้ว และก็มีกิจกรรมต่างๆ ททยอยเข้ามา” จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งถึงแม้จะเป็นคนที่มีบุคลิกเฉยๆ แต่ก็ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอและเป็นผู้ที่มีความตั้งใจในการทำงาน การเป็นผู้มีใจเปิดกว้างยอมรับซึ่งกันและกันของคณะกรรมการและกลุ่มต่างๆ ที่เห็นคุณค่าซึ่งกันและกันว่าทุกคนเป็นผู้มีความรู้ มีความสามารถที่จะแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ให้กันและกัน และพยายามพัฒนาตนเองด้วยการที่ลงเรียนต่อในระบบการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายด้วยการชักนำของผู้ใหญ่บ้านที่พูดกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจใฝ่รู้และเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชน

การเป็นผู้มีใจเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวมของผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการที่มงานทั้งในเรื่องของกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ และเวลาก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างศรัทธาให้กับคนในชุมชนที่นำมาสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชน

เรามีตำแหน่งเรามีเงินเดือน เราได้รับคัดเลือกเป็นสมาชิกอบต.เพราะชาวบ้าน
เลือกเราเข้ามา เขาให้ความนับถือ เชื่อถือ ศรัทธาในตัวเรา เราก็เลยรู้สึกว่
อะไรที่เราสามารถทำให้ชาวบ้าน ทำให้ชุมชนเราต้องทำ พอเราทำอะไรไป
แล้วชาวบ้านเห็นดีด้วยให้ความร่วมมือมันเป็นแรงจูงใจให้เราอยากทำ
(สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์ 7 พฤษภาคม 2550)

ก็เพราะผู้นำเสียสละอยากให้เกิดกิจกรรม...มีการรวมกันผู้นำเสียสละเล็กๆ
น้อยๆ มีน้ำให้กินกันคนก็มารวมกันยามว่าง อะไรก็ผู้ใหญ่กับอบต. (สมาชิก
กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

เมื่อมีการประชุมสัมมนาจากหน่วยงานต่างๆ ผู้ที่ว่างจากภารกิจก็ยินดีเป็นตัวแทนไปรับความรู้
เพิ่มเติมจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนหรือเป็นแหล่งความรู้ แล้วนำกลับมาเผยแพร่เล่าสู่
กันฟังให้กับสมาชิกและลูกบ้านหรือคนในชุมชนฟังด้วยความยินดีโดยรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบ
ของตนเองที่มีต่อชุมชนที่จะช่วยกันนำความรู้ มาประยุกต์ใช้พัฒนาชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข

(3) ผู้สนับสนุนในฐานะพี่เลี้ยง

หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ/เอกชนที่ทำหน้าที่หลายบทบาททั้งการเป็นผู้
ประสานงาน (Coordinator) ในโครงการต่าง ๆ ที่ลงสู่ชุมชน ดังเช่นเจ้าหน้าที่จากศูนย์การศึกษา
นอกโรงเรียน (สัมภาษณ์ 18 พฤษภาคม 2550) กล่าวว่า “เวลาชุมชนเขาคิดอะไรขึ้นมา ถ้ามา
ปรึกษาเรา เราก็จะให้เขาเขียนโครงการของงบประมาณ เช่นเขาอยากทำบรรจุภัณฑ์ใส่หัวกวาง
หัวละมั่งที่ปั้นขึ้นมาเพื่อให้ดูดี ก็มาถามเราก็ดำเนินการได้โดยจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ให้ ให้คนในชุมชนเขา
ค่อยศึกษาและลองผิดลองถูกทำกันดู หรือบางครั้งก็อาจพาไปดูงานสิ่งที่ชุมชนต้องการ เช่นไปดู
เขาทำน้ำหมักชีวภาพที่สุพรรณ” การทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง (Mentor) ให้คำแนะนำปรึกษา แนะนำ
ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการ การหาแหล่งความรู้ การแสวงหาความรู้ รวมทั้งการทำหน้าที่ใน
ฐานะผู้สนับสนุน (Supporter) ของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสุขภาพ
กรมการศึกษานอกโรงเรียนและเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย ทั้งในเรื่องของงบประมาณ วัสดุุดิบ
เช่นการให้สนับสนุนพาไปศึกษาดูงานชุมชนต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัด
เวทีสัมมนาชุมชนเป็นสุขเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน ถ่ายโอนและเผยแพร่ความรู้ในระดับ
ชุมชน และหรือระดับภาค

2) กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติที่ชุมชนค่อยๆ เรียนรู้ เกิดการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนที่ซับซ้อนเพิ่มพูนอย่างไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นผู้ถูกกระทำหรือโดนยึดเยียดให้ต้องกระทำเปรียบเสมือนนำซีมป่อทราย โดยมีรายละเอียดในกระบวนการจัดการความรู้ คือ

(1) การแสวงหาความรู้ของคนในชุมชน

ความรู้ที่ได้มาของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเกษตรปลอดสารพิษ การสร้างเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกายและการดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อม การเพิ่มรายได้ด้วยการปั้นหัวสัตว์ การทำขยะหอม ฯลฯ เป็นความรู้ที่ได้มาจากแหล่งความรู้สองแหล่งใหญ่ๆ ได้แก่

(1.1) การแสวงหาความรู้จากในชุมชน **ด้วยการสอบถามจากผู้รู้ในชุมชน** ที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ เป็นการแสวงหาความรู้อย่างไม่เป็นทางการซึ่งมักเป็นในลักษณะของการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สอบถามผลที่ได้จากการทดลองปฏิบัติของแต่ละคน การพบปะพูดคุยกันอาจทำในลักษณะระหว่างบุคคล ขยายวงเป็นระหว่างกลุ่ม บางครั้งได้มาจากการทำประชาคมหมู่บ้าน การประชุมประจำเดือนที่ทำให้คนในชุมชนได้มีโอกาสรวมกลุ่มในการพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ใครที่มีความรู้ใหม่ๆ ก็มักถ่ายทอดให้ผู้อื่นฟังด้วยความเต็มใจ

ตอนแรกก็ใช้ผสมบ้างน้บู้น้ำหมักกับน้บู้นเคมี และใช้น้ำหมักชีวภาพ สูตรป้องกันแมลงที่เห็นผลช้าแต่เราต้องใช้ความขยันตั้งแต่มันยังไม่มีเพลี้ย ใช้ตั้งแต่เล็กให้มันมีภูมิคุ้มกันมันก็ไม่เป็นนี่นา ขยันหน่อย ทำก่อนที่มันจะเกิดมีเพลี้ย แล้วยังเป็นการลดต้นทุน พอเรารู้เราก็ไปคุยให้คนอื่นในชุมชนฟังว่า มันต้องฉีดป้องกันไม่ใช่ไปแก้ทุกคนก็เกิดลองดูตามทีพุด มีการเชื่อมต่อและก็เลยใช้กันโดยใช้น้บู้น้ำหมัก โดยเริ่มจากคุยกันกลุ่มเล็ก ๆ ก่อนแล้วก็ไปลอง ผิดลองถูก (สุณี ศุภอรรถกุล สัมภาษณ์ 6 ธค.49)

(1.2) การแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน ความรู้้นอกจากได้มาจากคนในชุมชนแล้ว ความรู้ส่วนใหญ่งยังได้มาจากการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน**จากการสอบถามเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครูจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน** เนื่องจากบางครั้งการที่หน่วยงานต่างๆ มาร่วมในการทำประชาคมทำให้คนในชุมชนได้รับทราบข้อมูล ความรู้ต่างๆ เพิ่มเติมจากการทำประชาคม เช่น การที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเข้ามาให้บริการด้านสุขภาพก็จะมี

พูดคุยแลกเปลี่ยนกันระหว่างคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การเข้ามาสอนของครูจากศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียนในสายสามัญที่มาให้ความรู้เพิ่มเติมกับคนในชุมชนที่สนใจเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาก็เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญของคนในชุมชนในการขอความรู้ต่างๆ รวมทั้งยังทำหน้าที่ในการช่วยสนับสนุนวิทยากรที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนต้องการและอยากเรียนรู้

การไปศึกษาดูงานยังสถานที่ต่างๆ การเข้าร่วมการสัมมนาในเวทีประชุมชุมชน เป็นสุข โดยการปรึกษาและได้รับความสนับสนุนจากหน่วยงานสถานีนอามัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบลที่ช่วยสนับสนุนงบประมาณในการไปศึกษาดูงานทั้งในชุมชนข้างเคียง หรือชุมชนที่ห่างไกลที่เป็นความต้องการของคนในชุมชน เช่น การไปดูการทำงานข่าวของอาจารย์ชัยพรที่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีการสาธิตการทำน้ำหมักสูตรต่าง ๆ จากหอยเชอร์รี่ จากหัวปลา รกแกะ ฯลฯ เมื่อได้รับความรู้จากการไปดูงานก็มีการจดบันทึกความรู้ที่ได้แล้วนำกลับมาถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่ไม่ได้ไปดูงาน ตลอดจนนำมาทดลองปฏิบัติต่อไป นอกเหนือจากการศึกษาดูงาน การเข้าร่วมการสัมมนา การประชุมของหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนแล้ว **โทรทัศน์ทีวีช่อง 11 หรือทีวีช่องต่าง ๆ** ที่นำเสนอเรื่องของการเกษตรต่างๆ เรื่องปัญหาสุขภาพในแต่ละช่วงเวลาว่างแล้วไปเปิดเจอก็เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนสนใจ เช่น การเกษตรจากชุมชนต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จ การสร้างเสริมสุขภาพด้วยวิธีการต่างๆ จึงเป็นแหล่งหนึ่งที่ชุมชนใช้ในการแสวงหาความรู้

(2) การสร้างความรู้

การสร้างความรู้ส่วนหนึ่งเกิดควบคู่กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพราะการสร้างความรู้เกิดจากการแลกเปลี่ยนความรู้ในลักษณะต่างๆ เกิดเป็นความรู้ใหม่ที่นำไปทดลองปฏิบัติร่วมกันต่อไป เป็นการสร้างความรู้ที่เกิดหลังจากการที่คนในชุมชนมีการแสวงหาความรู้จากภายในและภายนอกชุมชน เช่น การจัดเวทีประชาคมในชุมชน การไปศึกษาดูงานชุมชนต่างๆ การเข้าร่วมการสัมมนาชุมชนเป็นสุขภาคกลาง ฯลฯ แล้วนำมาสู่การสร้างความรู้เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนดังนี้

(2.1) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน

การรวมกลุ่มของคนในชุมชนและกลุ่มผู้สนใจในเรื่องเดียวกันก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการพูดคุยสื่อสารระหว่างกันระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน เช่น กลุ่มเกษตรปลอดสารพิษ กลุ่มปั่นหัวสัตว์ ระหว่างคนในชุมชนกับคนต่างชุมชนที่ไปศึกษาดูงาน เช่น การไปดูงานด้านการเกษตรของอาจารย์ชัยพร ที่อำเภอบางปลาม้า

จังหวัดสุพรรณบุรี การดูงานชุมชนเข้มแข็งที่พิษณุโลก ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ด้วยการดึงความรู้ที่ฝังลึกในแต่ละบุคคลมาเล่าสู่กันฟัง (Sharing and creating tacit knowledge through direct experience) เกิดการหลอมรวมเป็นความรู้ใหม่ในแต่ละคน

(2.2) การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น

การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน เช่นการรวมกลุ่มปั่นหัวสัตว์ การรวมกลุ่มเย็บผ้า แม้กระทั่งการออกกำลังกายร่วมกัน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้จากคนที่รู้ไปสู่คนที่ไม่รู้ ถ่ายทอดความรู้จากหนึ่งคนเป็นสอง สามสี่ เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ การทำงานของกลุ่มแกนนำด้านต่างๆ เช่น กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข และคนในชุมชนที่เริ่มเปิดตัวเองไปสัมผัสกับเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ ครู หรือวิทยากรจากศูนย์การศึกษาานอกโรงเรียน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่ที่ทำงานในโครงการของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) องค์การบริหารส่วนตำบล ในการดำเนินโครงการต่างๆ ซึ่งแต่ละคนก็มีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ความรู้ที่แตกต่างกันและหลากหลายเมื่อมาร่วมกันทำงานก็มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ซึ่งกันและกัน มีการสนทนาและตอบโต้ซึ่งกันและกัน (Dialogue and reflection) ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้ขึ้นในเรื่องที่รู้อยู่แล้วให้เพิ่มมากขึ้นหรือก่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่ไม่เคยรับรู้มาก่อนในแต่ละบุคคล ทำให้ได้ข้อคิด วิถีปฏิบัติแล้วมาปรับใช้ร่วมกัน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ก็จะมีความรู้เชิงวิชาการซึ่งสามารถถ่ายทอดแบ่งปันไปสู่คนในชุมชน เช่นในเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ การเลือกซื้อ และบริโภคสินค้าอาหารและยา การทำเกษตรด้วยสารอินทรีย์ ฯลฯ คนในชุมชนก็สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปพูดคุยแลกเปลี่ยนถ่ายทอดแบ่งปันต่อไปยังบุคคลอื่นๆ ในชุมชนขยายวงออกไปเรื่อย ๆ และในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ก็เรียนรู้ได้รับความรู้ภาคปฏิบัติที่เกิดขึ้นตรงกับคนในชุมชน เข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนและสามารถนำความรู้เชิงวิชาการมาประยุกต์ปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นร่วมกันทั้งสองฝ่ายระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ในฐานะกัลยาณมิตรไม่ใช่การสั่งการแบบสายการบังคับบัญชา

(2.3) การสร้างความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ

การสร้างความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) เป็นวิธีการสร้างความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนมากที่สุด เมื่อคนในชุมชนไปได้รับความรู้ใหม่ๆ มาไม่ว่าจะด้วยการแสวงหาจากคนในชุมชนด้วยตนเองหรือการไปแสวงหาได้จากภายนอกชุมชนก็ดีกลับมามีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและนำมาทดลองปฏิบัติร่วมกัน หรือบางครั้งก็อาจเป็นการต่างคนต่างทดลองทำเมื่อได้ผลเป็นอย่างไรก็มาพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เช่นการทำขยะหอมเมื่อได้รับความรู้มาจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยก็มาทดลองทำในชุมชน การทำ

ปุ๋ยหมักชีวภาพที่ได้เรียนรู้มาจากการไปศึกษาดูงานก็นำกลับมาทดลองทำและมีการปรับส่วนผสมในการทำเมื่อรู้สึกว่าการปุ๋ยที่หมักมีกลิ่นไม่พึงประสงค์ และพบว่าไม่ว่าจะเป็นขยะหอมหรือปุ๋ยหมักชีวภาพก็มีส่วนผสมบางอย่างที่คล้ายกัน รวมทั้งได้มีการทดลองใช้ต้นอ้อยแทนกากน้ำตาลในการทำปุ๋ยหมัก ทดลองทำน้ำยาขัดทองเหลืองจากน้ำข้าวข้าวเป็นการสร้างความรู้จากการนำความรู้ที่ได้รับมาจากแหล่งต่างๆ มาทดลองปฏิบัติเมื่อได้ผลเป็นที่พอใจก็มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันถ่ายทอดไปสู่คนอื่นๆ

การทำน้ำหมักชีวภาพเริ่มจากสถานีอนามัยก่อนได้ดังมาจากอนามัยทำขยะหอม(น้ำอีเอ็ม) จากเศษผักเศษอาหารเหลือใช้เอามาหมักและใช้กากน้ำตาลเศษพืชผักสามกิโลต่อกากน้ำตาลหรือน้ำตาลทรายแดงหนึ่งกิโลหมักนานสิบห้าวันถึงหนึ่งเดือนและใส่ ปรด.2 (หัวเชื้อ) ทำให้ย่อยสลายง่ายฝักย่อยหมดมาตอนปลายปี 46 ขึ้น 47 ตอนแรกคิดแค่เอามาใช้ดับกลิ่นราดห้องน้ำ น้ำคร่ำที่มีกลิ่นเหม็นพอเราไปอบรมเรื่อย ๆ จากกศน.เรื่องการดูแลพืชพันธุ์ต้นไม้ต่างๆ ของอาจารย์ชัยพรที่บางปลาหมอที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพหรือฟังจากทางทีวีก็พบว่าสูตรมันคล้ายๆกับน้ำอีเอ็มบ้านเรา เราสามารถนำมาทำปุ๋ยเป็นจุลินทรีย์ที่ทำให้ดินร่วนทำให้ต้นไม้เจริญดี เป็นอันเดียวกับปุ๋ยชีวภาพ เราก็จำแล้วกลับมาทำทดลองทำสมัยก่อนปลูกต้นยอตอนนั้นต้นยอดังแล้วใช้น้ำหมักชีวภาพไปรดก็พบว่ามันโตเร็ว เรามีการแปลงสูตรบ้าง เช่นเมื่อเห็นว่ากลิ่นไม่ดีเราก็เติมกากน้ำตาลเพิ่ม ถ้าเป็นพืชผักก็เป็นน้ำอีเอ็ม ถ้าใช้ผลไม้ก็เป็นฮอริโมนบำรุง ตอนนี่ที่ทำอยู่ก็มีสามสูตรหนึ่งปรับปรุงบำรุงดิน สูตรน้ำอีเอ็มย่อยสลาย และก็สูตรฆ่าแมลง...(จินตนา พึ่งประยูร, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2549)

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนลาดบอน มักเป็นในลักษณะอย่างไม่เป็นทางการเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนขณะร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การออกกำลังกาย การปั่นหัวสัตว์ การช่วยกันทำน้ำหมักชีวภาพ ภายหลังเริ่มมีการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการขึ้น เช่น การประชุมประจำเดือน จากสิ่งใหม่ที่มีเข้ามาในชุมชนเกิดเป็นเวทีที่คนในชุมชนอยากมาร่วมพูดคุยกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงานในชุมชนในเรื่องของเกษตรปลอดสารพิษ และการร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันในโครงการต่างๆ เช่น ชุมชนเป็นสุข ทำให้เปิดโลกทัศน์ของคนในชุมชน อยากพัฒนาชุมชนพยายามนำความรู้ที่ได้รับมาใหม่ๆ มาทดลองและ

ปรับใช้และสร้างความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับชุมชน นอกเหนือจากความภาคภูมิใจที่ได้รับเมื่อมีผู้มาศึกษาดูงาน

(4) การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล

การจัดเก็บข้อมูลซึ่งนำไปสู่การสืบค้นที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญหรือใส่ใจเท่าไรนัก เมื่อกลุ่มแกนนำหรือผู้ที่ไปศึกษาดูงานเรียนรู้ไปได้รับความรู้มาจากที่อื่น ขณะที่เรียนรู้ก็มีการจดบ้างในสิ่งที่สนใจ กลับมากก็มีการถ่ายทอดเล่าสู่กันฟัง แต่ไม่มีผู้จัดบันทึกที่ทำหน้าที่ในการบันทึกรวบรวมความรู้ที่ได้รับให้สามารถส่งมอบให้กับผู้ใช้ได้อย่างเด่นชัด ต่างคนต่างบันทึกในเรื่องที่ตัวเองสนใจและเก็บไว้แต่ละบุคคล ซึ่งนานไปก็อาจมีการสูญหาย ไม่ได้มีการกำหนดว่าความรู้จะเป็นสิ่งจำเป็นหรือสำคัญของชุมชนที่ควรค่าในการจัดเก็บและรวบรวมไว้ให้ลูกหลานเพื่อการใช้ประโยชน์ การจัดเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นในลักษณะของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลต่าง ๆ การบันทึกความรู้ของชุมชนก็ยังไม่มีการทำเป็นกิจจะลักษณะเท่าไรนัก มีการทำบันทึกเป็นคู่มืออย่างง่าย ๆ สำหรับให้ผู้สนใจสามารถยืมไปศึกษาเรียนรู้ได้แต่ก็ยังไม่ละเอียด เป็นการจัดทำโดยผู้นำเพียงคนเดียว เช่น คู่มือการปั้นหัวสัตว์เป็นลักษณะมีรูปภาพการทำแต่ไม่มีการอธิบายรายละเอียดถึงวิธีการทำ การทำปุ๋ยชีวภาพก็จะเป็นการจดสูตรการทำแล้วเก็บไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ คู่มือการทำขนมไทย (พวกทองหยอด ฝอยทอง) ถ้าใครต้องการก็มาขอหยิบยืมจากผู้ใหญ่บ้าน

นอกเหนือจากการจัดเก็บข้อมูลและความรู้ดังกล่าวแล้วสิ่งหนึ่งในชุมชนได้ทำคือการจัดทำบอร์ดความรู้ที่ได้รับมาจากแหล่งต่างๆ เช่น จากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย จากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการติดบอร์ดที่ศูนย์สุขภาพชุมชน (ศาลาประชาคม) เพื่อให้คนในชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ และยังส่งผลต่อผู้มาดูงานจากต่างถิ่นในการร่วมเรียนรู้อีกด้วย

(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์

ความรู้ที่แต่ละคนมีเป็นทุนเดิมจากภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือความรู้ที่ได้รับมาใหม่จากแหล่งต่าง ๆ จะมีการถ่ายทอดเล่าสู่กันฟังให้คนในชุมชนได้ร่วมเรียนรู้ ด้วยวิธีการเล่าเรื่องในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาในการประชุมประจำเดือน ช่วยกันถ่ายทอดจากผู้ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานไปเรียนรู้มาจากชุมชนหรือองค์กรหน่วยงานต่างๆ หรือในบางครั้งก็เป็นการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มบ้านใกล้เรือนเคียงในตอนเย็นภายหลังจากที่มารวมกลุ่มกันออกกำลังกายด้วยกันในเบื้องต้นเพื่อหาแนวร่วม ระดมความคิดเห็นก่อนนำไปสู่การถ่ายทอดอย่างกึ่งทางการในการประชุมประจำเดือน

เวลาไปประชุมกับเกษตรกรเจอเพื่อนก็พูดคุยกันเขาก็พูดถึงยาฆ่าตของเหลืองโดยใช้น้ำชาขาวล้างสองลิตรผสมน้ำอีเอ็มซักสามฝาและน้ำมะกรูดห้าลูกเราก็เอมาลองทำดูกรองเอาน้ำกรอกใส่ขวดพอตกตะกอนเราก็เอาน้ำที่ใสๆ เราก็มาเพิ่มน้ำมะกรูดให้มันหอมขึ้น แล้วก็เอามาพูดให้คนในชุมชนฟังและให้เขาเอาไปทดลองใช้ดูแล้วถึงขยายผล เขาเห็นผลดีก็มาถามเรา (ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2550)

การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในชุมชน ณ ศาลาประชาคม ก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งในการถ่ายโอนความรู้ให้กับคนในชุมชน ในศูนย์การเรียนรู้จะมีบอร์ดข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ตลอดเวลา เป็นเป็นสถานที่ที่เปิดโล่งไม่มีประตูปิดเปิดให้คนสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ได้ตลอดเวลา

การมีอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.จิต) ก็เป็นช่องทางหนึ่งของการถ่ายโอนความรู้จากอาสาสมัครสาธารณสุข อสม.จิต และจาก อสม.จิตสู่คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านใกล้เคียง การถ่ายโอนความรู้นอกจากจะทำกันในชุมชนแล้ว ยังมีการขยายไปสู่คนนอกชุมชนได้แก่

(5.1) ชุมชนข้างเคียงด้วยการเปิดกว้างให้ชุมชนข้างเคียงที่สนใจมาร่วมเรียนรู้ได้ เช่น การออกกำลังกายในตอนเย็นด้วยการรำไม้พลองบ้านบุญมีประยุกต์ได้มีการเชิญชวนหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมออกกำลังในหมู่บ้านด้วย ซึ่งส่วนใหญ่ที่มาที่มาก็มักจะได้แก่เด็กและเยาวชนประมาณ 10 คนที่มาในช่วงแรกๆ แต่ในภายหลังก็เริ่มลดน้อยถอยลงเหลือเพียงคนในชุมชนเท่านั้นที่จะรวมกลุ่มกันออกกำลังกายเป็นประจำเมื่อว่างงาน

(5.2) ถ่ายทอดความรู้สู่เด็กนักเรียนของโรงเรียนลาดชิดวิทยาการ จากการทำคนในชุมชนได้รวมกลุ่มกันและเรียนรู้การปั้นหัวกวาง หัวละมั่งจนเป็นรายได้เสริม เด็กนักเรียนโรงเรียนลาดชิดวิทยาการส่วนหนึ่งประมาณ 5 คนก็ร่วมเรียนหลักสูตรนี้ด้วยแต่ไม่ได้ใส่ใจเท่าที่ควรเมื่อต้องไปออกงานโรงเรียนในงานพิธีรับเสด็จพระราชวงศ์จึงต้องมาขอความรู้เพิ่มเติมจากกลุ่มปั้นหัวกวางของชุมชนลาดชิดซึ่งแกนนำหลักที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน นำเสนอหนึ่งในคณะกรรมการหมู่บ้าน และคุมผู้ที่เคยเคยแต่ปัจจุบันได้กลับใจมาร่วมรวมกลุ่มทำอาชีพเสริมนำนักเรียนมาฝึกปฏิบัติและเรียนรู้เพิ่มเติมจนสามารถทำเองได้

(5.3) สาธิต และนำเสนอเมื่อมีผู้มาศึกษาดูงานในชุมชน หรือนำเสนอในเวทีการประชุมชุมชนเป็นสุข

การที่ชุมชนได้ทำกิจกรรม/โครงการต่างๆ จนได้รางวัล เช่น หมู่บ้านสร้างสุขภาพดีเด่นของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี 2547 รางวัลชุมชนต้นแบบเรื่องชุมชนเป็นสุขของอำเภอผักไห่จากสำนักงานงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ปี 2548 กองทุนหมู่บ้านดีเด่นของอำเภอผักไห่ หมู่บ้านปลอดลูกน้ำยุงลายตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบัน โครงการรักษาความสงบในหมู่บ้าน ทำให้มีคนรู้จักชุมชนมากขึ้นซึ่งส่งผลดีต่อคนในชุมชน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจอยากจะทำแบ่งปันความรู้ให้กับผู้ที่มาศึกษาดูงาน และเกิดกำลังใจในการหาความรู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้มากยิ่งขึ้นเพื่อความสุขของชุมชนและยังถือเป็นหน้าต่างความภาคภูมิใจของคนในชุมชนและเกิดการขยายเครือข่ายไประดับตำบลซึ่งทำให้เกิดการถ่ายโอนความรู้จากเดิมที่มีเฉพาะในชุมชนเป็นระหว่างชุมชน ตามที่บุญเรือน พิมพ์เงิน หนึ่งในอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและสมาชิกกลุ่มเย็บเสื้อผ้าโหล (สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549) ได้กล่าวว่า “มีการไปดูงานยังที่ต่างๆ จากวงบกคน.และ สสส. มาสอนอาชีพ เรื่องที่เราเรียนรู้ ชั้นแรกจะส่งแกนนำหรือขออาสาสมัครใครที่อยากไป พอแกนนำไปดูเสร็จกลับมาจะมีการพูดให้คนในชุมชนฟังในการประชุมหมู่บ้านที่มีทุกเดือน เป็นการเล่าเรื่อง เวลาไปประชุมมีหลายคนก็ช่วยกันเล่า ชาวบ้านก็จะถามว่าทำอย่างไร และมีมีการพูดคุยกันระหว่างบ้าน... เมื่อมีความรู้ขึ้นมาเรามีการถ่ายทอดให้คนอื่นโดยผู้ที่มาดูงาน ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่และกลุ่มแกนนำเป็นคนถ่ายทอด และลูกบ้านที่ต้อนรับก็ให้คำแนะนำ มีการพูดคุยกับหมู่บ้านอื่นในเรื่องเกษตรปลอดสารพิษ ไปยังหมู่บ้านอื่นๆ เพิ่งเริ่ม ผู้ใหญ่ไปบรรยายเรื่องในการปลูกผัก ออกกำลังกาย หมู่บ้านอื่นให้ไปสอนเด็กออกกำลังกาย เราเสนอแนะว่าให้เด็กมาเรียนรู้ไปจากหมู่บ้านโดยเอาคนเก่งมาเรียนรู้ในหมู่บ้านเราแล้วไปถ่ายทอดต่อ”

3) เทคโนโลยี/ทรัพยากรในชุมชน

สืบเนื่องจากชุมชนหมู่ใหญ่เป็นชุมชนที่อยู่กันอย่างเรียบง่าย ต่างคนต่างอยู่ เริ่มมีการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่างๆ ไม่นานนัก การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน จะใช้เพื่อการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้หรือกลุ่มกิจกรรมไปยังคนในชุมชน หรือบุคคลที่สนใจที่มาศึกษาดูงานในชุมชน ด้วยการใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน การใช้บอร์ดความรู้ติดประกาศบริเวณศูนย์สุขภาพชุมชนหรือที่เรียกศาลาประชาคม

สรุปได้ว่าองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอนที่ได้แก่คนที่มีบทบาทสำคัญ กระบวนการจัดการความรู้ และเทคโนโลยีที่ใช้ประกอบในการจัดการความรู้ มีดังนี้

1) คน ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ ได้แก่ การมีผู้นำที่มุ่งมั่น คณะกรรมการที่เข้มแข็ง และผู้สนับสนุนที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง

2) กระบวนการในการจัดการความรู้ที่สำคัญ ได้แก่

(1) การแสวงหาความรู้ ด้วยการสอบถามจากผู้รู้ในชุมชนที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ การพบปะพูดคุยกันลักษณะระหว่างบุคคลและหรือระหว่างกลุ่ม จากการทำประชาคมหมู่บ้าน การประชุมประจำเดือน การสอบถามเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครูจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน การไปศึกษาดูงานยังสถานที่ต่างๆ การเข้าร่วมการสัมมนาในเวทีประชุมชุมชนเป็นสุข หรือจากสถานีโทรทัศน์ทีวี่ช่อง 11 หรือทีวี่ช่องต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องของการเกษตรต่างๆ เรื่องปัญหาสุขภาพ

(2) การสร้างความรู้ เกิดร่วมกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการพูดคุยสื่อสารระหว่างกัน การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น การสร้างความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) เป็นวิธีการสร้างความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนมากที่สุด

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนใหญ่มักเกิดในลักษณะไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนขณะร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การออกกำลังกาย การปั่นหัวสัตว์ การประชุมประจำเดือน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน และการร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันกับชุมชนอื่น

(4) การจัดเก็บข้อมูล เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญหรือใส่ใจเท่าไรนัก การจัดเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นในลักษณะของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลต่าง ๆ การบันทึกความรู้ของชุมชนก็ยังไม่มีการทำเป็นกิจจะลักษณะเท่าไรนัก มีการทำบันทึกเป็นคู่มืออย่างง่าย ๆ สำหรับให้ผู้สนใจสามารถยืมไปศึกษาเรียนรู้ได้แต่ไม่ละเอียด(มีเฉพาะรูปภาพ)

(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์ในชุมชนด้วยวิธีการเล่าเรื่องในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาในการประชุมประจำเดือน ช่วยกันกันถ่ายทอดจากผู้ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานไปเรียนรู้มาจากชุมชนหรือองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ การจัดทำบอร์ดข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ที่ศูนย์เรียนรู้ในชุมชน ณ ศาลาประชาคม เพื่อถ่ายโอนความรู้ให้กับคนในชุมชน การใช้อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.จิว)

3) เทคโนโลยี ที่ช่วยในการจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ การใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในการเผยแพร่ความรู้ การใช้บอร์ดความรู้ติดประกาศบริเวณศาลาประชาคม

2.3 ผลของการจัดการความรู้ต่อสุขภาวะชุมชน

การจัดการความรู้ที่มาในลักษณะของการรวมกลุ่มด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกาย ถักทอสายใยความสัมพันธ์ กำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนในชุมชน การทำประชาคมหมู่บ้าน เพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกัน การทำโครงการ/ตั้งกิจกรรมเข้ามาในชุมชน การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม การทำตัวเป็นตัวอย่าง (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำชุมชนและการนำเด็กและเยาวชนร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน รวมทั้งการแสวงหาและถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชนด้วยตนเอง ระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่ผสมผสานมาพร้อมกับการดำเนินกิจกรรม/โครงการต่างๆ ของชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาเป็นความรู้เพิ่มเติมจากเดิมที่มีความรู้ในเรื่องของการเกษตรทำนาเป็นส่วนใหญ่ ความรู้ที่เพิ่มขึ้นจากการแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างคนในชุมชนและกับเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ทำให้ความรู้ฝังลึกที่มาจากประสบการณ์ของแต่ละคนถ่ายทอดออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งและซึมซับกลับเข้าไปเป็นความรู้ฝังลึกในผู้สนทนาด้วยหมุนเวียนเพิ่มพูนความรู้ต่อเนื่องกันและสามารถนำความรู้นั้นมาจัดการให้เกิดสุขภาวะกับชุมชน เช่น การดูแลป้องกันชุมชนให้ปลอดภัยจากยาเสพติด การออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลองบ้านบุญมีประยุกต์ การปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้ปุ๋ยชีวภาพ การทำขยะหมักใช้ดับกลิ่นท่อระบายน้ำเพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดความสุขกับชุมชนทั้งสี่มิติ ตามการรับรู้ของชุมชนที่มองว่าสุขภาวะชุมชนคือ ชุมชนเป็นสุขโดยมีความสุขในมิติต่างๆ ดังนี้

2.3.1 ผลต่อสุขภาวะทางกาย

ความสุขทางกายเป็นสิ่งที่คนในชุมชนสามารถสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรม การริเริ่มในการป้องกันดูแลบุตรหลานในชุมชนให้ห่างไกลจากยาเสพติดรวมทั้งการร่วมมือกับทางราชการในการส่งบุตรหลานที่ติดยาในชุมชนไปเข้ารับการรักษา และปฏิญาณตนว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด และเมื่อบุคคลเหล่านี้กลับคืนสู่ชุมชนก็มีการจัดการหาอาชีพให้รวมทั้งผู้ที่ว่างงานคนอื่นๆ ด้วยที่สนใจ เช่นการปั้นหัวสัตว์ (ปั้นหัวกวาง) การร่วมกันเรียนรู้จากการปฏิบัติทำไป สอนไปแลกเปลี่ยนความคิดแก้ไขเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อจะได้มีรายได้เสริมเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคไม่หันกลับไปหายาเสพติดอีก ซึ่งทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงดีขึ้นกว่าเดิม ประกอบกับการร่วมมือร่วมใจกันในการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองบริเวณพื้นที่ว่างรอบๆ บ้าน งดการใช้สารเคมีหันมาใช้ปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพทดแทนในการปลูกผักทำให้คนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่

ปลอดภัยแม้จะไม่สามารถป้องกันได้ทั้งหมดจากอาหารแหล่งอื่นก็ตาม การมีการรวมกลุ่มกัน ออกกำลังกายโดยคิดค้นท่าเดินเพื่อให้ทุกเพศทุกวัยสามารถร่วมกันออกกำลังกายร่วมกันได้โดยไม่จำกัดด้วยการรำไม้พลองป่าบุญมีประยุกต์ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สำหรับผู้สูงอายุที่เป็นโรคประจำตัวเช่นโรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง เมื่อได้มาออกกำลังกายก็รู้สึกว่าร่ากายแข็งแรงขึ้นโรคร้ายไข้เจ็บทุเลาลง ดังคำกล่าวของจำลอง ชัยธร และจำรัส ชัยธร (สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)ที่ว่า “ ออกกำลังกายสุขภาพร่างกายก็ดี การออกกำลังกายทำให้ร่างกายแข็งแรง บางคนกินยาประจำพอออกกำลังกายไม่ต้องกินยา บางคนพอออกกำลังกายไม่กี่วันเดินคล่องแคล่ว ออกกำลังกายเป็นยา ลดโรคบางโรคได้ เราก็มาแนะนำคนในชุมชนว่าการออกกำลังกายดีกับร่างกาย ช่วยลดยา อย่างความเครียดออกกำลังกายหายนะ ดึงไหล่ยกไหล่หาย เบาตาลง...การกินการอยู่ปลูกผักปลอดภัย เราไม่ต้องไปซื้อที่เขามาขายมีสารเคมีผักที่เราใช้ปุ๋ยชีวภาพก็ทำให้เรารู้สึกดีขึ้น ถ้าเรากินผักที่ซื้อ กลางคืนจะรู้สึกคอแห้งแต่ถ้าเรากินของเราที่ไม่เห็นเป็นอะไร สุขภาพเราดีขึ้น ”

2.3.2 สุขภาวะทางใจ

ความสุขทางใจเกี่ยวพันกับความสุขภาพกายอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การที่ชุมชนได้จัดการความรู้โดยการมีกิจกรรมต่างๆ ส่งผลให้คนในชุมชนมีสภาพจิตใจดีขึ้น ความเครียดที่เกิดจากรายรับไม่พอกับรายจ่ายก็ลดน้อยถอยลง ภาวะหนี้สินก็มีแนวทางรวมตัวกันพูดคุยจับกลุ่มว่าจะทำอะไรกันดี ทำให้จิตใจสบายขึ้น การได้ออกกำลังกายที่ทำให้ร่างกายแข็งแรง ส่งผลทำให้จิตใจสดชื่นแจ่มใส ร่าเริง ลูกหลานก็ได้มารวมกลุ่มทำกิจกรรมกับผู้ใหญ่ มีการรวมกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันทั้งในเรื่องส่วนตัว การประกอบอาชีพ การเล่าสู่กันฟังถึงความรู้ต่างๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากทางราชการ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ครูจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน เจ้าหน้าที่จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หรือความรู้ที่ได้มาจากการประสบการณ์ที่ผ่านการทดลองด้วยตัวเองของคนในชุมชน การรวมกลุ่มในกิจกรรมต่างๆ ทำให้มีการพูดคุยกัน มีการรวมตัวกันได้ระบายออกก็ทำให้สภาพจิตใจดีขึ้น “เดิมต่างคนต่างอยู่มีอะไรก็ไม่รู้จะคุยกับใครพอมีการรวมกลุ่มได้พูดคุยกันปัญหาของเราก็ได้มีการแลกเปลี่ยนกันมองเห็นทางออกว่าจำทำอย่างไร หรืออย่างน้อยๆ ใครมีความรู้เรื่องอะไรเขาก็แนะนำเรา เราก็มองเห็นทางออก จิตใจก็สบายขึ้น” (สมศักดิ์ ชนะโชติ, สัมภาษณ์ 7 ธันวาคม 2549)

2.3.3 สุขภาวะทางสังคม

คนในชุมชนส่วนใหญ่เมื่อพูดถึงสุขภาวะชุมชนจะให้ความสำคัญกับความสุทางสังคม ก่อนเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในชุมชนต้องการอย่างเห็นได้ชัดเจนแล้วค่อยๆ ขยายขอบเขตต่อไปยังความสุขในมิติทางกายและทางใจที่มองในระดับปัจเจกแต่ส่งผลต่อระดับชุมชนเช่นกัน การมีกิจกรรมต่างๆ เป็นการเชื่อมสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนให้มีมากขึ้น ความรู้สึกผูกพันค่อยๆ กลับคืนมาสู่ชุมชน เกิดความรัก ความสามัคคีร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่จะส่งผลให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข มีการพูดคุยเข้าใจกันมากขึ้น แบ่งปันช่วยเหลือกัน วิถีชีวิตชุมชนชนบทเดิมที่เลือนหายไปจากชุมชนค่อยๆ กลับคืนมาแม้จะไม่เหมือนเดิมร้อยเปอร์เซ็นต์เพราะการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการที่มาพร้อมกับกระแสการบริโภคนิยม

การดำเนินกิจกรรมด้านสาธารณสุขของอาสาสมัครสาธารณสุขร่วมกับอสม.จิต อย่างจริงจังทำให้ได้รับความรู้จากหมออนามัยและการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างต่อเนื่องส่งผลให้สิ่งแวดล้อมที่เคยสกปรกด้วยขยะ แม่น้ำลำคลองที่เริ่มเน่าเสียค่อย ๆ ฟื้นฟูดีขึ้น ทุกบ้านจะช่วยกันดูแลความสะอาดบ้านของตัวเองรวมทั้งบริเวณข้างเคียงจากที่เคยทิ้งสกรปรกรกรุงรัง ด้วยการรับผิดชอบในการกำจัดขยะของบ้านตัวเองด้วยการเผา และมีการรวมตัวกันเก็บและกำจัดขยะในที่สาธารณะในทุกวันหยุดสุดสัปดาห์พร้อมทั้งการตรวจดูน้ำยุงลายตามบ้านเรือนและสภาพแวดล้อมในชุมชนด้วย

ถ้าเราไม่มีกิจกรรมเราไม่รู้เลยว่าเราจะได้มาพูดคุยกันมัย จะได้มาเจอกันนั่งรวมกันทุกวันที่หน้าบ้านมัย เราสามารถพาชุมชนมารวมกันมานั่งคุยกันได้ ทุกคนเห็นว่ามีความสุขได้แลกเปลี่ยนพูดคุยแลกเปลี่ยนกันทุกวัน ใครมีอะไรดี ๆ มีความคิดดี ๆ ก็แลกเปลี่ยนกันเป็นการเชื่อมลูกบ้านให้คุ้นเคยกันมากขึ้น ก่อให้เกิดความสามัคคี มีการรวมกลุ่มเยาวชนในการออกกำลังกาย เมื่อก่อนมีการรวมเฉพาะผู้สูงอายุ มาออกกำลังรำไม้พลองเราก็มาคิดว่าเราใส่ทำนองจังหวะเพลงเข้าไปแทนที่เราจะเต้นธรรมดาก็เลยคิดทำ... มีการประกวดจนได้รางวัลระดับภาค (จินตนา พึ่งประยูร, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2549)

2.3.4 สุขภาวะทางปัญญา

การจัดการความรู้ที่แทรกซึมอยู่กับการร่วมกิจกรรม/โครงการต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ก่อให้เกิดความสุขทางปัญญาขึ้นในชุมชนแม้จะไม่สามารถบอกออกมาเป็นรูปธรรมชัดเจน แต่ก็สามารถสื่อเป็นนัยได้ว่า เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการที่เห็นเพื่อนบ้านมีความสุข มีรายได้เพิ่ม

มากขึ้น ระบายน้อยลงส่งผลให้ภาวะการเป็นหนี้สินลดน้อยลง จากการมีอาชีพเสริม การปลูกผักสวนครัวปลอดสารพิษด้วยปุ๋ยชีวภาพไว้กินเองหรือแลกเปลี่ยนกันระหว่างครัวเรือนถ้ามีมากเกินไปเหลือก็นำไปขายในราคาถูกให้กับคนในชุมชนที่ทำอาชีพค้าขายด้วยรถเร่นำไปขายยังชุมชนอื่นๆ คนในชุมชนมีสติปัญญาในการคิดวิเคราะห์มากขึ้นไม่หลงไปกับกระแสการบริโภคนิยมจนก่อให้เกิดภาวะหนี้สินท่วมท้นหันมาถูกคิดด้วยการอยู่กันอย่างพอเพียง มีความยินดีที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น คิดถึงเรื่องการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

“คนเราจะมีต้องรู้จักประหยัด จะไปแข่งกับคนรวยไม่ได้ว่าต้องมีรถ...คนในชุมชนได้มาแลกเปลี่ยนความรู้กันดีกว่าอยู่คนเดียวเวลาทำอะไรก็ทำอะไรไม่รู้จะปรึกษาใครนั่งซึมคนเดียว คนมีการเสียสละมากขึ้นเริ่มมีการมาช่วยกันกวาดถนน การใช้ปุ๋ยชีวภาพก็ช่วยรักษาดิน สิ่งแวดล้อมก็จะดีขึ้น” ปรีชา กระจับทอง, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2549)

การจัดการความรู้ของชุมชนยังทำให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนามากขึ้นทั้งความรู้ที่มาร่วมๆ กับการทดลองลองผิดลองถูก การแลกเปลี่ยนความรู้ แนวความคิดประสบการณ์ การเปิดตัวเอง/ชุมชนไปสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมภายนอก การเป็นคนกล้าคิด กล้าพูด มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้นจากที่ได้เรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน ระหว่างคนในชุมชนกับบุคคลภายนอก ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน

การมีกิจกรรมต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเรามีการพัฒนากล้าพูด กล้าถ่ายทอดมากขึ้น เวลาติดต่อกันหน่วยราชการกล้ามากขึ้น การที่มีคนมาดูงานคนเรากล้ามากขึ้นที่จะพูดคุย ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้มาดูงาน (จำลอง ชัยธร, สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

พอได้เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มปั่นหัวสัตว์ผมได้อะไรหลายๆ อย่าง จากเดิมที่เป็นคนไม่ชอบงานศิลปะและไม่คิดว่าตัวเองทำได้พอมาทำก็ทำได้ เป็นความภูมิใจ ...พอไปประชุมร่วมกับที่อื่นในการสัมมนาต่างๆ ผมได้เป็นตัวแทนในการนำเสนอซึ่งเราไม่คิดว่าเราจะทำได้เพราะเป็นคนเฉยๆ ไม่กล้าพูด เมื่อได้ร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนทำให้ผมมีความมั่นใจและกล้าคิด กล้าพูดมากขึ้น (เสนอ คงแป้นสมาชิกกลุ่มปั่นหัวสัตว์, สัมภาษณ์ 8 พฤษภาคม 2550)

สรุปในภาพรวมจะเห็นว่าทั้งชุมชนเปรี๊ตในและชุมชนลาดบอนมีวิธีการจัดการความรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน และหาวิธีการต่างๆ เพื่อสร้างพื้นที่หรือเวทีเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่นการทำประชาคม การประชุมประจำเดือน การใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นสื่อในการพบปะเรียนรู้ การสร้างเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนและปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะ/สำนึกรักบ้านเกิด แต่ก็มีบางส่วนที่แตกต่างกันเพราะบริบทชุมชนที่แตกต่างกันเนื่องจากชุมชนเปรี๊ตในเคยประสบวิกฤติภาวะหนี้สินอย่างท่วมท้นของคนในชุมชนและการที่ทรัพยากรป่าชายเลนถูกทำลาย เกิดความร่วมมืออย่างเหนียวแน่นของคนในชุมชนในการตั้งกลุ่มสัจจะฯและกลุ่มอนุรักษ์ มีการจัดการความรู้ด้วยการแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม กำหนดโครงสร้างการบริหารงานกลุ่มและกฎระเบียบอย่างชัดเจน การทำวิจัยโดยชุมชน การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา การขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ในขณะที่ชุมชนลาดบอนมีวิถีชุมชนที่เรียบง่ายไม่เคยประสบเหตุการณ์รุนแรง ฉะนั้นการรวมตัวกันของคนในชุมชนจึงไม่เข้มแข็งเท่ากับชุมชนเปรี๊ตใน สัมพันธภาพของคนในชุมชนลดน้อยลง จึงต้องใช้กิจกรรม/โครงการต่างๆ เข้ามาสานความสัมพันธ์และให้คนค่อยๆ เกิดการเรียนรู้/จัดการความรู้ โดยความมุ่งมั่นและเป็นตัวแบบ (Role Model) ของผู้นำชุมชน ซึ่งการจัดการความรู้ด้วยวิธีต่างๆ ของทั้งสองชุมชนก็เพื่อมุ่งหวังให้เกิดสุขภาวะในชุมชนนั่นเอง

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัยได้ทำตารางเปรียบเทียบความหมายสุขภาวะชุมชนตามการรับรู้และถือเป็นเป้าหมายที่ต้องการของชุมชน พร้อมทั้งตารางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนของกรณีศึกษา 2 ชุมชน คือชุมชนเปรี๊ตใน จังหวัดตราด และชุมชนลาดบอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งครอบคลุมใน 2 ส่วน คือ 1) วิธีการจัดการความรู้ และ 2) องค์ประกอบในการจัดการความรู้ ตามที่แสดงในตารางที่ 8 และตารางที่ 9 ในหน้าถัดไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบความหมายสุขภาพะชุมชนตามการรับรู้และเป็นเป้าหมายชุมชนของ
ชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน

ชุมชนเปรี๊ตโน	ชุมชนลาดบอน
<p>ชุมชนประสพภาวะวิกฤติจากหนี้สินเนื่องจาก การทำนาถู้งและการที่ป่าชายเลนในชุมชนถูก ทำลายดังนั้นสุขภาพะชุมชน จึงให้ความสำคัญ กับสุขภาพะทางสังคมเป็นอันดับแรกและส่งผล ต่อเนื่องมายังสุขภาพะทางใจทางกาย และ ปัญญาอย่างเป็นห่วงโซ่ เป็นองค์รวมที่ไม่แยก จากกัน ในเรื่อง</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) การดำเนินชีวิตมีรายได้จากการประกอบ อาชีพหาเลี้ยงครอบครัวโดยเป็นอาชีพที่ไม่มี ผลกระทบต่อคนในชุมชนหรือต่อสิ่งแวดล้อม ของชุมชน 2) สภาวะแวดล้อมของชุมชนต้องมีความ สมบูรณ์ ทั้งในเรื่องป่า มีทรัพยากรในท้องถิ่นที่ สามารถเลี้ยงคนในชุมชนได้ ไม่มีมลพิษ ซึ่งจะ ส่งผลให้ร่างกายไม่เจ็บป่วย 3) สุขภาพจิตดี เพราะมีความสมดุลในการ ดำรงชีวิตที่มีการประกอบอาชีพมีรายได้ที่ดี 4) ไม่มีอบายมุข/ยาเสพติด/ขโมย/โรคเอดส์ใน ชุมชน 5) คนในชุมชนต้องมีการศึกษา เพราะถ้าไม่มี การศึกษาจะด้อยเรื่องปัญญา ความคิด อยู่ แบบพอมือพอกินต้องดูรายรับรายจ่ายให้สมดุล 	<p>ให้ความสำคัญกับสุขภาพะทางสังคมเป็น อันดับแรกเช่นเดียวกับชุมชนเปรี๊ตโนแต่ให้ น้ำหนักไปที่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เชื่อมต่อ สู่สุขภาพะทางกาย ทางใจและทางปัญญา อย่างเป็นองค์รวมเนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ อย่างเรียบง่ายไม่เคยมีกิจกรรมการรวมตัวมา ก่อนและความเจริญทางวัตถุทำให้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดน้อยลง เห็น ว่าสุขภาพะชุมชน คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) สุขภาพของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ กัน ไม่ทะเลาะกัน มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน 2) ชุมชนปลอดภัยเสพติด มีการรวมกลุ่มใน การทำกิจกรรมที่มีประโยชน์ ห่วงไกลอบายมุข 3) มีร่างกายที่ แข็งแรงไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่ง ร่างกายที่แข็งแรงมาจากการออกกำลังกาย รับประทานอาหารที่ปลอดภัย 4) สุขภาพะทางจิตที่ดีไม่เครียดมีการพูดคุย ซักถามสารทุกข์สุขดิบกันแลกเปลี่ยนความรู้ ในการทำมาหากิน ไม่หมกมุ่นอยู่แต่ในบ้าน ซึ่งจะ ทำให้คิดมาก 5) คนในชุมชนมีความสามัคคีร่วมกันทำ ประโยชน์เพื่อชุมชน ไม่เห็นแก่ตัว

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเป็ดในและชุมชนลาดบอน

ประเด็น	ชุมชนเป็ดใน	ชุมชนลาดบอน
1. วิธีการจัดการความรู้		
1.1 การรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีแนวคิดเดียวกันเพื่อหาแนวร่วม	-การรวมกลุ่มผู้มีแนวคิดเดียวกันในการแก้วิกฤติของชุมชนแล้วค่อยๆ ขยายแทรกซึมแนวคิดโดยใช้วิธีเดินเคาะประตูบ้านทุกบ้านแบบขายตรงเสมือนการขายประกัน	-การรวมกลุ่มด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกายชักทอสายใยความสัมพันธ์ โดยเริ่มจากผู้สูงอายุและค่อยๆ ขยายกลุ่ม
1.2 การกำหนดเป้าหมายร่วมกันด้วยการประชุม/ทำประชาคม	-การประชุมหมู่บ้านเพื่อตั้งเป้าหมายแก้ปัญหาพร้อมกันด้วยการตั้งกลุ่มสัจจะฯ และกลุ่มอนุรักษ์ฯ	-การทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อถามทุกข์สุข และกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชนเป็นสุข
1.3 การแสวงหาความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้	-การแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม จากพระ เจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตราด) นายอำเภอ	-การทำโครงการ/ตั้งกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เข้ามาในชุมชน เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สถานีอนามัย
1.4 การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน	-การสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้ประเพณี/วัฒนธรรมเป็นสื่อ -การใช้โฮมสเตย์เป็นหนึ่งเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้	-การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ -การกำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนในชุมชน

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนเปรี๊ตโน	ชุมชนลาดบอน
1.5 การทำวิจัยโดยชุมชนหรือประชาพิจัย	-การทำวิจัยโดยชุมชน .ในเรื่องธนาคารปุดำ การสาขงปา	-นำสิ่งใหม่ที่ได้เรียนรู้มาทดลองทำโดยผู้ใหญ่บ้านก่อนเมื่อเห็นผลจึงขยายต่อยังลูกบ้าน เช่น น้ำหมักชีวภาพ น้ำส้มควันไม้
1.6 การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม	-เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีอาชีพเดียวกันพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน	-การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ เช่น การรวมกลุ่มเย็บเสื้อโหล กลุ่มปั่นหัวสัตว์เพื่อเพิ่มรายได้
1.7 การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน	-การขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เริ่มตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ จังหวัดและระดับภาค ได้แก่เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	-มีการการขยายเครือข่ายชุมชนเป็นสุขเพื่อการเรียนรู้ในระดับชุมชน อำเภอและเริ่มในระดับภาค -ถ่ายทอดเรื่องราวการปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพผ่านสื่อโทรทัศน์ (ทีวี ช่อง 11) ทำให้มีผู้สนใจมาดูงานในชุมชน
1.8 การเป็นตัวแบบ (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำในชุมชน(ทั้งผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ)	-การเป็นผู้เฝ้หาความรู้ใหม่ๆ ของกลุ่มแกนนำ(คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกลุ่มสัจจะฯ)	-การทำตัวเป็นตัวอย่าง (Role Model) ที่สำคัญของ ผู้ใหญ่บ้าน ในการเพิ่มพูนความรู้ และเปิดใจกว้างในการเรียนรู้

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนเปรี๊ตโน	ชุมชนลาดบอน
1.9 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> -การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา -การนำความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน 	<ul style="list-style-type: none"> -การใช้ศาลาประชาคมติดบอร์ดความรู้ในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องโรคการดูแลสิ่งแวดล้อม
1.10 การสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นนักจัดการความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน -การจัดรายการเสียงตามสายโดยดีเจเยาวชน ให้ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ 	<ul style="list-style-type: none"> -การนำเด็กและเยาวชนร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพด้วยการตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขรุ่นเยาว์ (อสม.จิ๋ว)
1.11 การใช้สื่อสาธารณะในชุมชนเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -การจัดรายการวิทยุผ่านเสียงตามสายในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> -การใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน
2. องค์ประกอบของการจัดการความรู้		
2.1 คนผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -แกนนำ/ผู้นำในชุมชนที่มีวิสัยทัศน์จากผู้นำ/แกนนำที่ไม่เป็นทางการจนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ - พระ ที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> -การมีผู้นำ(ผู้ใหญ่บ้าน)ที่มุ่งมั่น -คณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้มแข็ง -ผู้สนับสนุนที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง เช่น เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย สสส. ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน -อสม.จิ๋วในการเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนเปรี๊ตโน	ชุมชนลาดบอน
	<p>- เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชนในฐานะพี่เลี้ยงที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้และงบประมาณ เช่น RECOFCT สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเปรี๊ตโน</p> <p>- ดีเจเยาวชนในการจัดรายการเสียงตามสาย</p>	
<p>2.2 กระบวนการ</p> <p>(1) การแสวงหาความรู้</p>	<p>- การแลกเปลี่ยนความรู้กับคนในชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญ/ประสบการณ์ตรง</p> <p>- การปรึกษาผู้นำทางศาสนา</p> <p>- การไปศึกษาดูงาน</p> <p>- การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน</p> <p>- การขอความรู้จากอาจารย์มหาวิทยาลัย/สถานศึกษาที่พานักศึกษามาดูงาน</p> <p>- การพูดคุยกับปราชญ์ที่อื่นเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน</p>	<p>- การสอบถามจากผู้รู้ในชุมชนที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ</p> <p>- การพบปะพูดคุยกันระหว่างบุคคลและหรือระหว่างกลุ่ม จากการประชุมประจำเดือน</p> <p>- การสอบถามเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครูจากศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน</p> <p>- การไปศึกษาดูงาน</p> <p>- การเข้าร่วมการสัมมนาในเวทีประชุมชุมชนเป็นสุข</p> <p>- ติดตามข่าวสารความรู้จากสถานีโทรทัศน์</p>

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเป็ดในและชุมชนลาดบอน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนเป็ดใน	ชุมชนลาดบอน
(2) การสร้างความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -วิธีพูดคุยเล่าสู่กันฟัง/การพูดคุยเรียนรู้ซึ่งกันและกัน -การลองผิดลองถูกโดยการลงมือทดลอง ปฏิบัติ เรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้น -การทดลองโดยการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> -การพูดคุยสื่อสารระหว่างกัน -การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น -การสร้างความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ (learning by doing)
(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> -เมื่อมีการพบปะในงานประเพณี -การพูดคุยของคนที่มีอาชีพเดียวกัน -การประชุมประจำเดือน -การประชุมรวมกลุ่มเฉพาะกลุ่ม เช่นมีการประชุมกลุ่มสัจจะทุกวันๆ 17 ของเดือน -การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน -การร่วมประชุมสัมมนา -การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> -การพูดคุยแลกเปลี่ยนขณะร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การออกกำลังกาย การปั่นหัวสัตว์ -การประชุมประจำเดือน -การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน -การร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน
(4) การจัดเก็บข้อมูลความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -การทำห้องนิทรรศการที่ใช้ในการศึกษาระบบนิเวศนวิทยาของป่าชายเลนในโรงเรียนเป็ดใน ที่เรียกว่าห้องศูนย์ศึกษาป่าชายเลน -การเก็บข้อมูลในรูปของเอกสารแผ่นพับเรื่องป่าชายเลนบ้านเป็ดในโดยไว้ที่บ้านประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ 	<ul style="list-style-type: none"> การจัดเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นในลักษณะของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลต่าง ๆ -มีการทำบันทึกความรู้เป็นคู่มืออย่างง่าย ๆ สำหรับให้ผู้สนใจสามารถยืมไปศึกษาเรียนรู้ได้แต่ไม่ละเอียด(มีเฉพาะรูปภาพ)

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบการจัดการความรู้ของชุมชนเปรี๊ตโนและชุมชนลาดบอน (ต่อ)

ประเด็น	ชุมชนเปรี๊ตโน	ชุมชนลาดบอน
(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์	<ul style="list-style-type: none"> -การพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการ -การเรียกทุกคนมาประชุมร่วมรับฟังร่วมกัน -การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน 	<ul style="list-style-type: none"> -วิธีการเล่าเรื่องในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาในการประชุมประจำเดือน -การจัดทำบอร์ดข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ที่ศูนย์เรียนรู้ในชุมชน ณ ศาลาประชาคม -การใช้อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เยาร์(อสม.จีว)
2.3 เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้	<ul style="list-style-type: none"> -การใช้เสียงตามสายเป็นสื่อในการเผยแพร่ข้อมูล -การทำบอร์ดความรู้ที่ป้ายชายเลน 	<ul style="list-style-type: none"> -การใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในการเผยแพร่ความรู้-การใช้บอร์ดความรู้ติดประกาศบริเวณศาลาประชาคม

ตอนที่ 3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้

การศึกษาภาคสนามจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา 2 ชุมชน ตลอดจนสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้แบ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของการจัดการความรู้ ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอตามกรณีศึกษา โดยแต่ละกรณีมีประเด็นที่นำเสนอ ได้แก่

1. ปัจจัยที่สนับสนุนในการจัดการความรู้
2. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการจัดการความรู้

รายละเอียด ดังนี้

กรณีศึกษาที่ 1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนเป็ดใน

1.1. ปัจจัยที่สนับสนุนในการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ของชุมชนเป็ดในเกิดขึ้นได้เพราะมีปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้ โดยแบ่งเป็นปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก

1.1.1 ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่

1) ภาวะผู้นำ

ผู้นำในชุมชนคือประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ซึ่งในอดีตเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการจัดการความรู้โดยทำบทบาทหน้าที่เป็นคุณอำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นบุคคลที่มีภาวะผู้นำ และมีความพร้อมทางการเงินพอสมควร มีความคิดก้าวหน้าไม่หยุดนิ่งในการพัฒนาชุมชน เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวมในการไปร่วมประชุมสัมมนาเพื่อเพิ่มพูนความรู้อยู่ตลอดเวลา และนำมาถ่ายทอด กระตุ้นให้ชาวบ้านคิดต่อ ผู้นำการพัฒนาต้องเป็นบุคคลที่สร้างความเชื่อมั่นความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นด้วยการเป็นผู้นำที่ซื่อสัตย์ โปร่งใส เสียสละให้สังคมอย่างจริงจังและจริงใจ มีความเป็นกลางและยุติธรรมเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจจริงให้เกิดการพัฒนาทั้งคนในชุมชนและสภาพแวดล้อมของชุมชน

นอกจากตัวผู้นำแล้วทีมงานหรือคณะกรรมการของกลุ่มต่างๆ เช่น นายศุภกิจ ห่วงน้ำ นายอานวย ชุมณี ก็มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้เพราะจะทำหน้าที่เป็นด่านแรกในการคิดสร้างสรรค์ความรู้หรือแนวคิด กิจกรรมต่างๆ เพื่อความสุขของคนในชุมชน และยังทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงสำคัญในการนำความรู้ ความเจริญต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน

2) ผู้ตามที่ให้ความร่วมมือ

ความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านในชุมชนที่มุ่งแก้ไขปัญหา ทำให้เป็นคนมีใจเปิดกว้างกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยากเห็นชุมชนพัฒนาอย่างแท้จริงไม่ใช่แค่เพียงการพัฒนาทางด้านวัตถุ มีปัญญาในการคิดวิเคราะห์ในสิ่งต่างๆ และเกิดความสามัคคีในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ มีความใส่ใจในการร่วมกันแก้ปัญหาของส่วนรวม เมื่อมีการประชุมจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ หรือซักถาม ร่วมคิดค้นกิจกรรมหรือวิธีการใหม่ๆ เกิดการมีส่วนร่วมผลที่ได้จากการประชุมหรือข้อตกลงร่วมกัน จึงทำให้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในการยึดถือปฏิบัติ

3) วัฒนธรรมเครือญาติในชุมชน

ชุมชนเปรี๊ตโน เป็นชุมชนดั้งเดิมที่บรรพบุรุษและคนส่วนใหญ่เกิดและเติบโตที่นี่ คนในชุมชนเป็นเครือญาติกัน มีผู้คนเพียงไม่กี่ตระกูล ทุกคนในชุมชนรู้จักและสามารถไล่ญาติกันได้ ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันของคนในชุมชนมีมาก ทำให้ความขัดแย้งในชุมชนมีน้อย หรือถ้าขัดแย้งกันก็ให้อภัยกันได้ง่าย ไม่ผูกใจเจ็บ เหมือนพี่น้องทะเลาะกันแล้วก็หาย เมื่อมีการระดมพลังในการทำกิจกรรมต่างๆ จึงทำได้ง่าย อุปสรรคในการทำงานและความขัดแย้งในชุมชนจึงไม่เกิดขึ้น มีการว่ากล่าวตักเตือนเมื่อเห็นว่าใครทำไม่ถูกต้อง

4) การสื่อสารสารสนเทศหรือข้อมูลข่าวสารให้กับคนในชุมชนอย่างทั่วถึง

การสื่อสารสารสนเทศหรือข้อมูลข่าวสารให้กับคนในชุมชน เช่น การมีการให้ข้อมูลผ่านเสียงตามสาย การประชุมชี้แจงให้คนในชุมชนทราบทุกครั้งที่มีการทำกิจกรรมในชุมชนทั้งที่เกี่ยวข้องกับคนหมู่มากหรือคนหมู่น้อย ทำให้เกิดการยอมรับจากคนในชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งเมื่อทุกคนยอมรับแล้วย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการทำงานให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพได้

1.1.2 ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน เอื้อให้เกิดการจัดการความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง ได้แก่

1) ผู้ให้คำปรึกษาหรือผู้สนับสนุนที่ดี

ไม่ว่าจะเป็นตัวบุคคล เช่น พระอาจารย์สุบิน ปณิโต วัดไผ่ล้อม พระครูวิจิตรวรวิมล แห่งวัดห้วงน้ำขาว องค์กรเอกชน องค์กรภาคประชาชนจากภายนอกและองค์กรภาครัฐ เช่น ศูนย์อบรมวนศาสตร์แห่งภาคพื้นแปซิฟิก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นคุณเอื้อ/ผู้สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนกับหน่วยงานเครือข่าย เป็นผู้จัดเวทีขับเคลื่อนให้คนในชุมชนได้มีโอกาสแสวงหาความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอกชุมชนและผู้รู้ได้มากขึ้นเป็นการขยายฐานความรู้ก่อให้เกิดการสร้างความรู้ให้กับคนเปรี๊ตโน รวมทั้งให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการโครงการที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเพื่อพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐก็เป็นสิ่งสำคัญในการเป็นผู้สนับสนุนทางด้านวิชาการ ความรู้ต่างๆ ให้กับชุมชน

2) การมีโอกาสในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การไปประชุม สัมมนา ศึกษาดู

งานสถานที่ที่ประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆ ที่ชุมชนต้องการเรียนรู้โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ในการรวมกลุ่มเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ และกลุ่มสัจจะฯ

การมีเวทีในการแลกเปลี่ยนกัน ประชุม สัมมนาทำให้มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลา ไม่มีการประชุมที่ไหนที่ทำให้เราเื่องกว่าเก่า มีแต่ทำให้เราฉลาดขึ้น แต่เราต้องเสียสละเวลา แต่ความรู้ที่เพิ่มขึ้นวันนี้อาจไม่มีประโยชน์กับเราแต่พอเวลาผ่านไปชั่วระยะเวลาความรู้ตรงนี้อาจมีประโยชน์กับเราก็ได้ ซึ่งทำให้เราขนขวายต่อยอดได้ไม่ยาก เป็นการสะสมความรู้ให้มีเพิ่มเรื่อยๆ (กรรมการกลุ่มอนุรักษ์, สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2550)

1.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการจัดการความรู้

ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตเวลามีกิจกรรมในชุมชน เช่นการประชุมหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มอนุรักษ์ การประชุมกลุ่มสัจจะฯ และการสัมภาษณ์คนในชุมชนพบว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญในการเรียนรู้/จัดการความรู้ของชุมชน คือ

1) การประกอบอาชีพของคนในชุมชน

องค์ความรู้ในชุมชนถูกถ่ายทอดได้น้อย เพราะการประกอบอาชีพของชุมชนที่มีให้ทำอยู่ตลอดปี เพราะแต่ละครอบครัวมักจะประกอบอาชีพหลายอย่าง ทั้งการทำสวนผลไม้ สวนยาง ทำนา กุ้ง เลี้ยงปลา จับปู แสมเสริม งานรัดตัวทำให้ไม่สามารถไปรับองค์ความรู้จากภายนอกได้ เช่น ถ้าเลี้ยงปลาต้องให้อาหารทุกวัน วันละสี่ครั้ง คนที่จะไปรับความรู้ต้องสละเวลา หรือมีคนอื่นทำงานแทน ถ้าคนไม่พร้อมทางการเงินต้องประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวก็ไม่สามารถมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เพราะถ้าต้องหยุดงานทำให้ขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว ฉะนั้นครอบครัวต้องมาก่อน

2) การไม่ศรัทธาในตัวผู้นำ

การเปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ของคนในชุมชน ถ้าศรัทธาผู้นำก็เอื้อมากในการเรียนรู้ เนื่องจากมีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ เมื่อผู้นำเสนอแนวคิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน คนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือ และร่วมกันเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ถ้าขาดความศรัทธาในตัวผู้นำความร่วมมือก็น้อย จะเห็นได้จากการเข้าไปเก็บข้อมูลช่วงหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้ใหญ่บ้าน การร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนลดน้อยลง

กรณีศึกษาที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอน

2.1. ปัจจัยที่สนับสนุนในการจัดการความรู้

การศึกษากาตสนามจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และคนในชุมชนลาดบอน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง พบว่า การจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอนเกิดขึ้นได้ เพราะมีปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน โดยแบ่งเป็นปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ดังนี้

2.1.1 ปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่

1) ภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้าน

การจัดการความรู้ของชุมชนเริ่มเห็นภาพปรากฏพร้อมกับการร่วมมือของชุมชนในการทำกิจกรรม/โครงการที่ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชนซึ่งก็คือผู้ใหญ่บ้านและเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเป็นผู้นำเข้ามาในชุมชน การดึงคนในชุมชนมาร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ ในช่วงแรกชาวบ้านยังให้ความร่วมมือไม่มากนัก แต่ด้วยความตั้งใจจริงและมีความมุ่งมั่นในการทำงานจึงไม่ย่อท้อเพราะคิดว่าการเปลี่ยนแปลงลูกบ้านจากที่เคยอยู่กันอย่างสุขสบายในลักษณะต่างคนต่างอยู่ไม่สนใจผู้อื่นหรือสภาพแวดล้อมรอบข้างที่ก่อให้เกิดมลภาวะ เช่น ขยะตามถนนหนทางในชุมชนรวมทั้งภาชนะที่ไม่ใช้ทิ้งเกลื่อนมีน้ำขังเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง ขยะในลำคลองที่มีมากขึ้นทุกทีตามความเคยชินของคนในชุมชนที่ทิ้งลงแม่น้ำ ฯลฯ ให้มารวมตัวกันมีความสัมพันธ์กันเหมือนอดีตและมาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมหรือชุมชนคงต้องค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป การทำงานจึงเริ่มจากการพูดคุยเสนอแนวคิดชุมชนเป็นสุขให้กับคณะกรรมการหมู่บ้านญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง ที่มีความตั้งใจในการพัฒนาชุมชนด้วยกัน ดึงกลุ่มคนเหล่านี้มารวมกลุ่มในการทำกิจกรรม/โครงการที่ได้ประสานกับหมออนามัย เจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ โดยผู้นำชุมชนจะร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ด้วยความเสียสละทั้งแรงกาย แรงใจ และในบางครั้งยังเสียสละกำลังทรัพย์ส่วนตัวเพื่อให้กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความมุ่งหวังอยากเห็นชุมชนดีขึ้นจากที่เป็นอยู่ ความตั้งใจจริงในการทำงาน ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรมในการปกครองดูแลลูกบ้าน สิ่งเหล่านี้ที่ปรากฏในตัวผู้นำได้สร้างศรัทธาให้เกิดกับคนในชุมชนจึงมีการรวมกลุ่มขยายวงร่วมเรียนรู้กันมากขึ้นเรื่อยๆ

2) ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่กับคนในชุมชน

การเข้ามาอย่างสม่ำเสมอของเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เจ้าหน้าที่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมเรียนรู้โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้ยังทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนลาดบอนกับชุมชนอื่นที่เป็นชุมชนดีเด่น (Best Practice)

3) ความต้องการของชุมชนในการร่วมตัวทำกิจกรรม

การจัดการความรู้ของชุมชนค่อยๆ เกิดชัดเจนขึ้นเพราะจากการทำประชาคมเพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกันพร้อมทั้งกำหนดกลวิธีในการสร้างสุขภาวะชุมชน ด้วยการเพิ่มรายได้ลดรายจ่ายเป็นความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงไม่ใช้การถูกยึดเยียดจากหน่วยงานต่างๆ ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมของชุมชนด้วยความเต็มใจ ส่งผลต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ การทำกิจกรรมมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นอย่างไม่ปิดบังเกิดการสร้างความรู้ร่วมกันในการช่วยกันคิดดัดแปลง และทดลองปฏิบัติ เช่น การปั้นหัววงขนาดเล็ก เป็นการสร้างความมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

4) การได้รับการยกย่อง/รางวัล

การที่ชุมชนเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีกิจกรรมหรือโครงการใดๆ เข้ามา เมื่อผู้ใหญ่บ้านนำกิจกรรมต่างๆ เข้ามาเพื่อให้ลูกบ้านเกิดการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนจนได้รับคัดเลือกให้เป็นชุมชนสร้างเสริมสุขภาพดีเด่นส่งผลให้ชุมชนอื่นเข้ามาศึกษาดูงาน ยังความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชน เกิดเป็นแรงบันดาลใจในการร่วมมือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนมากยิ่งขึ้น

2.1.2 ปัจจัยภายนอก ที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้ ได้แก่

1) หน่วยงานภาครัฐ/เอกชนให้การสนับสนุน

หน่วยงานภาครัฐ/เอกชน ได้แก่ สถานีอนามัยลาดชิด สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน มีส่วนช่วยสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมในสิ่งที่ไม่รู้แล้วต้องการรู้ รวมทั้งก่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ขึ้นระหว่างชุมชนลาดบอนกับชุมชนอื่น การทำหน้าที่เป็นทั้งพี่เลี้ยง ผู้ประสานงาน ผู้สนับสนุน นอกเหนือจากการสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดประชุม/สัมมนา ศึกษาดูงาน และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ให้กับชุมชนเป็นการเปิดโอกาส สร้างพื้นที่ให้กับชุมชน ให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้รู้มาก่อน ไปสู่ผู้ซึ่งรู้น้อยกว่า

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการจัดการความรู้

นอกเหนือจากปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้แล้ว บางครั้งการจัดการความรู้ก็อาจเป็นไปได้ด้วยความยากลำบากเนื่องจากมีอุปสรรคหรือสิ่งขัดขวาง ดังนี้

1) ภาระการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

คนในชุมชนส่วนหนึ่งประมาณร้อยละ 40 ถึง 50 ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย (รถเร่ขายกับข้าว) ทำให้เวลาส่วนใหญ่ต้องใช้ในการประกอบอาชีพกว่าจะกลับบ้านก็มืดดึก การร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการความรู้ก็ไม่สามารถทำได้ อาจทำได้เพียงการรับฟังข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ที่บอกกันปากต่อปากจากคนในละแวกบ้านข้างเคียงในยามว่างที่มีเวลาพบปะพูดคุยกันเท่านั้น นอกจากนี้การประกอบอาชีพบางครั้งยังทำให้คนในชุมชนไม่สามารถไปศึกษาดูงานชุมชนหรือหน่วยงานอื่นที่ประสบความสำเร็จที่ถือว่าเป็น Best practice ได้เมื่อมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุน

2) การไม่ชอบจดบันทึกของชุมชน

ส่งผลให้ไม่มีการบันทึก หรือจดความรู้ที่เป็นประโยชน์ที่สำคัญไว้ ชาวบ้านยังไม่ให้ความสำคัญในการจดบันทึกความรู้ นานไปอาจทำให้เกิดการสูญหายของความรู้บางอย่าง เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ การปลูกข้าวนาปีที่เรียกข้าวฟางลอย ขณะผู้วิจัยเข้าชุมชนพบว่าชุมชนเริ่มมีการบันทึกรายงานการประชุมประจำเดือน และวางแผนจะรวบรวมจัดหมวดหมู่ความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกชุมชน

3) การไม่เปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ๆ ของคนในชุมชน

จากเดิมที่ชุมชนไม่เคยมีกิจกรรมการรวมกลุ่มใดใด ส่งผลให้คนในชุมชนบางส่วนที่เคยอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ไม่สนใจหรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การร่วมประชุมประจำเดือน การทำประชาคม การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรมต่างๆ

4) ระบบการเชื่อผู้นำของคนในชุมชนทำให้ยังมีความคิดผู้นำเป็นผู้ดำเนินการ

การที่ชาวบ้านมีแนวคิดที่ผู้นำควรเป็นผู้ดำเนินการในการพัฒนาต่างๆ ดังนั้นการรวมกลุ่ม การสร้างการมีส่วนร่วมมักเกิดจากกลุ่มผู้นำเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ชาวบ้านบางส่วนยังไม่ค่อยร่วมมืออย่างแท้จริง

การจัดการความรู้ในชุมชนที่พบจากการศึกษาในชุมชนสุขภาพที่เป็นกรณีศึกษา 2 แห่ง มีจุดเน้นของการจัดการความรู้แตกต่างจากการจัดการความรู้ในหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ไป คือ การจัดการความรู้ในองค์กร/หน่วยงาน ให้ความสำคัญกับวิธีการจัดการความรู้ที่เป็นทางการ เช่น การจัดทำเวทีสัมมนา เวทีถามตอบ การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews-AAR) ที่เป็นการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น จะรักษาจุดแข็งและปรับปรุงจุดอ่อนอย่างไร การสับเปลี่ยนหมุนเวียนงาน ฯลฯ แต่สำหรับชุมชนมักให้ความสำคัญกับวิธีการจัดการความรู้อย่างไม่เป็นทางการเป็นการรวมกลุ่มคนที่มีปัญหา/ความสนใจในเรื่องเดียวกัน เช่น ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice – CoP) หรือตามที่พัชรินทร์ สิริสุนทรเรียกชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ (2550) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มคนที่มาจากลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ โดยไม่มีการมอบหมายงานที่เฉพาะเจาะจง แต่มีการกำหนดบทบาทและระบบการจัดการภายในของชุมชนเพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการพัฒนา โดยหัวใจสำคัญที่เชื่อมโยงกลุ่มบุคคลเข้าด้วยกัน คือ ความไว้วางใจและความร่วมมือกันอย่างสมัครใจ ความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน โดยมีกิจกรรมทางสังคมเป็นกลไกสำคัญระยะเวลาของการเริ่มต้นและสิ้นสุดจะขึ้นอยู่กับความสนใจของสมาชิกหรือเมื่อชุมชนบรรลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้แล้ว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

การนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

การนำเสนอในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน ที่พัฒนาขึ้นจากผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนของกรณีศึกษา 2 กรณี ได้แก่ชุมชนเปรี๊ตใน จังหวัดตราด และชุมชนลาดบอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และให้ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะ 2 รอบ

แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนที่นำเสนอครอบคลุมถึงวิธีการจัดการความรู้ องค์ประกอบในการจัดการความรู้ และปัจจัยที่ต้องพิจารณา/ควรคำนึงในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน เป็นแนวทางที่ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นด้วยมีรายละเอียด ดังนี้

1. วิธีการจัดการความรู้

1.1 การรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีความตระหนักเพื่อร่วมแก้ทุกขภาวะ

การจัดการความรู้จะเกิดได้ผลดีต่อเมื่อคนที่มาร่วมกันมีความตระหนัก จุดมุ่งหมายเดียวกันในการต้องการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในชุมชน เพราะทำให้เกิดเข้าใจตรงกัน ยอมรับซึ่งกันและกันเปิดใจกว้างในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมประเมินผล แก้ทุกขภาวะให้เกิดสุขภาวะ การจัดการความรู้ถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาชุมชนซึ่งมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลเป็นสำคัญสืบเนื่องจากแนวคิดที่ว่า การเปลี่ยนแปลงใดๆ ควรให้ผู้ที่ต้องถูกเปลี่ยนแปลงรับรู้และยินยอมด้วยเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนมีส่วนร่วมกระทำการ (Community Participation) เมื่อกลุ่มเป้าหมายคือคนในชุมชนเห็นดีเห็นชอบยินยอมพร้อมใจและให้ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมจริงจังยั่งยืน เช่น การรวมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการพัฒนาคุณธรรมครอบครัวชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหาภาวะหนี้สินและก่อให้เกิดสวัสดิการของคนในชุมชน เริ่มจากกลุ่มแกนนำในชุมชนที่ได้รับแนวคิดดังกล่าวมาและพยายามถ่ายทอดแนวคิดเพื่อรวมกลุ่มด้วยวิธีการเดินเคาะประตูบ้านทุกบ้านแบบชายตรงเพื่อหาแนวร่วมหรือการที่ชุมชนลาดบอนต้องการรวมกลุ่มคนในชุมชนในการทำกิจกรรมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน ก็ใช้วิธีการรวมกลุ่มเบื้องต้นในการดึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกายชักทอสายใยความสัมพันธ์ การพูดคุยกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงและญาติพี่น้องและให้แต่ละคนไปขยายต่อแนวคิดจนเกิดการรวมตัวกันทำประชาคม และการประชุมประจำเดือนเกิดขึ้น

1.2 การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชนสู่สุขภาพ

การประชุม/การทำประชาคมเพื่อให้ทุกคนกำหนดเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้เห็นภาพสุดท้ายของความมุ่งหวังที่ต้องการอย่างชัดเจนในการทำให้เกิดสุขภาพในความหมายของคนในชุมชนที่หมายถึงความสุขของชุมชนโดยให้ความสำคัญกับสุขภาพทางสังคมเป็นอันดับแรกในเรื่องของปัญหาทรัพยากรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและหรือความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแล้วจึงเชื่อมโยงไปสู่สุขภาพทางใจที่ไม่เครียดจากปัญหาหนี้สินหรือการทะเลาะเบาะแว้งกันของคนในชุมชน นำสู่การร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ตามมา เช่น การออกกำลังกายที่ทำให้เกิดสุขภาพทางกาย และความเกื้อกูลช่วยเหลือแบ่งปันแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยการพึ่งพาตนเองที่เป็นการยกระดับสุขภาพทางปัญญาตามมา ทำให้เกิดความมุ่งมั่น หากวิธีต่างๆ ในการจัดการความรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ของชุมชนในการมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ชุมชนเปรี๊ตในเริ่มจากการประชุมลูกบ้านทุกคนเพื่อการตั้งกลุ่มสัจจะฯ และกลุ่มอนุรักษ์ฯ วางเป้าหมายร่วมกันในการสร้างองค์การการเงินขึ้นในชุมชนเพื่อการออม การกักขังและสวัสดิการขึ้นให้กับคนในชุมชน และวางเป้าหมายในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ชุมชนลาดบอนมีการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อให้คนในชุมชนได้ถ่ายทอดภาพความอุดมสมบูรณ์ในอดีต และหาทุกข์สุขของคนในชุมชน จนมาสู่การตั้งเป้าหมายร่วมกันของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นสุขด้วยการเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย

การกำหนดเป้าหมายของชุมชนเป็นการกำหนดเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหาของคนในชุมชนโดยให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

1.3 การใช้ความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้

การแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน เช่น เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย พัฒนาการ องค์การบริหารส่วนตำบล ฯลฯ เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มหรือชุมชน อาจทำในลักษณะที่เป็นทางการ คือเชิญมาเป็นที่ปรึกษาขององค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ เป็นกิจลักษณะ เช่น กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตในได้กำหนดในแผนการจัดการป่าโดยจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม พระครูวิจิตร วรวิมล เจ้าคณะตำบลหนองคันทรอง องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ตรารด) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตรารด ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทย ภาคตะวันออก (ระยอง) แผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย ศูนย์อบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หรือการแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องในลักษณะไม่เป็นทางการ เช่นการพยายาม

นำเสนอโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนลาดบอนเพื่อให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุนงบประมาณ หรือกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับชุมชน ส่งผลให้เป็นแหล่งความรู้ที่มหาชนเสริมให้กับชุมชนโดยปริยาย เช่น การรวมกลุ่มทำกิจกรรมการปั่นหัวสัตว์ (หัวควาง หัวละมั่ง) และขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนพาไปศึกษาเรียนรู้ และสนับสนุนงบประมาณในรูปแบบของอุปกรณ์เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์การบรรจุเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า

1.4 การสร้างพื้นที่/เวที (Ba) สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน

การจัดการความรู้ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนเพื่อให้ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในแต่ละคนสามารถถ่ายทอดออกมาสู่คนอื่น ด้วยการเล่าสู่กันฟังเกิดการสืบทอดความรู้และเกิดความรู้ใหม่หลอมรวมและฝังลึกกลับเข้าไปในบุคคลต่อๆ ไป ฉะนั้นจึงต้องสร้างพื้นที่หรือเวทีที่ภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า บา (ba) ให้คนในชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องทั้งอย่างไม่เป็นทางการและอย่างเป็นทางการ การสร้างพื้นที่หรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาจเป็นสถานที่/พื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางสังคมให้คนในชุมชนสามารถมาพบปะพูดคุยกันได้ เช่น สภากาแฟ การสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้วัฒนธรรม/ประเพณีเป็นสื่อ การใช้โฮมสเตย์เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การกำหนดให้มีการประชุมประจำเดือนในชุมชน การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นสถานที่ในการรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์ของคนในชุมชนซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้/เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น

เราสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนในการสร้างศาลาประชาคมตามที่ชุมชนลาดบอนใช้เป็นที่พักประชุมประจำเดือนมีการแจ้งข่าวสาร ความรู้ที่ผู้ใหญ่บ้านได้รับรู้มาจากการประชุมที่อำเภอ เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยถ่ายทอดลงสู่ลูกบ้านโดยเฉพาะในเรื่องของการดูแลสุขภาพสภาพแวดล้อมของชุมชนเพื่อการป้องกันโรค ใช้พบปะสังสรรค์ ใช้เป็นที่รวมกลุ่มในการออกกำลังกายในชุมชน ทำเป็นศูนย์เรียนรู้มีข้อมูลข่าวสารที่สำคัญๆ ปิดประกาศให้คนในชุมชนได้รับรู้ หรือศาลเจ้าปู่น้อยของชุมชนเบ็ดในที่เป็นศาลาเอนกประสงค์ใช้ในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ใช้เป็นเวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เป็นสถานที่ทำบุญเลี้ยงพระในวันประชุมประจำปีของกลุ่มสังฆะๆ ทำให้คนในชุมชนได้พบปะกันมากยิ่งขึ้นมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสพการณ์ความรู้ทั้งในเรื่องการประกอบอาชีพ เรื่องสุขภาพ ครอบครัว ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้เกิดการแบ่งปันเข้าใจเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น สุขภาวะทางสังคมก็ค่อยๆ พอกพูนขึ้นอย่างต่อเนื่อง

1.5 การทำวิจัยโดยชุมชนเพื่อหาความรู้ที่เหมาะสมกับบริบท

การทำวิจัยด้วยชุมชนเอง โดยมีองค์กรภาครัฐหรือภาคเอกชนให้การสนับสนุนความรู้ทางวิชาการตามที่ชุมชนต้องการแต่ไม่ใช่เป็นผู้ไปสั่งการให้เกิดการทำวิจัย แต่ต้องเป็นการวิจัยที่เกิดจากความต้องการของชุมชนในการต้องการคำตอบ/ความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อความสุขของชุมชน เช่น การวิจัยเพื่อต้องการเพิ่มปริมาณปลาด้วยการหาวิธีในการแพร่พันธุ์ขยายพันธุ์ปลาโดยมีการปรึกษากับหน่วยงานวิชาการภาครัฐที่เกี่ยวข้องเมื่อเห็นว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้ จึงมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิดกันระหว่างคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกลุ่มผู้เลี้ยงปลา จากการสังเกตพบว่าการเลี้ยงปลาก็ทำให้ประชากรปลาลดลงเพราะพอเอามาเลี้ยงปลาไม่ได้ขยายพันธุ์โดยธรรมชาติเมื่อปลาไข่ออกมานอกกระดองถ้าไม่ไหลลงความสะอาดไม่พอก็จะตาย จนเกิดการทดลองขยายพันธุ์ในกระชัง โดยนำแม่ปลาที่มีไข่มาเลี้ยงในกระชังบริเวณที่มีน้ำสะอาดและมีค่าความเค็มเหมาะสมกับการแพร่พันธุ์เพื่อให้ปลาล้างไข่ ให้ไข่ไหลลงทะเลเพื่อแพร่พันธุ์ต่อไป และได้มีการติดตามประเมินผลการเพิ่มปริมาณปลาโดยการสอบถามพูดคุยกับผู้ประกอบอาชีพนี้หรือพ่อค้าแม่ค้าที่รับซื้อปลา เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยโดยชุมชน

1.6 การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่มด้วยเครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist)

การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ด้วยวิธีการรวมกลุ่มคนในชุมชนตามความสนใจหรือทำอาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มเยาวชนเพื่อการจัดการรายรายเสียงตามสาย กลุ่มเพาะเลี้ยงของบ้านเบิร์ตโน กลุ่มเย็บเสื้อโหล กลุ่มปั้นหัวสัตว์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนเยาว์ของบ้านลาดบอน ทำให้มีการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือกลุ่มจะถูกสกัดออกมาระหว่างผู้ที่รู้มาสู่ผู้ไม่รู้ เป็นการสอน/เรียนรู้ในลักษณะค่อยๆ ทำเรียนรู้อันไปแบบพี่สอนน้อง ที่เรียกว่าการสอนงาน (Coaching) ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน (peer to peer) เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ซึ่งกันและกัน แบ่งปันถ่ายทอดและใช้ความรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด เมื่อมีข้อสงสัยก็จะมีการแสวงหาความรู้ร่วมเรียนรู้ ร่วมกันวิเคราะห์ ตรวจสอบและดัดแปลงงานต่อยอดและยกระดับความรู้

1.7 การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

การขยายเครือข่ายการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่เป็นเครือข่ายในสิ่งที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เช่นเดียวกับการขยายเครือข่ายของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเบิร์ตโนที่มีเครือข่ายระดับชุมชน จังหวัด ตลอดจนเครือข่ายระดับภาคโดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณและจัดเวทีให้เกิด

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันของชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อม การจัดเวที เช่น การจัดสัมมนา การพากลุ่มอนุรักษ์ไปศึกษาดูงานต่างชุมชน ซึ่งเมื่อแกนนำในชุมชนได้รับความรู้ใหม่ๆ มาก็นำมาทดลองปรับใช้ในชุมชน เกิดเป็นการสร้างความรู้โดยการทดลองปฏิบัติต่อยอดความรู้เดิม สำหรับชุมชนลาดบอนได้เริ่มมีการขยายเครือข่ายระหว่างชุมชนข้างเคียง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียงในเรื่องของการปลูกผักปลอดสารพิษ การใช้น้ำหมักชีวภาพ การสร้างรายได้ในชุมชนด้วยการใช้วัสดุเหลือใช้ในชุมชน

1.8 การเป็นตัวแบบ (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำในชุมชน

การเป็นตัวแบบ ที่สำคัญของผู้นำในชุมชนในการเพิ่มพูนความรู้ เปิดใจกว้างในการเรียนรู้เพื่อนำการพัฒนาไปสู่ชุมชน เป็นสิ่งหนึ่งของการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน เกิดเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนาและตามอย่าง เช่น การจัดทำโฮมสเตย์ของชุมชนเปร็ดใน ส่งผลให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ใช้ช้อนกลางในการรับประทานอาหาร (จากการสังเกตของผู้วิจัย) และรักษาอนามัยสิ่งแวดล้อมในบ้านสู่ชุมชน การที่คนในชุมชนลาดบอน เข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ จากเดิมเคยอยู่แบบไม่เคยทำกิจกรรมใดๆ ในชุมชน ด้วยการเห็นผู้นำในชุมชนคือผู้ใหญ่บ้านที่มีความมุ่งมั่นในการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เข้ามาในชุมชน และนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาทดลองทำเมื่อเห็นผลเป็นที่ประจักษ์คนในชุมชนก็เปลี่ยนแนวความคิดหันมาร่วมเรียนรู้ ทดลองทำตามผู้นำและขยายผลต่อกันเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ

1.9 การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นคลังความรู้ (Knowledge Assets)

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เห็นเป็นรูปธรรม ด้วยการจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา ซึ่งอาจเป็นสถานที่ เช่น ป่าชายเลน แปลงผักสาธิต สวนเกษตร สวนสมุนไพร ห้องสมุดโรงเรียน ฯลฯ หรือแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน แพทย์พื้นบ้าน พัฒนาให้มีความพร้อมในการถ่ายทอดเรียนรู้มากขึ้น ให้กับเด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไปเข้าถึงหรือเข้าไปใช้แหล่งเรียนรู้ได้ ถือเป็นคลังความรู้ที่สร้างขึ้นได้ในชุมชน เช่น บ่ายบอกชื่อสมุนไพรและสรรพคุณของต้นสมุนไพร และนำความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่น

ความรู้จากการผสมภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ของชุมชน ควรมีการนำเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนเพื่อให้เด็กในชุมชนในเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรที่มีในชุมชน โรงเรียนและชุมชนต้องประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ให้เด็กได้เรียนรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนและเกิดการถ่ายโอนความรู้จากผู้อาวุโส หรือผู้รู้ในชุมชนลงสู่เด็กและเยาวชนทำให้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชนไม่สูญหาย เช่น เรื่องของ

การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน เรื่องสมุนไพร การทำอาหารประจำท้องถิ่น การปลูกผักปลอดสารพิษด้วยการใช้น้ำชีวภาพ

1.10 การสร้างนักจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่มองข้ามเด็กและเยาวชน

การสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นนักจัดการความรู้และปลูกจิตสำนึกที่บ้านเกิด เช่น การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนเพื่อร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ เป็นการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เรียนรู้การถ่ายทอด/ถ่ายทอดใจความรู้ให้กับผู้อื่น กล่าวพูด กล่าวแสดงออก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในชุมชน และเกิดการกระตุ้นให้ผู้ใหญ่เกิดการพัฒนาตนเองเพื่อไม่ให้เฒ่าแก่

2. องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้

นอกจากวิธีการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนแล้วการจัดการความรู้ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดการความรู้ ได้แก่ คน กระบวนการ และเทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 คน ที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการความรู้ ได้แก่

2.1.1 **ผู้นำ** อาจเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชนก็ได้ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มองค์กรชุมชน แต่ต้องมีคุณลักษณะภาวะผู้นำ ได้แก่ การเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ เป็นผู้มีความคิดในการพัฒนาชุมชนอย่างมุ่งมั่นและต่อเนื่อง ซื่อสัตย์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เสียสละ เป็นผู้ที่คนในชุมชนศรัทธา มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีทั้งกับคนในชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชน ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) เอื้อให้เกิดมีการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนและนำกิจกรรม/โครงการต่างๆ เข้ามาในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ขึ้นเป็นการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะ “เรียนรู้แบบซึ่มลึก” คือค่อยๆ เรียนรู้ค่อยๆ พัฒนา ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งตัวคนและชุมชน ผู้นำต้องทำหน้าที่ประสานหน่วยงานต่างๆ ในการสนับสนุนความรู้ที่ชุมชนต้องการและสนับสนุนงบประมาณในการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากการเป็นผู้อำนวยความสะดวกแล้วผู้นำยังต้องทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติการเรียนรู้พร้อมๆ กัน

2.1.2 **คณะทำงานที่เข้มแข็ง** ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้านในกรณีที่ผู้นำอย่างเป็นทางการคือผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในชุมชน หรือคณะกรรมการขององค์กรชุมชน เป็นผู้ที

เสริมให้ผู้ผู้นำสามารถทำหน้าที่ในการจัดการความรู้ได้เข้มแข็ง เช่น การทำหน้าที่แทนผู้ผู้นำในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากหน่วยงานต่างๆ และนำมาถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน และในบางครั้งอาจทำหน้าที่เป็นผู้จัดบันทึกหรือลิขิตความรู้ไม่ให้ความรู้ในชุมชนสูญหาย

2.1.3 ชุมชนปฏิบัติการร่วมเรียนรู้ เป็นการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีแนวคิดหรือความมุ่งหมายเดียวกัน ส่วนใหญ่มักเป็นการรวมกลุ่มคนที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องของคนในชุมชนและ/หรืออยากพัฒนาชุมชน เป็นผู้ที่มีใจเปิดกว้างในการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาปรับใช้และพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้นำจะต้องเป็นคนที่สำคัญในการโน้มน้าวชักจูงให้คนในชุมชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชน

2.1.4 ผู้สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้ หน่วยงานภาครัฐ เช่น ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน สถานีนอนามัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ กระทรวงเกษตรฯ สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ทรายดำ) ฯลฯ หน่วยงานภาคเอกชน เช่น ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หน่วยงานต่างๆ ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้ชุมชนเกิดมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน และระหว่างชุมชนอื่นๆ ซึ่งการสนับสนุนงบประมาณควรเน้นที่การทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้/จัดการความรู้ในสิ่งที่เป็นความต้องการของคนในชุมชนไม่ใช่การไปยึดยึดในสิ่งที่ชุมชนไม่ต้องการเพื่อหวังเพียงผลงานเท่านั้น และควรทำหน้าที่ในบทบาทของการเป็นพี่เลี้ยง (Mentor) ไม่ใช่ผู้กำกับการที่คอยชี้แจงสั่งการ (Director) .ให้ชุมชนทำตามนโยบายที่สั่งการจากเบื้องบน

2.2. กระบวนการจัดการความรู้ การจัดการความรู้ในชุมชนเกิดขึ้นได้โดยมีกระบวนการ ดังนี้

2.2.1 การแสวงหาความรู้

การแสวงหาความรู้ของชุมชนเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนที่กำหนดร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องการประกอบอาชีพของคนในชุมชนเพื่อให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข โดยเป็นการแสวงหาความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

(1) การแสวงหาความรู้ภายในชุมชน เป็นการแสวงหาความรู้ในลักษณะการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนเองที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ หรือมีประสบการณ์ตรงในเรื่องนั้นๆ การศึกษาหรือเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชน เช่น การลงป่าชายเลนเพื่อเรียนรู้วิธีการจับปูแสมของเด็กๆ ชาวชุมชนเป็รดไน การช่วยกันทำขนมไทยที่บ้านผู้ใหญ่บ้านของชุมชนลาดบอน หรือ

ร่วมกันทำปฏินำหมักชีวภาพ การพบปะพูดคุยกันระหว่างบุคคลและหรือระหว่างกลุ่มในกิจกรรมต่างๆ หรือจากการประชุมประจำเดือน

(2) การแสวงหาความรู้ภายนอกชุมชน จากการศึกษาผู้นำทางศาสนาที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เช่น พระ การไปศึกษาดูงานยังชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการค้นพบนวัตกรรมหรือความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น การทำปฏินำหมักที่จังหวัดสุพรรณบุรี การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี การพูดคุยกับปราชญ์จากที่อื่นเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เช่น การขอพูดคุยเรื่องการปลูกพืชวนเกษตรจากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม หรือ น้ำเลี่ยม จากนาอิสาน การแสวงหาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน สื่อต่างๆ ก็เป็นช่องทางหนึ่งในการแสวงหาความรู้ของชุมชน เช่น โทรทัศน์ทีวีช่อง 11 หรือทีวีช่องต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องราวต่างๆ ที่ตรงกับประกอบอาชีพหรือความต้องการของคนในชุมชน เช่น ความรู้ด้านการเกษตร

2.2.2 การสร้างความรู้

การสร้างความรู้ของชุมชนจะเป็นไปเพื่อให้เกิดความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ส่วนใหญ่มาจากการทดลองปฏิบัติ (Learning by doing) เป็นการลองผิดลองถูกเป็นอันดับแรกเรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น ในบางครั้งอาจทำการทดลองโดยการวิจัยด้วยชุมชนเอง ทดลองทำเพื่อให้เห็นผลลัพธ์ที่ได้ให้ประจักษ์กับสายตาโดยไม่หลงเชื่อกับสิ่งที่ทางการมาใส่ เช่น การทดลองสาងป่าของชุมชนเป็ดในโดยมีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนเพื่อใช้ทดลอง

2.2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มเล็กๆ จากการพูดคุยเล่าสู่กันฟังของคนในชุมชน การพบปะในงานประเพณีต่างๆ การพูดคุยของคนที่มีความรู้เดียวกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในบางครั้งอาจมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างเป็นทางการ ในการทำประชาคมหรือการประชุมประจำเดือน-การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนอื่นมักใช้ในรูปแบบของการศึกษาดูงาน การร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการเพิ่มพูน/ถ่ายโอนความรู้ให้กับคนในชุมชน ฉะนั้นควรต้องมีการสร้างพื้นที่/เวทีให้คนได้มาพบปะมีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในลักษณะทางการและไม่ทางการอย่างต่อเนื่อง

2.2.4 การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล

การจัดเก็บข้อมูลเพื่อให้ความรู้ของชุมชนไม่สูญหายไปและง่ายต่อการสืบค้นเมื่อต้องการนำข้อมูลนั้นไปใช้ประโยชน์ แต่เรามักพบว่าชุมชนยังไม่ให้ความสำคัญเท่าไรนัก ชุมชนยังไม่มีกำหนดว่าข้อมูลอะไรที่สำคัญที่ควรจัดเก็บและรวบรวมไว้ ไม่มีการจัดเก็บและรวบรวมอย่างมีระบบ จากการสังเกตเมื่อเข้าไปอาศัยในชุมชนทั้งสองแห่งพบว่า ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ ของชุมชนเบร็ดในจะมีข้อมูลของชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ที่อยู่ในรูปของซีดีที่หน่วยงานอื่นมาช่วยจัดทำแต่ลักษณะการเก็บเป็นการกระจัดกระจาย สำหรับชุมชนลาดบอนก็มีเพียงสมุดคู่มือการปั่นหัวสัตว์ที่แสดงเป็นรูปภาพแต่ไม่มีรายละเอียด และสูตรน้ำหมักชีวภาพก็อยู่ในลักษณะของเป็นแผ่นกระดาษเขียนสูตรเท่านั้น

การจัดเก็บข้อมูลควรต้องเริ่มกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของความรู้ในชุมชน จัดทำแหล่งความรู้ในลักษณะของศูนย์ข้อมูลความรู้ของชุมชนในการรวบรวมข้อมูลความรู้ต่างๆ และให้คนในชุมชนช่วยกันจดบันทึกความรู้หรืออาจทำในลักษณะของการเล่าเรื่องและบันทึกข้อมูลไว้ในรูปของเครื่องบันทึกเสียง หรือถ่ายซีดี หรือมีสมุดรวบรวมความรู้ที่จำเป็นโดยการจัดเป็นหมวดหมู่ตามความต้องการของชุมชน และมีแหล่งที่จัดเก็บเป็นกึ่งลักษณะ เช่น ห้องสมุดโรงเรียนในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ฯลฯ

2.2.5 การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์

การถ่ายโอนความรู้ในชุมชนมักทำในลักษณะอาศัยการพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการหรือบางครั้งถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญก็มีการเรียกทุกคนมาร่วมรับฟังร่วมกันด้วยการประชุม การถ่ายทอดความรู้โดยผ่านทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านหรือเสียงตามสาย การจัดทำรายการวิทยุผ่านทางหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย การถ่ายทอดความรู้จากผู้ใหญ่สู่เด็กด้วยการอาศัยความร่วมมือกับทางโรงเรียนในหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างมัคคุเทศน์น้อย/เยาวชนเพื่อเรียนรู้และสืบทอดความรู้ของชุมชน หรือการจัดทำบอร์ดหรือป้ายความรู้ต่างๆ

2.3. เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้

การใช้เทคโนโลยีจะช่วยให้การจัดการความรู้สะดวกขึ้น อาจเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนหรือที่สามารถจัดหาได้สะดวกในการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อการจัดเก็บข้อมูลความรู้และการเผยแพร่ความรู้ เช่น การใช้หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน การทำบอร์ดความรู้ติดประกาศที่ศาลาประชาคม การจัดทำหนังสือคู่มือแบบง่ายๆ การทำแผ่นป้ายให้ความรู้ติดบริเวณศูนย์เรียนรู้ เช่น ที่ป่าชายเลน การดำเนินรายการเผยแพร่ความรู้ผ่านเสียงตามสาย วิทยุชุมชน หรืออาจใช้คอมพิวเตอร์ ซีดีมาช่วยในการจัดการความรู้

3. ปัจจัยที่ต้องพิจารณา/ควรคำนึงในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

การนำแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนไปใช้กับชุมชนอื่น มีข้อควรคำนึงถึง ดังนี้

3.1 การจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบท/วิถีชีวิตของชุมชน

การจัดการความรู้ต้องพิจารณาบริบทของชุมชนให้ถ่องแท้และดำเนินการให้สอดคล้องกับบริบท วิถีชีวิตของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน เช่น ลักษณะของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำทั้งอย่างเป็นทางการ/ไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มของคนในชุมชน เพราะการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนจะทำให้เกิดความยั่งยืน

3.2 ความตระหนัก/เข้าใจในเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชน

การนำแนวทางการจัดการความรู้ไปใช้ในชุมชน ต้องประเมินหรือตรวจวัดความตระหนัก/เข้าใจของชุมชน เพื่อเป็นฐานในการรองรับการปฏิบัติ เช่น ถ้าชุมชนที่มีวิถีชีวิตต่างคนต่างอยู่ขาดการรวมตัวกัน ก็ต้องสร้างความสัมพันธ์/การรวมตัวของคนในชุมชน ผู้นำในชุมชนมีความกระตือรือร้นแต่ขาดความเข้าใจในการจัดการความรู้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้าไปหนุนเสริม หรือพัฒนาภาวะผู้นำให้เอื้อต่อการจัดการความรู้ เช่น ทำความเข้าใจหลักการจัดการความรู้ เห็นประโยชน์ มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3.3 การสร้างแรงบันดาลใจให้ชุมชนเกิดการใฝ่รู้

สภาพปัจจุบันที่หน่วยงานภาครัฐมักเข้าไปดำเนินการใส่แนวคิด/ความรู้ให้กับชุมชน โดยผ่านโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ของภาครัฐที่ไปกำหนดให้ชุมชน ส่งผลให้การพึ่งพาตนเองของชุมชนลดน้อยลง ทำอย่างไรที่จะให้ชาวบ้านเกิดการพัฒนาด้วยตนเอง กระตุ้นการใฝ่รู้และแสวงหา/จัดการความรู้ด้วยความต้องการของชุมชนเอง กรณีที่ชุมชนเข้มแข็งมีการรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองก็จะมีจัดการความรู้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน แต่ถ้าเป็นชุมชนทั่วไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนควรทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้ชุมชนเกิดการจัดการความรู้ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดในชุมชนโดยไปเชื่อมกับเป้าหมายชีวิตเรื่องใกล้ตัวของชุมชน ให้คนในชุมชนวาดภาพอนาคต/วิสัยทัศน์ร่วม (Share Vision) ของตนเอง เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายความต้องการของชุมชนเอง (Inside-out) ไม่ใช่เกิดจากการยัดเยียด (Outside-in) ก่อให้เกิดการใฝ่รู้ หาวิธีการจัดการความรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายภาพอนาคต ที่ต้องการ กระบวนการสร้างแรงบันดาลใจให้วาดภาพอนาคตชุมชน เช่น การใช้กระบวนการ A-I-C

3.4 ระบุความรู้ที่ต้องการ (Knowledge Identification) ให้ชัดเจน

การจัดการความรู้จะเป็นขั้นตอนหรือเห็นวิธีการชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้ามีการกำหนด/ระบุความรู้ที่ต้องการอย่างเด่นชัด เป็นการปักธงร่วมกัน ทำให้การจัดการความรู้เป็นไปได้อย่างมีระบบและรวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น ความรู้เรื่องการบริหารจัดการเงินกองทุน การทำเกษตรด้วยสารชีวภาพ ฯลฯ

3.5 การเรียนรู้/เรียนลัดจากวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice)

การจัดการความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนมาช้านานแต่เป็นการจัดการที่ค่อยๆ เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติเพื่อการแก้วิกฤติ/ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ที่มักเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการได้องค์ความรู้ใหม่ในการแก้ไขปัญหา เช่น ชุมชนเป็ดใน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งเรียนรู้จากการลองผิดลองถูกในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยต้องใช้ระยะเวลานาน การจัดการความรู้ด้วยการศึกษาเรียนรู้จากชุมชนที่ประสบความสำเร็จมีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) แล้วมาต่อยอดความรู้ปรับใช้ในชุมชนเป็นวิธีการเรียนลัดที่ทำให้การจัดการความรู้ใช้ระยะเวลาลดน้อยลง

3.6 การจัดการความรู้ที่เกาะเกี่ยวเชิงประเด็นกับชุมชนอื่น

การจัดการความรู้ของชุมชนถ้าเชื่อมต่อกับชุมชนอื่นในเรื่อง/ประเด็นเดียวกัน ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้างมากขึ้น เช่น การจัดการความรู้เรื่องการบริหารจัดการเงินออมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเป็ดใน ที่เชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดตราด ทำให้มีการจัดการความรู้ที่เข้มแข็ง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

3.7 การใช้ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ

การรวมกลุ่มคนที่ทำการจัดการจัดการความรู้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยเฉพาะความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการจะทำให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จมากกว่าการใช้ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ดังเช่น ชุมชนเป็ดในที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน การรวมกลุ่มอนุรักษ์ฯ กลุ่มสัจจะฯ เกิดความเหนียวแน่นในการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ

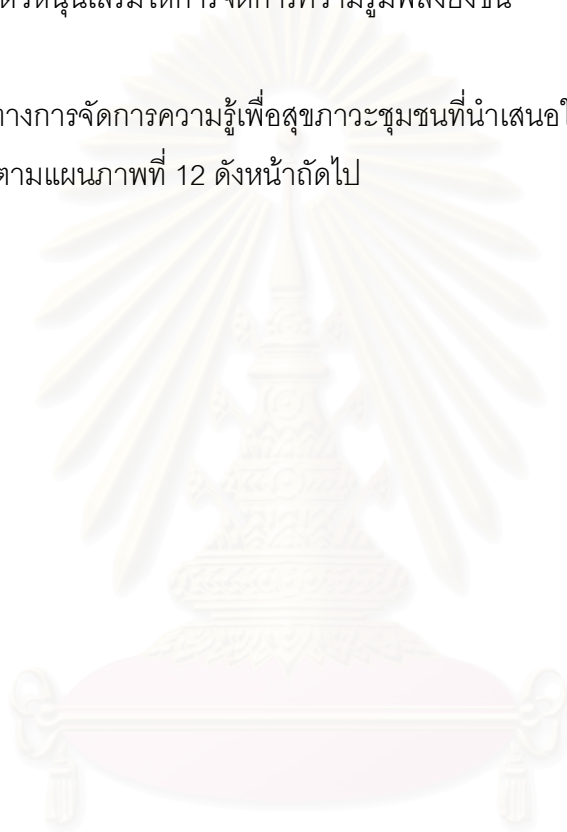
3.8 ค้นหาคนที่มีศักยภาพและมีความสนใจในการทำงานเชิงการจัดการความรู้

ค้นหาคนที่มีศักยภาพและมีความสนใจในการทำงานเชิงการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพไปสู่การเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ (Facilitator) ในชุมชน การจัดการความรู้จะได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

3.9 ดึงองค์กรในชุมชนให้เข้ามามีบทบาท/ส่วนร่วมในการดำเนินการ

ต้องพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่มีในชุมชนว่าองค์กรใดเข้มแข็ง และมีบทบาทมากในชุมชน เช่น โรงเรียน วัด องค์กร/กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ องค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรฯ ให้เป็นแกนหลัก/มีบทบาทในการจัดการความรู้และดึงองค์กรอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการขยายเครือข่ายเพิ่มมากขึ้นและครอบคลุมทั้งชุมชน (หมู่บ้าน) หรือ ตำบล การให้องค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามามีส่วนร่วมจะยิ่งเป็นตัวหนุนเสริมให้การจัดการความรู้มีพลังยิ่งขึ้น

จากแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนที่นำเสนอในเบื้องต้นสามารถเขียนเป็นแผนภาพแสดงได้ตามแผนภาพที่ 12 ดังหน้าถัดไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

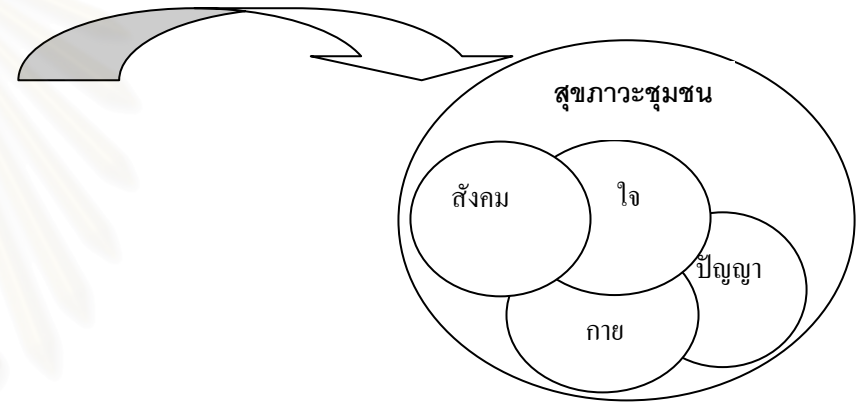
แนวทางการจัดการความรู้

วิธีการจัดการความรู้

- 1) การรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีความตระหนักเพื่อร่วมแก้ทุกขภาวะ
- 2) การกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน สุขภาวะ
- 3) การใช้ความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้
- 4) การสร้างพื้นที่/เวที (Ba) สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน เช่น โฮมสเตย์ การออกกำลังกาย
- 5) การทำวิจัยโดยชุมชน เพื่อหาความรู้ที่เหมาะสมกับบริบท
- 6) การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม ด้วยเครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist)
- 7) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน
- 8) การเป็นตัวแบบ (Role Model) ที่สำคัญของผู้ผู้นำในชุมชน
- 9) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นคลังความรู้ (Knowledge Assets)
- 10) การสร้างนักจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่มองข้ามเด็กและเยาวชน

องค์ประกอบในการจัดการความรู้

<p>คนที่มีบทบาทสำคัญ</p> <ul style="list-style-type: none"> *ผู้นำในชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ *คณะทำงานที่เข้มแข็ง *ชุมชนร่วมเรียนรู้ *ผู้สนับสนุนได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชน เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สสส. 	<p>กระบวนการจัดการความรู้</p> <ul style="list-style-type: none"> *การแสวงหาความรู้ จากผู้รู้ในชุมชน/นอกชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนที่ประสบความสำเร็จ สื่อสารมวลชน *การสร้างความรู้ จากการแลกเปลี่ยนของคนภายใน/ภายนอกชุมชน การทำวิจัย ลงงมคิดลองถูก *การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนใหญ่ในลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย การพบปะในงานประเพณี/วัฒนธรรม การทำกิจกรรมร่วม หรือเป็นทางการในการประชุมประจำเดือน การทำประชาคม การศึกษาดูงานจากต่างชุมชน *การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล กำหนดข้อมูลที่สำคัญจะจัดเก็บและรวบรวมไว้ อย่างไร อาจทำเป็นในลักษณะของการเล่าเรื่องและบันทึกข้อมูลไว้ในรูปของเครื่องบันทึกเสียง/ซีดี *การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์ จากการพูดคุยส่งต่ออย่างไม่เป็นทางการ การแจ้ง ข้อมูล ข่าวสารความรู้ต่างๆ ผ่านทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน เช่น หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน/เสียงตามสาย/จัดทำรายการวิทยุผ่านเสียงตามสายหรือวิทยุชุมชน 	<p>เทคโนโลยี/ทรัพยากร</p> <p>ใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน/หาได้สะดวกในการนำมาใช้เพื่อการจัดเก็บ/เผยแพร่ความรู้ เช่น หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย การทำบอร์ดความรู้ติดที่ศาลาประชาคม การจัดทำหนังสือคู่มือแบบง่าย ๆ การทำแผ่นป้ายให้ความรู้ติดบริเวณศูนย์เรียนรู้ การทำห้องนิทรรศการความรู้ในโรงเรียน</p>
--	--	--

- ปัจจัยที่ต้องพิจารณา/ควรคำนึงในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน**
1. การจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบท/วิถีชีวิตของชุมชน
 2. ความตระหนัก/เข้าใจในเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชน
 3. การสร้างแรงบันดาลใจให้ชุมชนเกิดการใฝ่รู้
 4. ระบุความรู้ที่ต้องการ (Knowledge Identification) ให้ชัดเจน
 5. การเรียนรู้/เรียนรู้จากวิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice)
 6. การจัดการความรู้ที่เกาะเกี่ยวเชิงประเด็นกับชุมชนอื่น
 7. การใช้ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการ
 8. ค้นหาคนที่มีศักยภาพและมีความสนใจในการทำงานเชิงการจัดการความรู้
 9. ดึงองค์กรในชุมชนให้เข้ามามีบทบาท/ส่วนร่วมในการดำเนินการ

แผนภาพที่ 12 แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ และ 3) นำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาภาคสนามในชุมชนสุขภาวะ 2 ชุมชน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ

การวิเคราะห์การจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาวะ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเปร็ดโน จังหวัดตราด และชุมชนลาดบอน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความเหมือนและความแตกต่างเนื่องจากบริบทชุมชนที่ไม่เหมือนกัน โดยชุมชนเปร็ดโนเกิดการจัดการความรู้อย่างเด่นชัดภายหลังจากการที่ชุมชนประสบภาวะวิกฤติเกิดทุกขภาวะ ภาวะหนี้สินของคนในชุมชนท่วมท้นเนื่องจากการล้มเหลวจากการทำนาทุ่งและปัญหาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนป่าชายเลนถูกทำลายทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดน้อยถอยลงส่งผลต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน จึงเกิดชุดความรู้ที่โดดเด่นใน 2 เรื่อง ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออมและกู้ยืม 2) ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการในการดูแลและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากความรู้อิงลักษณะผสมผสานกับความรู้ชุดแข็งที่ได้มาจากการทดลองปฏิบัติค่อยๆ เรียนรู้เพิ่มพูนขึ้นจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ของคนในชุมชนและสามารถถ่ายทอดเป็นความรู้ชุดแข็งให้กับชุมชนอื่นที่สนใจมาร่วมเรียนรู้. ในขณะที่ชุมชนลาดบอนมีวิถีชีวิตที่เป็นอยู่แบบเรียบง่ายจนเมื่อความเจริญทางเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาสู่ชุมชน ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดน้อยถอยลงเพราะต่างคนต่างอยู่มีการทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชนมากขึ้น สุขภาวะทางสังคมในชุมชนลดน้อยถอยลง จนถึงยุคผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันที่เป็นผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกที่ยุบายมาสร้างสัมพันธภาพของคนในชุมชนให้เหนียวแน่นเพื่อพัฒนาชุมชนด้วยการตั้งกิจกรรมต่างๆ เข้ามาในชุมชน ทำให้การจัดการความรู้ค่อยๆ เติบโตขึ้น โดยมีความรู้ใน 2 ประเด็นหลัก คือ 1) ความรู้ในเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งประกอบด้วยความรู้ในการแก้ไขปัญหาเสพติด และความรู้

เกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย และ 2) ความรู้เกี่ยวกับการอยู่อย่าง เศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยความรู้ในการปลูกผักปลอดสารพิษในครัวเรือนที่ใช้เรื่องสัมมาชีพ อาชีพสุจริตที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และการปั่นหัวสัตว์ (หัวกวาง หัวละมั่ง) เพื่อเป็นอาชีพ เสริมโดยใช้วัสดุภายในชุมชน

โดยแต่ละชุมชนมีการจัดการความรู้ เพื่อให้เกิดสุขภาวะชุมชน หรือตามที่ชุมชนให้คำ นิยาม/ความหมายว่าเป็นภาวะที่เป็นสุขของคนในชุมชน หรือชุมชนเป็นสุข โดยให้ความสำคัญกับ สุขภาวะทางสังคมเป็นอันดับแรกในเรื่องของการประกอบอาชีพ สัมพันธภาพของคนในชุมชน ดังนี้

1.1 การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนของชุมชนเปรี๊ตโน

การจัดการความรู้ของชุมชนจะมีวิธีการดำเนินการใน 11 วิธี โดยเริ่มตั้งแต่ 1) การ รวมกลุ่มผู้มีแนวคิดเดียวกันแล้วค่อยๆ ขยายแทรกซึมแนวคิดโดยใช้วิถีเดินเคาะประตู บ้านทุกบ้านแบบชายตรง การพยายามสร้างองค์กรชุมชน เช่น การตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต และกลุ่มอนุรักษ์เพื่อพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโน เพื่อการแก้ไขปัญหาเป็นสิ่งที่ชุมชนยังไม่คุ้นเคยจึงต้องใช้วิธีการเพื่อเสนอแนวคิดโน้มน้าวและ ชักจูงให้คนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันในการร่วมมือ ร่วมใจกัน ก่อให้เกิดการจัดการความรู้ในชุมชน 2) การประชุมหมู่บ้านเพื่อตั้งเป้าหมายร่วมกัน เป็นการตั้งเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้เห็นธงในการร่วมกันแก้ปัญหาหนี้สิน และฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่ง ทรัพยากรที่สำคัญในชุมชนให้ยั่งยืนและตกทอดไปยังรุ่นลูกรุ่นหลาน และหากวิถีต่างๆ เพื่อไปสู่ เป้าหมายที่ต้องการ 3) การแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของ กลุ่ม การตั้งองค์กรชุมชนด้วยความต้องการของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง ซึ่งคนใน ชุมชนยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวรวมทั้งการดำเนินการบริหารจัดการต่อไปส่งผลให้ ชุมชนดึงบุคลากรที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นที่ปรึกษาเพื่อเป็นแหล่งความรู้และสนับสนุนทรัพยากร ต่างๆ 4) การทำวิจัยโดยชุมชน เป็นสิ่งที่ชุมชนพยายามแสวงหาวิธีการสร้างความรู้ในการแก้ไข ปัญหาของชุมชน 5) การจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นศูนย์ศึกษา แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ของชุมชนคือป่าชายเลน การให้ความรู้เผยแพร่ความรู้ให้กับเด็กเยาวชนและบุคคลภายนอกที่ สนใจนอกเหนือจากภาคทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาในระบบหรือการศึกษานอกระบบแล้ว การศึกษาตามอัธยาศัยในลักษณะของการเรียนรู้จากการได้สัมผัสของจริงเป็นสิ่งที่คนในชุมชน เห็นความสำคัญจึงจัดทำเป็นศูนย์ศึกษา 6) การขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพยายามสร้าง/ขยายเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในเรื่องสิ่งแวดล้อม และ

กลุ่มสังฆะฯ ถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ส่งผลดีในการเรียนรู้ของคนที่ไม่มีระดับชั้นมาเป็นกำแพงกัน 7) **การนำความรู้เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน** การนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนบรรจุเข้าในหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่นและดำเนินการอย่างจริงจังด้วยความร่วมมือของโรงเรียนและชุมชนอย่างเหนียวแน่นโดยถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน 8) **การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน** ความร่วมมือที่สำคัญของชุมชนอีกสิ่งหนึ่งคือการทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยที่ดำเนินการทุกปีเพื่อถ่ายทอดความรู้ของชุมชนให้กับเด็กและเยาวชนในการร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ 9) **การสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้ประเพณี/วัฒนธรรมเป็นสื่อ** นอกเหนือจากกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การประชุมกลุ่มสังฆะฯ หรือกลุ่มอนุรักษ์ฯ การสร้างเวทีที่ไม่เป็นทางการให้ชาวบ้านมาพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกันโดยการใช้ประเพณีเป็นสื่อก็เป็นสิ่งสำคัญโดยผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมประเพณี 10) **การใช้โฮมสเตย์เป็นหนึ่งในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้** การใช้ทุนที่มีในชุมชนมาก่อนให้เกิดประโยชน์นอกจากเป็นการสร้างรายได้แล้วยังเป็นการพัฒนาคนในชุมชนได้พบปะเรียนรู้ร่วมกับคนต่างถิ่น รวมทั้งส่งผลต่ออนามัยสิ่งแวดล้อมของบ้านและชุมชนด้วย ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าบริเวณบ้านและถนนในหมู่บ้านค่อนข้างสะอาด แต่ละบ้านจะขุดหลุมเพื่อทิ้งและเผาขยะเอง มีการใช้ช้อนกลางในการรับประทานอาหาร และเมื่อมีงานที่ศาลเจ้าปู่บ่อยชาวบ้านจะช่วยกันเก็บขยะให้เป็นที่เรียบร้อย 11) **การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน** ถือเป็นกุศโลบายที่สำคัญในการดึงเยาวชนให้มาร่วมทำกิจกรรมด้วยใจรักให้เกิดประโยชน์กับชุมชนและส่งผลให้เกิดการจัดการความรู้ขึ้นในกลุ่มเยาวชนด้วยกัน นำความรู้มาสู่ชุมชนในลักษณะของสาระและบันเทิง

องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ของชุมชนแปรดิในที่มาหนองเสริมให้วิธีการจัดการความรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีดังนี้

1) คน ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ได้แก่แกนนำ/ผู้นำในชุมชนที่มีวิสัยทัศน์จากผู้นำ/แกนนำตามธรรมชาติ (กลุ่มผู้เฝ้าระวังการตัดไม้ทำลายป่า) จนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการโดยได้รับคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน แม้ในปัจจุบันผู้ใหญ่อำพร แพทย์ศาสตร์ได้ลาออกจากการเป็นผู้ใหญ่บ้านเพราะปัญหาสุขภาพ แต่ยังได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ และกลุ่มสังฆะฯ พระครูวิจิตรวรุฒิ (ประธาน สติดี) แห่งวัดห้วงน้ำขาวและพระอาจารย์สุบิน ปณีโตแห่งวัดไผ่ล้อม ที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาทั้งทางโลกและ

ทางธรรม เจ้าหน้าที่ภาครัฐ/เอกชน/ภาคประชาชนในฐานะที่เลี้ยงที่ให้การสนับสนุนทั้งความรู้และงบประมาณ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่จากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เยาวชนที่รวมกลุ่มกันจัดรายการวิทยุผ่านเสียงตามสายในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์

2) มีกระบวนการในการจัดการความรู้ ได้แก่

(1) การแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ภายในและภายนอกชุมชนโดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนเองที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว หรือมีประสบการณ์ตรง การปรึกษาผู้นำทางศาสนา การไปศึกษาดูงาน การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานต่างๆ เช่น สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเขียว ทรายดำ) จากอาจารย์ที่พานักศึกษามาดูงาน การพูดคุยกับ ประชาชนต่างชุมชนเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

(2) การสร้างความรู้ ด้วยวิธีพูดคุยเล่าสู่กันฟัง/การพูดคุยเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การทดลองผิดลองถูกโดยการลงมือทดลอง ปฏิบัติ เรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้น การทดลองโดยการวิจัย

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การแลกเปลี่ยนกันเมื่อมีการพบปะในงานประเพณีต่างๆ หรือการพูดคุยของคนที่มีอาชีพเดียวกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นทางการ ได้แก่ การประชุมประจำเดือน การประชุมรวมกลุ่มเฉพาะกลุ่ม เช่น มีการประชุมกลุ่มสัจจะทุกวันๆ 17 ของเดือน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ขยายวงกว้างต่อไปยังบุคคลต่างๆ ในรูปแบบของการมาศึกษาดูงาน การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้

(4) การจัดเก็บข้อมูล ด้วยการทำห้องนิทรรศการที่ใช้ในการศึกษาระบบนิเวศน์วิทยาของป่าชายเลนในโรงเรียนเปรี๊ตไฉ ที่เรียกว่าห้องศูนย์ศึกษาป่าชายเลน และมีการเก็บข้อมูลในรูปแบบของเอกสารแผ่นพับเรื่องป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตไฉ โดยมีแหล่งเผยแพร่คือบ้านประธานกลุ่มอนุรักษ์ฯ

(5) การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์ อาศัยการพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการหรือบางครั้งถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญก็มีการเรียกทุกคนมาร่วมรับฟังร่วมกัน การจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน

3) เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้ เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนด้วยการใช้เสียงตามสายเป็นสื่อในการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ และมีการจัดทำแผ่นพับเกี่ยวกับเรื่องของป่าชายเลน

จุดเด่นที่สำคัญของชุมชนเปรี๊ดในในการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน คือการรวมกลุ่มคนก่อให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปรี๊ดใน และกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ รวมถึงการสื่อสาร การถ่ายทอดและสร้างความรู้ในหลากหลายรูปแบบ ที่สำคัญชุมชนยังเน้นการมีเครือข่ายเรียนรู้ และการมีเวทีเพื่อการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ด้วย เช่น เวทีชาวบ้าน การมีโฮมสเตย์เป็นพื้นที่การเรียนรู้ และเน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการจัดการความรู้ รวมถึงความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างโรงเรียน บ้าน และชุมชนในการจัดการความรู้และสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็กและเยาวชนที่สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.2 การจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนของชุมชนลาดบอน

ชุมชนลาดบอนมีวิธีการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน 8 วิธี ได้แก่ 1) **การรวมกลุ่ม** ด้วยการใช้กิจกรรมการออกกำลังกายชักทอสายใยความสัมพันธ์ กิจกรรมการออกกำลังกายเป็นวิธีการเบื้องต้นในการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีของคนในชุมชนโดยไม่จำกัดเพศวัยตั้งคนในชุมชนให้เกิดการรวมตัวกันส่งผลในการร่วมกันจัดการความรู้เพื่อให้ชุมชนเป็นสุข 2) **การกำหนดให้มีการประชุมเป็นประจำทุกเดือนในชุมชน** เพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นทางการขึ้นในชุมชนสอดแทรกไปกับการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารและความรู้ให้กับคนในชุมชน 3) **การทำประชาคมหมู่บ้าน** เมื่อคนในชุมชนมีการรวมตัวกันมากขึ้นจึงได้มีการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อร่วมกันกำหนดเป้าหมายของชุมชนในการสร้างชุมชนเป็นสุขด้วยการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ 4) **การทำโครงการ/ตั้งกิจกรรมเข้ามาในชุมชน** ภายหลังจากการกำหนดเป้าหมายของชุมชนได้มีการจัดทำโครงการ/กิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย สร้างสัมพันธ์ภาพให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และเกิดกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกับการจัดการความรู้ของชุมชน 5) **การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้** การสร้างพื้นที่สาธารณะทางกายภาพเพื่อเป็นพื้นที่/เวทีในการพบปะสังสรรค์ ทำกิจกรรม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ 6) **การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่ม** ด้วยการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่สนใจในสิ่งเดียวกัน เช่น กลุ่มปั่นหัวสัตว์ กลุ่มเย็บเสื้อไหล มารวมกลุ่มร่วมเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ให้คนที่รู้/เป็นงานจากการได้รับการเรียนการสอนมาถ่ายทอดสู่คนที่ไม่รู้/ไม่เป็นในลักษณะของพี่สอนน้อง เพื่อนสอนเพื่อน 7) **การทำตัวเป็นตัวอย่าง (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำชุมชน** ด้วยการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เข้ามาสู่ชุมชนและนำมาทดลองในพื้นที่ของตนเองก่อนจนเห็นผลเป็นที่ประจักษ์จึงเกิดการเรียนรู้และจัดการความรู้สู่ระดับกลุ่ม/ชุมชน และ 8) **การนำเด็กและเยาวชน**

ร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ โดยการตั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
รุ่นเยาว์ (อสม.จิ๋ว) ในชุมชน

องค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอนที่มาหนุนเสริมให้แนว
ทางการจัดการความรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีดังนี้

1) คน ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านจินตนา พึ่งประยูร การ
มีผู้นำที่มุ่งมั่น เป็นผู้นำกิจกรรมต่างๆ เข้ามาในชุมชนทำให้เกิดการจัดการความรู้ตามมา ที่งาน
คณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้มแข็ง และผู้สนับสนุนโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยที่ทำหน้าที่เป็น
พี่เลี้ยง รวมทั้งอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนรุ่นเยาว์ (อสม.จิ๋ว)

2) กระบวนการในการจัดการความรู้ที่สำคัญ ได้แก่

(1) การแสวงหาความรู้ ด้วยการสอบถามจากผู้รู้ในชุมชนที่มีประสบการณ์ในเรื่อง
นั้น การพบปะพูดคุยกันลักษณะระหว่างบุคคล/กลุ่ม การสอบถามเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครูจาก
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน การไปศึกษาดูงานต่างชุมชน การเข้าร่วมสัมมนาในเวทีประชุมชุมชน
เป็นสุข หรือจากสถานีโทรทัศน์ทีวีช่อง 11 หรือทีวีช่องต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องที่สนใจ

(2) การสร้างความรู้ เกิดขึ้นร่วมกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะการแลกเปลี่ยน
ประสบการณ์จากการพูดคุยสื่อสารระหว่างกัน การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น
การสร้างความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ (Learning by doing) เป็นวิธีการสร้างความรู้ที่เห็นได้
ชัดเจนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนมากที่สุด

(3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนใหญ่มักเกิดในลักษณะไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุย
แลกเปลี่ยนขณะร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การออกกำลังกาย การปั่นหัวสัตว์ การประชุม
ประจำเดือน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน

(4) การจัดเก็บข้อมูล เป็นขั้นตอนที่คนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญหรือใส่ใจเท่าไร
นัก การจัดเก็บข้อมูลในชุมชนเป็นในลักษณะของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลต่างๆ การบันทึก
ความรู้ของชุมชนยังไม่เป็นกิจลักษณะ มีการทำบันทึกเป็นคู่มืออย่างง่ายๆ สำหรับให้ผู้สนใจ
สามารถยืมไปศึกษาเรียนรู้ได้แต่ไม่ละเอียด (มีเฉพาะรูปภาพ)

(5) การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ในชุมชน ด้วยวิธีการเล่าเรื่องในสิ่งที่ได้
เรียนรู้มาในการประชุมประจำเดือน ช่วยกันกันถ่ายทอดจากผู้ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานไปเรียนรู้
มาจากชุมชนหรือองค์กรหน่วยงานต่างๆ การจัดทำบอร์ดความรู้ที่ ศาลาประชาคม เพื่อถ่ายโอน
ความรู้ให้กับคนในชุมชน การใช้อาสาสมัครสาธารณสุขรุ่นเยาว์ (อสม.จิ๋ว)

3) เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ช่วยในการจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ การใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในการเผยแพร่ความรู้ การใช้บอร์ดความรู้ติดประกาศบริเวณศาลาประชาคม

จุดเด่นที่สำคัญในการจัดการความรู้ของชุมชนลาดบอน คือ การมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาด้วยการพยายามสร้างเวทีพบปะอย่างเป็นทางการทั้งในรูปของการประชุมประจำเดือน การดำเนินกิจกรรม/โครงการต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันตลอดเวลาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการความรู้ และให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนในการถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพสู่ครอบครัวและชุมชนรวมทั้งปลูกจิตสำนึกในการทำงานเพื่อชุมชน

2. ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนที่มีสุขภาพะ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ดังนี้

2.1 ปัจจัยสนับสนุนให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ แบ่งเป็น

2.1.1 ปัจจัยภายในชุมชน

1) ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และภาวะผู้นำ

ผู้นำที่ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนที่ก่อให้เกิดการจัดการความรู้ เช่น ประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดไธเน หรือผู้ใหญ่บ้านของชุมชนลาดบอนที่ทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านด้วย ต้องเป็นผู้มีแนวคิดในการพัฒนาชุมชนและเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นทีม มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ทักษะในการจัดการแบบมีส่วนร่วม มุ่งให้ลูกบ้านทุกคนเกิดการเรียนรู้เพื่อให้สามารถปรับตัวและอยู่รอดได้ด้วยตัวเอง

2) การสื่อสารตรงและทั่วถึง

การสื่อสารหรือการให้ข้อมูลสารสนเทศที่ทั่วถึงและชัดเจนให้คนในชุมชนทุกคนได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญ ทุกคนจะเกิดการยอมรับและร่วมรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การยอมรับส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ

3) การมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ร่วมกันที่มองเห็นได้

การมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ร่วมกันที่มองเห็นได้ เช่น การร่วมกันอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนในการเป็นแหล่งทำมาหากิน ให้สิ่งแวดล้อม

กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม การดูแลทรัพยากรเพื่อให้เป็นมรดกตกทอดสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน การร่วมกันสร้างชุมชนเป็นสุขของบ้านลาดบอนด้วยการทำกิจกรรมป้องกันและปราบปรามยาเสพติด การรักษาสีงแวดล้อมดูแลความสะอาดของแม่น้ำลำคลอง การใช้เกษตรปลอดสารพิษ

4) การมีกระบวนการในการทำกิจกรรมหรือวิถีแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่าง

ต่อเนื่อง

การมีกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม เช่น การลงมือกระทำ/ปฏิบัติจริง การศึกษาดูงาน การสรุปบทเรียนร่วมกันภายหลังจากดำเนินการกิจกรรมต่างๆ (After Action Review) การพูดคุยแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

5) ผู้ตามหรือผู้ปฏิบัติการร่วมเรียนรู้ที่ให้ความร่วมมือ

ชาวบ้านในชุมชนต้องเป็นบุคคลที่กระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยากเห็นชุมชนพัฒนาอย่างแท้จริงไม่ใช่แค่เพียงการพัฒนาทางด้านวัตถุ มีปัญญาในการคิดวิเคราะห์ในสิ่งต่างๆ และเกิดความสามัคคีในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ มีความใส่ใจในการร่วมกันแก้ปัญหาของส่วนรวม เมื่อมีการประชุมจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ หรือซักถาม ร่วมคิดค้นกิจกรรมหรือวิธีการใหม่ๆ เกิดการมีส่วนร่วม ผลที่ได้จากการประชุมหรือข้อตกลงร่วมกัน จึงทำให้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในการยึดถือปฏิบัติ

6) วัฒนธรรมเครือข่าย/ความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน

วัฒนธรรมเครือข่ายในชุมชน หรือความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชนส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และเกิดความรู้สึกว่าทุกคนมีคุณค่า มีความรู้ความสามารถ เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นการเสริมพลังให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี

7) การได้รับการยกย่อง/รางวัล

ทำให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน อยากพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งๆ ขึ้นเพื่อเป็นที่ศึกษาดูงานแก่ชุมชนอื่น ทำให้มีความร่วมมือในการจัดการความรู้ได้ดี เมื่อมีคนมาดูงานมากก็ยิ่งเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

2.1.2. ปัจจัยภายนอกชุมชน

1) การหนุนเสริมจากหน่วยงานและภาคีการพัฒนาต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนอย่างต่อเนื่อง จริงจัง

โดยไม่ครอบงำความคิด การตัดสินใจของชุมชน ซึ่งสามารถสร้างแรงกระตุ้นและเสริมความมั่นใจให้กับชุมชนได้ คอยให้คำแนะนำปรึกษาและร่วมเรียนรู้ ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกันส่งผลให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังทำหน้าที่ในการสนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่นที่เป็นชุมชนดีเด่น (Best Practice) เป็นการเรียนรู้

จากความสำเร็จของชุมชนซึ่งกันและกันต่อยอดความรู้อย่างไม่จบสิ้น เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์การศึกษาชนนอกโรงเรียน สถานีอนามัย สำนักงานการเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบล ศูนย์ฝึกอบรบวรรณศาสตร์ ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ฯลฯ

2) การมีโอกาสนในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกชุมชน

การที่คนในชุมชนมีโอกาสนในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกชุมชนเป็นการเปิดโลกทัศน์มุมมองและได้รับความรู้เพิ่มเติมทั้งจากนักวิชาการ ปรากฏหรือผู้รู้ที่มีประสบการณ์ตรง ทำให้ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในแต่ละคนสามารถถ่ายทอดออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งให้กับผู้อื่น และหลอมรวมผนึกเป็นความรู้ใหม่ฝังลึกกลับไปยังแต่ละบุคคลและยังเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การไปประชุม สัมมนา ศึกษาดูงานสถานที่ที่ประสบความสำเร็จในเรื่องต่างๆ ที่ชุมชนต้องการเรียนรู้

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ในชุมชนบางครั้งทำได้ไม่ดีนัก เพราะมีปัจจัยขัดขวาง/อุปสรรค ดังนี้

2.2.1 ภาระการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

องค์ความรู้ในชุมชนถูกถ่ายทอดได้น้อย เพราะการประกอบอาชีพของชุมชนที่มีให้ทำอยู่ตลอดปี หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะไม่เหมือนกัน เวลาในการแลกเปลี่ยนรู้ก็ทำได้เฉพาะกลุ่ม โดยเฉพาะคนที่ไม่พร้อมทางการเงินต้องประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัวก็ไม่สามารถมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เพราะถ้าต้องหยุดงานทำให้ขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว

2.2.2 การไม่เปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ๆ ของคนในชุมชน

จากเดิมที่ชุมชนไม่เคยมีกิจกรรมการรวมกลุ่มใดๆ อยู่อย่างเรียบง่ายตามนิสัยคนไทยที่ว่าอยู่สบายตามใจคือไทยแท้ อาจส่งผลให้คนในชุมชนบางส่วนที่เคยอยู่อย่างสบาย ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ไม่สนใจหรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การมาประชุมประจำเดือน การทำประชาคม การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกิจกรรมต่างๆ

2.2.3 ระบบการเชื่อผู้นำของคนในชุมชนทำให้ยังมีความคิดผู้นำเป็นผู้ดำเนินการ

การที่ชาวบ้านมีแนวคิดที่ผู้นำควรเป็นผู้ดำเนินการในการพัฒนาต่างๆ ดังนั้นการรวมกลุ่ม การสร้างการมีส่วนร่วมมักเกิดจากกลุ่มผู้นำเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ชาวบ้านบางส่วนยังไม่ค่อยร่วมมืออย่างแท้จริง

3. การนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

สุขภาวะชุมชน คือ ภาวะที่เป็นสุขของชุมชน ซึ่งการประเมิน “สุขภาวะชุมชน” หรือ “ชุมชนเป็นสุข” (Healthy Communities) นั้นจำเป็นต้องเป็นเรื่องของคนในพื้นที่ที่จะสามารถบอกได้ว่าอะไร คือสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดสำหรับชุมชนของพวกเขาตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2549: 9) มักจะครอบคลุมในสี่มิติ คือสุขภาวะทางกาย ทางใจ ทางสังคมและจิตวิญญาณ (ปัญญา) โดยชุมชนมักให้ความสำคัญอันดับแรกกับสุขภาวะทางสังคมในเรื่องของการประกอบอาชีพ/ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่จะทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างสงบ เพียงแต่จุดเน้นของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน การมุ่งไปสู่การมีสุขภาวะชุมชนจำเป็นต้องมีแนวทางการจัดการความรู้ที่เป็นมรรควิธี (Means) ในการไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ ซึ่งแนวทางการจัดการความรู้ขึ้นอยู่กับบริบท สังคม วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชนแต่ก็มีจุดร่วมสำคัญในการจัดการความรู้ ที่ครอบคลุมวิธีการจัดการความรู้และองค์ประกอบของการจัดการความรู้ ดังนี้

3.1 วิธีการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน

วิธีการจัดการความรู้ในชุมชนควรเป็นวิธีการที่ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชน และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วย การร่วมคิด ร่วมทำ เป็นข้อตกลงร่วม/ฉันทามติของคนในชุมชน โดยมีวิธี คือ

- 1) การรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีความตระหนักเพื่อร่วมแก้ทุกขภาวะ ถือเป็นจุดเริ่มในการทำการใดๆ การจัดการความรู้จะเกิดได้ผลดีต่อเมื่อคนที่มารวมกันมีแนวคิด เป้าหมายเดียวกันในการต้องการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในชุมชน เพราะทำให้เกิดการเข้าใจตรงกัน การยอมรับซึ่งกันและกัน เปิดใจกว้างในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมประเมินผล อาจทำโดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนในระดับบุคคลก่อนเสมือนการขายตรง หรือการหากิจกรรมอย่างง่ายๆ เช่น การออกกำลังกายร่วมกันมาถกทอความสัมพันธ์ เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปได้อย่างดี ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมหรือการมีส่วนร่วมต่างๆ ย่อมเกิดขึ้นมาด้วยใจส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นย่อมมีผลยั่งยืน
- 2) การกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชนสู่สุขภาวะ การประชุม/การทำประชาคมเพื่อให้ทุกคนกำหนดเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้เห็นภาพสุดท้ายที่ต้องการของชุมชน เช่น การแก้ปัญหาหนี้สิน การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน หรือการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย เมื่อกำหนดเป้าหมายที่ต้องการก็จะเกิดการร่วมคิดร่วมหาวิธีรวมทั้งความรู้เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ การกำหนดเป้าหมายของชุมชนมักเป็นการกำหนดเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหาของคนในชุมชนโดยให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เปรียบเหมือนรูปแบบการจัดการความรู้ของสถาบันเสริมสร้างการจัดการ

ความรู้เพื่อสังคมที่เรียกว่าโมเดลปลา ที่แบ่งเป็น 3 ส่วนคือส่วนหัวปลา ส่วนตัวปลา และส่วนหางปลา ส่วนหัวปลา คือส่วนของเป้าหมายของการจัดการความรู้ (Knowledge Vision) หรือเป็นทิศทางของการจัดการความรู้ว่าจะทำไปเพื่ออะไร เมื่อเห็นเป้าหมายชัดเจนก็พยายามหาวิธีในการมุ่งสู่เป้าหมายนั้น

3) **การใช้ความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้** การแสวงหาทรัพยากรบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชนเข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มหรือชุมชน อาจทำในลักษณะที่เป็นทางการ คือเชิญมาเป็นที่ปรึกษาขององค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่น กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในได้กำหนดในแผนการจัดการป่าโดยจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาไว้อย่างชัดเจน หรือในลักษณะไม่เป็นทางการ เช่น การพยายามนำเสนอโครงการ/กิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุนงบประมาณ หรือกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับชุมชน เช่น กิจกรรมการออกกำลังกายผ่านทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข กิจกรรมการทำน้ำส้มควันไม้ผ่านทางกระทรวงเกษตร 4) **การสร้างพื้นที่/เวที (Ba) สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน** การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชนด้วยกันและระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการความรู้เพื่อให้ความรู้ฝังลึกที่มีอยู่ในแต่ละคนสามารถถ่ายทอดออกมาสู่คนอื่น ด้วยการเล่าสู่กันฟังเกิดการสืบทอดความรู้และเกิดความรู้ใหม่หลอมรวมและฝังลึกกลับเข้าไปในบุคคลต่อไปเป็นการต่อยอดความรู้อย่างเป็นทางการและนอกระบบ ฉะนั้นจึงต้องสร้างพื้นที่หรือเวทีให้คนในชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องและขยายต่อไปยังเวทีแลกเปลี่ยนกับคนภายนอกชุมชน การสร้างพื้นที่หรือเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อาจเป็นพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นที่ทางสังคมให้คนในชุมชนสามารถมาพบปะพูดคุยกันได้ทั้งในลักษณะอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ เช่น สภากาแฟ การใช้ประเพณีเป็นสื่อ การใช้โฮมสเตย์ -การประชุมประจำเดือน การสร้างศาลาประชาคมเพื่อเป็นสถานที่ในการรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์ การไปศึกษาดูงานยังแหล่งเรียนรู้อื่นๆ การได้ร่วมทำกิจกรรมกับบุคคลภายนอกชุมชน เป็นต้น

5) **การทำวิจัยโดยชุมชนเพื่อหาความรู้ที่เหมาะสม** เป็นการสร้างความรู้อย่างเป็นระบบโดยมีองค์กรภาครัฐหรือภาคเอกชนให้การสนับสนุนในฐานะพี่เลี้ยง เป็นการทำวิจัยที่เกิดจากความต้องการของชุมชนในการต้องการคำตอบในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ส่งผลต่อความสุขของชุมชน เช่นการวิจัยเพื่อต้องการเพิ่มปริมาณปูดำด้วยการหาวิธีในการแพร่พันธุ์ ใช้วิธีการทดลองและสังเกตผลที่เกิดขึ้น ตลอดจนมีการประเมินผลจากการทดลองด้วยวิธีที่ง่าย ๆ จากภูมิปัญญาของชุมชน สอดคล้องกับปารีชาติ วลัยเสถียร (2549) ที่ได้ทำการวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน โดยพื้นที่ศึกษาวิจัย คือโครงการต่างๆที่เข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ในช่วงปี พ.ศ.2546 – 2548 จำนวน 19 โครงการ พบว่าการจัดการความรู้ของชุมชน นอกเหนือจากกระบวนการ

แลกเปลี่ยนแบ่งปัน ถ่ายทอดความรู้ แล้วยังมีการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ของชุมชน โดยการทดลอง การสังเกตและจัดเก็บข้อมูลเปรียบเทียบ สรุปผล ดำเนินงานร่วมกันในรูปแบบของกลุ่มเรียนรู้ 6). **การสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลและกลุ่มด้วยเครื่องมือเพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist)** โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ด้วยวิธีการรวมกลุ่มคนในชุมชนตามความสนใจหรือทำอาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มเยาวชนเพื่อการจัดรายการเสียงตามสาย กลุ่มเพาะเลี้ยง กลุ่มเย็บเสื้อผ้า กลุ่มปั่นหัวสัตว์ เพื่อให้มีการถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือกลุ่มจะถูกสกัดออกมาระหว่างผู้รู้มาสู่ผู้ไม่รู้ เป็นการสอน/เรียนรู้ในลักษณะค่อยๆทำค่อยๆเรียนรู้กันไปแบบพี่สอนน้อง ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ซึ่งกันและกัน แบ่งปัน ถ่ายทอดและใช้ความรู้ร่วมกันอย่างใกล้ชิด 7) **การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน** เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่เป็นเครือข่ายในสิ่งที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน แลกเปลี่ยนวิธีปฏิบัติที่ดีเลิศ (Best Practice) หรือประสบการณ์ของแต่ละแห่งมาแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน อาจเป็นเครือข่ายระดับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด ทั้งเครือข่ายอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ 8) **การเป็นตัวแบบ (Role Model) ที่สำคัญของผู้นำในชุมชน** ในการเพิ่มพูนความรู้ และเปิดใจกว้างในการเรียนรู้ ในชุมชนไทยส่วนใหญ่จะให้ความเคารพและศรัทธาในตัวผู้นำอาจเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติ เกิดเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนาและตามอย่างพร้อมทั้งให้ความร่วมมือ นอกจากนี้ผู้นำอย่างไม่เป็นทางการอาจเป็นเด็กและเยาวชน เช่น ชุมชนเปร็ดโนที่มีมัคคุเทศน์น้อยและจัดรายการวิทยุ หรือชุมชนลาดบอนที่มี อสม.จิ๋ว ทำให้เด็กเกิดการพัฒนากล้าพูด กล้าแสดงออกนอกจากความรู้ที่เพิ่มขึ้น กระตุ้นให้ผู้ใหญ่เกิดความอยากรู้พัฒนาตนเองตามมา 9) **การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อเป็นคลังความรู้ (Knowledge Assets)** ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น ด้วยการจัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้เป็นศูนย์ศึกษา เช่น ป่าชายเลน แปลงผัก สาธิต สวนเกษตร สวนสมุนไพร ฯลฯ ควรได้รับการพัฒนาและจัดทำเป็นศูนย์ศึกษาให้กับเด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษา นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป และการนำความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เด็กในชุมชนในเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรที่มีในชุมชน โรงเรียนและชุมชนต้องประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ตามที่ชุมชนเปร็ดโนได้ร่วมมือกับโรงเรียนเปร็ดโนในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษาด้วยวิธีศึกษาป่าชายเลนโดยใช้กระบวนการทำงานร่วมระหว่าง โรงเรียน ชุมชน นำภูมิปัญญาการจัดการป่าของชาวบ้านเป็นกรณีศึกษา มีวิทยากรชาวบ้านร่วมในการจัดการเรียนการสอน การได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge) ไม่ใช่ความรู้สำเร็จรูป หากเป็นความรู้ที่ก่อเกิดขึ้นจาก ฐานของปัญหาจริงหรือความต้องการร่วม (Problem base) แตกต่างจากความรู้ในห้องเรียนที่เน้นตำรา (Content

base) จึงเป็นความรู้ที่มีลักษณะเป็นสมบัติส่วนรวมร่วมกันของคนจำนวนมาก และเป็นความรู้ที่หล่อเลี้ยงดำรงอยู่ได้ในชีวิตจริง โดยตัวความรู้นี้ก็แยกไม่ออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม หรือกระบวนการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่นั้นๆ 10) **การสร้างนักจัดการความรู้อย่างต่อเนื่องโดยไม่มองข้ามเด็กและเยาวชน** เช่น การทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึกและถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน การรวมกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขรุ่นเยาว์เพื่อร่วมเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพ เป็นการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เรียนรู้การถ่ายทอด/ถ่ายโอนความรู้ให้กับผู้อื่น และยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ในชุมชน มีการขยายสู่เด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวเป็นการจัดการความรู้ที่ไม่เหมือนยุคดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน

3.2 องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คน กระบวนการ และเทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้ โดยกระบวนการจัดการความรู้นำเสนอตามแนวคิดของมาร์ควอท (Marquardt) และวิจารณ์ พานิช ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวมข้อมูล ตลอดจนการถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์

3.2.1 **คน** ที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการความรู้ ได้แก่ 1) **ผู้นำ** อาจเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการ แต่ต้องมีคุณลักษณะภาวะผู้นำ ได้แก่ การเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ เป็นผู้มีแนวคิดในการพัฒนาชุมชนอย่างมุ่งมั่นและต่อเนื่อง ซื่อสัตย์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เสียสละ เป็นผู้ที่คนในชุมชนศรัทธา มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีทั้งกับคนในชุมชนและบุคคลภายนอกชุมชน ทำหน้าที่เป็นทั้งคุณเอื้อ หรือคุณเอื้อระบบ (Chief Knowledge Officer) ที่ทำหน้าที่แสวงหาทรัพยากรสำหรับใช้ในกิจกรรมการจัดการ หรือผู้อำนวยการความสะดวก (Facilitator) ที่เอื้อให้เกิดมีการเรียนรู้ขึ้นในชุมชนและนำกิจกรรม/โครงการต่างๆ เข้ามาในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ขึ้นเป็นการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะ “เรียนรู้แบบชิมลิ้ม” คือ ค่อยๆ เรียนรู้ค่อยๆ พัฒนา ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งตัวคนและชุมชน นอกจากการเป็นผู้อำนวยการความสะดวกแล้วผู้นำยังต้องทำหน้าที่ผู้ปฏิบัติการเรียนรู้พร้อมๆ กัน 2) **คณะทำงานที่เข้มแข็ง** เป็นผู้ที่หนุนเสริมให้ผู้นำสามารถทำหน้าที่ในการจัดการความรู้ได้เข้มแข็ง และในบางครั้งอาจทำหน้าที่เป็นผู้จัดบันทึกหรือลิขิตความรู้ไม่ให้ความรู้ในชุมชนสูญหาย 3) **ชุมชนปฏิบัติการร่วมเรียนรู้** เป็นการรวมกลุ่มคนในชุมชนที่มีแนวคิดคล้ายกัน หรือก็คือคนในชุมชนที่ร่วมกันแก้ปัญหา

ในชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาปรับใช้และพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้นำจะต้องเป็นคนที่สำคัญในการโน้มน้าวชักจูงให้คนในชุมชนเกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาชุมชน

4) **ผู้สนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้** หน่วยงานภาครัฐ เช่น ศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน สถานือนามัย ฯลฯ หน่วยงานภาคเอกชน เช่น ศูนย์ฝึกอบรมวรรณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก หน่วยงานต่างๆ ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนให้ชุมชนเกิดมีเวทีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน และระหว่างชุมชนอื่นๆ ทำให้เกิดวัฒนธรรมแนวราบที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เป็น “ผู้นำ” ในการพัฒนาวิธีการทำงานและนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน สร้างวัฒนธรรมของการเอื้ออาทรและแบ่งปัน (Care & Share) รวมทั้งสื่อสารมวลชนต่างๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่หนุนเสริมให้ชุมชนเกิดการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น สถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ที่ถ่ายทำรายการชุมชนเป็นสุขของชุมชนลาดบอน หรือ ป่าชายเลนบ้านเปร็ดโนที่รายการทุ่งแสงตะวันนำเสนอผ่านสถานีโทรทัศน์ ส่งผลให้ชุมชนอื่นให้ความสำคัญและมาศึกษาดูงาน ยิ่งความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับผู้นำและคนในชุมชนทั้งสองที่รู้สึกตัวว่าตัวเอง/ชุมชนมีคุณค่า เป็นการสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ให้เกิดขึ้นเพิ่มความตระหนักรู้คุณค่าของตนเอง/ชุมชน เป็นการยกระดับความเชื่อมั่นของคนในชุมชนในการพัฒนาตนเอง

3.2.2 **กระบวนการจัดการความรู้** ประกอบด้วย 1) **การแสวงหาความรู้** การแสวงหาความรู้ของชุมชนเพื่อนำมาปรับใช้ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนที่กำหนดร่วมกัน ทั้งความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือความรู้ใหม่ๆ ที่นำมาหลอมรวมกับความรู้เดิมและปรับแต่ง เชื่อมโยงให้เหมาะสมกับชุมชน การแสวงหาความรู้จากแหล่งภายในชุมชนมักเป็นอันดับแรกที่จะดำเนินการ เช่น วิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนเองที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์ตรงในเรื่องนั้นๆ วิธีการศึกษาหรือเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชน วิธีการพบปะพูดคุยกันระหว่างบุคคลและหรือระหว่างกลุ่มในกิจกรรมต่างๆ หรือจากการประชุมประจำเดือน เป็นต้น ถ้าภายในชุมชนไม่สามารถให้คำตอบได้ก็จะทำการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชน เช่น การปรึกษาผู้นำทางศาสนาที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ เช่น พระ การไปศึกษาดูงานยังชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ การพูดคุยกับปราชญ์ต่างชุมชนเพื่อร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน การแสวงหาข้อมูล สารสนเทศ และความรู้เพิ่มเติมไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน การแสวงหาจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ทีวีช่อง 11 หรือทีวีช่องต่างๆ ที่นำเสนอเรื่องราว ที่ตรงกับการประกอบอาชีพหรือความต้องการของคนในชุมชน เช่นความรู้ด้านการเกษตร

2) **การสร้างความรู้** เป็นไปเพื่อให้เกิดความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ส่วนใหญ่มาจากการทดลองปฏิบัติ (Learning by doing) หรือที่นายแพทย์ประเวศ วะสี (2538) เรียกว่า การจัดการให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการกระทำ (Interactive learning through action) ซึ่งทำให้เกิดมิตรภาพ

และความรัก เป็นปัญญานิคหนึ่งที่ทรงพลังมาก เนื่องจากทำให้สิ่งที่เป็นไปได้ ให้เป็นไปได้ เป็นการลองผิดลองถูกเรียนรู้ทั้งความล้มเหลวและความสำเร็จที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน การทำงานด้วยกันของคนในชุมชน/ร่วมกับผู้อื่น การวิจัยโดยชุมชน 3) **การแลกเปลี่ยนเรียนรู้** ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มเล็กๆ จากการพูดคุยเล่าสู่กันฟังของคนในชุมชน การพบปะในงานประเพณีต่างๆ การพูดคุยของคนที่มีความเชื่อเดียวกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างเป็นทางการ เช่น การทำประชาคมหรือการประชุมประจำเดือน-การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนอื่นในรูปแบบของการศึกษาดูงาน การร่วมประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน การสร้างเครือข่ายร่วมเรียนรู้ 4) **การรวบรวมและจัดเก็บข้อมูล** ควรจะมีการกำหนดว่าข้อมูลอะไรที่สำคัญที่ควรจัดเก็บและรวบรวมไว้ และดำเนินการรวบรวมอย่างมีระบบ อาจทำเป็นในลักษณะของการจดบันทึกซึ่งคนในชุมชนมักไม่ถนัด หรือในรูปของการเล่าเรื่องและบันทึกข้อมูลไว้ในรูปของเครื่องบันทึกเสียง หรือถ่ายซีดี เป็นต้น 5) **การถ่ายโอนความรู้ และการใช้ประโยชน์** นอกจากการพูดคุยส่วนตัวอย่างไม่เป็นทางการแล้วควรมีการแจ้ง ข้อมูล ข่าวสารความรู้ต่างๆ ผ่านทางสื่อสารสาธารณะของชุมชน เช่น หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านหรือเสียงตามสาย การจัดทำรายการวิทยุผ่านทางหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย หรือให้ผ่านวิทยุชุมชน

3.2.3 เทคโนโลยี/ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการความรู้ การใช้เทคโนโลยีจะช่วยให้การจัดการความรู้สะดวกขึ้น ควรเป็นสิ่งที่อยู่ในชุมชนหรือที่สามารถจัดหาได้สะดวกในการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อการจัดเก็บข้อมูลความรู้และหรือการเผยแพร่ความรู้เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ เช่น หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน การทำบอร์ดความรู้ติดประกาศที่ศาลาประชาคม การจัดทำหนังสือคู่มือแบบง่ายๆ การทำแผ่นป้ายให้ความรู้ติดบริเวณศูนย์เรียนรู้ เช่น ที่ป่าชายเลน การดำเนินรายการเผยแพร่ความรู้ผ่านวิทยุชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยบทเพลงหรืออาจใช้คอมพิวเตอร์ ซีดีมาช่วยในการจัดการความรู้ตามที่สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สวส.) ร่วมกับสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ได้ร่วมดำเนินการจัดการความรู้ของชุมชนท้องถิ่น เช่น การรื้อฟื้นประเพณีกำฟ้า บ้านโพธิ์ตะควน ตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า สุพรรณบุรีโดยการบันทึกในรูปแบบของซีดี ใช้การจัดการความรู้ในการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม ด้วยการใช้อุปกรณ์การประชุมก่อนทำกิจกรรม ระหว่าง และการทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews-AAR)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการค้นพบในการวิจัย มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ความแตกต่างของนิยามความหมายสุขภาวะชุมชนระหว่างชุมชนกับนักวิชาการ

สุขภาวะชุมชนในมุมมองของคนในชุมชนกับมุมมองของนักวิชาการมีความแตกต่างกัน เมื่อพูดถึงสุขภาวะชุมชนนักวิชาการมักให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางกาย ทางใจเป็นอันดับแรก โดยคุ้นเคยกับกระบวนการทัศนสุขภาพเดิมที่มองแบบแยกส่วน ให้ความสำคัญสุขภาพมุ่งไปที่การมีร่างกายที่แข็งแรง ปราศจากโรค โดยในปัจจุบันได้มีการปรับกระบวนการทัศนสุขภาพหรือสุขภาวะใหม่ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญเฉพาะการไม่มีโรค และการมีอายุยืนยาวเท่านั้น แต่กินความถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของคนที่มี “มีความสุข” และไม่ใช้ความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภค หรือครอบครองทรัพย์สินอย่างไม่จำกัด แต่เป็นความสุขที่เกิดจากความ “พอ”

สุขภาวะชุมชนในมุมมองของชาวบ้านจะมุ่งเน้นไปที่ความสุขที่เกิดจากการมีรายได้เพียงพอ ไม่เป็นหนี้สิน มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีแหล่งทำมาหากิน/ทรัพยากรในชุมชน การมีความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันซึ่งเป็นมิติสุขภาวะทางสังคมเป็นอันดับแรก แล้วจึงโยงมายังมิติทางใจ ทางกายเป็นอันดับต่อมา ในขณะที่มิติทางปัญญา มักไม่ได้รับการกล่าวถึงแต่ก็สะท้อนออกมาในลักษณะของการอยู่อย่างพอเพียง ลดละความเห็นแก่ตัว ดังเช่นคำกล่าวของชาวบ้านชุมชนเป็ดในที่ว่า “สุขภาวะชุมชน คือ การเป็นอยู่ของประชาชน ความสุขของชุมชน คือคนในชุมชนมีรายได้จากการประกอบอาชีพ เป็นคนขยัน ทำมาหากิน กระตือรือร้น คนในชุมชนไม่เป็นหนี้สิน มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียรไม่ท้อแท้ มีกำลังใจ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ป่าอุดมสมบูรณ์ ซึ่งทำให้เราสามารถประกอบอาชีพเป็นรายได้ได้ดี สามารถหาเลี้ยงชีพได้ตลอด อยู่อย่างพอเพียง มีการเอื้ออาทรของคนในชุมชน” และ “สุขภาวะชุมชน หมายถึงชุมชนที่สงบสุข มีความสามัคคีกัน รวมกันเป็นหนึ่งชุมชนเข้มแข็ง คือมีกิจกรรมอะไรก็มารวมตัวกัน ช่วยเหลือกัน มีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นมีต้นไม้หลายๆ ชะยะห่างทางไม่มี คนในชุมชนมีน้ำใจช่วยเหลือกัน ” (สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2549 และ 25 สิงหาคม 2550) หรือที่คนในชุมชนลาดบอนให้ความเห็นว่า “ความสุขของชุมชน ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งของคนในชุมชน สามารถพูดคุยกันได้หมด ถ้าทะเลาะกันก็ไม่เกิดการช่วยเหลือกัน ทำให้เครียด มีความสามัคคีกัน มีจิตใจเอื้อเพื่อเอื้อแก่ แบ่งปันกัน ทำงานร่วมกลุ่มช่วยเหลือกัน ช่วยงานในชุมชน เช่น การช่วยกันทำความสะอาด สิ่งแวดล้อม จิตใจอ่อนโยนมีอะไรค่อยๆคุยกัน ไม่พึ่งพาร่างกายแข็งแรง ” “ชุมชนที่มีสุขก็ต้องอยู่กันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันไม่เห็นแก่ตัว ไม่โลภมาก

อยู่อย่างพอเพียง โรคภัยไม่มี ไม่คิดอะไรมาก คนเราไม่มีโรคภัยจิตใจก็สบาย” ” (สัมภาษณ์ 5 และ 6 ธันวาคม 2549)

นักวิชาการที่ทำงานพัฒนาขององค์กรต่างๆ ต้องทำความเข้าใจและมีทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสุขภาวะซึ่งรวมความถึงการมีความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ ในสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่มีความสมดุล มีวิถีชีวิตและพฤติกรรมที่เหมาะสม มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับเงื่อนไขและความเป็นไปของสังคม โดยต้องทำความเข้าใจความหมายของสุขภาวะตามการรับรู้ของชุมชนที่เราเข้าไปดำเนินการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน เป็นการพัฒนาที่อยู่บนฐานของประชาชน (People – centered development) มีคนเป็นศูนย์กลาง (รุจิณาถ อรรถสิทธิ์, 2545: 628) โดยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือ สุขภาวะชุมชน หรือที่คนในชุมชนให้นิยามสั้นๆ ว่า ความสุขของคนในชุมชน

2. ประโยชน์/ผลที่ชุมชนได้รับจากการจัดการความรู้ของชุมชน

การจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อความมุ่งหวังให้เกิดสุขภาวะชุมชน หรือความสุขในชุมชน ในการแก้ปัญหาทางสังคมในชุมชน เช่น ภาวะหนี้สิน การถูกทำลายของสิ่งแวดล้อมในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่งผลให้

1) ชุมชนเกิดการเรียนรู้ ทั้งที่เป็นความรู้เดิมและความรู้ทางวิชาการใหม่ๆ เช่น ชุมชนเปร็ดโนที่เกิดความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ธนาคารปูเป็นการนำความรู้ดั้งเดิมในการเลี้ยงปลาในกระชังมาผนวกกับความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการไปศึกษาดูงานที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีในการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจึงนำมาทดลองเพาะพันธุ์ปูดำในกระชังเกิดเป็นธนาคารปูหรือการที่ชุมชนลาดบอนนำน้ำหมักชีวภาพที่ได้รับความรู้มาจากอาจารย์ชัยธร ที่สุพรรณบุรีนำมาปรับปรุงทำน้ำหมักชีวภาพสามสูตร คือ สูตรปรับปรุงบำรุงดิน สูตรบำรุงที่ใช้แทนปุ๋ย และสูตรไล่แมลง

2) ชุมชนเกิดความเข้มแข็งทั้งในแง่ของอาชีพ และกระบวนการกลุ่ม การจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเริ่มจากการรวมตัวของคนในชุมชนและกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการแก้ไขปัญหา/พัฒนาชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมุ่งเน้นไปที่การประกอบอาชีพของคนในชุมชน การเพิ่มรายได้ลดภาวะหนี้สิน ดังเช่น ชุมชนเปร็ดโนรวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนที่เป็นแหล่งทำมาหากินของคนในชุมชน ลดภาวะหนี้สินด้วยการรวมกลุ่มสังจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต ในขณะที่ชุมชนลาดบอนกำหนดเป้าหมายชุมชนเป็นสุขด้วยการเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย เกิดการจัดการความรู้ในเรื่องของการปั้นหัวกวาง การปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน

3) เกิดเครือข่ายในการพัฒนา การรวมตัวกันของคนในชุมชน เริ่มจากเครือข่ายระหว่างคนสู่คน จนขยายต่อเป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่ม และระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล จนถึงระดับภาค เช่น เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรระดับภาคของชุมชนเปร์ดีโน เครือข่ายชุมชนเป็นสุขของชุมชนลาดบอน

4) เกิดพันธมิตรที่ดี ทั้งองค์กรของรัฐ และ NGO การจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นถึงแม้จะเป็นแนวทางที่เกิดขึ้นมาจากชุมชน แต่ต้องอาศัยการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่จากสถานีพัฒนาสัตว์น้ำ (น้ำเขียว - ตราด) เจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัย เจ้าหน้าที่จากสำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ที่ให้การสนับสนุนความรู้ทางวิชาการ งบประมาณต่างๆ ที่ทำให้การจัดการความรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ จากการสังเกตของผู้วิจัยขณะอาศัยในชุมชนพบว่า ขณะที่มีการประชุมประจำเดือนในชุมชนเปร์ดีโนเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยจะเข้าร่วมประชุมด้วยทุกครั้งซึ่งมีความสนิทสนมกับคนในชุมชน และชาวบ้านจะซักถามปัญหาสุขภาพ/โรคที่ระบาดในช่วงเวลานั้นๆ ถึงแนวทางการป้องกันและดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชน สำหรับชุมชนลาดบอนผู้นำชุมชนจะให้ความร่วมมือ/ขอคำแนะนำปรึกษาในการทำกิจกรรมต่างๆ กับสถานีอนามัย ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นอย่างดี

3. ความรู้ของชุมชน

ความรู้ของชุมชนเป็นความรู้ที่ไม่ได้ถูกจำกัดว่าเป็นความรู้ทางวิชาการ หรือกำหนดขึ้นอย่างชัดเจนเหมือนความรู้ขององค์กร/หน่วยงานต่างๆ เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ เป็นความรู้ที่ไม่อ้างความเป็นสากล มีเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ผสมผสานกันในหลายๆ มิติทั้ง ความรู้ทางวิชาการ ความรู้เพื่อการอยู่รอด ความรู้ในการบริหารจัดการ ฯลฯ เป็นความรู้ที่เกิดจากกระบวนการคิดและกระบวนการปรับตัวของคนในชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุข สอดคล้องกับแนวคิดของสีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539) ที่กล่าวถึงเนื้อหา/องค์ความรู้ ของชุมชนจะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วนเพียงแต่เนื้อหาไม่ได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์ เรียนรู้จากการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยนผลผลิต วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครอง

ภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้จากการติดต่อสัมพันธ์และอยู่อาศัยทำงานร่วมกัน วิชา นิเวศวิทยาเรียนรู้จากการทำนา ทำสวน ธรรมชาติ เทคโนโลยีเรียนรู้จากการแสวงหาทางแก้ไข ปัญหา อุปสรรคในการดำรงชีวิต เช่น ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการระบบการเงินเพื่อการออม และการกู้ยืมของกลุ่มสัจจะฯ ชุมชนเปร็ดโน เป็นการผสมผสานความรู้ให้กับคนในชุมชนทั้งในเรื่อง เศรษฐกิจ การทำบัญชีรับจ่ายของตนเอง การบริหารจัดการการเงิน การปกครองในการใช้กฎกติกา กลุ่มเป็นระเบียบข้อบังคับ การเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามที่รัชกร หวังน้ำ กรมการกลุ่ม สัจจะฯ กล่าวว่า “เมื่อเกิดองค์กรกลุ่มสัจจะฯ ก็มีใครมาเริ่มเรียนรู้จากแรกๆ สามคน ค่อยๆ เพิ่ม รู้ เรื่องบัญชีรับจ่าย รู้หลักการบริหารงาน บริหารเงิน การบริหารคน การมีกลุ่มย่อยๆ ขึ้นมาก็เกิด การเรียนรู้เรื่องการทำบัญชีขยายวงออกไปเรื่อยๆ จาก 15 เป็น 28 36 คนมากขึ้นเรื่อยๆ และ เดียวนี้เมื่อรัฐมีโครงการอะไรเข้ามาทำให้เราเรียนรู้ได้เร็วขึ้น...การทำบัญชีเราก็มีการเรียนรู้สิ่ง ใหม่อยู่ทุกปีเพราะพอเจอปัญหาที่ใหม่มาก็พยายามหาทางปรับแก้ป้องกัน...เงินกลุ่มสัจจะเมื่อเจอ ถอนเป็นหลุมบ่อขนาดใหญ่ที่เป็นความเดือดร้อนของคนในชุมชนกว่าจะของบประมาณได้ด้วย ความยากลำบากเราก็สามารถนำเงินตรงนี้ไปแก้ไขปัญหาในชุมชนไปถนถนได้ ช่วยบรรเทา ความเดือดร้อนให้คนในหมู่บ้าน เงินกลุ่มสัจจะจะไปทำประโยชน์ให้กับชุมชนโดยคณะกรรมการ ร่วมกันพิจารณาแต่ต้องมีการบันทึกว่าเงินเอาไปใช้อะไร และทำตามกฎกติกาที่ชาวบ้านร่วมกัน กำหนด” (สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2550)

ความรู้ของชุมชน ที่นำมาจัดการไม่จำเป็นต้องเป็นความรู้ทางวิชาการ ความรู้ที่มีอยู่ ดั้งเดิม หรือความรู้ที่โดดเด่นของชุมชน หากแต่เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา/ทุกขภาวะของ ชุมชน จึงหาแนวทางแก้ไขปัญหา/สนองความต้องการร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การดำรงชีวิต การทำมาหากินในชีวิตประจำวัน หรือความรู้ตามสถานการณ์ ประเด็นปัญหาเร่งด่วน โดยความรู้ ของชุมชนที่นำมาจัดการมักเป็นความรู้ที่เป็นทั้งความรู้แฝง (Tacit Knowledge) เช่น ประสบการณ์เกี่ยวกับพืชสมุนไพรในป่าชายเลน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง ผสมผสานกับ ความรู้เปิดเผย (Explicit Knowledge) ที่ได้รับมาจากภายนอกชุมชนจากการศึกษาดูงานในที่ ต่างๆ หลอมรวมเป็นความรู้ใหม่ของชุมชน เช่น การทำเต้ายาง ธนาคารปู การปั้นหัวสัตว์ (หัวกวาง หัวละมั่ง) โดยใช้วัสดุที่เหลือใช้ในชุมชน ซึ่งความรู้ของชุมชนในมุมมองของคนภายนอกอาจมองว่า เป็นความรู้ที่รู้กันอยู่ทั่วไป แต่สำหรับชุมชนนั้นๆ อาจเป็นความรู้ใหม่ของชุมชนที่นำมาเพื่อการ พัฒนาหรือแก้ไขปัญหามุมมองของชุมชนลาดบอน การออกกำลังกายด้วยการใช้ไม้พลองป่าบุญมีที่ได้มีการนำมาประยุกต์โดยใส่จังหวะลีลาศเข้าไปเพื่อให้เหมาะสมกับ คนในชุมชน

4. ลักษณะสำคัญของแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน ประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้

4.1 การจัดการความรู้เกิดขึ้นควบคู่กระบวนการเรียนรู้จากระบบคิดของคนในชุมชน

การจัดการความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีรูปแบบหรือระบบที่ชัดเจนเหมือนการจัดการความรู้ในองค์กร/หน่วยงาน เป็นสิ่งที่เกิดควบคู่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด่นชัด เปรียบเสมือนเหรียญสองด้านที่มองกันคนละด้านอยู่ที่ผู้มองว่าจะให้น้ำหนักด้านไหนมากกว่ากัน สอดคล้องกับแนวคิดของปาริชาติ วลัยเสถียร (2549 : บทคัดย่อ) ที่ว่าการเรียนรู้และการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ไม่ได้แยกออกจากกัน เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างความสุข จึงเป็นความรู้ที่แนบเนื่องอยู่กับวิถีของชุมชนทั้งการทำมาหากิน การจัดสวัสดิการ การจัดการทรัพยากร และศิลปวัฒนธรรมของชุมชน แนวทางการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ Carla O'Dell และ Jackson Grayson (1998) มองในมิติของการเป็นกลยุทธ์หรือวิธีในการที่จะทำให้คนได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อยกระดับและปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร/ชุมชน และได้เสนอประเด็นที่สำคัญว่าการจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จะใช้จัดการกับความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แต่ถ้ามองในมิติของกระบวนการเรียนรู้จะให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรา/ชุมชนเรียนรู้ ตามที่ David Mathews (1996) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึงสิ่งที่เราเรียนรู้จากการผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น อาทิ อะไรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อเราในฐานะที่เป็นชุมชน อะไรคือผลประโยชน์ร่วมของเรา

การจัดการความรู้ เป็นสิ่งที่เกิดจากระบบคิดของคนในชุมชนในการเรียนรู้จากการปฏิบัติเรียนรู้จากการทดลอง ลองผิดลองถูก โดยการแสวงหาความรู้จากคนในชุมชนด้วยตนเอง ผู้รู้ในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่เฒ่าจากนาอีสาน อาจารย์ชัยธร จากบางปลาหมอ หน่วยงานวิชาการต่างๆ เมื่อเห็นว่าอะไรเหมาะสมกับบริบทก็เลือก รับและนำมาปรับใช้ในชุมชน

4.2 วิธีการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน

การจัดการความรู้ของชุมชนเกิดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหวังที่จะนำความรู้มาใช้ในเวลาที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน อาจเป็นปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้นจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชุมชนที่มาพร้อมกับการพัฒนากระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือปัญหาต่างๆ ของชุมชน เพื่อการอยู่รอด เป็นความรู้ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการแสวงหาความรู้ การสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ และแพร่กระจายความรู้ ในลักษณะวงสนทนา พูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทดลองวิธีการหรือความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม สร้างขึ้นเองใน

ชุมชนหรือมาจากชุมชนอื่น หากสามารถแก้ปัญหา/สนองความต้องการได้จะมีการถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชนกลายเป็น "ความรู้ชุมชน" ที่ไม่ใช่ความรู้เฉพาะของคนใดคนหนึ่งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนส่งผลให้ความรู้นั้นถูกยกระดับขึ้นเรื่อยๆ ผ่านการปฏิบัติ ประยุกต์ และปรับใช้ ตามแต่สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่หลากหลาย การจัดการมุ่งเน้นในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ ตามที่ พยัต วุฒิมรงค์ (2549) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการคนให้สามารถเกิดการเรียนรู้ และช่วยให้สามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร/ชุมชนได้ และสอดคล้องกับแนวคิดของ Ikujiro Nonaka (2550) ที่ว่าการจัดการความรู้ไม่ใช่วิธีการจัดการกับความรู้แต่เป็นการใช้ความรู้มาจัดการ (Knowledge Management is not "Managing Knowledge But "Management by Knowledge")

4.3 กระบวนการศึกษาเรียนรู้ที่เกิดจาก "พลังภายใน" ของชุมชน

แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชน ถือเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้บนพื้นฐานศักยภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความเป็นอิสระในการสร้างสรรค์การเรียนรู้ การบริหารจัดการด้วยกระบวนการภายในของชุมชนเอง มิใช่เป็นนโยบายของรัฐหรือกระแสภายนอกมาผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ โดยอาศัยหน่วยงานภายนอกทำหน้าที่เป็นผู้หนุนเสริมให้การจัดการความรู้มีความเข้มแข็งมากขึ้นในฐานะเป็นผู้ประสานให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) ที่ขยายวงกว้างมากขึ้น เช่นการสร้างและขยายเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การจัดการความรู้ที่เกิดจากพลังภายในของชุมชน จะทำให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืน เพราะหลักของการพัฒนาต้องให้ชุมชนเป็นผู้กระทำเอง ทางราชการเป็นผู้สนับสนุนไม่ใช่ไปสั่งการให้เกิดการพัฒนา เป็นกระบวนการทางปัญญา ใช้ความรู้ ใช้การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ มีการจัดการโดยใช้ความรู้ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันด้วยการเรียนรู้ ไม่ใช่โดยการใช้อำนาจ และมีกลไกการจัดการอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เช่น การรวมตัวกันด้วยความเหมาะสมโดยใช้โดยตำแหน่ง (ประเวศ วะสี, 2547: 9)

4.4 เริ่มต้นด้วยการกำหนดเป้าหมายร่วมของชุมชน

การกำหนดเป้าหมายของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เสมือนการกำหนดภาพที่พึงประสงค์ของชุมชนเพื่อไปสู่สุขภาวะชุมชน เป็นการกำหนดทิศทางให้กับชุมชนซึ่งถือว่ามี ความสำคัญเพราะเป็นองค์ประกอบที่ทำให้คนในชุมชนมีพลังอย่างก้าวไปอย่างมีจุดหมายเมื่อ กำหนดเป้าหมายของชุมชนทำให้มองเห็นเป้าหมายของความรู้ที่ต้องการในการนำมาใช้เพื่อบรรลุ เป้าหมายดังกล่าว เกิดแนวทางการจัดการความรู้ที่มีทิศทางมากขึ้นว่าควรทำอย่างไร เมื่อไรเป็น

การบริหารจัดการเพื่อให้คนที่ต้องการใช้ความรู้ ได้รับความรู้ที่ต้องการใช้ ในเวลาที่ต้องการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ)

4.5 การศึกษาที่ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่หลากหลาย

การจัดการความรู้ของชุมชนจะเกิดผลดีเมื่อมีการสร้างพื้นที่/เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนที่หลากหลาย และควรทำในลักษณะควบคู่กันไม่ควรจำกัดเฉพาะแบบใดแบบหนึ่ง เพราะ การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น สภากาแฟ หรือการสร้างเวทีให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กันโดยใช้ประเด็นเป็นสื่อ เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และเมื่อมีข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือการทำมาหากินก็เกิดการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้การจัดการความรู้เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการและเป็นไปอย่างผสมผสานเข้าไปกับวิถีชีวิตปกติของคนในชุมชน ชุมชนไม่รู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้ถูกกระทำให้เกิดการจัดการความรู้ที่มีรูปแบบเป็นทางการและสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้กันได้ทุกเรื่องโดยไม่จำกัดเรื่องและเวลา แต่การสร้างพื้นที่/เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การทำประชาคมในชุมชน ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้มีการร่วมเรียนรู้ เกิดความคิดที่หลากหลายและถ้ามีเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอกชุมชนมาร่วมกิจกรรมจะยิ่งเสริมเพิ่มพลังในการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับบุคคลภายนอก สอดคล้องกับแนวคิดของบดินทร์ วิจารณ์ (2547) ที่กล่าวถึงการพัฒนาการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดขึ้น เช่น ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice – COP) เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิดความพึงพอใจ ความสนใจและพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน การใช้ที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง (Mentoring Programs) การทบทวนหลังการปฏิบัติ (After Action Reviews-AAR) คือการอภิปรายเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อทบทวนว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไมจึงเกิดจะรักษาจุดแข็งและปรับปรุงจุดอ่อนอย่างไร ส่งผลให้สมาชิกได้เรียนรู้ทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว ฯลฯ อยู่ที่มีการเลือกใช้ให้เหมาะสม

5. การพัฒนาคน/ชุมชนด้วยการจัดการความรู้

แนวทางการจัดการความรู้ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ของชุมชน แพร่กระจายความรู้สู่คนอื่นให้คนในชุมชนเกิดความรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาที่จะนำมาสู่การปฏิบัติจิตสำนึกของคน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น (ประเวศ วะสี, 2545) แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชนด้วยการจัดประชุมหรือกิจกรรม/โครงการอย่างสม่ำเสมอเพื่อสร้างเสริมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล กลุ่ม และชุมชนส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการพัฒนาทั้งในเรื่องความรู้ และการกล้าแสดงออก ดังแนวคิดของ Ikujiro Nonaka (1998) ที่กล่าวว่ากระบวนการทำงานกลุ่มเป็น

เงื่อนไขที่จำเป็นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสถานะความรู้ เมื่อคนได้ทำงานร่วมกัน ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ฝังลึก และความรู้เปิดเผย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสถานะของความรู้ดังกล่าวสลับไปมา และให้ความสำคัญกับ “ความรู้ฝังลึก” ที่มีอยู่ในตัวบุคคลการจัดการจัดการความรู้ง่ายๆ ที่จะสร้างสภาวะให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเป็นความรู้เปิดเผยแล้วกลับเข้าเป็นความรู้ฝังลึกในตัวคนอื่น โดยเรียกพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลว่า บะ (Ba) เป็นพื้นที่ซึ่งมองไม่เห็นแต่เป็นที่ซึ่งความรู้เปลี่ยนแปลงสถานะจาก “ความรู้ฝังลึก” เป็น “ความรู้เปิดเผย” ทุกครั้งที่บะ (Ba) ส่งเสริมให้ความรู้เปลี่ยนแปลงสถานะ คุณค่าของความรู้จะเพิ่มขึ้น

พื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เรียกว่าบะ (Ba) ในชุมชน/สังคมไทยมีอยู่ในวิถีชีวิต/วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในแต่ละภาค/ชุมชน ซึ่งเราต้องพยายามฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น ประเพณีลงช่วง ซึ่งรวมคนในชุมชนมาร่วมกันทำงาน จึงเหมือนเป็นเวทีสังสรรค์ถ่ายทอดเรื่องราวทั้งทางโลกทางธรรมสู่กัน ฟัง (www.mapculture.org, 20 เมษายน 2551) ประเพณีโศกเหล่า ที่หมายถึง การพูดคุยสาระพัดเรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆ เป็นการรวมกลุ่มพูดคุยกันในลานกว้างหรือที่ใดที่หนึ่ง (<http://www.baanmaha.com/community/showthread.php?t=668>, 20 เมษายน 2551)

6. การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

นอกเหนือจากความรู้ที่เพิ่มขึ้นของคนในชุมชน เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชนให้พ้นจากทุกขภาวะแล้ว การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้มีโอกาสพบปะกันมากขึ้นทั้งอย่างไม่เป็นทางการหรือเป็นทางการ เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพราะการรวมกลุ่มคนที่ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมทำ บนรากฐานของความไว้วางใจ เกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันด้วยความรักความเอื้ออาทรต่อกันในการสร้างสังคมสุขภาวะ เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นมีความยึดเหนี่ยวทางสังคมที่เหนียวแน่น (Solidarity) การผูกพันของสมาชิกชุมชนด้วยความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นรากฐานที่สำคัญของสุขภาวะชุมชน หรือชุมชนเป็นสุขในคำนิยามของคนในชุมชน

7. การเสริมพลังแนวทางการจัดการความรู้ของชุมชน ด้วยการผสมผสาน

การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ

แนวทางการจัดการความรู้ของชุมชน ถือเป็นการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการให้ผู้เรียนคือคนในชุมชนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, 2545) ถ้าได้มีการผสมผสานการศึกษาในรูปแบบอื่น เช่น การศึกษาในระบบโรงเรียน และหรือการศึกษานอกระบบ จะทำให้แนวทางการ

จัดการความรู้มีความเข้มแข็งขึ้น อย่างเช่นในกรณีของชุมชนเบิร์ดไน ที่ผนึกกำลังความร่วมมือกับโรงเรียนอย่างเหนียวแน่นในการนำความรู้เรื่องปายายเลนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่น เชิญผู้รู้ในชุมชนถ่ายทอดให้นักเรียน การจัดทำค่ายเยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรเป็นประจำทุกปี หรือกรณีของชุมชนลาดบอนที่นำการศึกษาจากระบบมาเสริมเพิ่มเติมความรู้ให้กับคนในชุมชน ในการสร้างสุขภาวะชุมชน การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบมีบทบาทในการเสริมพลังการเรียนรู้ให้เกิดกับชุมชน ทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่ชุมชนสามารถแสวงหาความรู้ได้ สร้างค่านิยมร่วมหรือจิตสำนึกสาธารณะให้เกิดขึ้น หรือเป็นจุดเชื่อมต่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเด็กผู้ใหญ่ หรือบุคคลภายนอกชุมชน

8. แนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะชุมชนให้ความสำคัญกับการสร้างและแลกเปลี่ยนเรียนรู้

กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนมุ่งเน้นการสร้างความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้คนในชุมชนได้รับข้อมูลข่าวสาร/ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อความอยู่รอด หรือแก้ไขปัญหาในชุมชน เน้นการสร้างความรู้ด้วยการวิจัย/การทดลองด้วยตนเอง โดยพยายามแสวงหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ เช่น ชุมชนเบิร์ดไนที่สร้างความรู้ด้วยการทำ "ธนาคารปู" เพื่อการแพร่พันธุ์ปูดำ ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันของคนในชุมชน การสังเกต การสอบถามจากหน่วยงานที่เกิดขึ้นมาผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยเลี้ยงปลาในกระชัง จนเกิดเป็นแนวคิดในการเลี้ยงปูในกระชัง และนำมาทดลองจนเกิดเป็นความรู้ใหม่ พร้อมทั้งมีการติดตามประเมินผลปริมาณปูที่เพิ่มขึ้นจากแม่ค้าที่รับซื้อปู สอดคล้องกับแนวคิดของ Ikujiro Nonaka และ Hirotaka Takeuchi (1995) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ขององค์กร ว่าเป็นการสังเคราะห์หรือหลอมรวมความรู้ที่ขัดแย้งกับความรู้ที่ฝังลึกยกระดับขึ้นไปเป็นความรู้ที่สูงขึ้นลึกซึ้งขึ้น เป็นองค์รวมยิ่งขึ้นโดยผ่านกระบวนการ 4 ส่วนที่เรียกว่า **"เซกิ"** (SECI) โดยการสร้างความรู้เกิดขึ้นใน 4 ลักษณะ คือ

- 1) กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization :From Tacit to Tacit) หมายถึงการปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงระหว่างกันทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ เช่นการพบปะสนทนา การทำงานกับผู้อื่นในสถานที่เดียวกัน ภายใต้วฒนธรรมเดียวกัน
- 2) กระบวนการกระจายสู่ภายนอก (Externalization: From Tacit to Explicit) ขั้นตอนนี้เป็นแปลงความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลให้อยู่ในรูปแบบที่คนอื่นจะรับรู้และเข้าใจได้ อาทิ การสนทนาแลกเปลี่ยนทักษะ ประสบการณ์ การสาธิต
- 3) การรวมเข้าด้วยกัน (Combination: Explicit to Explicit) เป็นการใช้ทักษะ ประสบการณ์เดิมที่มีไปเสาะหาความรู้ นำความรู้จากผู้อื่นมาพิจารณาในรายละเอียด ผสานความรู้กับสิ่งที่มีอยู่เดิมให้เกิดความรู้ที่ชัดเจนมากขึ้น และ
- 4) กระบวนการรวมเข้าสู่ภายใน (Internalization: Explicit to

Tacit) ซึ่งเป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติทำให้มีการแปลง ความรู้ชัดแจ้ง ให้เป็น ความรู้ฝังลึก เทียบได้กับการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) และการจัดการความรู้ในชุมชนไม่จำเป็นต้องเป็นขั้นตอนจากหนึ่งไปสอง ไปสาม ฯลฯ บางขั้นตอนอาจมีการทับซ้อนทำควบคู่ไปด้วยกัน เช่นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับการสร้างความรู้ หรืออาจจะโดดข้ามขั้นตอนบางขั้นตอนหรือย้อนกลับไปกลับมาก็ได้ ซึ่งในแต่ละชุมชนการสร้างความรู้ในแต่ละเรื่องไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นใน 4 ลักษณะเหมือนกันหรือเป็นวงจรเดียวกันหรือใช้ระยะเวลาใกล้เคียงกัน เช่น ชุมชนเปร็ดในการสร้างความรู้ในเรื่องการเพิ่มปริมาณปุ๋ยผสมด้วยการขอความร่วมมือจากคนในชุมชนในการช่วยกันปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรการจับปุ๋ยผสม งดการจับปุ๋ยในช่วงฤดูวางไข่ช่วงเดือนตุลาคม 6 วัน และปุ๋ยที่มีขนาดเล็กเกินไปเพื่อที่จะช่วยกันดูแลและรักษาจำนวนประชากรของปูผสมให้สมดุล และกำหนดเป็นกฎระเบียบให้ทุกคนยึดถือปฏิบัติ จนเป็นที่มาของคำขวัญ **หยุดจับร้อยคอยจับล้าน** โดยเริ่มจากการที่คนในชุมชนที่ทำอาชีพจับปุ๋ยผสมพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันที่สังเกตเห็นปริมาณปูผสมลดน้อยลงอย่างมากซึ่งเป็นลักษณะของกระบวนการขาดเกลตาทางสังคม ที่นำความรู้ฝังลึกของแต่ละคนมาแลกเปลี่ยนกัน จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในกลุ่มผู้จับปุ๋ยนำไปสู่กลุ่มแกนนำ 4-5 คน คือ ประธานและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ที่ไม่ได้ทำอาชีพจับปุ๋ยผสม เกิดลักษณะการกระจายสู่ภายนอก คือ จากความรู้ฝังลึกของกลุ่มที่มีอาชีพจับปุ๋ยเป็นความรู้ชัดแจ้งให้กลับกลุ่มแกนนำ ที่นำมาคิดต่อในการเพิ่มปริมาณปุ๋ยโดยอาศัยประสบการณ์ดั้งเดิมที่เติบโตมาในชุมชนและความรู้ที่ได้รับมาจากอนุรักษ์ป้าชายเลนด้วยการปลูกป่า /ห้ามตัดไม้ไปเผาถ่าน รวมทั้งสอบถามผู้มีอาชีพจับปุ๋ยในช่วงเวลาต่างๆ พบว่าช่วงปูวางไข่แม้ชาวบ้านจับปุ๋ยได้แต่ปูไซ่นอกกระดอง/ปูตัวเล็กก็ไม่ใช่ที่นิยมไม่ได้ราคาและทำให้ปริมาณปูลดน้อยลงเป็นการหลอมรวมความคิด ที่เรียกรวมเข้าด้วยกัน (Combination: Explicit to Explicit) เป็นการใช้ทักษะ ประสบการณ์เดิมที่มีไปเสาะหาความรู้ นำความรู้จากผู้อื่นมาพิจารณาในรายละเอียด ผสานความรู้กับสิ่งที่มีอยู่เดิมให้เกิดความรู้ที่ชัดเจนมากขึ้น หลังจากนั้นได้ขอให้คนที่มีอาชีพจับปุ๋ยหยุดจับปุ๋ยในช่วงปูวางไข่และปูที่มีขนาดเล็กในช่วงระยะเวลาหนึ่งและทำการประเมินผลปริมาณปูจากผู้มีอาชีพและแม่ค้าที่มารับซื้อปูในชุมชน จนเกิดเป็นการออกกติกาให้คนในชุมชนและนอกชุมชนยึดถือปฏิบัติร่วมกันและขอความร่วมมือกับแม่ค้าที่รับซื้อที่ไม่ให้ความร่วมมือรับซื้อปูกับผู้ฝ่าฝืนกฎกติกา เป็นกระบวนการที่เรียกว่ารวมเข้าสู่ภายใน (Internalization: Explicit to Tacit) ซึ่งเป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติทำให้มีการแปลง ความรู้ชัดแจ้ง) ขณะที่ชุมชนลาดบอนการสร้างความรู้เรื่อง**การปลูกผักปลอดสารพิษในครัวเรือน**เริ่มจากการไปศึกษาดูงานยังชุมชนอื่นและพบเห็นการปลูกผักที่หลากหลายที่ให้ผลผลิตงดงามโดยใช้น้ำหมักชีวภาพ และการได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยและสำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพถึงภัยของการใช้ปุ๋ยเคมี เป็นความรู้ในลักษณะของ

Explicit to Explicit และนำความรู้ที่ได้รับมาทดลองใช้ในชุมชน ตลอดจนมีการปรับปรุงสูตรให้เหมาะสมกับผักแต่ละชนิด เกิดเป็นกระบวนการรวมเข้าสู่ภายใน Explicit to Tacit ซึ่งต้องใช้เวลานานพอสมควรกว่าที่คนในชุมชนจะยอมรับโดยการเห็นผลเชิงประจักษ์จากการที่ผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้านได้ทดลองทำก่อนผู้อื่น)

ในขณะที่การจัดการความรู้ตามแนวคิดตะวันตกที่เป็นที่นิยมนำมาใช้ในหน่วยงาน/องค์กร ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เป็นแหล่งในการจัดเก็บและสืบค้นข้อมูลเพื่อให้ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคลในองค์กรไม่สูญหายไปกับบุคคลเมื่อบุคคลนั้นลาออกหรือเกษียณ และมีรูปแบบ/แนวทางการดำเนินการที่เป็นขั้นเป็นตอนที่ชัดเจนเหมือนสายพานการผลิต (Assembly Line)

9. วิกฤตสร้างโอกาสสู่การจัดการความรู้

การประสพภาวะวิกฤติของชุมชนส่งผลให้มีแนวทางการจัดการความรู้เพื่อสุขภาวะที่เข้มแข็ง จะเห็นได้จากการที่ชุมชนเปรี๊ตในเกิดภาวะวิกฤติคนในชุมชนเป็นหนี้ระบบจากการทำนาถุ้ง และการที่ป่าชายเลนถูกทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำที่อาศัยตามป่าชายเลนลดน้อยลง ทำให้เกิดการรวมกันกันของคนในชุมชนอย่างเข้มแข็งร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างต่อเนื่องและจริงจังเกิดเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง พบปะพูดคุยเพื่อทบทวนบทเรียนที่ผ่านมา มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งพยายามให้ความรู้แพร่กระจายไหลเวียนให้ทั่วถึงทุกคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของประพนธ์ ผาสุขยี่ด (2005) ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การเปลี่ยนแปลงได้สร้างหายนะให้กับองค์กร/ชุมชนหลายแห่ง ในขณะที่เดียวกันการเปลี่ยนแปลงก็ได้สร้างโอกาสใหม่ๆ ให้กับหลายองค์กร จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าทุกครั้งที่มีการเรียกประชุมเพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารต่างๆ หรือมีการประชุมของคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ คนในชุมชนจะให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนลาดบอนที่เป็นชุมชนที่ไม่เคยประสพภาวะวิกฤติร้ายแรงในชุมชน การรวมตัวของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมยังไม่เข้มแข็งเท่าชุมชนเปรี๊ตใน

10. การสร้างเครือข่ายเสริมพลังการจัดการความรู้

การสร้างและการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นที่เป็นเครือข่ายในสิ่งที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงที่กว้างขึ้นนอกเหนือจากคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ความรู้ของผู้อื่น ซึ่งทุกคนจะได้รับประโยชน์ร่วมกันในการเพิ่มพูนความรู้ที่มีอยู่ จากการประชุมสัมมนาาร่วมกัน หรือการไปศึกษาดูงาน ช่วยให้เกิดมุมมองความคิดเห็นใหม่ๆ ได้หลากหลายมากขึ้น ซึ่งอาจนำมาสู่ความรู้

ใหม่ๆ ด้วย เป็นเครือข่ายแนวราบโดยอิงความจริงใจที่มีต่อกัน กระตุ้นให้คนกล้าคิด กล้าทดลอง และเรียนรู้เพื่อหาทางทำแบบใหม่ ที่เป็นวิธีที่ดีที่สุด (Best practice) ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ซึ่งวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ คือบทสรุปของวิธีการปฏิบัติที่นำความรู้ฝังลึกเผยแพร่เป็นความรู้ชัดแจ้งเพื่อให้บุคคลหรือชุมชนอื่นๆ สามารถนำไปทดลองใช้ปฏิบัติ อาจอยู่ในรูปของเอกสาร การจัดทำบันทึกความรู้ ดังที่วิจารณ์ พานิช (2547:15-16) ได้กล่าวถึงหลักการของการจัดการความรู้ว่า “ถ้าเราต้องการทำงานให้ดีขึ้น เราต้องหาทางทำให้ดีกว่าเดิมโดยอาจไปหาความรู้จากที่อื่น ดูตัวอย่างจากที่อื่นแล้วก็มาทดลองทำดู ถ้าเกิดไม่ได้ผลก็ทิ้งไป แต่ถ้าดีต้องขยายเพิ่ม...เพื่อการนำเข้า know how อย่างเหมาะสม การไปหาความรู้จากภายนอกองค์กรต้องนำหรือหยิบมาแล้วปรับใช้ ต้องสร้างสรรค์ความรู้ (Create Knowledge) บางส่วนที่เป็นของเราให้เหมาะสมกับบริบทของเรา”

ในบริบทของสังคมไทย การสร้างเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Public Social Interaction Network) เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนต่างๆ ไปสู่ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ (Community of Practice – COP) (พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2550) หรือที่เรียกชุมชนนักปฏิบัติ ในแนวคิดการจัดการความรู้นั้นเอง

11. การจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับคนในชุมชน

การจัดการความรู้ที่เกิดในชุมชนมุ่งแก้ภาวะวิกฤติ/ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นการพยายามหาวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้/แลกเปลี่ยนความรู้ขึ้นมาในชุมชนด้วยพลังของคนในชุมชน โดยขอความสนับสนุนความรู้/งบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำความรู้นั้นไปแก้ไขวิกฤติ/ปัญหาที่เกิดขึ้น แก้ไขทุกขภาวะของชุมชนให้กลับกลายเป็นสุขภาวะ จนได้รับการยอมรับยกย่องจากหน่วยงาน/สื่อมวลชน มอบรางวัลและหรือเผยแพร่ความสำเร็จของชุมชนสู่สายตาประชาชนทั่วไป เช่น รางวัลลูกโลกสีเขียวของชุมชนเป็ดใน การออกรายการชุมชนเป็นสุขของสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 ของชุมชนลาดบอน เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ ทำให้เกิดศรัทธาภาคภูมิใจให้กับผู้นำ/คนในชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง/ของชุมชน และเกิดแรงจูงใจในการพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น เป็นการสร้างพลังอำนาจให้เกิดขึ้นในระดับชุมชน ดังที่ Kieffer (อ้างถึงในเยาวดี สุวรรณาคะ, 2543: 45) กล่าวว่า การสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) เป็นกระบวนการของการปรับเปลี่ยนและพัฒนาทักษะการมีส่วนร่วม ตลอดจนความสามารถของบุคคลในการที่จะจัดการกับสภาวะแวดล้อมต่างๆ โดยตัดสินใจด้วยตนเอง มุ่งเน้นการหาทางออกหรือทางแก้ปัญหา เน้นที่ความแข็งแกร่ง สิทธิ และความสามารถของบุคคลมากกว่าข้อจำกัดหรือจุดอ่อนของบุคคล สอดคล้องกับ Vogt และ Murrell (อ้างถึงในประกาย จิโรจน์กุล และคณะ,

2546: 106) ได้อธิบายแนวคิดการเสริมพลังอำนาจในแง่มุมมองขององค์การทางสังคม (Social-Organization) โดยมองว่าเป็นกระบวนการพัฒนาคนที่มีความค่อยเป็นค่อยไป มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และมีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคลได้รับความไว้วางใจ ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในองค์กร อีกทั้งภายในองค์กรมีการติดต่อสื่อสารที่เปิดกว้างและสองทิศทาง เมื่อแต่ละคนได้รับการเสริมพลังอำนาจก็จะทำให้มีการพัฒนาสมรรถนะในตัวเอง สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพทำให้เกิดความภูมิใจ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และนำไปสู่การเสริมพลังอำนาจในกลุ่ม ส่งผลให้มีการทำงานเป็นทีม และนำมาซึ่งความสำเร็จขององค์การซึ่งในที่นี้ก็คือชุมชนนั่นเอง และ Minkler (อ้างถึงในประภาย จิโรจน์กุล และคณะ, 2546: 102) กล่าวว่า การเสริมพลังอำนาจ เป็นกระบวนการที่บุคคลและชุมชน มีความสามารถในการควบคุมและร่วมมือกระทำในการเปลี่ยนแปลงชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่

12. เด็กและเยาวชนกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนสู่สุขภาวะ

นอกเหนือจากผู้นำ/กลุ่มแกนนำ และคณะทำงานที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้ทำหน้าที่/มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ในชุมชน ดังที่ชุมชนเปร็ดโนได้มีการทำค่ายเยาวชนและมัคคุเทศน์น้อยเพื่อปลูกจิตสำนึก และถ่ายทอดความรู้เรื่องทรัพยากรในชุมชน และการจัดรายการเสียงตามสายโดยใช้ดีเจเยาวชน สำหรับชุมชนลาดบอนได้มีการสร้างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านรุ่นเยาว์ (อสม.จิ๋ว) ทำให้เยาวชนเหล่านี้เกิดการจัดการความรู้/กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่เยาวชนเรียนรู้ผ่านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนตนเองและทำกิจกรรมที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้ริเริ่มเอง กิจกรรมที่หลากหลายทำให้เด็กมีโอกาสในการแสดงความสามารถซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของตนเอง เกิดการจัดการความรู้/กระบวนการเรียนรู้ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก เด็กกับเด็ก และเป็นการปลูกฝังให้เด็กเกิดสำนึกรักบ้านเกิดและจิตอาสาพร้อมๆ กับการจัดการความรู้ จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า กลุ่มเด็กและเยาวชนที่จัดรายการวิทยุผ่านทางเสียงตามสายของชุมชนเปร็ดโน และอสม.จิ๋วมีความกระตือรือร้นเป็นอย่างมากในการทำกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย ทำกิจกรรมด้วยความรู้สึกสนุกสนานร่าเริง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของรัชฎา อินทสุวรรณ์หนึ่งในกลุ่มเยาวชนฯ (23 สิงหาคม 50) ที่ว่า “คิดว่าเราทำเพื่อชุมชน การออกเสียงตามสายทำให้ชุมชนเราได้รับข้อมูลข่าวสารเพิ่มมากขึ้น มีความรู้มากขึ้น ถึงแม้ไม่ได้คำตอบแทนก็คิดว่าเป็นการทำในช่วงเวลาว่าง เราได้ทำประโยชน์ให้กับชุมชน เพื่อนมาชวนก็รับปากทันที พอทำไปแล้วหนูก็ได้พัฒนาตัวเองในเรื่องการกล้าแสดงออก กล้าที่จะพูด ใช้ความคิดของเราสื่อไปให้คนฟัง ทำให้คนในชุมชนรู้เรื่อง

ต่างๆ มากยิ่งขึ้น เป็นการเผยแพร่ความรู้ให้กับคนในชุมชน เราเกิดความภูมิใจ เมื่อก่อนเราไม่คิดทำอะไรเพื่อชุมชนเลยก็ได้มาทำ เราได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น...มีเกร็ดความรู้เรื่องขยะ การใช้น้ำ สิ่งรอบตัว มีการหาข่าวจากผู้ใหญ่ในชุมชนและโรงเรียน หาอ่านจากวารสาร ทำให้เรากระตือรือร้นในการขยันอ่านหนังสือมากขึ้น” หรือคำสัมภาษณ์ของกนกพร พิมพ์เงิน อสม.ใจของชุมชนลาดบอน (9 พฤษภาคม 50) ที่ว่า“การเป็นอสมทำให้ได้ความรู้เรื่องโรคต่าง ๆ การดูแลสุขภาพร่างกาย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับตัวเรานอกจากความรู้แล้วเรายังได้พัฒนาตัวเอง การดูแลสุขภาพร่างกายตนเอง มีความกล้าแสดงออกมากขึ้น กล้าพูดมากขึ้น รู้จักคนมากขึ้นทั้งในหมู่บ้าน และคนนอกหมู่บ้านที่มาประชุมร่วมกัน เมื่อก่อนมีคนมาดูงานพูดคุยกับคนอื่นหนูจะรู้สึกอาย แต่ตอนนี้หนูกล้าพูดหนูจะเฉย ๆ ไม่อาย ได้ช่วยเหลือหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ดีใจที่ได้ทำอะไรเพื่อชุมชน”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและหน่วยงาน

1.1 การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการพัฒนาคนและองค์กร ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาความรู้ สามารถนำความรู้มาใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม กำหนดเป้าหมายของชุมชนร่วมกัน สร้างเวทีเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในชุมชนด้วยกันเองหรือระหว่างชุมชนต่างๆ เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่นำมาพัฒนาปรับใช้ให้เหมาะสมในบริบทของแต่ละชุมชน เป็นวิธีการเรียนรู้จากวิถีปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practice) ของแต่ละแห่ง จึงสมควรมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่สนับสนุนให้ชุมชนเกิดการจัดการความรู้ อย่างจริงจังและมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ขยายเครือข่ายการจัดการความรู้ระหว่างชุมชน เช่น การให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ในการสนับสนุนหรือจัดตั้งหน่วยงานในระดับตำบลที่ดูแลเรื่องการจัดการความรู้/กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยตรง เป็นการจัดการความรู้ระดับชุมชนที่เชื่อมต่อไปยังระดับตำบล เป็นการพัฒนาที่มาจากฐานล่างและค่อยๆ ขยายวงกว้างต่อไปเรื่อยๆ และส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีระบบการจัดเก็บบันทึกข้อมูลความรู้เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้

1.2 หน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชน ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผสมผสานบูรณาการการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบเข้าด้วยกัน ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ ที่นำมาผสมผสานกับการศึกษาในวิถีชุมชนที่เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อความแข็งแกร่งในการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งอาจเป็นความรู้ดั้งเดิมที่เป็นภูมิปัญญา

หรือมีลักษณะโดดเด่นของชุมชน หรือความรู้ใหม่ที่ชุมชนคิดค้นขึ้นมาจากการผสมผสานความรู้สมัยใหม่เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการแก้ไขปัญหาในชุมชน หรือพัฒนาชุมชน

1.3 หน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการจัดการความรู้ของชุมชน ควรให้ความสำคัญกับความรู้ของชุมชน มีทัศนคติที่เห็นคุณค่าของชุมชน ในการกำหนดเป้าหมายความต้องการอย่างมีส่วนร่วมของตนเอง กำหนดกลวิธีในการจัดการความรู้ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ ที่ชุมชนสะดวกและปฏิบัติได้โดยผสมกลมกลืนไปกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน โรงเรียน ควรให้ความสำคัญกับชุมชนในการจัดการศึกษา เพื่อนำความรู้ที่มีคุณค่าในชุมชนมาถ่ายทอดสู่เด็กและเยาวชนในการร่วมเรียนรู้และปลูกจิตสำนึกรักบ้านเกิด

1.4 หน่วยงานภาคต่างๆ ที่ทำงานกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล ต้องทบทวนและปรับกระบวนการทำงานใหม่ เริ่มตั้งแต่การคิดเรื่องที่จะเอาความรู้หรือโครงการไปให้ชาวบ้าน เปลี่ยนเป็นการเข้าไปช่วยสนับสนุนหรือจัดกระบวนการให้ชาวบ้านได้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากยิ่งขึ้น และบันทึกองค์ความรู้ไว้เพื่อเผยแพร่ต่อยอดความรู้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาชุมชนที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากขึ้น เช่น ลักษณะชุมชนที่มีความหลากหลายทางสภาพภูมิอากาศและทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน เช่นชุมชนไทยพุทธ กับไทยมุสลิม หรือชุมชนที่มีความแตกต่างกันในระดับภาค เช่น ภาคเหนือกับภาคใต้ ภาคอีสาน เป็นต้น

2.2 ควรศึกษาชุมชนที่มีการจัดการความรู้ที่มีหน่วยงานเข้าไปหนุนเสริมในการร่วมมือจัดการความรู้เปรียบเทียบกับชุมชนที่มีการจัดการความรู้ตามธรรมชาติของชุมชนเอง

2.3 ควรมีการศึกษาการจัดการความรู้เจาะลึกเฉพาะกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เช่นกลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มทอผ้าไหม เป็นต้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กนกวรรณ วัชรจิระโรจน์. การศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการพึ่งตนเองด้าน

สาธารณสุขจังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.

กานต์สุดา มาชะศิริรานนท์. การจัดการความรู้สำหรับองค์กรภาคเอกชน. วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2547.

คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9. **แผนพัฒนาสุขภาพ-**
แห่งชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549.

กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2544.

คมพล สุวรรณภูฏ. การศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการดูแล-

รักษาสุขภาพเพื่อการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขของชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญา-

ดุขุฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

เจนเนตร มณีนาคและคณะ. **สร้างองค์กรอัจฉริยะในยุคโลกาภิวัตน์.** กรุงเทพฯ: ส่งเสริมมิตร

การพิมพ์, 2546.

ชาติรี เจริญศิริและคณะ. **งานวิจัยประมวลการจัดการความรู้ของกระบวนการประชาม-**

น่าน. ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม-

สุขภาพ (สสส.), 2546.

เดวิด แมทิวส์. **Element of Strong Society and Healthy Public Life.** Dayton, Ohio: Kettering

Foundation, 1996. แปลและเรียบเรียงโดย สิริวุฒิ เสนาคำ. **จากปัจเจกสู่สาธารณะ :**

กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,

2540.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. **ฐานคติของแพทย์และสถาบันการแพทย์. วารสารการวิจัยระบบ-**

สาธารณสุข 2, 4 (2537): 249-259.

- ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์. ยุทธศาสตร์เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง. ใน ลือชัย ศรีเงินยวง และทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (บรรณาธิการ), **ยุทธศาสตร์เพื่อการดูแลสุขภาพตนเอง**. นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533.
- ทิตินา แคมมณี. **ศาสตร์การสอน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ทิตินา แคมมณี และคณะ. **กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้อใจ**. กรุงเทพฯ : พัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), 2545.
- โทมัส เอช. ดาเวนพอร์ท และลอเรนซ์ พูแซค. **การจัดการความรู้ เทคนิคในการแปรความรู้สู่ความได้เปรียบในการแข่งขัน**. แปลโดย นิทัศน์ วิเทศ. กรุงเทพมหานคร: เอ อาร์ บีซิเนส เพรส, 2542.
- นภดล สุขสำราญ. การจัดการความรู้. **วารสารกฟผ.** 12, 1 (มกราคม – มีนาคม 2546): 53.
- นันทนุช สังวาลย์. **กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์: กรณีศึกษา หมู่บ้านท่องเที่ยวบ้านทรงไทย ปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2546.
- นิรัตน์ อิมามี. การประชุมโครงการการดูแลตนเอง. **วารสารวิชาการสาธารณสุข** 3 (ตุลาคม – ธันวาคม 2543): 211-218.
- โนนากะ อิกุจิโร. **การจัดการความรู้เครื่องมือสู่ความสำเร็จทางยุทธศาสตร์**. เอกสารประกอบบรรยายโครงการศึกษาเพื่อพัฒนานวัตกรรมสำหรับการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง. 18 มกราคม 2550.
- น้ำทิพย์ วิภาวิน. **การจัดการความรู้กับคลังความรู้**. กรุงเทพมหานคร: เอสอาร์ ฟรินติ้ง แมสโปรดักส์, 2547.
- บดินทร์ วิจารณ์. **การจัดการความรู้: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2547.
- บุญดี บุญญาภิจ และคณะ. **การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2547.
- ปฐม นิคมานนท์. **การค้นหาคำรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. 2535.

- ปณิตา พันภัย. **การบริหารความรู้ (Knowledge Management): แนวคิดและกรณีศึกษา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ประกาย จิโรจน์กุล และคณะ (บรรณาธิการ). **การประเมินสภาวะสุขภาพชุมชน.** นนทบุรี: ยุทธวิธีการพิมพ์, 2546.
- ประพนธ์ ผาสุขยืด. **การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดขับ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โยโหม, 2548.
- ประพนธ์ ผาสุขยืด. **การจัดการความรู้(KM) ฉบับขับเคลื่อน LO.** กรุงเทพฯ: โยโหม, 2549.
- ประเวศ วะสี. **บนเส้นทางใหม่แห่งการส่งเสริมสุขภาพ: อกวิวัฒน์ชีวิตและสังคม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541 ก.
- ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541 ข.
- ประเวศ วะสี. **ประชาคมตำบล.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2541 ค.
- ประเวศ วะสี. **สุขภาพในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2543.
- ประเวศ วะสี. **พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ: ธรรมนูญสุขภาพของคนไทย เครื่องมือนวัตกรรมทางสังคม.** นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2545 ก.
- ประเวศ วะสี. **วิถีมุขยี่ในศตวรรษที่ 21 กฎหมายใหม่แห่งการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, 2545 ข.
- ประเวศ วะสี. **การพัฒนาอย่างบูรณาการและยั่งยืนโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง. วารสารภาษาและวัฒนธรรม 23, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2547): 9.**
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน.** สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2549.
- พจนา เอื้องไพบูลย์. **การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี.** ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2546.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: เจริญอักษรทัศน์, 2538.

พรธิดา วิเชียรปัญญา. การจัดการความรู้ในคณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ [Online]. 2003. แหล่งที่มา:

<http://kmi.trf.or.th/Document/Meeting/3Lecture-Pornthida-460627.pdf> [19 กันยายน 2546]

พรธิดา วิเชียรปัญญา. การจัดการความรู้: พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: เอ็กเปอร์เน็ท, 2547.

พยัต วุฒิมรงค์. “การบริหารทรัพยากรมนุษย์เพื่อการจัดการความรู้จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ”, **จุฬาลงกรณ์วารสาร** 18, 71 (เมษายน – มิถุนายน 2549): 6 – 28.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

พาขวัญ ลออสอาด. การศึกษาความสามารถในการจัดการความรู้ของสมาชิกองค์การชุมชนจังหวัดนครนายก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, หลักสูตรพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2548.

เพ็ญภา ทรรศย์เจริญ. การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สยามบุ๊กส์ แอนด์พับลิเคชันส์, 2540.

ภาสกร อินทุमार. (บรรณาธิการ), **ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม, 2547.

มานิดา นันทไมตรี. การศึกษาเปรียบเทียบ การจัดการความรู้ในองค์กรของไทย: กรณีศึกษา โรงพยาบาลศิริราช บริษัท แพ้เซล (ไทยแลนด์) จำกัดและบริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย. สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, โครงการบัณฑิตศึกษาคณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2547.

ยงยุทธ์ ขจรธรรม, อภิสีทิ อ่างวรารังกูร และทานทิพย์ อ่างวรารังกูร. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัย กระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย**. (ม.ป.ท.), 2543.

เยาวดี สุวรรณนาคะ. **ผลของการศึกษาเพื่อสร้างพลังที่มีต่อการพัฒนาแกนนำสุขภาพประจำครอบครัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

- รุจิณา อรรถสิทธิ์. การพัฒนาสุขภาพภาคประชาสังคม: การพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ในโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และสุมาภรณ์ แซ่ลิ้ม (บรรณาธิการ), 30 ประเด็นสู่แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพานิชย์, 2545.
- ลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ. รายงานการสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพ และข้อเสนอสาระบัญญัติในร่าง พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ เรื่องการพัฒนาศักยภาพ การดูแลสุขภาพตนเอง ครอบครัวและชุมชน. นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบาย สาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2545.
- เลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545.
- วจิรา เดชารัตน์. กระบวนการจัดการความรู้ของชุมชน : กรณีศึกษาตำบลคอทราย อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี. เอกสารวิจัยปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชา รัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วสุธร ต้นวัฒนกุล. สุขภาพกับคุณภาพชีวิต เส้นทางที่ต้องร่วมกันพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: พี.เพรส, 2542.
- วรรณิ ทองระย้า. กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมี ของเกษตรกร: กรณีศึกษาโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริบ้านหลั่น หมู่ที่ 4 ตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, หลักสูตรพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2549.
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2548.
- วิจารณ์ พานิช. ความแตกต่างระหว่างการจัดการสารสนเทศกับการจัดการความรู้ [Online]. 2000. แหล่งที่มา: <http://www.ifd.or.th/futurestudiessite/newarticlet97.htm> [9 ตุลาคม 2546]
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้เพื่อการบริหารระบบสุขภาพ. เอกสารประกอบการบรรยายในงานประชุมวิชาการประจำปีครั้งที่ 11 ชมรมข้อมูลข่าวสารทางการแพทย์และสาธารณสุขแห่งประเทศไทยและโรงพยาบาลราชวิถี 20 พฤศจิกายน 2545. (อัครา) (อัครา)
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ [Online]. 2543. แหล่งที่มา: <http://www.ha.or.th/Document/LOKM4.KPI.450511.doc> [20 ตุลาคม 2546]
- วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้ [Online]. 2546. แหล่งที่มา <http://www.kmi.trf.or.th> [14 ตุลาคม 2546]

- วิจารณ์ พานิช. **การจัดการความรู้** [Online]. 2550 Available from: <http://www.kmi.or.th>
[20 มีนาคม 2550]
- วิจารณ์ พานิช. **สุขภาพบนฐานของปัญญา**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ, 2546.
- วิจารณ์ พานิช. **สถานศึกษากับการจัดการความรู้เพื่อสังคม**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี, 2547.
- วิชัย ต้นศิริ. เครือข่ายการเรียนรู้การศึกษาดลอดชีวิต. **วารสารการศึกษาแห่งชาติ** 27
(เมษายน – พฤษภาคม 2536): 4-11.
- วิพุธ พูลเจริญ. **สุขภาพ อุดมการณ์และยุทธศาสตร์ทางสังคม**. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบ-
สาธารณสุข, 2544.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. **การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับ-
การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาพัฒนศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2540.
- วีระ สมบูรณ์. **พรมแดนแห่งความไม่รู้: อารัมภบทสู่ทิศทางการที่พร้อมของวิชาการ**. ใน
ความไม่รู้ไร้พรมแดน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2541.
- วีรวิฑู มาชะศิริานนท์. **การบริหารภูมิปัญญา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เอ็กเปอร์เน็ท,
2543.
- ศุภวรรณ รูปงาม. KM: การจัดการความรู้เพื่อมุ่งสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้. **วารสารกรมบัญชีกลาง**
47,1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2549): 37 – 44.
- สงวน นิตยารัมย์พงศ์. **แนวคิดใหม่ในการปฏิรูประบบบริการสุขภาพไทย**. **วารสาร**
สังคมศาสตร์การแพทย์ 11, 2 (ตุลาคม 2543): 22-35.
- สมชาย นำประเสริฐชัย. **การจัดการความรู้กับสังคมไทยในอดีต**. **Internet Magazine** 81
(มีนาคม 2546): 50-51.
- สมยศ ศรีจารนัย. **ระบบสุขภาพชุมชน**. เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรผู้อำนวยการ
โรงพยาบาลชุมชน ประจำปี 2547, 2547. (อัดสำเนา)
- สมจิต หนูเจริญกุล. **คุณค่าของพยาบาล**. ใน **รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการศึกษา
แคลนพยาบาล: ผลกระทบและแนวทางแก้ไข**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2537.
- สมจิต หนูเจริญกุล. **แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2 ใน **สมจิต หนูเจริญกุล**
(บรรณาธิการ), **การพยาบาล: ศาสตร์ของการปฏิบัติ**, กรุงเทพมหานคร: วี.เจ.พรินติ้ง,
2544: 87-99.

- สาธารณสุข, กระทรวง. **สถิติสาธารณสุข พ.ศ.2545**. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์, 2546.
- สาธารณสุข, กระทรวง. กรมควบคุมโรค. **สรุปรายงานการเฝ้าระวังโรค 2545**. กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2547.
- สาธารณสุข, กระทรวง. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. **แนวทางการดำเนินงานเมืองไทยแข็งแรง**. [Online] 2548. แหล่งที่มา <http://healthdata.moph.go.th/download/48/แนวทางการปฏิบัติงานเมืองไทยแข็งแรง2548.zip> [6 พฤษภาคม 2548]
- สาธารณสุข, กระทรวง. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. **แนวทางการดำเนินงานเมืองไทยแข็งแรง 2549**. ธันวาคม 2548. (อัดสำเนา)
- สาธารณสุข, กระทรวง. **แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550 – 2554**. [Online] 2550. แหล่งที่มา: <http://www.moph.go.th> [2 สิงหาคม 2550]
- สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. **กระบวนการค้นคว้าใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน**. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2548.
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้. **วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช 8** (พฤษภาคม – สิงหาคม 2538): 40 -41.
- สุกัญญา เตชะไชยวิวัฒน์. **ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลตนเองและคุณภาพชีวิต ตามแนวคิดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้ป่วยโรคมะเร็ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาเอกการพยาบาล คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.
- สุกัญญา โฉจนาภวิวัฒน์. **กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุกิจ แตงมีแสง และยงยุทธ อิมอุไร. **การจัดการความรู้ในองค์กร: กรณีศึกษา บริษัทยูเอชเอ็ม จำกัด**. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, โครงการบัณฑิตศึกษากาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2547.
- สุพัตรา ชชาติปัญญาชัย. **กระบวนการเรียนรู้: แนวคิด ความหมาย และบทเรียนในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, 2549.
- สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. **การสาธารณสุขไทย พ.ศ.2542-2543**. กรุงเทพมหานคร: องค์การ
รับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, 2545.

สำนักข่าวประชาธรรม. **แนวคิดสุขภาพ**. [Online] 2549. แหล่งที่มา:

http://www.thaico.net/b_pnews/47082402.htm [30 มกราคม 2549]

อนงค์นุช ภูยานนท์. **อนาคตภาพการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพของตนเองของ
ประชาชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์บัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

อดุลย์ วังศรีคุณ. **การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้
ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิमान**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์
บัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

อาทิวราห์ โคชิ. **อุปนิสัยที่ 9 อุปนิสัยแห่งความพอเพียงและเพียงพอ**. กรุงเทพฯ: ประชาสัมพันธ์สยาม,
2549.

อำพล จินดาวัฒนะ. **รวมพลัง สร้างสุข (เล่ม2)**. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ
แห่งชาติ, 2546.

อุทุมพร จามรมาน, ประทีป เมธาคณวุฒิ และสุวิมล ว่องวาณิช. **การพัฒนากระบวนการเรียนรู้-
ที่จำเป็นสำหรับคนยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2537.

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. **ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบความคิดและ
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
2540.

อุทัย สุดสุข. **อนาคตการสาธารณสุข**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงสาธารณสุข, 2535.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาสี่ภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**.

นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

เอื้อมพร ทองกระจ่าง. **การดูแลตนเอง:แนวคิดนโยบายและยุทธวิธี**. ใน **ยุทธศาสตร์เพื่อการ
ดูแลสุขภาพของตนเอง**. นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533.

ภาษาอังกฤษ

Bose, Ranjit. **Knowledge management – enabled health care management systems:**

capabilities, infrastructure, and decision-support. [Online] 2003. Available from:

<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=8575249> [2004, October 14]

Falk, Ian and Harrison, Lesley. Community Learning and Social Capital: “just Having a little chat”. **Journal of Vocational Education and Training** 50, 4 (1998): 609 – 627.

Frappaolo, Carl. **Knowledge Management.** Oxford: Capstone publishing (a Wiley company), 2002.

Gold, Andrew; Malhotra, Arvind and Segars, Albert H. Knowledge Management: An Organizational Capabilities Perspective. **Journal of Management Information Systems** 18, 1 (2001): 185 – 214.

Juduth Allsop. **Health policy and the NHS Toward 2000.** 2nd Ed. New York: London Group Limited, 1995.

Kar, Snehendu B., Pascual, Catherine A. and Chickering, Kirstin L. Empowerment of women for health promotion: a meta-analysis. **Social Science and Medicine** 49 (December 1999): 1431-1460.

King, William R.; Marks Jr., Peter V. and McCoy, Scott. **The Most Important Issues in Knowledge Management.** [Online] 2002. Available from:

<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=7341674>

[2004, October 14]

Levin, L. Self –care in health: potentials and pitfalls. **World Health Forum** 2, 2 (1981): 177-184.

Lunde, I. Self – care: “What is it?”. **Journal of Social and Administrative Pharmacy** 7, 4 (1990): 150 -155.

Marquardt, M.J. **Building the Learning Organization: A System Approach to Quantum Improvement and Global Success.** New York: McGraw - Hill, 1996.

- Marquardt, M.J. **Building the Learning Organization: Mastering the 5 element for corporate learning.** Palo Alto: Davies-Black, 2002.
- Murdoch, Jonathan. Networks - a new paradigm of rural development ?. **Journal of Rural Studies** 16, 4 (October 2000) 407-419.
- National Electronic Library for Health. [Online] 2003 Available from:
<http://www.nelh.nhs.uk> [2004, September 2]
- Nonaka, Ikujiro. [Online] Available from: <http://kmi.trf.or.th/right.html> [2004, September 2]
- Nonaka I.; Konno N. The concept of "Ba": Building foundation for Knowledge Creation. **California Management Review** 40, 3 (1998)
- Nonaka, Ikujiro; Takeuchi, Hirotaka. **The Knowledge-Creating Company.** New York: Oxford University Press, 1995. .
- O'Dell, Carla; Grayson, C. Jackson, J.R. and Nilly Essaides. **If Only We Know What We Know: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice.** U.S.A.: The Free Press, 1998.
- Olsen, Marvin E. **The Process of Social Organization.** New York: Holt, Rine Hart and Winston, 1968.
- Payne, Judy and Bircall, David. **Knowledge management – the key to business success.** [Online] 2003. Available from:
<http://search.epnet.com/login.aspx?direct=true&db=aph&an=18143722>
 [2005, October 14]
- Poplin, Dennis, E. **Communities: A Survey of Theories and Methods of Research.** New York: Macmillan, 1972.
- Rubentein – Montano, B. and others. **A systems Thinking Framework for Knowledge Management.** [Online].2002. Available from:
<http://userpages.umbc.edu/~buchwalt/papers/KM10-FINAL.htm>
 [2003, December 18]
- Vickery D.M., Golaszewski T.J.,Wright E.C., Kalmer H. **The Effective of Self-Care Interventions on The Use of Medical Service Within a Medicare Population.** New York: Medical Care, 1986.
- WHO. [Online] Available from: <http://www.who.int/about/definition/en/> [2004, October 2]

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก ชุมชนเปรี๊ตโน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด

1. สำเนา เบ็ดแก้ว
2. อำพร แพทย์ศาสตร์
3. บุญเรือน แผลมพิบ
4. บุญพิน ศิลาลอย
5. ละออง ศิลาลอย
6. วรณา พูลพัฒน์
7. อำนวย ชุมณี
8. วิรัตน์ เสียงเคราะห์
9. เสริญ เสียงเคราะห์
10. จันทรฉาย กลั่นกล้า
11. นิรันดร์ อินทสุวรรณ
12. มงคล เรศสุข
13. กำธร ห่วงน้ำ
14. ครุฑชฌาวดี อ่อนอินทร์
15. วันดี แพทย์ศาสตร์
16. บุญยิ่ง สิงห์พันธุ์
17. วุฑระ ไต้ไฉ่
18. มาโนช ผึ้งรัง
19. หลาน สิทธิประเสริฐ
20. ศุภกิจ ห่วงน้ำ
21. รัชนก ห่วงน้ำ
22. นุชสรา ห่วงน้ำ
23. อำนาจ รั้งสะกินนิน
24. รัชฎาภรณ์ อินทสุวรรณ
25. วิเศษ พิมพ์อุบล
26. อุดร กลั่นกล้า

27. ลัดดาวรรณ มวลนรา

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก ชุมชนลาดบอน ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา

1. จินตนา พึ่งประยูร
2. สวัสดิ์ ชนะโชติ
3. สุจินดา ชนะโชติ
4. ปรีชา กระฉิบทอง
5. บุญยืน พิมพ์เงิน
6. ประยูร พูลพร
7. นิรันดร์ พัญู
8. วิชัย พิมพ์เงิน
9. นงเยาว์ พัญู
10. จำลอง ชัยทร
11. จำรัส ชัยทร
12. ทองเหมาะ ชัยทร
13. บุญเชิด ชันติวงศ์
14. ยุพิน ทองชาติ
15. กุหลาบ อุบลรัตน์
16. สมศักดิ์ ชนะโชติ
17. สุณี ศุภอรรถกุล
18. วันชัย ลาภานิกรณ์
19. ศุภพร เรือนแป้น
20. กนกพร พิมพ์เงิน
21. เสน่ห์ ประภัสสร
22. จินดาภัช บัวสระเกษ
23. กัญญา ชุนทอง
24. ธาณี พวงชบา
25. มณเฑียร จิตต์ชุ่ม

ภาคผนวก ข แนวทางการสัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก.....อายุ.....
 อาชีพ.....
 ตำแหน่งทางสังคมทั้งทางการและไม่ทางการ.....
 สถานที่สัมภาษณ์.....วันเดือนปี.....
 เวลา.....สภาพแวดล้อม.....

 ปฏิกริยาของผู้ให้ข้อมูล.....

 (ข้อคำถามสามารถปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม)

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน สภาพทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ สถานที่สำคัญ สถานศึกษา สถานพยาบาล แหล่งเรียนรู้ในชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจ การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ศาสนา/ความเชื่อ บุคคลสำคัญในชุมชน

2. สภาพปัญหาและการพัฒนาของชุมชน/วิถีชุมชน

ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชน สภาพปัญหาของชุมชน กิจกรรมการพัฒนาของชุมชน มีองค์กร/กลุ่มในชุมชนอะไรบ้าง สมาชิกกลุ่มคือใคร ใครเป็นแกนนำ การก่อตัว สาเหตุการรวมกลุ่ม การจัดโครงสร้างองค์กร วัตถุประสงค์ขององค์กร การมีส่วนร่วมของสมาชิก กิจกรรมกลุ่ม ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ การได้รับความช่วยเหลือจากภายในและภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่างๆ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ การได้รับข่าวสาร

3. ความรู้ของชุมชน

ชุมชนให้ความหมายสุขภาพว่าหมายถึงอะไร เกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง ความรู้(แนวคิด ประสบการณ์)ที่เกี่ยวกับสุขภาพในชุมชนได้แก่อะไร ใครเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเรื่องดังกล่าว

4. การจัดการความรู้ของชุมชน

การกำหนดเป้าหมายหรือความรู้ที่ต้องการของชุมชนเริ่มจากใครเป็นผู้ริเริ่ม มีกระบวนการก่อรูปอย่างไร ชุมชนมีการกำหนดเป้าหมายของความรู้ที่ต้องการอย่างไร มีการแสวงหาความรู้ จากแหล่งภายในและภายนอกองค์กรอย่างไร โดยวิธีใด มีการสร้างความรู้หรือกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไร ใครเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ใช้เครื่องมือหรือวิธีใด มีการจัดเก็บข้อมูลหรือความรู้หรือไม่อย่างไร มีการถ่ายโอนความรู้และใช้ประโยชน์จากความรู้หรือไม่อย่างไร เช่นเครือข่ายการเรียนรู้ในเรื่องเดียวกัน มีปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของชุมชนทั้งในส่วนของปัจจัยเสริมและที่เป็นอุปสรรค เช่น ภาวะผู้นำ หรือผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ การมีปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารของคนในชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาศูนย์กีฬาชายเลนบ้านเป็ดไฉน

เป้าหมายการจัดตั้ง

1. พื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนให้มีความสมบูรณ์
2. เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของป่าชายเลน
3. เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
4. เป็นแหล่งที่ทำกินของชาวบ้านในบริเวณป่าชายเลน

แนวทางการจัดการ

การดูแลป่าชายเลนมีแนวทางการจัดการอย่างเป็นระบบจากความร่วมมือร่วมแรงกันของคนในหมู่บ้านในการจัดกลุ่มมีการแบ่งชาวบ้านเพื่อเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนออกเป็น 6 กลุ่มย่อยกลุ่มละ 20 ครัวเรือน แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่มย่อยรับผิดชอบดูแลและควบคุมกลุ่ม มีการแบ่งเขตรับผิดชอบดูแลป่าชายเลนเป็น 5 โซน (แปลง) จากพื้นที่ประมาณ 12,000 ไร่ เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรป่าชายเลน ดังนี้

แปลงที่ 1	คลองโป่งตะวันออก ถึงคลองนาคราชตะวันออก
แปลงที่ 2	คลองนาคราชตะวันตกถึง คลอง 3 ฝั่งทิศเหนือ
แปลงที่ 3	คลอง 4 ถึงคลอง 6
แปลงที่ 4	คลอง 7 ถึงคลอง 9
แปลงที่ 5	คลอง 10 ถึงคลอง 12

แต่ละกลุ่มจะรับผิดชอบดูแลและตรวจตราป่าในแปลงที่กลุ่มได้รับมอบหมาย อีกหนึ่งกลุ่มเป็นกลุ่มบริการทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกต้อนรับเตรียมสถานที่และบริการต่าง ๆ เช่น เมื่อมีกิจกรรมการปลูกป่า กลุ่มบริการจะมีหน้าที่จัดเตรียมอาหาร น้ำดื่มต่าง ๆ ฯลฯ การใช้เรือออกตรวจพื้นที่อาทิตย์ละ 2 ครั้ง คอยสำรวจว่ามีใครลักลอบมาทำประมง ลักตัดไม้บ้าง เป็นการตรวจเฝ้าระวังอาศัยยืมเรือชาวบ้านในการออกตรวจป่า

ข้อตกลง

1. ห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการใด ๆ อันเป็นการทำลายป่าไม้ ทรัพยากรป่าชายเลนชุมชน หรือเข้ายึด ถี้อครอบครอง ล้ำแนวเขตป่าชายเลนชุมชน
2. ห้ามนำไม้ออกจากป่าโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ
3. ห้ามมิให้ผู้ใดนำไม้ป่าชายเลนชุมชนไปใช้เพื่อหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

4. ก่อนทำการตัดหรือโค่นไม้ ผู้กระทำการต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์อักษรจึงจะสามารถดำเนินการดังกล่าวได้
5. พื้นที่ระหว่างคลอง 7 คลอง 8 จัดตั้งให้เป็นเขตพิทักษ์ป่าชายเลนและสัตว์น้ำ
6. ห้ามมิให้มีการตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยอยู่บริเวณเขตป่าชายเลนชุมชนอย่างถาวร
วันแต่เป็นที่ทำการของกลุ่มอนุรักษ์ หรือที่พิกัดตรวจของเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ
7. ห้ามตัดไม้ทำลายป่า หรือทำให้ต้นไม้ตายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง

เว้นแต่ - คนฐานะยากจน ตัดไม้ใช้ได้ตามจำนวนที่ขอและคณะกรรมการเห็นสมควร

- ตัดเพื่อใช้ในการสาธารณประโยชน์ตามที่ขอและคณะกรรมการเห็นสมควร

กฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนชุมชน

1. ไม้ใช้สอย

- 1) คนในชุมชนมีสิทธิขอใช้ไม้ตามระเบียบได้ทุกคน
- 2) คนนอกชุมชน ต้องได้รับความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติและเป็นการใช้สาธารณะประโยชน์ เช่น โรงเรียน วัด สถานที่ราชการ เป็นต้น
- 3) ขั้นตอนการขอไม้ใช้สอย
 - มีแบบคำขอใช้ไม้ ซึ่งขอแบบฟอร์มได้จากคณะกรรมการป่าชุมชน
 - มีคณะกรรมการพิจารณา โดยการอนุญาตให้ใช้หรือไม่ให้ใช้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งต้องมีกฎระเบียบในการพิจารณา เช่นพิจารณาตามลำดับความเดือดร้อนของผู้ร้องขอใช้ไม้ ลักษณะการนำไม้ไปใช้ประโยชน์

2. ปู

1) ปูแสม

- คนในหมู่บ้าน (เฉพาะชาวบ้านเปรี๊ตใน และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์) โดย
- ห้ามจับในฤดูวางไข่ (ขึ้น 4 – 7 และแรม 4 – 7 ของเดือน 11) ทั้งนี้พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงตามฤดูวางไข่แต่ละปีของปูแสม
 - ทุกคนมีสิทธิจับได้ในบริเวณพื้นที่ทั่วไปแต่ห้ามจับบริเวณพื้นที่ระหว่างคลอง 7-8
 - ห้ามใช้ยาเบื่อ เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย และห้ามจับแบบทำลายให้ปูสูญพันธุ์
 - ห้ามจับปูขนาดเล็ก (คนจับปูสามารถเข้าร่วมพิจารณาเป็นกรณีไป)
- คนนอกหมู่บ้าน จะจับได้โดย
- ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ
 - ต้องปฏิบัติตามกฎข้อห้ามของคณะกรรมการที่วางไว้

- เสียค่าธรรมเนียมให้กับกองทุนพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน (ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการในการพิจารณาจับเก็บค่าธรรมเนียม)

2) ปูดำ

คนในหมู่บ้าน (เฉพาะชาวบ้านเป็ดใน และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์) โดย

- ทุกคนมีสิทธิจับได้ในบริเวณพื้นที่ทั่วไปแต่ห้ามจับบริเวณพื้นที่ระหว่างคลอง 7-8

- ห้ามจับปูจิวหรือปูเล็ก (ประมาณ 18 – 22 ตัว/ก.ก.)

คนนอกหมู่บ้าน จะจับได้โดย

- เสียค่าธรรมเนียมให้กับกองทุนพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน

3) ปลา กุ้ง และหอย

คนในหมู่บ้าน (เฉพาะชาวบ้านเป็ดใน และสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์) โดย

- ทุกคนมีสิทธิจับได้ในบริเวณพื้นที่ทั่วไปแต่ห้ามจับบริเวณพื้นที่ระหว่างคลอง 7-8

คนนอกหมู่บ้าน จะจับได้โดย

- เสียค่าธรรมเนียมให้กับกองทุนพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน

3. สัตว์ป่า

ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในพื้นที่เขตปกครองของหมู่ที่ 2 บ้านเป็ดใน

1) ผึ้ง

คนในหมู่บ้านเป็ดในมีสิทธิจับได้ทุกคน และไม่อนุญาตให้คนนอกหมู่บ้านเก็บหา

ห้ามทุกคนตีผึ้งบริเวณพื้นที่คลอง 7-8

2) หิ่งห้อย

อนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา ครอบคลุมบริเวณทุกพื้นที่ที่มีหิ่งห้อยอาศัยอยู่

บทลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ

1. กรณีที่มีการลักลอบตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ มีบทลงโทษดังนี้

คนในหมู่บ้านเป็ดใน

1) ตักเตือนและชี้แจงทำความเข้าใจโดยคณะกรรมการ

2) ลงโทษโดยให้ทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของ

คณะกรรมการ

3) ตัดสิทธิต่าง ๆ ที่มีในชุมชนเป็นเวลาตั้งแต่ 6 เดือน ถึง 1 ปีแล้วแต่กรณีความผิด

4) ปรับตั้งแต่ 100 – 500 บาท พร้อมยึดของกลางโดยคณะกรรมการ

คนนอกหมู่บ้าน

1) ตักเตือน พร้อมยึดของกลางโดยคณะกรรมการ

- 2) ปรับต้นละ 100 – 500 บาท พร้อมยึดของกลางโดยคณะกรรมการ
2. กรณีที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบเรื่องทรัพย์สินราชการป่าชายเลนชุมชนและชายฝั่งทะเล บทลงโทษมี

ดังนี้

- 1) ตักเตือน พร้อมยึดของกลางโดยคณะกรรมการ
- 2) ปรับตั้งแต่ 1,000 – 5,000 บาท โดยคณะกรรมการ
- 3) ส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามที่กฎหมายกำหนดไว้สูงสุด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวพัชรี ดำรงสุนทรชัย เกิดวันที่ 14 ตุลาคม 2503 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรพยาบาลอนามัยและผดุงครรภ์ วิทยาลัยพยาบาลเกื้อการุณย์ กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2524 สำเร็จระดับปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต (สุขศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา 2528 สำเร็จระดับปริญญาโทวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหิดล ปีการศึกษา 2531 และปริญญาตรี รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีการศึกษา 2548 และเข้าศึกษา ต่อในระดับปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2546

รับราชการที่โรงพยาบาลตากสิน สังกัดกรุงเทพมหานคร ปี 2524 ในตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพ ในปี 2533 ย้ายมาปฏิบัติราชการที่กองฝึกอบรม สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข และปัจจุบัน ปฏิบัติราชการที่สถาบันพระบรมราชชนก สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขในตำแหน่ง นักพัฒนาทรัพยากรบุคคล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย